౧౨౭

సమగ్ర ఆంధ్రసాహిత్యం

రెండవ సంపుటం
కాకతీయ యుగం

ఆరుద్ర

సమగ్ర ఆంధ్రసాహిత్యం

రెండవ సంపుటం

కాకతీయ యుగం

ఆరుద్ర

ప్రచురణ నెం : 267
ముద్రణ : 1989, జూలై

ముఖచిత్రం : బాపు

వెల : రు. 30-00
మేలు ప్రతి : రు. 35-00

All other Countries
U. S. $. 10
£. 5

ప్రతులకు : ప్రజాశక్తి బుక్‌హౌస్
కారల్‌మార్క్స్ రోడ్,

ముద్రణ :
ప్రజాశక్తి ప్రెస్,
విజయవాడ-2

మా మాట

ఆదికాలమ్నుండి ఆధునికయుగం వరకూ సాగిన సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్య పరిణామాన్ని గురించి తెలుసుకోవాలనే ఆకాంక్షగల సాహిత్యాభిమానుల కోసం కవి, పండితుడు, పరిశోధకుడు, సాహితీ విమర్శకుడుగా పేరు ప్రతిష్ఠలను గడించిన ఆరుద్రగారు ఎంతగానో శ్రమించి ఒక్కచేతిమీదుగా సమగ్రాంధ్ర సాహిత్యాన్ని 12 సంపుటాల్లో ఆంధ్ర ప్రజలకు 1968 లోనే అందజేశారు.

అయితే ఆ రచన ఆధునికయుగం వరకూ పూర్తిగా సాగలేదు. అనివార్య కారణాలవలన ఆఖరి భాగాలను ఆయన పూర్తిచేయలేదు. అయినప్పటికీ అది ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రకు సంబంధించి ప్రామాణిక గ్రంథంగా గుర్తించ బడింది. తెలుగు సాహత్యంలోమా, చరిత్ర అధ్యయనంలోనూ నిష్ణాతులుగా గుర్తించబడిన సర్వశ్రీ వేలూరు శివరామశాస్త్రి, విశ్వనాథ సత్యనారాయణ, శివశంకర స్వామి, మల్లాది రామకృష్ణశాస్త్రి, గిడుగు వెంకట సీతాపతి, ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం, దివాకర్ల వెంకటావధాని, రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ, నేలటూరి వెంకటరమణయ్య శాపీ ధర్మారావు, కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి, పాకాల రాజ మన్నారు లాంటి ప్రముఖుల ప్రశంసల నందుకున్న రచన అది

ఆరుద్ర షష్ఠిపూర్తి ఉత్సవాల సందర్భంగా ఆయనకు ఆంధ్రావనిలో అనేకచోట్ల జరిగిన సన్మాన సభ లన్నింటా, సమగ్రాంధ్ర చరిత్రను ఒక్కచేత్తో పూర్తిచేసి ఆయన ఆంధ్రప్రజలకు వొనగూర్చిన మహత్తర సేవను ప్రశంసించుతూనే, తతిమ్మా భాగాలను పూర్తిచేయాలనే ఆకాంక్షలు వెలిబుచ్చారు.

ఇప్పుడు ఆరోగ్యం చక్కబడి, పఠనానికి, రచనకు, ప్రచురణకు అవ సరమైన సదుపాయాలు ఏర్పడగానే ఆంధ్ర సాహిత్యాభిమానుల చిరకాల వాంఛను నెరవేర్చడానికి ఆరుద్రగారు పూనుకోవడం అభినందించదగిన విషయం.

ఆరుద్రగారే తెలిపినట్లు ఒక భాషను మాట్లాడే ప్రజల దేశ చరిత్ర సాంఘిక చరిత్ర, సాహిత్య చరిత్ర ఒకదానికొకటి పెనవేసుకొని వుండటంవలన

ఈ రచన అన్ని కోణాలనుండి తమ చరిత్రను, వారసత్వాన్ని అవగాహన చేసుకొనేందుకు ఆంధ్ర ప్రజలకు ఉపయోగపడగలదు.

ఇటీవలి కాలంలో జరిగిన పరిశోధనల ఫలితంగా అందిన అదనపు సమాచారం, అంతకుముందు రచనపై వచ్చిన విమర్శలను, సూచనలను దృష్టిలో వుంచుకొని గతంలో ప్రచురించిన సంపుటాల్లో కూడా అవసరమైన మార్పులను, చేర్పులను చేసి, ఆధునిక యుగం వరకు గల తతిమ్మా సంపుటాలను రచించడానికి ఆరుద్రగారు పూనుకోవడం ముదావహం.

పరిశోధనల్లో వచ్చిన ఆధునిక పద్ధతులను ఆకళింపు చేసుకొని ఆదిమ, చాళుక్య యుగాలనుండి నేటి ఆధునిక యుగం వరకూ సమగ్రరీతిలో తాను రచించిన సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రను ప్రచురించే అవకాశాన్ని మాకు కలిగించినందుకు ఆరుద్రగారికి మా ప్రచురణాలయం తరపున హృదయపూర్వకమైన కృతజ్ఞతాభివందనాలను తెలుపుకుంటూ ఈ ప్రచురణకు పూనుకొన్నాం.

సుదీర్ఘమైన అధ్యయనం, పరిశోధనల ఫలితంగా లభించిన అపూర్వమైన సాహితీ సంపదతో తెలుగు ప్రజలు తమ చరిత్రను, తమ సాహితీ సంస్కృతీ వారసత్వాన్ని అవగాహన చేసుకునేందుకు ఉపయోగపడే విధంగా ఆరుద్రగారు రచించిన ఈ "సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం" - 12 సంపుటాలుగా వచ్చే ఈ ఉద్గ్రంథం-ఆంధ్ర ప్రజల ఆదరణను బహువిధాలుగా పొందడమేగాక, తెలుగు వారుండే ఇతర ప్రాంతాల్లో కూడా అన్ని గ్రంథాలయాల్లోను, విద్యాలయాల్లోను తగిన స్థానం పొందగలదని ఆశించుతున్నాం.

22-7-'89
విజయవాడ

—ప్రచురణ కర్తలు

మనవి మాటలు

సాహిత్యాభిలాష గల సాధారణ పాఠకులు ఆంధ్ర సాహిత్యం గురించి సంపూర్ణంగా తెలుసుకోవాలనుకుంటే, వాళ్ళకు ఉపయోగించే పుస్తకాలు నేడు అందుబాటులో లేవు. నన్నయభట్టునుండి చిన్నయసూరిదాకా మాత్రమేకాక సాత వాహనుల కాలం నుండి సాహితీ సమితి దాకా ఆంధ్రసాహిత్యం అనేక విధాలుగా, బహుముఖాలుగా సాగింది. ప్రజ్ఞావంతులైన తెలుగుకవులు రచించిన గ్రంథాలు అన్నింటికి అన్నీ అచ్చుపడి వెలుగు చూడలేదు. అచ్చయిన పుస్తకాలు కూడా అన్నీ అందరికీ లభించడం లేదు. లభించిన పుస్తకాలైనా అన్నీ సాధారణ పాఠకులకు బోధపడే వివరణలతో లేవు. ఈ కొరతను తొలగించవలసిన బాధ్యత నేటి సాహితీపరులపై వుంది.

పన్నెండు సంపుటాలలో సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం ప్రజానీకానికి పరిచయం చేద్దామనే సంకల్పం కొన్నేళ్ళ కిందట నాకు కలిగింది. పుస్తక ప్రచురణలో కొత్త పోకడలుపోయే ప్రతిభావంతులు శ్రీ యం. ఎన్. రావుగారితో దానిని ముచ్చటించాను. నా ఉద్దేశాన్ని వారు బహుముఖాల పరిశీలించారు. ఇటువంటి సాహిత్య గ్రంథాలకు పుస్తక ప్రపంచంలో ఆదరణ ఉంటుందని 'మార్కెట్ అధ్యయనం' బాగా చేసి తెలుసుకొన్నారు. వారి సంస్థ యం. శేషాచలం అండ్ కంపెనీ తరపున పన్నెండు సంపుటాలను ప్రచురించడానికి ముందుకు వచ్చారు.

సమగ్రత ఆశయం. దీన్ని సాధించడానికి ఇది ప్రయత్నం. పూజ్యులు కందుకూరి వీరేశలింగం గారు ప్రామాణిక సాహిత్యరచనకు పునాదులు వేశారు. శ్రీయుతులు మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు, కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు, మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు మొదలైన మహనీయులు సాహిత్యంతోపాటు దేశ చరిత్రను కూడా విశదం చేశారు. సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు మన సాంఘిక చరిత్రకు శ్రీకారం చుట్టి కొత్త కోణాలను చూపెట్టారు. వీరి రచనలను ఆధారం చేసుకొని తమ ప్రతిభతో కొత్త

ఆకరాలను గుర్తించి, నూతన సిద్ధాంతాలను ప్రతిపాదించి సాహిత్య చరిత్రను అనేకమంది విద్యాంసులు, విమర్శకులు, విఖ్యాత పత్రికలలో, వివిధ గ్రంథాలలో వివరిస్తున్నారు. ఈ అమూల్య రచనలనన్నింటిని నా దృక్పథంతో సమన్వయం చేయడానికి ఈ రచనలో ప్రయత్నించాను.

ఒక భాష మాట్లాడే ప్రజల దేశ చరిత్ర, సాంఘిక చరిత్ర, సాహిత్య చరిత్ర ఒకదానితో ఒకటి పెనవేసుకొని వుంటాయి. రాజకీయాలవల్ల వివిధ రంగాలలో పరిణామాలు ఏర్పడుతూ వుంటాయి. విభిన్న సంఘటనలే జరిగినా అవి ఒక చారిత్రక క్రమంలోనే వుంటాయి. రాజకీయ ప్రభావాలకు లోనుకాని యుగం వుండదు. రాజవంశాల పేరుమీదుగా యుగాలను పేర్కొనడం రివాజే. పాశ్చాత్య చరిత్రలలో 'ఎలిజబెతీయన్, జాకొబియన్, విక్టోరియన్, ఎడ్వర్డియన్' మొదలైన యుగాలు సుపరిచితమైనవే. ఇది అనువైన పద్ధతి, అందుకే సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు తమ "ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర"లో ఈ క్రింది విధమైన యుగ విభజన చేశారు.

1 వ ప్రకరణము — తూర్పు చాళుక్య యుగము

2 వ ప్రకరణము — కాకతీయుల కాలము

3 వ ప్రకరణము — రెడ్డిరాజుల కాలము

4 వ ప్రకరణము — విజయనగర సామ్రాజ్య కాలము (క్రీ.శ. 1332 నుండి 1530 వరకు)

5 వ ప్రకరణము — విజయనగర సామ్రాజ్య కాలము (క్రీ. శ. 1530 నుండి 1630 వరకు)

6 వ ప్రకరణము — పేరు పెట్టలేదు (క్రీ. శ. 1600 నుండి 1757 వరకు)

7 వ ప్రకరణము — పేరు పెట్టలేదు (క్రీ. శ. 1757 నుండి 1857 వరకు)

సాంఘిక చరిత్రకు పనికివచ్చే సాహిత్య గ్రంథాలనే ఎన్నుకొనడంవల్ల సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారి యుగవిభజన వారి ప్రయోజనాలకు అనుకూలమైంది. సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యంలో విస్తీర్ణతను దృష్టిలో పెట్టుకొని నేను యుగాల అంకెను, ఆయా రాజవంశాల ప్రాముఖ్యాలను బట్టి పెంచవలసి వచ్చింది. ఆదిలో నేను వేసుకొన్న ప్రణాళికలో ఇలాగ యుగవిభజన చేసుకొన్నాను.

1. ఆదిమ, చాళుక్య యుగాలు (క్రీ. శ. 12వ శతాబ్దం చివరిదాకా)
2. కాకతీయ యుగం (క్రీ. శ. 1200–1290)
3. పద్మనాయక యుగం (క్రీ. శ. 1337–1399)
4. రెడ్డిరాజుల యుగం (క్రీ. శ. 1400–1450)
5. తొలిరాయల యుగం (క్రీ. శ. 1450–1500)
6. మలిరాయల యుగం (క్రీ శ. 1500–1550)
7. నవాబుల యుగం (క్రీ. శ. 1550–1600)
8. నాయక రాజుల యుగం (క్రీ. శ. 1600–1670)
9. కడపటి రాజుల యుగం (క్రీ. శ. 1670–1750)
10. కుంఫిణీ యుగం (క్రీ. శ. 1750–1850)
11. జమీందారీ యుగం (క్రీ. శ. 1850–1900)
12. ఆధునిక యుగం (క్రీ. శ. 1900 నుండి)

పుస్తక ప్రచురణను ప్రారంభించడానికి ముందే ప్రతిసంపుటిలో పుటల పరిమితిని, సంపుటాల సంఖ్యను, ఒక్కొక్క సంపుటం వెలనూ, పన్నెండు సంపుటాలకు మొత్తం పూర్తిగా ముందే చెల్లించే పక్షంలో పెట్టువెల, అందువల్ల లభించే లాభసాటి సదుపాయాలూ ప్రకాశకులు ప్రకటించారు. ఎందరో ఈ ప్రణాళికకు స్వాగతం చెప్పారు, చందాదారులుగా చేరారు.

1965 జనవరి నెలనుండి ఈ సంపుటాల రచనకు ఉపక్రమించాను. ప్రతి సంపుటిలోని పుటల పరిమితి ముందుగానే నిర్ణయం కావడంవల్ల ప్రతి ప్రకరణంలో తెలిసిన ఏ ఒక్కటీ వదిలిపెట్టకుండా విరివిగానే రాసినా చివరకు కుదించడం తప్పనిసరి అయింది. సమగ్రత దెబ్బతినకూడదని సంపుటాల సంఖ్యను పెంచి,

అదనపు యుగాలనూ, ఉపయుగాలను చేర్చవలసి వచ్చింది. ప్రచురణకు ముందే ప్రజలకిచ్చిన వాగ్దానానికి భంగం లేకుండా పన్నెండు సంపుటాలనూ వరుసగా ప్రచురించడం జరిగినది. నామీదా, ప్రకాశకులమీదా ఉన్న అభిమానంతో పి.వి. రాజమన్నారుగారు అన్ని యుగాలకు ఉమ్మడి ప్రవేశికనూ, ఒక్కొక్క సంపుటికి ఒక్కొక్కరు చొప్పున సాహిత్య రంగంలోని లబ్ధప్రతిష్ఠులు పీఠికలు రాసి దీవించారు. వాటి వివరాలు ఇవి :

సంపుటి సంఖ్య	పేరు	కాలం	పీఠికాకర్త
1.	చాళుక్య యుగం	ఏప్రియల్, 1965	వేలూరి శివరామశాస్త్రి
2.	కాకతీయ యుగం	మే, 1965	విశ్వనాథ సత్యనారాయణ
3.	పద్మనాయక యుగం	జూన్, 1965	శివశంకరస్వామి
4.	రెడ్డిరాజుల యుగం	జూలై, 1965	మల్లాది రామకృష్ణశాస్త్రి
5.	గజపతుల యుగం	ఆగస్టు, 1965	గిడుగు వేంకట సీతాపతి
6.	తొలి రాయల యుగం	సెప్టెంబరు, 1965	ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం
7.	మలిరాయల యుగం	అక్టోబరు, 1965	దివాకర్ల వేంకటావధాని
8.	నవాబుల యుగం	నవంబరు, 1965	రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ
9.	ఆరవీటిరాజుల యుగం	ఫిబ్రవరి, 1966	నేలటూరు వెంకటరమణయ్య
10.	నాయకరాజుల యుగం-I	అక్టోబరు, 1966	తాపీ ధర్మారావు
11.	నాయకరాజుల యుగం-II	మార్చి, 1967	కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి
12.	కథవటిరాజుల యుగం	ఫిబ్రవరి, 1968	—

1965 ఏప్రియల్ నెలనుండి నవంబరు నెలదాకా ఎనిమిది నెలలు క్రమం తప్పకుండా ఆసాంతం రచనచేసి ఒక మాసపత్రికలాగ సమగ్ర ఆంధ్రసాహిత్యం సంపుటాలను అచ్చుకివ్వడంలో నాఆరోగ్యం పూర్తిగా దెబ్బతిన్నది. పళ్ళ బిగివిచి రచన చేయడంవల్ల పళ్ళ బిగుపు సడలి దంతవైద్యం అవసరమైంది. దానితో పాటు డయాబిటిస్, బ్లడ్ ప్రెషర్, ఒకటేమిటి టెన్షన్‌వల్ల రావలసిన అన్ని రుగ్మతలూ వచ్చాయి. అయినా ప్రజలకు ప్రకాశకులతోపాటు వాగ్దానం చేసినది పన్నెండు సంపుటాలు కనుక ఆ సంఖ్యను పూర్తిచేయాలని నిశ్చయించాను అది 1968 ఫిబ్రవరి నాటికిగాని పూర్తిచేయలేకపోయాను.

ఈ పన్నెండు సంపుటాలు వెలువడుతున్నప్పుడు ఆసక్తితో చదివి, సహృదయంతో విమర్శించి, ప్రోత్సహించిన వాళ్ళెందరో ఉన్నారు. చెల్లా చెదురుగా వున్న ఆకరాలను ఒక్క చేత్తో క్రోడీకరించి విశ్లేషణ చేస్తున్నప్పుడు రచనలో తప్పులు దొర్లడం తప్పదు. వీటికి తోడు సాపు వ్రాస్తున్నప్పుడో, ప్రూఫు దిద్దుతున్నప్పుడో మరికొన్ని పొరపాట్లు చేరుకున్నాయి. నా అంతట నేను గుర్తించిన తప్పులతోబాటు విమర్శకులు సూచించే లోపాలూ, కొందరి కోపాలూ రెండవ ముద్రణలో సర్దుకొంటానని అప్పుడే సవినయంగా విన్నవించుకొన్నాను.

మొదటి ముద్రణ సంపుటాలన్నీ ఏనాడో చెల్లబడి అయిపోయాయి. రెండవ ముద్రణ కోసం ఎందరో ఎదురు చూస్తున్నారు. కొందరు ఒత్తిడి చేస్తున్నారు. గత సంవత్సరం నా రెండు కళ్ళ కేటరాక్టులకూ ఆపరేషన్ విజయవంతంగా జరగడంవల్ల గ్రంథ పఠనానికి, రచనా కార్యక్రమానికి వీలుకలిగింది.

సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యంలో కొరతగా మిగిలిపోయిన సంపుటాలను పూర్తిచేయడమేగాక, తొలి పన్నెండు సంపుటాలకు కొత్తవైనాలు చేర్చి, తిరగ రాసి ప్రచురించాలని నిశ్చయించాను. 'ప్రజాశక్తి బుక్ హౌస్'వారు తిరగరాతకూ, పునర్ముద్రణకూ సదుపాయాలు కలిగించి ప్రచురణ ప్రారంభిస్తున్నారు. వారికి నా ధన్యవాదాలు. ఒక వ్యక్తి సమాజంలో ఏదైనా సాధించగలిగాడంటే దానికి ప్రత్యక్షంగానూ, పరోక్షంగాను ఎందరి సహాయ సహకారాలో ఉంటాయి. ఈ నా కృషిలో నాకు తోడ్పడిన వారందరికీ నా కృతజ్ఞతలు.

1989 సంక్రాంతి
మద్రాసు - 17

ఆరుద్ర

ఇందులోని విషయాలు

1.	కాకతీయ యుగం	1
2.	మంత్రి భాస్కరుడు	19
3.	భాస్కరుని కేతన	26
4.	యథావాక్కుల అన్నమయ్య	31
5.	క్షేమేంద్రుడు	40
6.	కవిభల్లటుడు	48
7.	తిక్కన సోమయాజి	54
8.	ఆంధ్రభోజుడు	119
9.	అప్పనమంత్రి	125
10.	శివదేవయ్య	131
11.	మూలఘటిక కేతన	139
12.	కమలనాభామాత్యుడు, ఐయ్యన	169
13.	మంచెన	172
14.	పెద్దయామాత్యుడు	184
15.	పాల్కురికి సోమనాథుడు	192
16.	చక్రపాణి రంగనాథుడు	211
17.	కృష్ణమాచార్యులు	218
18.	మారన	236
19.	అథర్వణాచార్యుడు	249

కాకతీయ సామ్రాజ్యము
గణపతి చక్రవర్తి కాలము
సింహళము

1

కాకతీయ యుగం

చరిత్ర తెలియని సామాన్యుడు సైతం రుద్రమదేవి పేరును సగర్వంగా చెప్పుకొంటాడు ప్రతాపరుద్రుని పేరు వినే ఉంటాడు. ఈ ఇద్దరు సుప్రసిద్ధవ్యక్తులూ ఏ రాజవంశానికి చెందినవారో ఆ కాకతీయుల పేరిటనే ఒక సాహిత్య యుగాన్ని మనం ఇప్పుడు చదువుకోబోతున్నాము.

ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యం కింద ఇంచుమించు నేటి తెలుగు దేశమంతటినీ పరిపాలించినవారు కాకతీయులే వీళ్ళ రాజ్యం క్రీ.శ 900_912 కు మూడు తరాల ముందే ప్రారంభమయింది. కాని ఇది మహా సామ్రాజ్యమయింది క్రీ శ. 1200 తరువాతనే. అందుచేత ఈ యుగాన్ని మనం ఆ తారీఖునుంచే లెక్కించుకుందాం. క్రీ. శ. 1323 లో ఈ వంశంలోని ఆఖరు రాజు ప్రతాపరుద్రుడు ఢిల్లీ సైన్యాలకు పట్టుబడి ఈ మహాసామ్రాజ్యం అంతరించింది. కాబట్టి కాకతీయయుగం క్రీ శ. 1200 నుండి 1325 దాకా అని ఉజ్జాయింపుగా పరిగణిద్దాం. ఈ వంశంలోని పాలకుల పట్టిక ఇది.

1. ముమ్మడి గుండన	క్రీ.శ. 900_912
2. ఎర్రన	క్రీ శ. 912_950
3. మొదటి బేతన	క్రీ.శ. ....?
4. పిండి గుండన	క్రీ శ. 950_990
5. ఇమ్మడి బేతన	క్రీ.శ. 950_1050
6. ప్రోలన	క్రీ.శ. 1055_1075
7. ముమ్మడి త్రిభువన మల్ల బేతన	క్రీ.శ. 1075_1098
8. త్రిభువన మల్ల దుర్గరాజు	క్రీ శ. 1098_1115
9. ఇమ్మడి ప్రోలరాజు	క్రీ శ. 1115_1150
10. రుద్రదేవమహారాజు	క్రీ శ. 1150_1195
11. మహాదేవరాజు	క్రీ.శ. 1196_1199
12. గణపతిదేవచక్రవర్తి	క్రీ.శ. 1198_1262
13. రుద్రమదేవి	క్రీ శ. 1262_1291
14. ప్రతాపరుద్రుడు	క్రీ.శ. 1291_1323

ఈ ఏలికలందరూ దుర్జయ వంశంవారు. తెలుగునాట రాజ్యంచేసిన వెలనాటి చోళులు, చాగివారు, కొండపడమటివారు, వెలమవారు, ఎరియాలవారు మొదలైన చాలామంది తాము దుర్జయ వంశజులమనే చెప్పుకొంటారు వీరందరూ ఒకే వంశ పురుషుని సంతతి వారో, కాదో చెప్పలేం.

ఇప్పుడు ఇచ్చిన పట్టికలోని మొదటి ఏలిక ముమ్మడి గుండన ముత్తాత వెన్నరాజు కాకతీయుల రాజ్యస్థాపకుడని చెప్పుకోవచ్చు. ఇతని కాలనిర్ణయం ఇద మిద్ధం అని చరిత్రకారులు తేల్చలేదు. ఈ రాజు కాకతి నుండి రాజ్యం చేయడం వల్ల ఈ వంశం వారిని కాకతీయులని పిలుస్తారు. జగ్గయ్యపేట ప్రాంతంలో దొండపాడు దగ్గర కాకతమ్మ బీడు, కాకతి రామచంద్రపురం అనే ప్రదేశాలున్నా యట.1 ఈ వంశంవారికి కాకతమ్మ అనే గ్రామదేవత ఆరాధ్యదైవం. ఈ కాక తమ్మకు ఏకవీర సైదోడు.

ఏకవీరాదేవిని ఇప్పటికీ నాదేండ్ జిల్లాలోని కంధహారుపురంలో ఆరాధిస్తూ ఉంటారు. కాకతీయుల రాజ్యస్థాపకుడు వెన్నరాజు ఆ ఊరినుంచేవచ్చాడనీ, తనతో తమ ఆరాధ్య దైవాన్ని తీసుకువచ్చాడనీ చరిత్రకారులు భావిస్తారు. ఎక్కడినుంచి వచ్చినా దుర్జయ సంతతికీ, సామంత విష్టి వంశానికీ చెందిన కాకతీయులు తెలుగు నాట పేరుపడ్డారు. తొలుత గరుడ లాంఛనులయినా తర్వాత వరాహ లాంఛను లయ్యారు. నాలుగు దశాబ్దాలపాటు ఈ వంశంలోని పద్నాలుగు మంది వివిధ పీఠాలనుండి పాలించారు.

ఇక ఇప్పుడీ ఏలికల గురించి విడివిడిగా కొంచెం తెలుసుకొందాం. కాకతీయ వంశంలోని ఆది పురుషులు క్రీ. శ. 10వ శతాబ్దంలో నేటి వరంగల్లు జిల్లాలోని గూడూరు ప్రాంతాలను పాలిస్తూ వేంగి చాళుక్యులకు సామంతులుగా ఉండేవారు. ఆ శతాబ్దం చివరి పాదంలో చాళుక్యరాజ్యం అల్లకల్లోలమయింది. రాజ్యంకోసం అన్నదమ్ములు పరస్పర యుద్ధాలు, హత్యలు, కుట్రలు కావించు కొన్నారు. ఈ అంతఃకలహాల అదనులో సామంతులు స్వతంత్రం ప్రకటించు కొన్నారు. ఒక సామంతుణ్ణి ఇంకొక సామంతుడు కబళించి పెద్దరాజ్యం ఏర్పరచు కోవడానికి ప్రయత్నాలు చేశారు. ఈ పరిస్థితుల్లో కాకతిరాజ్యం ఏర్పడింది. రెండవ బేతరాజు ఈ విధంగానే స్వతంత్రించి రాజైనాడు. ఒనువుడు, కొండడు అనే ఇద్దరిని నిర్జించి అనుమకొండను జయించాడు. ఇతనిది గరుడాంకం. అందుచేత ఇతణ్ణి గరుడబేతరాజు అనికూడా పిలుస్తారు. ఇతని శత్రువులు ఇతణ్ణి గద్దెనుంచి

---

1 కాకతిమైలాంబ బయ్యారం చెరువుశాసనం — పి. వి. పరబ్రహ్మశాస్త్రి, భారతి ఏప్రిల్ 1967.

తదిలింపజూచారు. అయితే విరియాల ఎర్రన, అతని భార్యకామసాని మొదలైన వాళ్ళు శ్రమించి శత్రువులను నిర్మూలనం చేసి బేతరాజును కొరవి దేశానికి అభిషిక్తుణ్ణి చేశారు. ఈ కామసాని వేయించిన ఒక పద్య మయ శాసనం గురించి మనం మొదటిసంపుటం 'చాళుక్యయుగం'లో చెప్పుకొన్నాం. (పుటలు 137_145) కామసాని కోటిచేసే కాకతిని నిల్పింది. కాకతీయ రాజ్యానికి ఇది అంకురార్పణ.

క్రీ శ 1055లో మొదటి ప్రోలరాజు రాజ్యానికి వచ్చాడు. ఇతని పూర్వుడు వేంగిచాళుక్యుల నుంచి స్వతంత్రిస్తే ఇతడు కళ్యాణీచాళుక్యుల నుంచి అనుగ్రహం సంపాదించాడు. వాళ్ళకు సామంతుడై సబ్బినాడులోని అనుమకొండను సంపాదించాడు. తన ప్రతిభతో కాకతీయ రాజ్యానికి సుస్థిరమైన పునాదులు వేశాడు. ఇతని తరువాత రెండవ బేతరాజు రాజ్యానికి వచ్చాడు.

క్రీ. శ 1075లో రాజ్యానికి వచ్చిన ముమ్మడి బేతరాజు తన పూర్వుడు కళ్యాణీచాళుక్యులకు సామంతుడైతే, తాను, వాళ్ళు అంతఃకలహాలలో ఉన్న అదను చూసి స్వతంత్రుడవడానికి ప్రయత్నించాడు కాని ఆ రాజవంశంలో ఒక బలవంతుడు చక్రవర్తి కాగానే అతనికి దయాపాత్రుడై సబ్బినాడులో 1000 గ్రామాలకు ఆధిపత్యం సంపాదించాడు త్రిభువనమల్ల, విక్రమచక్రి, మహామండలేశ్వర, చలమర్తిగండ మొదలైన బిరుదులతో ముమ్మడి బేతరాజు కళ్యాణీచాళుక్యుల సామంతుడుగా పరిపాలించాడు. ఈ రాజు కాలందాకా తెలంగాణాలో జైనమతం విస్తారంగానే ఉండేది. ఇతడు శైవదీక్ష పుచ్చుకొన్నాడు. ఇతని గురువు రామేశ్వర దీక్షితుడనే మహాశైవుడు.

ముమ్మడి బేతరాజు తర్వాత క్రీ. శ 1110లో రెండవ ప్రోలరాజు రాజ్యానికి వచ్చాడు ఇతని కాలంలో చుట్టుపక్కల రాజ్యాలన్నీ అల్లకల్లోలమయినాయి సమయం చూచుకొని ఇమ్మడి ప్రోలరాజు తన రాజ్యాన్ని అన్నిపక్కలా విస్తరింపజేశాడు దక్షిణాన కొంతపల్లి ప్రాంతాన్ని, ఉత్తరాన మంత్రకూటాన్ని స్వాధీనం చేసుకొన్నాడు. తూర్పునుంచి వేములవాడ రాజులు దండెత్తితే అణచివేశాడు యుద్ధాలుచేసి రాజ్యాన్ని విస్తరించిన ఈ రాజు చివరకు యుద్ధంలోనే వీరమరణం పొందాడు.

క్రీ.శ.1150లో రెండవ ప్రోలరాజు మరణానంతరం అతని కుమారుడు రుద్రదేవమహారాజు రాజ్యానికి వచ్చాడు. ఇతనికి కూడా తండ్రిలాగే యుద్ధాలంటే ప్రీతి. రాజ్యాన్ని విస్తరించడమే ఇతని ఆశయం. తొలుత ఇతడు గోదావరి, కృష్ణా మండలాలదాకా తన ప్రభుత్వాన్ని వ్యాపింపజేశాడు ఇతని కాలంలోనే ఇటు వేంగిచాళుక్య రాజ్యం, అటు కళ్యాణీచాళుక్యుల ప్రభుత్వం అంతరించాయి. రుద్రదేవుడు క్రమేపి తన రాజ్యాన్ని తూర్పున సముద్రందాకా, పశ్చిమాన

కళ్యాణిదాకా, ఉత్తరాన మాల్యవంత పర్వతందాకా, దక్షిణాన శ్రీశైలం వరకూ విస్తరింపజేశాడు. అనుమకొండ నగరం చాలక, ప్రక్కనే ఓరుగల్లు దుర్గాన్ని నిర్మించాడు. మహావీరుడైన రుద్రదేవుడు క్రీ. శ. 1196లో దేవగిరి యాదవులతో జరిగిన యుద్ధంలో మరణించాడు.

రుద్రదేవుని తరువాత అతని సోదరుడు మహాదేవరాజు రాజ్యానికి వచ్చాడు. తన అన్న మరణానికి కారణభూతులైన యాదవులపై కత్తికట్టి ఏనుగులను తోలించుకొని వచ్చాడు. ఇతడు గజయుద్ధంలో నేర్పరి. ఇతనితో ఇతని కుమారుడు గణపతి దేవుడుకూడ యుద్ధానికి వెళ్లాడు. యుద్ధంలో తండ్రి మరణించాడు; కొడుకును యాదవులు బందీ చేశారు. వాళ్ళ చెరసాలలో ఇతడు రెండు మూడు సంవత్సరాలు ఉన్నాడు. తర్వాత విడుదల పొందాడు.

ప్రముఖులూ, ప్రాభవం

గణపతి దేవుని పరిపాలన వాస్తవానికి క్రీ. శ. 1200 నుంచి ప్రారంభ మైందనుకోవాలి. ఇతడు తన సర్వతోముఖ ప్రతిభతో మహాసామ్రాజ్యాన్ని స్థాపించి, దానికి చక్రవర్తి అయినాడు. దాదాపు నేటి ఆంధ్రదేశమంతా అతని ఏలుబడిలోనికి వచ్చింది. ఇతడూ, ఇతని తర్వాత సామ్రాజ్యాన్ని పాలించిన ఏలికలూ కాకతీయయుగంలో ప్రముఖులు.

గణపతిదేవుని తర్వాత అతని కుమార్తె రుద్రమదేవి సింహాసన మెక్కింది. కాకతీయ రాజ్యంలో తొలినుంచీ స్త్రీలకు సమానమైన ప్రాముఖ్యం ఉన్నది. కాకతిని ఆదిలో నిలిపింది ఆడది. విరియాల కామసాని పాటుపడి నిలబెట్టిన ఈ రాజ్యంలో ఇంకొక మహిళ రాణిగా విశాల సామ్రాజ్యాన్ని పాలించడంలో ఔచిత్యముంది. రుద్రమదేవి పేరు చెపితేచాలు, నేడు, అప్పుడు పుట్టిన బిడ్డసకూడ ఒళ్ళు పులకరిస్తుంది.

తన తరువాత రాజ్యానికి వచ్చే తన కుమార్తె రుద్రమదేవికి తగిన వరుణ్ణి ఎంచుకొనడంలో గణపతిదేవ చక్రవర్తి సముచిత నిర్ణయాలే తీసుకున్నాడు. నేటి పశ్చిమగోదావరి, కృష్ణా మండలాలలో కొన్ని భాగాలను ఆ రోజులలో నిడుదవోలు చాళుక్యుల వంశంవారు పరిపాలన చేశారు. వీరు వేంగి, నిడుదవోలు, కోనేరు, తదికలపూడి మొదలైన ప్రదేశాలు తమ రాజ్యపీఠాలుగా మండలేశ్వరులై పరిపాలన చేశారు. వీరు మొదట జననాథపురం చాళుక్యులకు అణకువగా ఉండేవారుగాని కాకతీయ సామ్రాజ్యం వేళ్ళూను కొంటూన్న కాలం నుంచీ దానికే సామంతులయ్యారు. రెండు వంశాలలోని పేర్లను గమనిస్తే ఈ విషయం స్పష్టమవుతుంది.

కాకతీయులు		విడుదవోలు చాళుక్యులు	
1. రుద్రదేవ మహారాజు	1150_1195	1. వేంగి గొంక	1150_1196
2. మహాదేవ రాజు	1196_1199	2 అయ్యపదేవుడు	1193
		3. గణపతి	1193_1212
3. గణపతిదేవ చక్రవర్తి	1196_1199	4. మొదటిమహాదేవుడు	1196_1233
		5 ముమ్మడి గొంక	1212_1230
		6. ముమ్మడిఅయ్యపదేవ	1230_1233
		7. ఇమ్మడి వేంగీశ్వర	1233_1250
		8. ఇందుశేఖర	1238_1255
4. రుద్రమ దేవి	1262_1291	9. వీరభద్ర	1250_1266
		10. ఇమ్మడి మహాదేవ	1255

గణపతి, మహాదేవ అనే పేర్లు రెండు వంశాలలో కనబడతాయి. సాధారణంగా సామంతులు తాము ఎవరికి అణకువగా ఉన్నారో ఆ వంశంలోని ప్రసిద్ధ నామాలనే తమ బిడ్డలకు పెట్టుకొంటారు విడుదవోలు చాళుక్యులు కోనహైహయ వంశం వాళ్ళతో కూడా వియ్యమందారు. 'సమాన వియ్యం' స్థాయికి చేరినవారు. అందుకే క్రీ శ. 1238_1255 మధ్య పాలించిన ఇందుశేఖరుని రెండో కుమారుడైన వీరభద్రునికి రుద్రమదేవి నిచ్చి గణపతిదేవ చక్రవర్తి వివాహం జరిపించాడు.[2]

రుద్రమదేవి తరువాత ఆమె మనమడు ప్రతాపరుద్రుడు రాజైనాడు. అతని జీవితం 'ప్రతాపరుద్రీయ'మనే నాటకంగా తెలుగువాళ్ళకు కీ॥ శే॥ వేదం వెంకటరాయ శాస్త్రిగారి ప్రతిభావంతమైన రచనతో సుపరిచితమైంది సంపూర్ణమైన చారిత్రక సత్యం కాకపోయినా, ఈ నాటకం నాటి వైనాలు కొన్ని అందరికీ చక్కగా తెలిపింది. ప్రతాపరుద్రునితో కాకతీయ యుగం పరిసమాప్తమైంది.

2 వీరభద్రుడు ఇందుశేఖరుని పెద్ద కొడుకని పూర్వ చరిత్రకారులు కొందరు భావించారు కొల్లూరు సూర్యనారాయణ గారు History of the Minor Chalukya Families in Medieval Andhra Desa అనే పుస్తకంలో ఈ విషయం చర్చించారు. పుట 163

ఈ యుగంలో సాహిత్యం వర్ధిల్లింది. సంగీతం దశదిశలా చల్లగా మారుమోగింది. ఆకాశపు టంచులపైన,కెరటాల ఒంపులమీద, దిగ్గజాల కుంభస్థలాల మీద తెలుగు గజ్జెలు నాట్యం చేశాయి. గుట్టలు గుళ్ళుగా మారాయి రాళ్ళు రమణీయమైన శిల్పాలకింద జీవం పోసుకొన్నాయి. సామాన్యులు కూడ వైభవోపేతమైన జీవితాన్ని గడిపినట్టు నాటి సాంఘిక చరిత్రవల్ల తెలుస్తున్నది. స్త్రీలూ, పురుషులూ చక్కగా అలంకరించుకొని చల్లగా నవ్వుతూ తనివితీరా ఆనందించినట్లు నాటి సాహిత్యాన్ని చూస్తే తెలుస్తున్నది. ఈ యుగంలో రచించిన పుస్తకాలవల్లా, ఈ యుగాన్ని గురించి వ్రాసిన సమీప కాలంలోని గ్రంథాల వల్లా కాకతీయ కాలపు సాంఘిక చరిత్రను సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు వివరాలతో విశదపరిచారు.[3] అందులో మతము, సంఘ సంస్కారము, కళలు, విద్యావ్యాపకము, చిత్రలేఖనము, చేతిపనులు, ప్రజలకు సౌకర్యములు, వ్యాపారము, ప్రజల వినోదము, పాచికల ఆట, స్త్రీల అలంకరణములు, వివిధములు అనే శీర్షికలతో 65 పుటల సమన్వయం చేశారు. వేశ్యలను ఉంచుకోవడం, జూదమాడడం ఈ యుగంలో ఉధృతంగా వుండినవనుకోవాలి.

సుమతీ శతకకారుడు ఏనాడో చెప్పాడు :

తమలము వేయని నోరును
రమణుల చనుమొనలమీద రాయని మేనున్
కమలములు లేని కొలనును
హిమధాముడు లేని రాత్రి హీనము సుమ్మీ

కాకతీయ యుగంలో కలవారు హీనంగా బతకడానికి అంగీకరించినట్టు లేదు. పూర్వ యుగాలలో జైనులు ఎంత శృంగార పురుషులయ్యారో ఈయుగంలో శైవులు అంతకు రెట్టింపుగా సకాములయ్యారు పాల్కురికి సోమనాథుడు తన బసవ పురాణంలో పండితారాధ్య చరిత్రలో 'మిండజంగాల విచ్చలవిడి కామాన్ని ఉద్దోలంగా వర్ణించాడు' శ్రీశైలంలో శివరాత్రి యాత్రలో 'మిండజంగాలు అడపతిత్తులు మూపున ధరించి, తొరితొరి ఆకులు మడచి సంబెళలు యిస్తూ ఉండే తాంబూలం వేసిస్తూ కస్తూరి సుగంధాలు పరిమళిస్తూ నానావర్ణప్రవణ చుంబనాలు నెరభక్తులకు మాటు పడకుండా నడుస్తూ—

3 ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర— 2వ ప్రకరణం, కాకతీయుల కాలము, పుటలు 38 నుంచి 102 వరకూ.

'రారోరి జగుత తేరా లంజకనుచు
వారంగ ద్రయమున కదిగి తెచ్చుటలు
'బసవన్న కరుణరా; జగుతనీకనుచు
వనలిచ్చుచును ధనం బడిగి తెచ్చుటలు
'గలియుగ బసవండ నిలపీవని యనుచు
వలరించి భక్తులవడిగి తెచ్చుటలు
బ్రాకటంబున వచు వణ్యాంగనలను
గ్రేకంట జూచుచు గేలిసేయుటలు

ఇవాళ విడ్డూరంగా ఉన్నాయనిపించవచ్చు. అయితే బసవేశ్వరుని కాలంలో కళ్యాణకటకంలోనే లక్ష ఎనభై వేలమంది శైవులలో వేశ్యల యిండ్ల నుండి భోంగించు మిండజంగాలు పన్నెండువేల మంది ఉండేవారు. వీళ్ళ లంజరికం వెళ్ళానికి భక్తులు రెండుచేతులా ఇచ్చేవారు. అయ్యగాంధ్రందరూ లంజరికానికి వెళుతూ ఉంటే అదేమిటో తెలియని ముగ్ధ సంగయ్య అనే వెర్రిబాగులవాడు తానూ వెళతానంటే బసవన్న పంపించడం, వారవనితలు నాట్యం చేయడం 'మున్నిట్టి సుఖము ఇట్టి లంజరిక మెరుగన ని ఆభక్తుడు పొంగిపోవడం పాల్కురికి సోమనాథుడు సవిస్తరంగా కథనం చేశాడు. దైవసేవలోనైనా రాజసేవలోనైనా ఆ యుగంలో వారకాంతలు తప్పనిసరి భోగినులు. రాజును సేవించే వారకాంతలు ఎటువంటి దుస్తులు ధరించాలో 'కామందకం' అనే నీతిశాస్త్ర గ్రంథం ఇలా చెపుతున్నది.

"లలితమంజుల విమలాంగలతలు వెలుగ
సూక్ష్మ వస్త్రాభరణమాల్య సుభగమూర్తు
లగుచు వారాంగనలు మన్మథాస్త్రలీల
బలిసి కొలువంగవలయు భూపాలమదను." 4

రాజులెంత వినోదించినా రాజుచుట్టూ ఉండే పరిజనులు మాత్రం వ్యసనాలలో చిక్కుకోకూడదని ఇంకొక గ్రంథం చెపుతున్నది.

"ద్యూతమెల్ల జముని దూతయుగా, ధనం
బెల్ల హాలహలము, వింతులెల్ల
ఘోరతరములైన కారాగృహములుగా
దలచునతడు ప్రియుడుధరణిపునకు." 5

4 సకలనీతి సమ్మతం 284 వ.

5 పంచతంత్రిలోనిదని సకలనీతి సమ్మతంలో చెప్పిన 484 వ పద్యం.

సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు ప్రశంసనీయంగా ప్రారంభించిన ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్రలో కాకతీయుల కాలపు విశేషాలను ఇనుమడింపజేసే అంశాలు సకలనీతిసమ్మతంలోని గ్రంథాలవల్ల తెలుస్తాయి.

సాహిత్యం – సాహితీపరులు

ఈ యుగంలో ఎవరెవరు ఏయే గ్రంథాలు వ్రాసి తెలుగు సాహిత్యాన్ని శ్రీమంతం చేశారో తెలుసుకొందాం. వాళ్ళ పుస్తకాలు నష్టమైనా, వాటిగురించి తెలుసుకొనే ఆకరాలుంటే పరిశోధిద్దాం. విపులంగా చర్చించుకొందాం. విశదమయ్యే వివరాలను చదివి ఆనందిద్దాం.

ముందు ఈ రాజవంశంలోని వ్యక్తులెవరైనా స్వయంగా గ్రంథాలు వ్రాశారేమో తెలుసుకొందాం. 'నీతిశాస్త్రము క్తావళి' అనే గ్రంథం వ్రాతప్రతులలో ఒకదాంట్లో ఈ పద్యం ఉన్నదని మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు ఆ పుస్తకం ముద్రిత ప్రతి పీఠికలో వ్రాశారు.

"పరువడి నాంధ్రభాషగల బద్దెనకీతియు, సంస్కృతంబులో
బరగ బ్రతాపరుద్రవరపాలునిచే రచియింపబడ్డ యా
నరవరు నీతిసారము వినం జదువం గడు మంచి దంచు జె
చ్చెర గని నీతిపద్ధతులు చేసె వినోదము బాలబోధకున్."[6]

ఈ పద్యంవల్ల ప్రతాపరుద్రుడు సంస్కృతంలో నీతిసారం అనే గ్రంథం వ్రాసినట్లు స్పష్టమవుతున్నది ఈ ప్రతాపరుద్రుడు కాకతీయులలోని ఆఖరువాడుకాక క్రీ. శ. 1150–1195 మధ్య పాలించిన రుద్రదేవుడేఅని పండితులు గుర్తించారు. సంస్కృతంలోనేకాక తెలుగులోకూడ 'నీతిసారము' అనే చక్కని ప్రబోధ గ్రంథం ఉంది దీనిలోనుంచి మొత్తం 111 పద్యాలను మడికిసింగన 'సకలనీతిసమ్మతం' అనే సంకలన గ్రంథంలో ఉదాహరించాడు సంస్కృత 'నీతిసార' రచయిత ప్రతాపరుద్రుడని నికరంగా చెప్పగలంగాని తెలుగునీతిసారం దానికి అనువాదమో కాదో, దానిని మొదటి ప్రతాపరుద్రుడే వ్రాశాడో లేదో చెప్ప లేము ఇది ఇంకొకకవి వ్రాశాడని తేలేదాకా దీనిని మొదటి ప్రతాపరుద్రుడే వ్రాసినట్లు భావించాలని చాగంటి శేషయ్యగారి అభిప్రాయం.[7]

---

6 ఈ పద్యం ఆఖరుపాదాన్ని చెచ్చెరగ, వినీతిపద్ధతులు అని విరువగూడదని చాగంటి శేషయ్యగారు 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి' మూడవ సంపుటం 17 వ పుటలో వ్రాశారు.

7 కవితరంగిణి–రెండవ సంపుటం (ద్వితీయ ముద్రణ). పుట 49.

సంస్కృత నీతిసారం ప్రచారంలో వుండేదనీ, క్రీ. శ. 1560_70 ప్రాంతాల ఉండిన ముద్దరాజు పెదరామన రాఘవపాండవీయ వ్యాఖ్యలో దీనిని ఉదాహరించడమే దీనికి ప్రమాణమనీ నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు వ్రాశారు.[8] తెలుగునీతిసారం కూడ అంత ప్రచారంలో వుండడం గమనార్హం. ఇది ప్రతాప రుద్రుడే వ్రాసినా, ఇంకెవరు వ్రాసినా యిది మంచి గ్రంథం. చక్కని నీతులు బోధిస్తుంది. నీతులే కాక జాతీయాలు కూడ అందులో వున్నాయి. ఉదాహరణకు చూడండి [9] :

"పామున కెరకలు వచ్చినట్లు, అంటే రెక్కలు వచ్చినట్లు (34): కుక్కతోక బట్టుకొని మహాంబుధి దాటదలచినట్లు (403); మిడుత అగ్గిమీద బడిన యట్లు (783); అంబుధి కలము లేక ఈదగడగినట్లు (కలము అంటే 'పెన్ను' అనే అర్థమే కాదు. ఓడ, నావ అనే అర్థాలుకూడ ఉన్నాయి.) (783)."

రాజనీతి - రాజుల పరమార్థం

ఈ నీతిసారాన్ని రాజకవి వ్రాసినా వ్రాయకపోయినా ఇందులో చక్కని రాజనీతి ఉంది. ప్రజలక్షేమాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకోవడం కనబడుతుంది.

"వచ్చ లాయికట్ల బరిబోవు నారంభ
మడవి గలయు సుత్తె కడగ బొలము
పంటమీద నరుల పైడెత్తగరవగు
బ్రజల చేటు భూమి బాడుసేయు". (122)

అయితే విభజించి పాలించడం, విభజించి శిక్షించడం రాజనీతికి మొదటి మెట్టు. నీతిసారంలోని ఈ పద్యం అదే బోధిస్తుంది.

"పెక్కండ్రు జనులు నేరమి
యొక్కట జేసినను వారి నొకమరి గినియం
జిక్కరు గావున నేర్పున
నొక్కొకరిన పాపి శిక్ష యొనరింపదగున్" (200)

---

8 తెనుగు కవుల చరిత్ర, పుట 308.

9 బ్రాకెట్లలోని అంకెలు సకలనీతి సమ్మతంలోని పద్యాల సంఖ్యలు.

దండనీతి రాజులకు చాలా ముఖ్యమేగాని ప్రజల క్షేమాన్ని ప్రప్రధానముగా చూడాలని ఇంకొక పద్యం కూడ చెపుతుంది.

"జనపతి వర్దన్యు గతిం
దన భూప్రజ బ్రోవవలయు, దగ బ్రోవడయే
దను బాసి పోవు న్ప్రజ
ఘన నీరస సరసి బాయు ఖగముల భంగిన్." (100)

కర్తలు తెలియని కావ్యాలు

సకల నీతి సమ్మతంలో ఉదాహరించిన ఈ 'నీతిసారం' కర్త పేరు తెలియనట్టే, ఈ సంకలన గ్రంథంలోనే ఇంకా విరివిగా వాడుకొన్న మరొక రెండు పుస్తకాల కర్తల పేర్లుకూడ తెలియవు. ఆ పుస్తకాలు—ఒకటి పంచతంత్రి: రెండు కామందకము. ఈ గ్రంథాలను తరువాత వేరే కవులు సంస్కృతం నుంచి అనువదించారు. పంచతంత్రాన్ని ఇద్దరు ముగ్గురు అనువాదం చేశారు. అయితే వీళ్ళందరూ చాలా అర్వాచీనులు ప్రప్రథమంగా పంచతంత్రాన్నీ, కామందకాన్నీ కాకతీయ యుగంలోనే ఎవరో అనువాదం చేశారని మడికి సింగన్న ధర్మమా అని తెలుసున్నది పంచతంత్రంలోనుంచి అతడు189 పద్యాలను ఉదాహరించాడు. కామందకంలోనుంచి 292 గద్య పద్యాలను వాడుకొన్నాడు. ఈ గ్రంథకర్తల పేర్లు తెలియకపోవడం చాలా దురదృష్టం. పంచతంత్రాన్నీ, కామందకాన్నీ తెలిగించిన అర్వాచీన కవుల చరిత్రలను తెలుసుకొంటున్నప్పుడు ఈ ప్రథమ రచయితల పద్యాలతో వాళ్ళ పద్యాలను విరివిగా తెపారు వేద్దాం. ఇప్పుడు మచ్చుకు కొన్ని మంచి పద్యాలు రెండింటిలోనుంచి తీపి తృప్తిపడదాం.

పంచతంత్రంలో మిత్రలాభం మొదటిది. స్నేహధర్మాన్నీ, స్నేహితుల గొప్పదనాన్ని మొదటి పంచతంత్ర కవి ఇలా శ్లాఘించాడు :

"కుడుచుట కుడువగబెట్టుట
యడిగిన విడు టడిగికొనుట యంతఃస్థం బే
ర్పడ నెరుగుట యెరిగించుట
కడు మైత్రికి లక్షణములు కనుగొన నారున్." (742)

"పెనులేమినైన విడుఃమి
యును గుహ్యముసెప్పుటయును నొక యాపద వొం
దినయప్పు డడ్డుపడుటయు
మనమున దలపోయ బరమమైత్రికి ఫలముల్." (743)

"ఒక్క తల్లి కొప్ప నుదయంబుబొందిన
బాంధవంబుకంటె బహుగుణముల
వసుధ నెన్నిచూడ వాగాతబాంధవం
బధిక మంత్రు చూడె యార్యులెల్ల." (744)

"పరిపూర్ణుడయ్యు బురుషుడు
పరమసుహృత్తు లన యాసపడవలయు మదిగా
పరిపూర్ణుడయ్యు నంబుధి
పరగగ శశిపొడుపు నాసపడదే యెపుడున్?" (747)

మొదటి పంచతంత్రకవి మంచి కవి. తన దృష్టిలో సత్కవి ఏమి చేయగలడో అతడిలా చెప్పాడు.

"కొందరు చెప్పినంతయును గూర్పవచింతురు చిల్కపోలికన్
కొందరు మూగుభంగి నొనగూడదలంచి వచింపనేర రిం
కొందరలంచినట్లు వల నొప్పవచింతురు కొందరుర్విలో
నెంచును సత్కవీంద్రుగతి; నీక్రియ మర్త్యుల మూడు చందముల్."
(346)

ఇక ప్రథమ కామంద రచయిత వ్రాసిన పద్యాలు చూద్దాం. ఇతడు ప్రౌఢకవి కొంచెం ఉన్నత భాషనే వాడుతాడు. సమానకల్పన అంటే చాలా ఇష్టం. చూడండి ఒక పద్యం :

"హేలాకృష్ట సుతీక్ష్ణతరా
లోలకరాళ మండలాగ్ర మరీచి
వ్యాలీఢ రూఢబాహా న
మాలంబనపేయు లక్ష్మి యభిసారికయై." (940)

ఇతడు తేలికమాటలలో కూడ పద్యం నడపగలడు. ఉదాహరణకు చూడండి :

"పెనుగజము ద్రుంచు నక్రము
తన నెలవున నుండి, నెలవుదప్పిన మరి తా
శునకంబు చేత జచ్చుం
దన నెలవున హీనుడైన దగ ఘనుడోర్చున్." (889)

సరిగ్గా ఇదే భావాన్ని తరువాతి శతక కర్త వేమన్న వాడాడు. ఆ పద్యం ఆంధ్ర దేశంలో ఆబాలగోపాలానికీ కంఠతా వచ్చు.

"నీళ్ళలోన మొసలి నిగిడి యేనుగు దీయు
బైట కుక్కచేత భంగపడును,
స్థాన బలిమి కాని తన బల్మి కాదయా
విశ్వదాభిరామ! వినుర వేమ!"

ప్రథమ కామందక రచయిత సామదాన భేద దండోపాయాలతోపాటు ఉపేక్షోపాయాన్ని కూడా చెప్పాడు. చూడండి:

"వ్యసనము నన్యాయంబును
మనలత యుద్ధమును జేయ మాన్పమి యది దా
నొసగు త్రివిధ స్వరూపత
నెసగ నుపాయములయం దుపేక్ష యనంగన్." (635)

"ప్రకటముగ గీచకుం డొగి
నకార్య మొనరించువేళ ననిపీతుండై
చకితుండపోలె నిరటుం
డొకభంగి యుపేక్ష చేసి యుండడె మదిలోన్" (636)

తల్లిని చూడడానికి వెళ్ళినప్పుడైనా రాజు భవన శోధన చేయించాలని చెప్పాడు (279). అయినవాళ్లే ఎలాగ రాజులను నిర్జిస్తారో వివరించాడు:

"భద్రసేనుడు నిజపత్ని యింటికి జన
  నతని తోబుట్టువ యతని దునిమె
దల్లి మంచము క్రింద నల్లన యడగి తా
  బుత్రుండ కారూషు బొడవడంచె
లాజల విషమున నోజించి తేనియ
  యని కాశిరాజు దద్వనిత యడచె
గరళాక్త మేఖలాఘనమణి సౌవీర
  భూపు వైరంత్యు నూపురము చేత
జాతుషీ శస్త్రంబు జడయందు నిడుకొని
రమణి యొక్కతె విదూరథుని జంపు
గెరిగి నమ్మక సతియింటి కేగ జనదు
కెరలి శత్రులపై ప్రయోగింపవలయు" (287)

యుగ విశేషం

కర్తలపేర్లు తెలియకపోయినా ఒక్కొక్క గ్రంథంలో వందకుపైన పద్యాలు దొరికినందుకు సంతోషించాలి. కర్తలపేర్లు తెలిసినా, వాళ్ళు వ్రాసిన గ్రంథాలను గురించి ఏమీ తెలియక విచారించే ఘట్టాలు ఈ యుగంలోనూ బోలెడు ఉన్నాయి. అయితే, ఈ యుగంలో వెలసినన్ని నీతిశాస్త్ర గ్రంథాలు ఇంతకుముందు లేవు. ప్రతాపరుద్రుని నీతిసారం, ప్రథమ కామందకం, బద్దెన నీతిశాస్త్రముక్తావళి, ప్రథమ పంచతంత్రం, శివదేవయ్య పురుషార్థసారం, ముద్రామాత్యం మొదలైనవి ఈ పట్టికలో కొన్ని. కేతన విజ్ఞానేశ్వరీయం, ధర్మశాస్త్రం, మారన మార్కండేయ పురాణం కూడ వర్ణాశ్రమ ధర్మాలను వివరిస్తుంది. ఈ యుగంలో సంపూర్ణమైన భారతంలో నుంచి విదురనీతి, ధౌమ్యనీతి, ధృతరాష్ట్రనీతి అనే శీర్షికల క్రింద నీతులు వేరే వ్రాసుకోవడం జరిగింది.

భోగలాలసతోపాటు నీతిపరత

ఒకరకంగాచూస్తే కాకతీయయుగంలో ప్రజలు ఎంత భోగలాలసులో అంత నీతిపరులు। అయితే నీతి, అవినీతి అనే వాటి స్వరూప స్వభావాలు యుగధర్మాన్ని బట్టి మార్పులను సంతరించుకొంటాయి యుగధర్మం ఎప్పుడూ ఉత్పత్తి విధానాలకు, ఆర్థిక సంబంధాలకూ అనువుగానే రూపొందుతుంది. ఆదినుండీ మానవుల తాపత్రయం ఒక్కటే. బతికున్నంతకాలం తమకు చక్కని బతుకు తెరువూ, చచ్చాక తమకూ, తమ పితాళ్ళకూ ఉత్తమ గతులు లభించాలి. కర్మకాండ అన్నీ ఈ సూత్రం పైన ఆధారపడి వుంటాయి. ఆచారవ్యవహారాలూ మతవిశ్వాసాలూ నిరంతరం సవరణలు పొందుతూ ఉండడానికి సామాజిక వర్గ సంబంధాలే కారణం.

కాకతీయ యుగంలోని మత విప్లవాలు చాలా ముమ్మరంగా చెలరేగాయి. ఒకనాడు తెలుగడ్డమీద విస్తరించిన బౌద్ధం ఈ యుగంలో పూర్తిగా నష్టంకాకపోయినా నామమాత్రావశిష్టంగా మిగిలింది. బుద్ధుణ్ణి విష్ణుమూర్తి తొమ్మిదో అవతారాన్ని చేసివేశాక బౌద్ధానికి ఒక ప్రత్యేకత తగ్గిపోయింది. క్రీ. శ. 1171 లో నేవెల్లంకి గంగాధరమంత్రి శివునికి, కేశవునికి గుళ్ళు కట్టించి ప్రతిష్ఠచేసినట్టే బుద్ధునికి కూడా ఆలయం నిర్మించాడు. ఒక శాసనంలో ఇలా చెప్పాడు:

పరమేశుడు హరి బుద్ధ
స్వరూపుడై యసురవరుల వంచించుట నా
హరియనియె వద్దకాలము
చిరముగ బుద్ధ ప్రతిష్ఠ జేసితి భక్తిన్
(తెలంగాణా శాసనములు, సంపుటి – 1, కాకతీయ శాసనసంఖ్య – 6)

బౌద్ధం ఇలాగ హిందూ మతంలో అంతర్లీనం అవుతున్నా, జైనం మాత్రం ఆర్థిక కారణాలవల్ల తన ఆధిపత్యాన్ని నిలుపుకొనడానికి పెనుగులాడుతుంది. బౌద్ధం తర్వాత అస్తులున్న మతం జైనమే. జైన బసదులకూ, సత్రాలకూ లెక్కలేనన్ని భూములూ, గ్రామాలూ, తోటలూ ఉండేవి. జైనయతులు, మతాచార్యులూ పెద్ద భూస్వాములయ్యారు. మహామండలేశ్వరులని వారిని పిలవకపోయినా ఆ స్థాయికి ఎదిగారు. వర్ణ స్వభావాలలో మార్పులు వచ్చి జైనంలో కూడా వర్ణాశ్రమ ధర్మాలు జొరబడ్డాయి. జైన శూద్రునికీ, హిందూ శూద్రునికీ తేడా ఏమీలేదు. రైతులు తమ జీవనోపాధికి మతాధిపతుల భూములపై ఎక్కువగా ఆధారపడవలసి వచ్చింది. అందుచేత ఏ ఆలయమైనా ఫ్యూడలు స్వభావాన్ని సంతరించుకొంది.

జైనుల ఆధిపత్యం పైన కాలాముఖ శైవాచార్యులు ఎప్పుడో తిరగబడ్డారు. జైనంలో వర్ణాశ్రమధర్మాలు ఘనీభవిస్తున్నప్పుడు శైవం కుల భేదాలను పాటించని మతంగా రూపుదిద్దుకొనడం వల్ల సామాన్య ప్రజానీకం ఇటు ఆకర్షితులయ్యారు. కాలాముఖాచార్యులు ఆలయాధిపతులయ్యారు. ఔదార్యం గల భూస్వాములయ్యారు. వీరు బోధించే భక్తిమార్గం ఫ్యూడలు స్వామి భక్తికి జీవగర్రగా ఉండడం వల్ల మహామండలేశ్వరుల దగ్గర్నుంచి మామూలు శ్రీమంతుల దాకా అందరూ శైవాన్ని ఆచరించడం మొదలైంది. భక్తులు భగవంతునికే కాక అతని ప్రతినిధులకు కూడా దాసులయ్యారు. పాల్కురికి సోమనాథుడు ఇలా చెప్పుకొన్నాడు.

బసవ గోత్రుడను బసవని కరుణ
బసవేశు శ్రీ పాద పద్మ సేవకుడ
బసవన్న బొగడ పాల్పడు కవీంద్రుడను
బసవన్న బొగడ పాల్పడు పారకుండ
బసవన్న దూత నే బసవన్న బంట
బసవన్న లెంక దే బసవన్న లెంగి
బసవన్న యిలు పుట్టు బానిస కొడుక

శైవం ఇటువంటి పుట్టి బానిస మన స్తత్వాన్ని భక్తులలో సృష్టిస్తూ ఉంటే వైష్ణవం తక్కువ తినలేదు. తొలి వైష్ణవ గేయకవి కృష్ణమాచార్యులు ఇలా చెప్పాడు: "పరహరి దాసాను దాసులకు దాసుడను, తొత్తును, తొండడను, బంటును," జ్ఞాన, భక్తి, ప్రపత్తులనే మూడు యోగాలలో ప్రపత్తి అనే శరణాగతి యోగమే సర్వ జీవకోటికీ ఉపయుక్తమైనదని విశిష్టాద్వైతం ఉపదేశం చేస్తుంది. హరిని సేవించడం ఎంత పుణ్యదాయకమో హరిదాసులను పూజించడం అంతకన్నా ఎక్కువ పుణ్యం. పంచ విధ భక్తి మార్గాలలో దాస్య, సఖ్య భావాలలో సఖ్యం సమ ఉజ్జీలకూ, దాస్యం అడుగు వర్గాలకూ రంగరించారు.

మతాధిపతుల ప్రాబల్యం పెరిగి వాళ్ళకు సిరాసులూ, చరాసులూ అధికం కావడంతో రైతుమీద భారం కూడా అధికం కాజొచ్చింది. పన్నెండో శతాబ్దం మంది పూర్ణైబు పన్నుల విధానం తడిపి మోపెడయింది. ఒక పక్క రాజప్రాసాదలలోని పైభోగాలకు సరిపడ్డ పన్నులు చెల్లించవలసిన ప్రజలు, రెండోపక్క రాజభోగాలకన్న మితిమించిన భోగలాలసత్వంగల మత తత్త్వాన్నికూడా పోషించే భారం వహించవలసి వచ్చింది.[10] తేరగా సుఖపడేవాళ్ళు పడుతూనే ఉన్నారు. భోగాలకు అలవాటుపడ్డాక పాటుపడడం ఉండదు. పాల్కురికి సోమనాథుడు ఒక పాత్రచేత నిజం చెప్పించాడు. "తగు నిరుపేద నిధానంబుగాంచి, దిగవిడ్చియేగునే మగిడి కూలికిని?"

కూలి చేయడం కన్నా కొల్లగొట్టడం, కన్నావేయడం మొదలైనవైనా మత విశ్వాసాన్ని పోషించడానికి మార్గాలే అని ప్రచారం చేయడం విడ్డూరమైన బోధవలె కన్నడ బ్రహ్మయ్య అనే శైవుడు గడియకన్నం, గడపకన్నం, గోడ కన్నం, నేలకన్నం మొదలైన వాటిలో గొప్ప ప్రజ్ఞావంతుడు. భక్తుల ఇంటికి పొరపాటున కన్నం వేసే వాళ్ళని లేపి పాదోదకం, ప్రసాదం పుచ్చుకొంటాడు. ఇతర ఇళ్ళలో అయితే త్వర త్వరగా సొత్తంతా చేజిక్కించుకొని తెచ్చి జంగమ కోటికి దానధర్మాలు చేస్తాడు. ఈ కథ బసవపురాణంలోనిది.

శైవులలోని నాయనమార్లకు వైష్ణవులలోని ఆళ్వారులు ఏంతీసిపోలేదు. పన్నిద్దరాళ్వార్లలో ఒకరైన పరకాల యోగి అనే తిరుమంగ యాళ్వారు వైష్ణవార్థముగ దొరరి దొంగిలించిననే దోషము లేదు అని తలచి దోపిడి దొంగగా పరిణామం చెందాడు. "అడవులలో దాగి, సముద్రతీరమునందలి కరపట్టణములనుండి సాగు పరకపు సరుకుల దారుల కాచి దోచియు ధనికుల తెరువడ్డగించి నిలబెట్టి నిలువున దోచియు అహంకరించి పెనగిన వారి మదమడించి దోచియు పలుతెరగుల

10 Myth & Realty - D. D. Kosamby, Bombay, 1962; పుట 32.

నార్భించి నిష్ఠతో వ్రతమాచరింపసాగిన" పరకాలమునీంద్రుల దివ్యకథను తరువాత కవులు గానం చేశారు 11

భక్తి మార్గాన్ని చూపెట్టడమే భక్తి మార్గానికి పరమప్రయోజనం. జిన భవనాలను కూలదోసి శివాలయాలను కట్టినా, పాతదేవుళ్ళను విష్ణుమూర్తి అవతారంగా మార్చినా ఉద్దేశమొకటే. పవరులను తమ మతంవారే అనుభవించాలి. కళ్యాణ కటకంలో బసవన్న మతం రాకపూర్వం ఆలయాలలోని దేవలకులు అందరికీ ప్రసాదం ఇచ్చేవారు వీరశైవం వచ్చాక లింగవంతులకే ఇచ్చేవారు. బోయలు దేశమేలే రాజువద్దకు వెళ్ళి శైవులే "చౌదగి ప్రసాదంబు గుడుచుచున్నారు. అదరంగ మాకించుకైన నిడరు" అని ఫిర్యాదుచేశారు. రాజు బసవన్నను పిలిపించి "నీవు చేస్తున్నది ఆదిమార్గమో బల్మియా ?" అని అడిగాడు

రాజులు వీలైనప్పుడల్లా ఆది మార్గాన్ననుసరించే నీతిని నడపాలి. అది వీలులేనప్పుడల్లా బలిమి తప్పదు. కాకతీయ యుగంలో పాతనీతులు తెలుసుకోవలసిన అవసరం వచ్చింది అందుకే రాజులూ, మంత్రులూ, వివిధ వ్యక్తులూ నీతిశాస్త్ర గ్రంథాలను రచించారు. సంకలనం చేసుకొన్నారు.

మొదటి ప్రతాపరుద్రుని తరువాత ఈ వంశంలో ఏలికలెవరూ స్వయంగా గ్రంథరచన చేసినట్టు లేదు గణపతిదేవ చక్రవర్తి బావమరిది జాయపసేనాని సంస్కృతంలో గ్రంథాలు రచించాడు కాకతీయ శిల్పానికి లక్షణగ్రంథం అనదగిన 'నృత్తరత్నావళి'ని రచించాడు ఇందులోని శ్లోకాలకు లక్ష్యాలుగానే రామప్ప గుడులలో కనిపించే మనోహర నాట్యభంగిమలను శిల్పులు గంధరించారట.12

సాహిత్యంలో ఎలాగైతే మార్గ పద్ధతుల స్థానంలో దేశి కవితలను నిలిపారో, అలాగే నాట్యంలో కూడా దేశి రీతులను ప్రోత్సహించడం కాకతీయ యుగంలో వృద్ధి అయింది. జాయపసేనాని రచించిన "నృత్తరత్నావళి" భారతీదేవి సన్నిధిలో తెలుగువారు వెలిగించిన నందా దీపములలో మొదటిది ఇప్పటికి. "తరువాతి లాక్షణికుల కొందరికి మార్గదర్శకమైనది" అని దీనిని తెనిగించిన రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ గారు అక్షరసత్యాలు చెప్పారు. దేశినృత్తంలో పుష్పాంజలి మొదలు గొండ్లి పేరణి, ప్రేంకము, చర్చరీ రాసకం, శివప్రియ, చిందు, కందుక, భాండిక, ఘటిసణీ, చారూ, బహురూప కొల్లాట నృత్యాలను సవిస్తరంగా

11 తాళ్ళపాక కవులు వివిధ సాహితీ ప్రక్రియలు – పుట 258.

12 ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర, ద్వితీయ ముద్రణ, పుట 66.

ఈ గ్రంథంలో జాయప వివరించాడు. తెలుగు సాహిత్యంలో నృత్య ప్రసక్తిగల పద్యాలను అర్థం చేసుకోవాలంటే, నృత్తరత్నావళి సాయం లేనిదే సాధ్యంకాదు. దీనిని జాయప క్రీ. శ 1253_54లో రచించాడు గణపతిదేవ చక్రవర్తి స్వయంగా శ్రద్ధవహించి కళలు నేర్పించినందుకు అతని మరిది అయిన జాయప శాశ్వతంగా వుండే నృత్తలక్షణ గ్రంథాన్ని రచించాడు. ఇతని గీతరత్నావళి నష్టమైందిగాని, లభించివుంటే తొలిరోజుల తెలుగుపాటల పైనాలు తెలిసేవి.

నృత్తరత్నావళి వంటి నాట్యశాస్త్ర గ్రంథాలే గాక ఇతర సంస్కృత భాషా కృతులు కాకతీయ యుగంలో వెలిశాయి. విద్యానాధుని ప్రతాపరుద్రయశోభూషణం నేటికీ చాలా ప్రామాణికమైన అలంకారశాస్త్రం. ఇది క్రీ. శ. 1291_1325 సంవత్సరాలలో కాకతీయ రాజ్యంలోని తుట్టతుది ప్రతాపరుద్రుని నాయకునిగా చేసి చెప్పిన సాహిత్య లక్షణగ్రంథం ఈ రాజు గొప్ప విద్వాంసుడూ, సరసుడూ, కవిపండిత బృంద రక్షకుడూ అని చెప్పవచ్చు. మొత్తంమీద రాజులే గాక రాచవరదులు, మాండలికులు మొదలైనవాళ్ళు ఈ యుగంలో సాహిత్య పోషణ చేశారు.

అంకితాలకు అంకురార్పణ

వాస్తవానికి అంకితాలు పుచ్చుకోవడం ఈ యుగంలోనే ప్రారంభమైంది మనుమసిద్ధి తిక్కనగారిని పిలిచి తన పేరుమీద ఒక పుస్తకం చెప్పమన్నాడు. తిక్కనగారు కేతనను పిలిపించి తనకొక పుస్తకం అంకితమిమ్మన్నాడు. తిక్కనగారి కలలో ముందు కవిగారి నాన్నతో సిఫార్సు చేయించి దేవుడే భారతం అంకితం పుచ్చుకొన్నాడు. తమ కావ్యాలను కన్యలుగా భావించడం కూడ ఇప్పుడే మొదలైంది. కూళలకు కావ్యకన్యనిచ్చి ధనం పొందడం పడుపు కూటికింద పరిగణించి బాధపడేటంత దుస్థితికి అంకితాలు పుచ్చుకోవడం దిగజారినట్టుంది. కవులు తమ స్వోత్కర్షను ప్రకటించుకొనే బిరుదులు పెట్టుకొనేవారు లేక ఇతర కవులు ఇచ్చేవారు. కేతనకు అభినవ దండి అనే బిరుదు ఉంది. బయ్యనకు 'భవ్యభారతి' అనే బిరుదును తిక్కనగారే ఇచ్చారు శివదేవయ్య సంస్కృతాంధ్ర కవితాపితామహుడు. చోడతిక్కరాజు కవిసార్వభౌమాంకుడు.

ఆడంబరంలోనే నిరాడంబరత

బిరుదులలో ఎంత ఆడంబరం వున్నా, ఆనాటి కవుల పేర్లలో నిరాడంబరమైన తెలుగుదనం ఉంది. సంస్కృతంలో చెప్పితే గంభీరంగా వుండే శబ్దాలకు వికృతులను, ఏమాత్రమూ బిడియపడకుండా మన కవులు ధరించారు. తిరుకాళత్తి దేవుని పేరులోనుంచి పుట్టిన పినలు తెలుగు మాట 'తిక్కన' అనే పేరు. భైరవ శబ్దంలోనుంచి 'బయ్యన్న' పుట్టింది. త్రిపురాంతకుణ్ణి తెలుగువాళ్ళు 'తిప్పన్న' అని పిలిచేవారు. భాస్కరుడు బాచన్న. జగన్నాధుడు జగ్గన్న. తెలుగులో ఉన్న తమ పేర్లకూ, ఇంటిపేర్లకూ సిగ్గుపడడం తరువాతి కవుల లక్షణం. 'రెండుచింతల' అనే ఇంటిపేరును 'ద్వితింత్రిణి' అనీ, 'గాలి' అనే ఇంటి పేరును 'ప్రభంజనం' అనీ సంస్కృతీకరించడం అర్వాచీనులు మొదలుపెట్టారు.

ఉభయభాషా ప్రవీణులు

కాకతీయయుగంలోని తెలుగు కవులు సంస్కృతంలో రచనలు చేసినా, తమ పేర్లను మార్చుకొన్నట్టు లేదు. అప్పయార్యుడు, జాయపసేనాని, శాకల్య మల్లకవి, రావిపాటి తిప్పన్న మొదలైన తెలుగువాళ్ళు ప్రతాపరుద్రుని ఆస్థానంలో వుండిన సంస్కృత రచయితలు. ఆ ఆస్థానంలోనే రెండువందలమంది తెలుగు కవులు ఉండేవారు. ఈ యుగంలో ఉన్న కవులందరి గురించి తెలుసుకొనే అవకాశం మనకు లేదుగాని తెలియవచ్చినన్ని వివరాలు పేరుపేరునా తెలుసుకొందాం.

2

మంత్రి భాస్కరుడు

కవిత్రయంలో ద్వితీయులైనా తిక్కనగారు కవిత్వంలో అద్వితీయులు. ఆయ వంతటి కవి "మా తాతగారి మొఖం చూసైనా లోకం నన్ను మన్ననతో ఆదరిస్తుంది నా కృతి గుణాలను వేరే చెప్పడ మెందుకు?" అని నిర్వచనోత్తర రామాయణంలో మొట్టమొదటనే ఈ విధంగా తెలియజేశారు :

"సారకవితాభిరాము గుంటూరివిభుని
మంత్రిభాస్కరు మత్పితామహుని దలచి
యైన మన్ననమెయి లోక మాదరించు,
వేర నా కృతిగుణములు వేయ నేల?" (1–12)

ఈ పద్యంలో తాతగారిపట్ల తిక్కనగారి వినయ విధేయతలేకాక ఆనాటి పండితలోకం భాస్కరమంత్రి పేరు చెపితే ఎంత గౌరవం చూపేవారో తెలుస్తున్నది. ఒక్క తిక్కనగారి మాటల మూలంగానేకాక మూలఘటిక కేతన పద్యంవల్ల కూడ భాస్కరమంత్రి (క్రీ.శ. 1180 – 1220) చెప్పుకోదగ్గ కవి అని తెలుస్తున్నది. తిక్కన గారికే అంకితమిచ్చిన దశకుమార చరిత్రలో కేతన భాస్కర మంత్రిని ఇలా వర్ణించాడు :

"శాపానుగ్రహశక్తియుక్తుడమలాచారుండు సాహిత్యవి
ద్యాపారీణుడు ధర్మమార్గపథికుం డర్థార్థిలో కావన
వ్యాపారవ్రతు డంచు జెప్ప సుజనవ్రాతంబు గౌరీపతి
శ్రీపాద ప్రవణాంతరంగు విబుధ శ్రేయస్కరుణా భాస్కరుణా."
(1–32)

భాస్కర మంత్రిని గురించి ఆనాడు లోకం ఏమని చెప్పుకొనేదో ఈ పద్యంవల్ల స్పష్టంగా తెలుసుకోవచ్చు. ఆయన శాపానుగ్రహ శక్తియుక్తుడనీ,

సాహిత్య విద్యా పారీణుడనీ లోకం చెప్పుకోవడానికి అతడు ప్రశంసనీయమైన కవిత్వం చెప్పిఉండాలి. అయినా భాస్కరమంత్రి వ్రాసిన పుస్తకా లేమిటో మనకు తెలియదు. ఈనాడు ప్రసిద్ధమైన భాస్కరరామాయణం ఈ మంత్రి భాస్కరుడే రచించాడని డాక్టరు నేలటూరు వెంకటరమణయ్యగారూ1, చాగంటి శేషయ్యగారూ2 భావించారు. చాగంటివారి వాదాన్ని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు అమోదించారు.3

'నస్మరంతి'కి కారణం ?

అయితే మంత్రి భాస్కరుడు రామాయణం రచించినట్టు ప్రాచీను లెవరూ చెప్పలేదు. నిర్వచనోత్తర రామాయణంలో తాతగారిని సారకవితాభిరాముడని నుతించిన తిక్కనగారుగాని, దశకుమార చరిత్రలో భాస్కరమంత్రిని లోకం సాహిత్య విద్యాపారీణుడని చెప్పుకొంటున్నాడని వర్ణించిన కేతనగాని రామాయణ రచనను గురించి వల్లెతు మాటకూడ అనకపోవడం గమనార్హం. తిక్కనగారి శిష్యుడైన మారనకూడ తన మార్కండేయపురాణంలో తన గురువుగారి తాతగారు రామాయణం వ్రాసినట్టు చెప్పలేదు. ఆ కాలపువాడే అయిన మంచెన కేయూర బాహు చరిత్రలో వాక్యార్థ మేరువులైన నన్నయభట్టునూ, తిక్కకవి చంద్రుణ్ణి మాత్రమే నుతించాడుగాని ఎవరి మొఖం చూసి లోకం తన కవిత్వాన్ని ఆదరిస్తుందని తిక్కనగారు ప్రశంసించారో ఆ మంత్రి భాస్కరుని పేరైనా ఎత్తలేదు భాస్కరుడు పూజనీయమైన రామాయణాన్ని రచించేవుంటే, మంచెన విస్మరిస్తాడా?

ఈ ప్రాచీనులలో మొదటి ఇద్దరూ భాస్కరుణ్ణి రామాయణ కర్తగా చెప్పలేదు; మిగతా ఇద్దరూ నుతించనేలేదు అయినా కవులు పూర్వకవిగా నుతించిన వాళ్ళలో భాస్కరుడు లేకపోలేదు. కాని వాళ్ళందరూ క్రీ శ 1320కి తరువాతి వాళ్ళేగాని ముందువాళ్ళు కాదు ప్రత్యేకంగా ఈ సంవత్సరాన్ని ఒక హద్దుగా ఎందుకు చెప్పవలసి వచ్చిందంటే—

హుళక్కి భాస్కరునికి నమస్సులు

క్రీ శ. 1320 ప్రాంతాలలో హుళక్కి భాస్కరుడనే కవి కాకతీయ రాజధానిలో ఉన్నాడు. అతడే రామాయణాన్ని వ్రాసినట్టు నిదర్శన లున్నాయి.

---

1 ఆంధ్రపత్రిక ఉగాది సంచిక, 1940–41

2 ఆంధ్ర కవితరంగిణి, రెండవ సంపుటం

3 తెనుగుకవుల చరిత్ర, పుట 314

క్రీ. శ. 1320 తరువాత ఎవరు భాస్కరుణ్ణి నుతించినా ఆ నమస్కారం హుళక్కి భాస్కరునికే చెందుతుందిగాని స్పష్టంగా పేరు చెప్పి దండం పెడితేనేతప్ప మంత్రి భాస్కరునికి చెందదు.

కొంతమంది సాహిత్య పరిశోధకులు మరి మంత్రి భాస్కరుడే రామాయణం వ్రాశాడని ఎందుకు భావిస్తున్నారు, ఏ ప్రమాణాలను తమ వాదానికి అనువుగా చూపిస్తున్నారు అనే ప్రశ్నలు పుట్టకమానవు. తిక్కనగారు ఉత్తర రామాయణం వ్రాశారు అంతకుముందే మిగతా ఆరు కాండలూ సహజంగా ఎవరో, ముఖ్యంగా తమ తాతగారో వ్రాసి ఉండకపోతే తిక్కనగారు పూర్వరామాయణాన్ని కాక ఉత్తర రామాయణాన్ని ఎందుకు వ్రాశారన్న సందేహమే చాలా ప్రబల కారణం కాబట్టి లోకంలో చాలా ప్రసిద్ధమైన భాస్కర రామాయణంలోని భాస్కర పదం మంత్రి భాస్కరునికే చెందుతుందని ప్రతిపాదించారు.

అయితే ఈనాడు లభ్యమవుతున్న భాస్కర రామాయణంలో నలుగురు కర్తలపేర్లు కనబడుతున్నాయి. ప్రతి కాండాంత గద్యవల్లా తెలిపే పేర్లను వరుసగా వ్రాసుకొందాం.

1. బాలకాండ – భాస్కర సత్కవిపుత్రుడు మల్లికార్జునభట్టు
2. అయోధ్యకాండ – వీరమారయ కుమారుడు కుమారరుద్రదేవుడు
3. అరణ్యకాండ – సకల కవిజన వినుతయశస్కరుడు భాస్కరుడు
4. కిష్కింధాకాండ – భాస్కర సత్కవిపుత్రుడు మల్లికార్జునభట్టు
5. సుందరకాండ – భాస్కర సత్కవిపుత్రుడు మల్లికార్జునభట్టు
6. యుద్ధకాండ – హుళక్కి భాస్కరుడు కొంత చెప్పగా మిగిలినది అయ్యలార్యుడు

ఈ గద్యలలో కర్తగా భాస్కరుని పేరు రెండుసార్లు వస్తుంది అరణ్యకాండ వ్రాసిన భాస్కరుని ఇంటిపేరుగాని, బిరుదుగాని ఏమీ తెలియదు. హుళక్కి భాస్కరుడు యుద్ధకాండలో కొంత చెప్పాడని అయ్యలార్యుడు చెప్పాడు కనుక ఆ భాస్కరుని ఇంటిపేరు తెలుస్తున్నది మంత్రి భాస్కరుని ఇంటిపేరు కొట్టరువువారు. అందుచేత యుద్ధకాండకు, అతనికి సంబంధంలేదుగాని ఇంటిపేరూ, మంత్రి బిరుదూ ఏమీలేని అరణ్యకాండ మాత్రం అతడు వ్రాసినదే అని పరిశోధకులలో కొందరు భావించారు. అందుకు తమకు తోచిన బలమైన కారణంకూడ చూపించారు.

3,999

అరణ్యకాండ తృతీయపంథా

భాస్కరరామాయణంలో మిగతా కాండలన్నీ ఒకలాగ ఉంటే అరణ్యకాండమాత్రం ఒక విషయంలో ఇంకొకలాగ ఉంది. మిగతా కాండలను కర్తలు ఎంత దీర్ఘమైనా సరే ఆశ్వాసాలక్రింద విభజించలేదు. ఒక్క అరణ్యకాండలో మాత్రము రెండు ఆశ్వాసాలు ఉన్నాయి. ఈ విలక్షణత్వం కొట్టవచ్చినట్లు కనబడి బహుశా కొట్టరువు భాస్కరుడే దీని రచయిత అని పరిశోధకులు భావించారు దానికి తోడు అరణ్యకాండలో ప్రథమాశ్వాసం చివర ఉన్న

"పుణ్యుం డూర్జితశౌర్యధైర్యమహిమస్ఫూర్తిస్ఫురద్వైభవా
గణ్యుం డార్యజనానురంజితమహాకారుణ్యుడు శ్లాఘ్యపౌ
గుణ్యుం డన్వయవార్ధి చంద్రుడు రిపుక్షోణీశ్వరస్థాపితా
రణ్యుం డార్తశరణ్యు డుజ్జ్వలయశోరమ్యుండు సౌమ్యుం డిలన్"

అనే 292 వ పద్యంలోలాంటి ఎత్తుగడే తిక్కనగారి నిర్వచనోత్తరరామాయణం అష్టమాశ్వాసం చివరి

"పుణ్యుడు భారతీవిభవపూతవికాసముఖారవిందలా
వణ్యుడు దీవ్రకోపదవవహ్నినిరర్గళదగ్ధశాత్రవా
రణ్యుడు మానినీహృదయరంజననైపుణరూఢరూపతా
రణ్యుడు భీతివిహ్వలవిరోధిశరణ్యవరేణ్యు డున్నతిన్."

అనే పద్యంలో కనబడింది. తాతగారి పద్యాన్ని తిక్కనగారు అనుసరించారని పరిశోధకులు భావించారు. ఈ ఒక్క పద్యమేకాక ఈ ప్రథమాశ్వాసంలో కట్టకడపటి మాలినీవృత్తంలోని ఎత్తుగడకూడ నిర్వచనోత్తర రామాయణం అష్టమాశ్వాసంలోని మాలిని ఎత్తుగడలాగే ఉంది.

"వితరణఖని యుద్యద్వీర్యశౌర్యప్రభావో
న్నతుడు భుజబలాత్యున్మాదవిద్విడ్ధరిత్రీ
పతిహరణసమిద్భూభాగగమ్యుండు సంభా
వితపరిణతచిత్తోర్వీసురుం డుర్వి నెందున్." (భాస్కర)

"వితరణఖని యుద్యద్వీరశృంగారలక్ష్మీ
సతిరతివరలీలాషంగకృత్సంగతాంగుం
డతులితమతివిస్తారాప్తదేవేజ్యు డిజ్యా
ప్రతిదినపరితృప్తి ప్రాప్తసప్తార్చి ధాత్రిన్." (నిర్వచనోత్తర)

ఇక నేం? మంత్రి భాస్కరుడే అరణ్యకాండ రచయిత అనే సిద్ధాంతాన్ని బలంగా ప్రచారం చేశారు.

చాగంటి శేషయ్యగారు మరీ గాఢంగా, ఘాటుగా వాదించ సాగారు. "గద్యయం దున్నను లేకపోయినను కవిత్వమునందు మంత్రి భాస్కరుని స్థానము నిలుపబెట్టి యాతనికి న్యాయము కలుగుటకై ప్రయత్నింపకమానను. అతని పక్షమున న్యాయము లేదని తోచినచో నాతనికై పెనుగులాడను." అని వ్రాశారు.4 భాస్కరరామాయణ పాఠభేదాలనుగురించి చర్చించారు. అరణ్యకాండ ఆదిలో మంత్రి భాస్కరుడే వ్రాశాడని భావించారు.

మిగతా కాండలకన్నా విలక్షణంగా ఉన్న ఈ అరణ్యకాండ మంత్రి భాస్కరునిదని నమ్మాక, అతడు మొదటి రెండు కాండలూ వ్రాయకుండా 'శుభమా' అని అరణ్యకాండ మొదలు పెడతాడా అన్న సందేహం రాకమానదు. పాఠభేదాలు చూస్తే మొదటి భాస్కర రామాయణంలో ప్రక్షిప్తాలూ, అధికపాఠాలూ కొల్లలుగా దొరుకుతాయి. ఈ అదనపు పద్యాలను తొలగిస్తే ఏది మిగులుతుందో అదే మంత్రి భాస్కరుడు వ్రాసినదని పరిశోధకులు భావించారు. మొదటి మూడు కాండలూ వ్రాసినవాడు అరణ్యకాండతో ఆగిపోతాడా అనీ, కిష్కింధా సుందర కాండలలోకూడ ప్రథమ ప్రతి మంత్రి భాస్కర రచితమేననీ విశ్వసించారు. చూడండి నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు ఏమంటున్నారో-

> "హుళక్కి భాస్కరుడే గాని మంత్రి భాస్కరుడు రామాయణ రచయిత కాడనుట యాకాశహర్మ్యమును నిర్మించుట వంటిది. ఉపలబ్ధ తాళపత్రగ్రంథ పరిశోధనలవలన మంత్రి భాస్కరుని కర్తృత్వము నిలుచుననియు, నాతడు ప్రాచీన కవులలో నొక ప్రసిద్ధ కవియని స్థిరపడుననియు నాయాశయము.5"

ఇప్పుడున్న భాస్కర రామాయణ గద్యలో హుళక్కి భాస్కరాదుల పేర్లు కనబడతాయే, మరి వాటి కేం సాధనం? నిడుదవోలు వారు కొన్ని ప్రతిపాదించారు. మంత్రి భాస్కరుని రామాయణం మూలానుసరణంగా లేదు. కుప్పీకరించాడు. అందుచేత భాస్కరునికి నూరేళ్ళ తరువాత ఎర్రాప్రెగడ క్రీ. శ. 1310 ప్రాంతా

4 ఆంధ్రకవితరంగిణి, రెండవ సంపుటం (ద్వితీయముద్రణ) పుట 118.

5 తెనుగు కవుల చరిత్ర, పుట 314

లలో వాల్మీకి రామాయణాన్ని విపులంగా అనువాదం చేశాడట. ఎఱ్ఱన రామాయణం వ్రాసిన తరువాత అసంపూర్ణంగావున్న మంత్రి భాస్కర రామాయణాన్ని హుళక్కి భాస్కరాదులు పూరించారట.

భాస్కర రామాయణం నూరేళ్ళపాటు అసంపూర్ణంగా ఉండిపోతే తిక్కనగారు, కేతనా, మారనా ఎందుకు నిర్లక్ష్యం చేశారో నిడుదవోలువారు చెప్పలేదు చాగంటి శేషయ్యగారి వాదాన్ని సమర్థించే వెంకటరావుగారు ఒక సంగతి మరచిపోయారు శేషయ్యగారి అంచనా ప్రకారం మంత్రి భాస్కరుని రామాయణం సమగ్రమేకాక అది చోడతిక్కరాజుకు అంకితమిచ్చినదికూడా.[6] అసమగ్ర రచనను గాని, అసంపూర్ణ కావ్యాన్నిగాని ఎవరూ ఎవరికీ అంకితమివ్వరు. మంత్రిభాస్కర రామాయణం చోడ తిక్కరాజుకు అంకితమిచ్చిననాటికి సమగ్రమైతే ఇంక హుళక్కి భాస్కరాదులు పూరించవలసిన అవసరం ఏముంది?

మంత్రి భాస్కరుడు నిజంగా రామాయణం వ్రాసి, దానిని చోడతిక్కరాజుకు అంకితమిస్తే దానిలో ఒకకాండలో తన పద్యాలు కొన్ని వందలుచేర్చి ఆ పుస్తకాన్ని కుమారరుద్రదేవుడు తన తండ్రి సాహిణిమారయ్యకు అంకితమిస్తాడా? గ్రంథచౌర్యమేకాక సాహిత్య కుట్టనీపాపం కుమారరుద్రునికి అంటగట్టడమవుతుంది.

ఈ సంగతి గుర్తించే ఈ గ్రంధచౌర్యారోపణ తప్పించడానికి చాగంటి శేషయ్యగారు ఇలా వ్రాశారు:

> "కుమార రుద్రదేవుడు భాస్కర రచితములగు గద్య పద్యములను గ్రహించి, మరి రెండువందల గద్యపద్యములను రచించి చేర్చి, తాను రచించిన భాగమును సాహిణిమారన కంకితము చేసి తాను వ్రాసికొనిన ప్రతియందు రెండు గద్యలను, రెండు విధములగు కాండాద్యంత పద్యములను వేసియుండును. తత్ప్రతికా విలేఖకులు కొంద రీ రెండు విధములగు వ్రాతలలో నొకదానిని విడిచివేసి తమ యిష్టమువచ్చిన యొక గద్యను, ఒకవిధమగు నాద్యంత పద్యములను వ్రాసికొనియుందురు." 7

---

6 ఆంధ్ర కవితరంగిణి, రెండవ సంపుటం (రెండవ ముద్రణ), పుట 96.

7 ఆంధ్ర కవి తరంగిణి, రెండవ సంపుటం. రెండవ ముద్రణ, పుట 126.

ఇది విపరీతమైన ఊహాగానం. రెండువందల పద్యాలు వ్రాసి తండ్రికి అంకితమిచ్చేవాడు. మంత్రి భాస్కరుని పద్యాలనే ఎందుకు స్వీకరించాలి? తన పుస్తకంలో రెండు గద్యాలూ, రెండు రకాల ఆద్యంత పద్యాలూ ఎందుకు వ్రాయాలి?

'తిక్కనగారి తాతగారు' మాత్రమే

హుళక్కి భాస్కరుడు వ్రాయించిన, వ్రాసిన రామాయణంలో మంత్రి భాస్కరునికి స్థానం కల్పించాలనుకొంటే వచ్చే చిక్కులే ఇవి. దేశంలో ఉన్న తాళపత్ర ప్రతులన్నీ శోధించిగాని మంత్రిభాస్కరునికి రామాయణ విషయంలో పెద్ద పీట వెయ్యగూడదు, భావిపరిశోధనలవల్ల కొత్త విషయాలు తెలిపేదాకా ఇతడు తిక్కనగారి తాతగారు మాత్రమే. ఇతని రచనలేమీ బయటపడలేదు. ఇతని ప్రయోగాలంటూ ఏ లక్షణకర్తా ఒక్క పద్యమైనా ఉదాహరించలేదు. ఇతని మంత్రి బిరుదును పేర్కొంటూ ఇతణ్ణి ఏ పూర్వకవీ స్తుతించలేదు. ఇతణ్ణి తిక్కన గారు వినయవిధేయతలతో "మా తాతగారి మొఖంచూసి లోకం నన్ను గౌరవిస్తుం" దని ప్రస్తుతించడం భావ్యమేగాని ఇప్పుడు చాలామంది తిక్కనగారి మొఖంచూసే మంత్రి భాస్కరుణ్ణి గౌరవిస్తారు.

3

భాస్కరుని కేతన

సంస్కృతంలో భట్టబాణుడు 'కాదంబరి' అనే మహాకావ్యం రాశాడు. దానిని కేతన అనే కవి తెలుగులోకి అనువదించాడు. ఇతని పద్యాలను ఒకసంకలన కర్తా, ఒక లాక్షణికుడూ ఉదాహరించారు. పెదపాటి జగ్గన్న తన ప్రయోగ రత్నాకరంలో భాస్కరుని కేతన ప్రెగ్గడ కాదంబరిలోనిదని ఈ క్రింది పద్యాలను ఇచ్చాడు.1

"గంధర్వాత్మజ రాజు జూచె, బతియుం గాదంబరింజూచె, ద
ర్పాంధీభూతమనస్కుడై మరుడు విల్లందెక్క ప్రసూనోల్లస
ద్గంధం బొప్పగ నెక్కువెట్టి గుణనాదం బావి పుష్పాస్త్రముల్
సంధించెక్క దెగబాపి యేయదొడగెన్ సవ్యాపసవ్యంబుగన్." ౯౬

"దీనిలోపల గొన్ని దినములుండిన నుష్ణకరుడైన నట శీతకరుడుగాడె?
దీని లో తెరిగిన దా నంబురాశిలో గాదని జలశాయిగాపు రాడె?
దీని తీయనినీరు దివిజులు త్రావి చూచిన దమ యమృతంబు చేదునారె?
దీని తోయమ్ముల దీర్థమాడిన నెంత పాపాత్ములును మోక్షపదవి గనరె?
యనుచు గొలని నీటి యతిశయత్వంబును బరపు పెంపుదీపు బావనతయు
మనుజనాయకుండు గొనియాడి వడివాగె త్రాట హయము దిగిచి తరియజొచ్చె."
౯౭

ఒకరుకాదు, ముగ్గురు

తెలుగు కవులలో కేతన అనే పేరు వున్నవాళ్ళు ఇద్దరు ముగ్గురు కన బడతారు. ఒకడు సుప్రసిద్ధుడు; 'దశకుమార చరిత్ర' తెనిగించి తిక్కనకు అంకిత మిచ్చిన మూలఘటిక కేతన. రెండవవాడు నండూరి కేతన. ఇతడు కవిత్వం చెప్పి

1 పేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి ప్రబంధ రత్నావళి, పుట 31.

నట్లు మంచెన వ్రాసిన కేయూరబాహు చరిత్రలోని అవతారిక పద్యాలవల్ల తెలుస్తున్నది. ఈ ఇద్దరు కవులలో ఏ ఒక్కరి తండ్రిపేరూ భాస్కరుడు కాదు. అందుచేత భాస్కరుడనే తండ్రిగల కేతన కోసం వెదికితే తిక్కన సోమయాజి పెదతండ్రి ఒకడు దొరుకుతాడు. ఈ భాస్కరుడు వెనుకటి ప్రకరణంలో మనం చెప్పుకొన్న మంత్రి భాస్కరుడే.

కొట్టరువువారి వంశంలో భాస్కరుని కుమారుడైన కేతన కవిత్వం చెప్పినట్లు మూలఘటిక కేతన దశకుమార చరిత్రలో ఇలా వ్రాశాడు :

"కవితకు ముఖ్యు డీత డన గామితవస్తువు లిచ్చువాడునా
నవరసభావకుం డిత డనన్ బురుషార్థపరాయణుండునా
నవునన రాజనీతివిషయజ్ఞు డితం డన గీర్తిచంద్రికా
ధవళితదిక్కుడై నెగెడె ధన్యుడు కేతనమంత్రి ఇమ్మహిన్"

(దశ. 1_36)

మూలం – అనుసరణం

ఈ పద్యం ప్రమాణంవల్ల కాదంబరి రచయిత తిక్కనగారి పెదతండ్రి భాస్కరుని కేతనే అని చెప్పవచ్చు. ఇతడు కాదంబరిని అనువదించినట్లు మూలఘటిక కేతన చెప్పలేదు. అసలు తన కృతిపతి తిక్కనగారే ఏయే గ్రంథాలు చేశారో చెప్పలేదు అయినా మూలఘటిక కేతన దశకుమార చరిత్రను అనువాదం చేశాకనే భాస్కరుని కేతన కాదంబరిని అనువదించి వుండవచ్చు.

ఏమంటే, దశకుమారచరిత్ర, కాదంబరి రెండూ సంస్కృతంలో వచన కావ్యాలే. "గద్యమ్మున దండి చెప్పిన కథాక్రమ మొప్ప దెనుంగుబాస గద్యమ్మను బద్యముంబెరయ అంచితభావరసోదయాభిరామ మ్మగునట్లుగా దశకుమార చరితము"ను మూలఘటిక కేతన అనువదించాడు. మూలంలోని వచన కావ్యాన్ని తెలుగులో చంపూకావ్యంగా తనకు ముందు తన కృతిపతి పెదతండ్రి అనువాదం చేస్తే ఆ సంగతి మూలఘటిక కేతన చెప్పడా ? కాదంబరిని చంపువుగా అతడు అనువదించినట్లే ఇది అనువాదం చేస్తున్నానని వ్రాసేవాడు మూలఘటిక కేతన చూపిన దారినే భాస్కరుని కేతన అనుసరించి ఉంటాడు. కాని, "రసవత్తరమగు కాదంబరిని వీడి రెండవదియగు దశకుమార చరిత్రమునే కేతన తెలిగించుటకు గారణము అతఃపూర్వమే అది తెలిగింపబడియుండుట యగునేమో" అని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ప్రబంధరత్నావళిలో అభిప్రాయపడ్డారు. (పీఠిక, పుట 8)

ఊరికెనే ఉదాహరిస్తారా ?

ఇతని ప్రయోగాలను లాక్షణికులు ఉదాహరించారంటే అవి వేళ్ళకో దగ్గవే అయివుంటాయి. లక్షణకర్త కస్తూరి రంగకవి ప్రాదియతికి ఉదాహరణ ఇస్తూ 'కేతన-కాదంబరియందు' అని ఈ క్రింది పద్యం చూపించాడు :

"ఆనవరేణ్యు గాంచి సాష్టాంగ మెరగిన
నా విభుండు వాని లేవనెత్తి
కౌగలించి వాని గనుగొని కేయూర
కాభిధాన మొసగె గౌతుకమున."2

ఇది "సాష్టాంగము, సాహంకారము, సాంబశివుడు, సాంగోపాంగం, సాటోపం ఇవి మొదలైనవానియందు అన్యాక్షర హల్లుతో అచ్చు కూడియున్నందున హల్లుకైనను, అచ్చుకైనను యతి యుండఁజెప్పితే ప్రాదియతి యగును గనుక రెండింటి లక్ష్యము" అన్న సందర్భంలో ఉదాహరించాడు. ఇంక తకార, ఠకారాలకు యతి చెల్లుతుందని అభేదయతికి ఉదాహరణగా కేతన కాదంబరిలో నుంచి—

"దాచే యంకతలింబు జేర్చివలచేత న్మాలికన్ దాల్చి...." అని ఒక్క పాదాన్నే ఇచ్చాడు.3

మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు నన్నెచోడుని కుమార సంభవం తొలి సారిగా ప్రచురిస్తున్నపుడు ప్రథమభాగం అనుబంధంలో కేతన కాదంబరిలోని దంటూ ప్రబంధమణి భూషణంలోని 36 వ పద్యాన్ని చూపించారు. దాని పాఠం ఇది :

---

2 ఆనంద రంగ రాట్ఛందము 3 - 213

3 అందులోనే 3 - 282

ఆనక యమృతంబు దానిట్టి చలియని
జనులకేర్పరుపగా జాలువారు
చూడక మన్మథు సుందరాకారంబు
గరిమ జూపగ జాలుకడక వారు
వినకయె పరతత్త్వవిపుల నినాదంబు
వినిపింప జూచెదు తెరవువారు
అంటక మెరుపుల యందంబు ప్రేగును
గణుతింప జాలు ప్రఖ్యాతివారు
తంపుగొనకయే కల్పవృక్షముల పుష్ప
సౌరభం బిట్టిదని చెప్పజాలువారు
ఎందుజూచిన ధాత్రిలో హృదయ దృష్టి
కవులు గాని మర్మంబుగలదె జగతి ?

మానవల్లి వారు అదే కుమార సంభవం ప్రథమభాగం అనుబంధంలో కేతన కాదంబరిలోవిదని మరొక పద్యాన్ని కూడా సూచించారు. దాని పాఠం ఇది:

కడుపేడి పెల్లెండ పుడమిల్చిన ప్రొద్దు
లాకాశగతియె మేలని తలంప
వాత్యాభిహతి లగ్గవాడి నియచ్చము
లవనిపై జనుటమేలని తలంప
వడివడిగా నీటులుడికిన జలముల్
వనచరవృత్తిమేలని తలంప
వనమున కార్చిచ్చు దనరిన వనచరు
లంబు సంచరణ మేలని దలంప
వాడి యెండ గాసె వడి గొనె సు ర గాడ్పు
లెసగె పదయుగాని నెగసి వీచె
దావదహన మెదలె జీవుల కధికసం
తాపకారియగు నిదాఘవేళ

భాస్కరుని కేతన సీసపద్యాల ఎత్తుగీతులుగానేకాక విడిగాకూడా ఆట వెలదులను అభిమానిస్తాడని తోస్తోంది. ఇతడు కవిప్రతిభను వర్ణించే "ఆనక

యమృతంబు....” అనే పద్యంలాంటి పద్యాన్ని పూర్వకవులలోనైనా ఎంతోమంది వ్రాయలేదు అని విడుదవోలు వెంకటరావుగారు అభిప్రాయపడుతున్నారు.

కేతన కాదంబరినుంచి అయిదు4 పద్యాలూ, ఒక శార్దూలపాదం మాత్రమే లభిస్తున్నాయి.

కాదంబరి దశకుమార చరిత్రలూ, కుమారసంభవమూ కాకతీయ యుగంలో చంపూకావ్యాలుగా తెలుగులో అవతరించడంవల్ల సంస్కృతంలోని పంచకావ్యాలూ ఆనాడు అనువాదం పొందాయేమో అన్న అనుమానం కలుగుతున్నది. మిగతా కావ్యాలు కాకపోయినా కనీసం కాదంబరి బయటపడితే అదే పదివేలు!

ఇతని కాలం క్రీ. శ 1230_50.

---

4 గ్రంథవిమర్శలు శీర్షికలో భారతి_ఆగస్టు 1965.

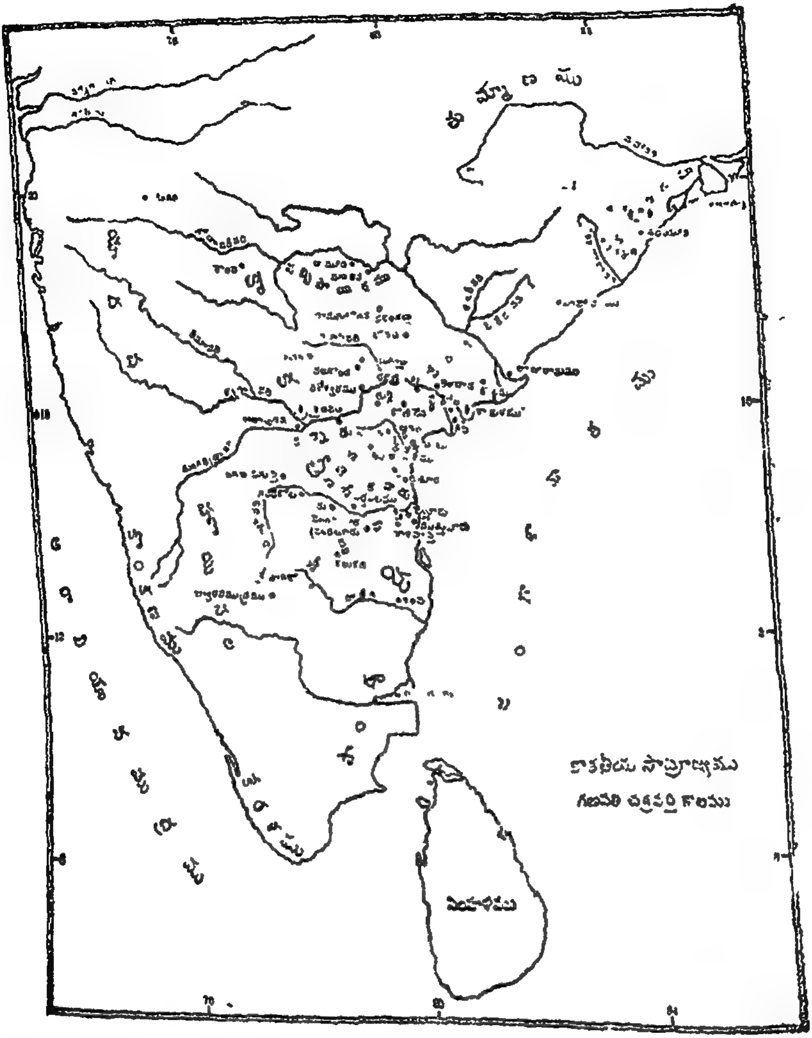
4

యథావాక్కుల అన్నమయ్య

కావ్యాలూ, ప్రబంధాలూ ప్రజాసామాన్యంలో ప్రచారం పొందినా పొందక పోయినా తగుపాటి అక్షరరాస్యులకు కూడా తెలిసిన తెలుగు గ్రంథాలు నిస్సందేహంగా శతక వాఙ్మయం లోనివే. ఏదో ఒక శతకంలోని పద్యం రాని తెలుగువాడంటూ ఉండదేమో! పద్యం పూర్తిగా రాకపోయినా కొన్ని మకుటాలైనా తెలియనివాడు ఉండనే ఉండడు.

వృత్తాలలో తొలిశతకం

ఈ వాఙ్మయ శాఖలో మకుటనియమం గల మొదటి కృతి సుమతీశతకం. ఇది కందపద్యాలలో ఉంది. యథావాక్కుల అన్నమయ్య రచించిన సర్వేశ్వర శతకం వృత్తాలలో అందులోనూ హెచ్చుగా మత్తేభ శార్దూలాలలో చెప్పిన తొలి రచన. ఇతనికి పూర్వుడైన మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు రచించిన శివతత్వసారం శతకం అనే పేర చలామణి అవుతున్నా, అది పండితయ్యగారి వివిధ రచనల సంపుటి. అందులో మకుటనియమం, సంఖ్యానియమం లేని పద్యాలెన్నో ఉన్నాయి. ఈ సర్వేశ్వరశతకంలో మొత్తం 138 పద్యాలకన్నా ఎక్కువలేవు. అన్నింటికీ ఒకటే మకుటం ఉంది. అన్నమయ్య తన గ్రంథాన్ని శతకం అని ఒకసారి పేర్కొన్నా 'సర్వేశ్వరస్తోత్రం'[1] అని ఒకసారి, 'సర్వేశ్వర ప్రాకామ్యస్తవం'[2] అని మరొకమారూ పేర్కొన్నాడు. కవి తన కావ్యాన్ని ఏ పేరుతో పిలుస్తాడో దానికి విభిన్నమైన పేరులు ప్రచారంలోకి రావడం మన ప్రాచీనకవుల చరిత్రలలో సహజమే.

మన పురాతన కవులందరూ ఈ శిపకవిలాగ తవ కావ్యం వ్రాసిన తారీఖును ఆ గ్రంథంలోనే స్పష్టంగా పొందుపరిస్తే మన సాహిత్య చరిత్ర రచన చాలా సులభమయ్యేది. అన్నమయ్య తన 'సర్వేశ్వరప్రాకామ్యస్తవం' శాలివాహన శకం 1164 (అనగా క్రీస్తుశకం 1242)లో రచించినట్టు చెప్పుకొన్నాడు.[3] ఈ సంగతి ఇంత విశదంగా చెప్పినట్టు తనగురించి వేరే సంగతులేవీ చెప్పుకో లేదు.

---

1 128 వ పద్యం. 2 127 వ పద్యం 3 అదే పద్యంలోనే

ఊరు, పేరు, గురువు

"దూదికొండ అనే ఊరిలోని మహనీయుడు ఆరాధ్య సోమేశ్వర ప్రభువుయొక్క కరుణ అనే వసంతంలో జనించిన సద్భావాలనే పువ్వులతో, సర్వేశ్వరా ! నీపాదాలు రెండూ పూజిస్తాను." అని ఒక పద్యంలో అన్నాడు.[4] అందుచేత ఆరాధ్యసోమేశ్వరుడు అన్నమయ్యగురువు అని ఊహించవచ్చు. ఈ సోమేశ్వరుడే పాల్కురికి సోమనాథుడని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు ఊహిస్తున్నారు.[5] దీనిని వేదం వెంకటకృష్ణశర్మగారు ఖండిస్తున్నారు.[6] వేదంవారి వాదంలోనే సబబులు ఎక్కువగా కనబడుతున్నాయి. పాల్కురికి సోమనాథుడు క్రీ. శ. 1280_1340 మధ్యవాడు అని దేశ చరిత్రకారులు నిర్ధయించారు కనుక 1242లో శతకం వ్రాసిన అన్నమయ్యకు గురువు కాలేడు.

కొందరు పాతకవులు అన్నమయ్య, సోమనాథులలో మొదటివారినే మొట్టమొదటివారినిగా పేర్కొనడంకూడ జరిగింది. పూర్వకవులను స్తుతిస్తూ పింగళి ఎల్లకవి (క్రీ. శ. 1760 ప్రాంతంలో) తన 'తోభ్యచరిత్రము'లో ఇలా చెప్పాడు:

"భక్తిమై రేణుక ప్రమథోత్తము మతించి
మాయదేవాహ్వయు మహిమ బొగడి
చెలగి యథావాక్యముల నన్నమయగారి
భజియించి మ్రొక్కిడి పాలకురికి
సోమనగారి ప్రస్తుతిజేసి...."

ఈ పద్యంలో మొదట అన్నమయ్యనూ, తరువాతసోమనాథుణ్ణీ నుతించడంవల్ల, పూర్వుల సాక్ష్యంవల్ల అన్నమయ్యే ప్రాచీనుడని చెప్పవచ్చు.[7] ఇంతకూ పాల్కురికి సోమనాథుని నివాసస్థానం దూదికొండకాదు. అన్నమయ్య గురువు ఆ ఊరివాడు.

---

4 మళ్ళా అందులోనే.

5 తెనుగుకవుల చరిత్ర, పుట 374.

6 శతకవాఙ్మయ సర్వస్వము, పుటలు, 29_31

7 ఈ పద్యాన్ని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారే తమ 'తెనుగు కవులచరిత్ర'లో ఉదాహరించారు.

గురువుగారి స్వగ్రామం ఏదై ఉంటుందో శిష్యునిదికూడ అదే అనుకోవాలి. అలాగైతే అన్నమయ్య నేటి కర్నూలుజిల్లాలో అనాడు నివసించాడనుకోవాలి దూదికొండ అనే గ్రామం కర్నూలుజిల్లాలో ప్రత్తికొండ తాలూకాలోని ప్రత్తికొండకు సమీపంలో ఉంది అన్నమయ్య ఈ గ్రామానికి తరువాత ఎప్పుడో వచ్చాడని జనశ్రుతివల్ల మనం భావించాలి. ఏమంటే, ఆయన స్వగ్రామం గోదావరి తీరంలోని పట్టిస అని అంటారు. ఆయన శ్రీశైలం తీర్థయాత్రకు వెళ్ళి తిరుగు ప్రయాణంలో పల్నాడు తాలూకాలో కృష్ణాతీరాన 'జెట్టిపాలెం' దాపువవున్న సత్రశాల అనేచోట స్థిరపడ్డాడట ఈ ప్రదేశాన్నే విశ్వామిత్ర క్షేత్రం అంటారట. జీవితాంతందాకా ఆయన అక్కడే ఉన్నాడని ప్రతీతి.

గోదావరి 'పట్టిస'వాడు కృష్ణానది 'జెట్టిపాలెం' దగ్గర స్థిరపడితే దూదికొండలోని గురువుగారివద్ద ఎప్పుడు ఉపదేశం పొందాడు? శ్రీశైలయాత్ర చేసుకొని తిరుగుప్రయాణంలో సత్రశాల దగ్గర స్థిరపడితే అతడు శ్రీశైలయాత్ర ముగించుకొని స్వగ్రామంవైపు తూర్పునకాక పశ్చిమంగా ప్రయాణంచేసి వుండాలి. ఏమంటే, ప్రత్తికొండ తాలూకా శ్రీశైలానికి నైరృతి దిశలో ఉంది. ఒకవేళ అన్నమయ్య దూదికొండ వాడేనేమో!

మెడకు గండకత్తెర

ఈయన కృష్ణాతీరాన స్థిరపడ్డాక తన మెడకొక గండకత్తెర తగిలించుకొని ఒక్కొక్క తాటాకుమీద ఒక్కొక్క పద్యం చొప్పున సర్వేశ్వరశతకం వ్రాయడానికి ఉపక్రమించాడట. వ్రాసిన ప్రతి పద్యం 'కృష్ణా'ర్పణం చేశాడట. ఏటి కెరటీది ఆ తాటాకు మళ్ళా తనదగ్గరకు చేరుకుంటే దాన్ని తీసుకొని తాటికి గుచ్చేవాడట. ఏ ఒక్క పద్యమైనా తిరిగిరాకపోతే తగిలించుకొన్న గండకత్తెరతో శిరస్సు ఛేదించుకొంటానని ఘోరప్రతిజ్ఞ చేశాడట. ఒక పద్యం ఎదురీత మరిచిపోయింది కాబోలు, దారితప్పి ఏట్లో కొట్టుకుపోయిందట. తాను వ్రాసిన పద్యం దారితప్పినా తాను మాట తప్పనివాడు కనుక అన్నమయ్య కంఠం ఉత్తరించుకోబోయాడట. దేవుడు ఒక పసులకాపరి రూపంలో వచ్చి "ఈ తాటాకు ఏట్లో కొట్టుకొనివచ్చి నాకు దొరికింది" అని ఒకటి అన్నమయ్య చేతికిచ్చాడట. తీరా చూస్తే అది అన్నమయ్య వ్రాసిన పద్యంకాదు; ఇంకొకటి! అయినా అది "సర్వేశ్వరా!' అనే మకుటంతోనే ఉందట. దీన్ని దేవుడే వ్రాశాడని అన్నమయ్య భావించినట్లు ఈ కథను ప్రచారం చేసినవాళ్ళు భావించారు.

భయంకరాచారాలు

కథలో వా నవలేశం ఏమైనా ఉందో లేదో చెప్పలేముగాని అన్నమయ్య శతానికి విరుద్ధమైన గంధక త్తెరను ఆయన మెడకు కట్టుకథకులు తగిలించారు. వీర శైవమతంతోపాటు కొన్ని భయంకరాచారాలు కూడ దేశంలో వ్యాపించాయి. శివార్పణగా అంగాలు ఖోదించుకోవడాలూ, ఆత్మహింసలు చేసుకోవడాలూ, తుదకు తమ తల తామే తరుగుకోవడాలూ మేరలేని భక్తిలక్షణాలనీ, అలా చేసినవాళ్ళంతా కైలాసం చేరుకుంటారనీ బోధించినవాళ్ళు చెప్పారు. భక్తులు నమ్మి ఆచరించారు. ఇటువంటి మూఢనమ్మకాన్ని గర్హిస్తూనే బహుశ అన్నమయ్య ఈ క్రింది పద్యం చెప్పివుంటాడు.

"అమితోత్సాహము నంది నీకు దన సర్వార్థంబులుం గూర్చి నే
మముతో నిచ్చుటకంటె శౌర్యగుణసామర్థ్యంబునుం బొంది ప్రా
ణము నీ కిచ్చుటకంటె దుస్తరభవోన్మాదంబు మర్దించి చి
త్తము నీకిచ్చుట పెక్కు భంగుల మహౌదార్యంబు సర్వేశ్వరా!" (76)

ఇందులో చెప్పిన 'దుస్తరభవోన్మాదం' అనాటి మతోన్మాదానికి పర్యాయపదంగా మనం తీసుకోవచ్చు ఇటు 'వీరభక్తి'ని ఎలా నిరసించాడో అటు అద్వైతాన్ని, 'అహం బ్రహ్మాస్మి' తత్త్వాన్ని ఖండించాడు. ఈ క్రింది పద్యం చూడండి.

"చావంబుట్టుచు బుట్టజచ్చుచు మహాచండాలసంసారపా
రావారంబున గూలి తా జెడుటకుం బ్రవ్యక్తిగా నాత్మలో
నేవం బొందక యేను నీ వనుట తా నేజ్ఞానమో శ్రీమహా
దేవా! యిట్టి కుతర్కముం గలదె చింతింపంగ సర్వేశ్వరా!" (74)

సాత్త్విక భక్తుడు

ఇతడు కేవలం సాత్త్వికభక్తుడు. ఆడంబరాలు, అర్థంలేని తర్కాలు, అనర్థకమైన ఉన్మాదాలూ నిరసించేవాడు మోక్షంకోసం ఎక్కడెక్కడో వెదక నక్కర్లేదంటాడు తీర్థాలలో మునగక్కర్లేదంటాడు.

అన్నట్టు, గోదావరీతీరంలో పుట్టిపెరిగిన అన్నమయ్య తీర్థయాత్రలకని కృష్ణా తీరానికి వచ్చి అక్కడ స్థిరపడిపోయాడని చెప్పుకొంటారుగాని ఈయన దీక్ష పుచ్చుకున్నాక తీర్థయాత్రలకు ఏమి ప్రాముఖ్యం ఇవ్వలేదు. "పలుతీర్థంబుల గ్రుంకుకంటె మహిలో భక్తాంఘ్రిపానీయముల్ తలమీదం జిలికించుకో దగును; తీర్థంబాడ

భారంబు; తత్ఫల మత్యల్పము" (23) "రమణా భక్తసమగ్రదర్శనము తీర్థశ్రేణి, తద్గోష్ఠితీర్థము, తదివ్యదయావలోకనము తీర్థం బెన్నగా నిట్టి జంగమ తీర్థాంబుధి నోలలాడక వివేకభ్రష్టులై పోయి లోకమువం దీర్థము లంచు వేరులు పోరంగా నేల సర్వేశ్వరా!" (24) అని ఇలాగ ఒకటిరెండు పద్యాలలోకాక అరుపద్యాలలో వీరశైవులందరిలాగే తీర్థయాత్రానిరసనం చేశాడు.

అయితేనేం, కవిని గురించి మనకు తెలిసినది అతని గ్రంథంలోని భావాలకు విరుద్ధమైనా, అతని గురించి లోకులు ఏమి చెప్పుకొంటున్నారో తెలుసుకోవడం అవసరం. యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారి కుటుంబానికి 'ఉత్తరాత్రా' 'సోమరాజువారు' అనే ఇంటిపేరు వచ్చిందనీ, వాళ్ళు నేటికీ పల్నాడు తాలూకాలో ఉంటున్నారనీ తెలుస్తున్నది. వాళ్ళు తెలియజేసిన విషయాలవల్లనే అన్నమయ్య గోదావరీ తీరంవాడనీ, యాత్రలు వెళ్ళారనీ మన సాహిత్య చరిత్రకారులు వ్రాస్తున్నారు అర్వాచీనుల మాటలకన్నా అంతరంగిక సాక్ష్యంయొక్క బలం ఎక్కువ కనక అన్నమయ్య పద్యాలమందే అతని గురించి ఇతర వివరాలు సేకరించడానికి ప్రయత్నం చేద్దాం.

కవిని గురించి ఆరా

ఒక పద్యంలో అన్నమయ్య "కడుచిత్రంబుగ జేయగా నొర సురంగంబయ్యెనే ఖడ్గమం ఒడకున్నన్" అన్నాడు.8 కత్తి పెట్టని ఒర ఎంత చిత్రంగా చేసినా అందమైన దవుతుందా అని దాని అర్థం. ఇంకొకచోట "చిత్తము ఘోటకలాళ్యము విధంబై యుండు" నన్నాడు.9 ఘోటకలాళ్యం అంటే తర్ఫీదు ఇవ్వవట్టే గుర్రం. మరొక పద్యంలో 'గురుమంత్ర కార్ముకంలో ఆత్మాస్త్రం సంధించి అష్టాంగ మహాముష్టి వివేకి వేస్తే, అది కైవల్య లక్ష్యంలో నాటుతుం"దని10 విలువిద్యను గురించి చెప్పాడు. కత్తి, ఒర, బాణం వేయడం, గుర్రానికి తర్ఫీదు ఇవ్వడం మొదలైనవాటిని ఉపమానాలుగా చెప్పినందువల్ల అన్నమయ్య మొదట దండనాథుడేమో అనే అనుమానానికి ఆస్కారం లేకపోలేదు.

నాటకాలపై మోజు

ఇతనికి తన కాలంలోని నాటకాలంటే చాలా ఇష్టమనికూడ ఊహించడానికి వీలుంది. రెండు పద్యాలలో వాటిని చెప్పాడు. ఆ రోజుల్లో నాటకాలు కౌముదీ ఉత్సవాలలో ఆడేవారనికూడ ఈ పద్యాలవల్ల తెలుసుకోవచ్చు. చూడండి ఆ పద్యాలు :

---

8 నెంబరు 79 లో 9 నెంబరు 131 లో 10 నెంబరు 69 లో

"అమరంగా స్ఫుటభక్తి నాటకము భాషాంగక్రియాంగాభిర
మ్యముగా జూపిన మెచ్చి మీరలు పురే యన్నంతకున్ యోనిగే
హములన్ రూపులు వన్నుకొంచును నటుండై వచ్చి సంసారరం
గములోనం బహురూపమాడు వెలయంగా జీవ సర్వేశ్వరా !" (20)

"ప్రారంభించి చకోరపోతము మహీయజ్యోత్స్నయం దుత్సవ
శ్రీరంజిల్లుచు పేర్కొ నుండుగతి నా చిత్తంబు నీ దివ్యశృం
గారాఖ్యానమునం దహర్నిశము జొక్కంజేయవే దేవ శ్రీ
గౌరీలోచన నర్తకీపటన రంగస్థానసర్వేశ్వరా !" (86)

నాటకాలూ మొదలైనవాటిని చెప్పినట్టే అన్నమయ్య తన సమకాలిక జీవితంలోని ఉపమానాలతోనే పద్యాలు చెప్పాడు. "కనకంబంధు ఘనీభవించిన కళంకంబెల్ల సువ్యక్తికా వనలాస్యంబునగాని పోదు" అని స్వర్ణశుద్ధినీ12, అను బంధాలు ఇంద్రియాలు అనే భూతవర్గాన్ని, మంత్రోరుసాధనతో ఉచ్చాటన చేయడం, అంజనం వేయడం మొదలైన భూతవైద్యాలనూ 13 పేర్కొన్నాడు.

తాను సమకాలిక జీవితంలో చూచినవేకాక పాత గ్రంథాలలో చదువు కొన్న భావాలనుకూడ ఇతడు పద్యాలలో చెప్పాడు. మహిమ్నం, మల్హణం, అనా మయం మొదలైన సంస్కృత గ్రంథాలనుంచీ, శివతత్వసారం మొదలైన తెలుగు పుస్తకాలలోనుంచీ ఇతడు భావాలు స్వీకరించాడని పండితులు చెపున్నారు. ఎక్కడ నుంచి భావాలు తెచ్చుకొన్నా ఇతడు తన ప్రతిభను వాటికి జోడిస్తాడు.

రావణాసురుడు రచించాడని చెప్పే శివతాండవ స్తోత్రంలో శృంగార, శృంగారేతర రసాల కలయిక ఒకదాని తరవాత ఒకటిగా పునరావృత్తమవుతుంది. అలాగే అన్నమయ్య రచించిన ఈ క్రింది పద్యంలో విభిన్నతత్వాల పొందిక కనబడుతుంది

"సకలాధీశ్వర పట్టభద్రుడవు, భిక్షగామి, వత్యంతశాం
తకళాత్ముండవు, రౌద్రమూర్తి, వతిసౌందర్యాంబికాసంగమా
దికలోలుండవు, దివ్యయోగివి, మదిం దెల్లంబుగా నెట్టి వా
రికి దా శక్యమె నీ నిజం బెరిగి వర్ణింపంగ సర్వేశ్వరా !" (108)

ఇటువంటి శిల్ప చాతుర్యం ఇతడు వ్రాసిన 138 పద్యాలలోనూ అధికంగానే కనబడుతుంది. అయితే ఈయన రచనలో తత్సమ, తద్భవశబ్దాలే

12 నెం 68

13 నెం. 67

ఎక్కువ. దేశ్యాలు తక్కువే. జాను తెనుగు అట్టే వాడడు. ఇతడు వాడిన శివకవులకు సహజమైన ప్రయోగాలు—‘సమూహి, సురంగం’ మొదలైన కొన్నిటిని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు చూపించారు. ఇతడు వాడిన విలక్షణ ప్రయోగాలు కొన్ని వేదం వెంకటకృష్ణశర్మగారు పేర్కొన్నారు. గీపెట్టు, గింజుకొను వంటి వాడుకలో వున్న జాతీయాలు ఈ శతకంలో అక్కడక్కడ పొందు పరిచాడని వేదంవారన్నారు. అన్నమయ్య తత్సమాలే అధికంగా వాడడం చేత ‘కొంగజపం’ మొదలైన మాటలకు ‘బకవేషార్చన’ అనే రూపాలు కనబడతాయి. “కనపుం బెంచిన చేనియట్ల” అనే తెలుగు మాటల సామెతకన్నా “భ్రమరధ్యానము దాల్చి కీటకము సద్భావాది సంయుక్తి దా భ్రమరంబై ఖగవీథినాడు నచివ్వ” అనే సంస్కృత ‘న్యాయాలు’ ఎక్కువగా కనబడతాయి అయితే అన్నమయ్య కవిత్వం చిత్తశుద్ధి గల భావాలకు ‘యథావాక్కులు’ అని చెప్పాలి. ఈ శతకం గురించి జయంతి రామయ్యగారు ఇలా చెప్పారు:

> “శైలి హృద్యము. ధార యనర్గళము. చదువువాని కేపాటి వాచకత యున్నను జాలును, తమంత దాము దొర్లిపోవును. పద్యరచనా శిల్పమున కిది ముఖ్యలక్షణము.”

ఈ మాటలుకూడ యథావాక్కులు, కొన్ని చక్కని పద్యాలు:

“జగతీ చక్రము పాదఘట్టన నధశ్శయ్యంబై ప్రవర్తింపగా
గగనం బంతయు బాహుమండల సమగ్ర వ్యాప్తులం దద్భుతం
బుగ ఘూర్ణిల్ల నజాంత్య వేళల సముద్భూతాంగ హారావళుల్
వెగడం బొంగి నటింతు తాండవ మహానృత్యంబు సర్వేశ్వరా! (18)

అమరంగా స్ఫుటభక్తి నాటకము భాషాంగ క్రియాంగాభిర
మ్యముగా జూపిన మెచ్చి మీరలు పురే యున్నంతకుఁ జీవిగే
హములఁ రూపులు పన్నుకొంచును నటుండై వచ్చి సంసారరం
గములోనం బహురూపమాడు వెలయంగా జీవి సర్వేశ్వరా! (20)

అనురాగంబున నిన్ను జూచు దలపోయుం జొక్కు గాంక్షించు వ
ర్ణన సేయుం దమకించు సిగ్గువిరియుం బ్రార్థించు శోషించు సం
తస మీ ధ్యానము దాల్చుదన్ను మరచుం దా నీదశావస్థలం
దనరంగా మది నిన్ను దక్కగొను సద్భక్తుండు సర్వేశ్వరా! (32)

ఘటదుర్గంబులు పేరుగాక వెలయంగా నెంత తోడంటిన
న్నట దుర్గంబది పేరునే జగములో నట్లుండు దుస్సంగతిం
జటులాత్మం దగుగాక యెయ్యెడల నీ సద్భక్తుడే కార్యము
క్కటమై తాకిన నవ్యచిత్తు డగునే తర్కింప సర్వేశ్వరా! (44)

సతి వేడ్కం దన ప్రాణవల్లభునితో సంయోగ మాపించుగా
కతనిం బ్రార్థనసేసి సొమ్ముగొనిపో న్నరాడునే తజ్ఞ దీ
క్షితి నీభక్తియ వేడుగాక మరి నీ శ్రీపాదము ల్గొల్చి కు
త్సితకామ్యార్థము లొంద వేడుకొను నే చింతింప సర్వేశ్వరా। (45)

భ్రమరధ్యానము దాల్చి కీటకము సద్భావాదిసంయుక్తి దా
భ్రమరంబై యగపీథి నాడు వనినన్ భావించి ని న్నాత్మ నె
య్యముతో ధ్యానముసేయు మర్త్యుడును నీయట్లై పరవ్యోమత
త్త్వమునం దవ్యయలీలనుండు టరుదే తర్కింప సర్వేశ్వరా। (46)

అమరశ్రేణులకున్ సుధామయకళాత్మీయసారంబు ర
మ్యముగా గ్రోలగనిచ్చి తా నొక కళామాత్రాంగుడై యున్న చం
ద్రమునిం జూచి జనమ్ము మ్రొక్కు క్రియ నారన్ భక్తపూజావిధి
క్రమభారాకృశు జూచి మ్రొక్కుదురు లోకంబెల్ల సర్వేశ్వరా। (47)

భవదాకారమె కాంచు నీ స్తవకదంబశ్రేష్ఠసద్వాక్యముల్
చెవులార న్వినను నిన్నె చెప్పు మది దుశ్శీలేంద్రియాటోపదు
ర్వ్యవసాయాత్ముల గాంచుచో వినెడిచో వర్ణించుచో జీకునుం
జెవిటి మ్మూగయు నై చరించు మహి నీ శీలుండు సర్వేశ్వరా। (50)

పెంపం దల్లియగున్ రుజాపటలదుష్పీడావిదష్టోళి వా
రింపన్ వైద్యుడగున్ సుమార్గవిధులం గీర్తింప టోకుండ శి
క్షింపన్ బల్లిదుడైన తండ్రియగుచున్ శ్రీమంతుగా నెంతయున్
సంపద్వృద్ధియొసంగ దాతయగు నీ సద్భక్తి సర్వేశ్వరా। (58)

ఉరుసంసారగజేంద్ర దర్పదళన వ్యూఢప్రతాపోగ్రకే
సరి, దుష్ప్రాపశరీరబంధ విపులక్ష్మాజ వ్రజచ్ఛేదవి
స్ఫురితక్రూరకుఠారధార దురిత ప్రోద్భూతజీమూతదు
స్తరసంఘాత విఘాతమారుతము నీ సద్భక్తి సర్వేశ్వరా। (57)

కలయం గాష్ఠయుగంబు గూర్చి తరువంగా బుట్టి తత్సాధనం
బులరెంటిన్ దహియించు వహ్నిగతి దా బొల్పొంద గాయంబు సం
ధిల సత్కర్మముతో మథింపగ భవచ్ఛిద్భక్తి సద్వహ్నియు
జ్జ్వలమై కాయము గర్మముం జెరుచు దత్త్వం బెన్న సర్వేశ్వరా। (81)

కలవారై మతిమంతులై రసికులై గంభీరులై ధీరులై
లలనా మన్మథులై సముజ్జ్వలవచోలాలిత్యులై నిత్యులై
బలవిభ్రాజితులై యశోభరితులై భాసిల్లు భాగ్యోదయుల్
తొలిజన్మంబుల మిమ్ముగొల్చిన మహాత్ముల్ వారు సర్వేశ్వరా।" (122)

5

క్షేమేంద్రుడు

పూర్వకాలంలో మహారాజులు నిండుసభలో కొలువుతీరినప్పుడు ఆస్థానంలోని ఆశ్రితులు, పరివారం ఏయే స్థానాలలో కూర్చొనేవారో ఈ క్రింది పద్యం వివరిస్తుంది.

"వెనుకదెస విల్తు కామినీ వితతి గొల్వ
దక్షిణంబున సుకవివితాన మమర
వామదిశయందు బొగడెడి వందిజనులు
నెదుర గాయకగేయంబు లింపుపెంప"

ప్రభువు సభ చేస్తాడు. ఈ పద్యం 'ముద్రామాత్యం' అనే ప్రాచీన గ్రంథంలోనిదని మడికి సింగన అనే కవి క్రీ. శ. 1347 ప్రాంతాలలో 'సకలనీతి సమ్మత' మనే సంకలన గ్రంథంలో ఉదాహరించాడు.[1] 'ముద్రామాత్యం' వ్రాసిన రచయిత పేరు ఇదమిత్థం అని చెప్పలేము. సకలనీతి సమ్మతాన్ని ప్రచురించిన మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు "ముద్రామాత్యము క్షేమేంద్రుడను బిరుదు వహించిన లక్కాభట్టు అను కవి రచించినట్లు తోచుచున్నది." అని చెప్పారు. ఇలా తోచడానికి ఆధారమేమిటో ఈ మాటలు వ్రాసిన సకలనీతి సమ్మతం పీఠికలో వ్రాయలేదు. కాశ్మీరదేశంలో క్షేమేంద్రుడనే కవి క్రీ.శ. 1020_1080 ప్రాంతాలలో ఉండేవాడు. ముద్రామాత్యం వ్రాసిన తెలుగుకవి ఆ కాశ్మీరకవి వ్రాసిన గ్రంథాలలో దేనినైనా అనువాదం చేసి ఆ మూలరచయిత పేరును బిరుదుగా పొందివుంటాడు. కాశ్మీర క్షేమేంద్రుడు 34 గ్రంథాలు వ్రాశాడు. అందులో 19 మాత్రమే నేడు

1 మడికి సింగన క్రీ. శ. 1420 ప్రాంతాలవాడని ఇతరులంటారుగాని సుప్రసిద్ధ చరిత్రకారులు మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు తమ 'History of Reddy Kingdoms' గ్రంథంలో (పుట 514) ఇతని కాలాన్ని ఇలా నిర్ణయించారు. వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారు దీనినే బలపరిచారు. చూ : వారి 'నన్నెచోడుని కవిత్వం', పుట 82.

దొరుకుతున్నాయి. వీటిలో నీతిశాస్త్రానికి సంబంధించినవి కూడ ఉన్నాయి 2 ఈ తెలుగు క్షేమేంద్రుడు క్రీ. శ 1080 తరువాతనేగాని అంతకుముందు జీవించి ఉండడు. అందుచేత ఇతడు కాకతీయయుగం తొలిదినాలలో ఉన్నవాడు.

ఈ సంగతి ఇతని పద్యాలలో ఒకదానిలో నిరూపించవచ్చు. మంత్రిలేని మహీపతులు నాలుగు కాలాలపాటు నిలబడలేరని ఇతడు ఇలా చెప్పాడు :

"రాజరాజవంశభూజనపతు లీల్గి
రకట ! మంత్రి తొలగి యలికినాడు
ఏది వసుపు పేయ నిటు నిల్వబోలదు
రాజు లేని కయ్య మోజపడునె !" (సకలనీతి. 927)

ఇందులోని రాజరాజవంశీయులు చాళుక్యయుగంలోనివాళ్ళు వాళ్ళ రాజ్యం అంతరించాక చెప్పిన పద్యమిది అందుచేత ఈ కవి కాకతీయయుగంలోనే ఉంటాడు అందులోనూ ఒకవేళ తిక్కనగారికి ముందు జీవించి ఉంటాడని వేరొక ఆధారంవల్ల చెప్పవచ్చు. అదేమిటంటే, తిక్కనగారు 'కవివాగ్బంధం' అనే లక్షణ గ్రంథం వ్రాశారని ప్రతీతి. ఆ పుస్తకంలో 'వృద్ధియతికి క్షేమేంద్రులు చెప్పిన శతపక్షి సంవాదంలో పద్యము' అని ఒకటి కనబడుతుంది. ఈ సంగతి వివరిస్తూ, ఆ సీసపద్యంలోని రెండు పాదాలను మాత్రమే ఒక అముద్రితగ్రంథాల పట్టికలో ప్రచురించారు.3 ఆ పాదాలు ఇవి :

"అమలినాశరరూపి యాద్యంతసకలలో
కైకసంస్తుత్యసురౌఘవంద్య !
కమలాసనార్పితకాంతార్ధవరదేహ
కౌశికప్రియరవి కైరవాప్త !"

ఈ పాదాలను ఉదాహరించిన కవివాగ్బంధాన్ని నిజంగా తిక్కనగారే రచిస్తే, తెలుగుక్షేమేంద్రుడు క్రీ.శ. 1200 ప్రాంతాలలో జీవించిఉండాలి. మడికి సింగన కాలమైన క్రీ. శ. 1347 కు పూర్వుడన్నదిమాత్రం తథ్యం. కవివాగ్బంధంలో పేర్కొన్న శతపక్షిసంవాదం ఎటువంటి కావ్యమోగాని ఇతరలాక్షణికులు

---

2 తెలుగు భాషాసమితి : విజ్ఞానసర్వస్వం-6 వ సంపుటి 'విశ్వసాహితి', పుట 648.

3 తంజావూరు సరస్వతీమహల్ 'అముద్రితతెనుగు గ్రంథాల వర్ణనాత్మక సూచిక', మొదటి సంపుటం, పుట 294.

గూడ ఇందులోనుంచి ప్రయోగాలు తీసుకొన్నారు. క్రీ. శ. 1480_1520 మధ్య జీవించిన వెల్లంకి తాతంభట్టు తన ‘కవిచింతామణి’లో ‘శతపక్షిసంవాదంలోని’దని చెప్తూ ఈ క్రింది పద్యం ఉదాహరించాడట :

"నీవీబంధము వీడ మోవి యతరక్తానేత్రంబు లల్లాడ జక్క
గ్రేవల్ గావగ విచ్చు క్రుమ్మడివిరుల్ పృథ్వీస్థలిం జెంద స
ద్భావాగారములోన చెమ్మగిల చిత్తం బుత్తలంబొంద నా
నావిభ్రాంతులు పుట్టు వింతులకు చెంతన్ వింతవారుండిరా."4

ఇందులో మదన వికారాలు ఉండడం వల్ల బహుశా అది శృంగార రసానికి చెందిన కావ్యం కావచ్చునేమో అనిపిస్తున్నది. ఇందులోని ఇతర పద్యాలేవీ దొరకలేదు. ఇలాంటి కావ్యం నష్టమవడం దురదృష్టమే కాశ్మీర క్షేమేంద్రుని ప్రథమ రచనలైన దేశోపదేశం, కర్మమాల అనే గ్రంథాలలో శృంగారం అతివేలంగా ఉండడం ఇక్కడ మనం గమనించాలి కాశ్మీర క్షేమేంద్రుడు యౌవనంలో శృంగార ప్రియుడై ఉండవచ్చు.5 తెలుగు క్షేమేంద్రునిలో ఈ శృంగార వాసనలు ఉన్నాయి ఇందువల్ల ఇతని కీ బిరుదు వచ్చిందా?

తెలుగు క్షేమేంద్రుడు వ్రాసిన ‘శతపక్షిసంవాదం’లోని ఒక పద్యమూ, రెండు పాదాలూ మాత్రమే దొరికాయని చింతించే మనం అతని ముద్రామాత్యం లోని పద్యాలు కనీసం 32 దొరికినందుకు సంతోషించాలి వీటి నన్నింటినీ మడికి సింగన్నే ఉదాహరించాడు. వీటిలో ఇంతకుముందే మనం చెప్పుకొన్న ‘రాజ రాజ వంశ భూజనపతు’లనే పద్యాన్నీ, ఈ క్రింది పద్యాన్నీ పేర్కొని రామకృష్ణ కవిగారు ‘ముద్రామాత్యం’ ఎటువంటి గ్రంథమో ఊహించారు.

"కొన్ని దినంబు లిక్కడ నకుంఠితలీల నధ్రశమా రియె
యున్నబలంబు గెల్చికొను టొప్పగు, వంతియ కాదు శత్రుభూ
మి న్నిజమార్గ మారయక మిన్నక యేగుట యేది బుద్ధి యా
యున్నెడ జూచి వెళ్ళ జనులున్నర చెప్పుడు గూఢచారతన్."

(సకలనీతి 852)

4 ‘తెనుగు కవుల చరిత్ర’లో నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు ఉదాహరించారు. పుట 381.

5 తెలుగుభాషా సమితి – విజ్ఞాన సర్వస్వం 6_వ సంపుటం, ‘విశ్వ సాహితి’ పుట 1048.

"ఇవి కథా భాగంలోని పద్యములట్లు గన్పించును గాని కేవలము నీతి విచారములు గావు" అని వ్యాఖ్యానించారు "ముద్రామాత్యము కేవలము నీతి గ్రంథము కాక ముద్రారాక్షసమువలె నొకరాజుకు ప్రాభవమును సంపాదించు మంత్రి శిఖామణి నీతి ధౌరంధర్యమును వర్ణించు కావ్యమేమోయను సందియము కలిగించుచున్న"దని వ్రాశారు. అయితే మడికి సింగన ఉదాహరించిన 32 పద్యాలను చదివాక ఇది కథాకావ్యం కాదేమో అనిపిస్తున్నది. ఇది కూడ శివదేవయ్య 'పురుషార్థం', బద్దెన 'నీతి శాస్త్రముక్తావళి' వంటి నీతిగ్రంథమే అని చెప్పవచ్చు.

అయితే 'ముద్రామాత్యం'లో కొన్నిచోట్ల భావాలూ అన్వయాలూ ఏ పద్యాలలోవి ఆ పద్యాలలో పూర్తికావు తరువాతి పద్యంలోకి కూడ విస్తరిస్తాయి. ముద్రామాత్యంలోనిదని మడికి సింగన ఉదాహరించిన మొదటి పద్యమే సగంలో మొదలవుతుంది, చూడండి

"అనుచు దలంచి రాజసచివాధిపు లెంతయు బ్రేమతోడ బ్రా
ర్థన మొనరింప సర్వజనతాహితబుద్ధి వహించి యంధ్రవా
గ్వనధివిలాసవీచికల వారక తెప్పల దేల్చి యింపుసొం
పినుమడిగా నయామృతము విచ్చెద మెచ్చులు పల్లవింపగన్."

(సకలనీతి 38)

అందుచేత ఇది కథాకావ్యం అని భ్రమపడడానికి వీలుంది. ఇందులోని నీతులుగూడా కేవలం సరళమైనవి కాని వక్రమార్గాలుకూడా బోధిస్తాయి. మాటున దాగి యుద్ధం చేయవచ్చునని కవి ఉపదేశిస్తాడు, చూడండి

"వేర యొకచోట వలయొగ్గి వేటకాడు
తొలగియుండి మృగంబుల ద్రుంచు పగిది
రూపునూపక శత్రువు రూపుగూల్చ
టిడియె నయమార్గమిట్లు జయింపవలయు"

(సకలనీతి 895)

అధర్మాన్ని అధర్మంతోనే జయించాలనీ, వజ్రాన్ని వజ్రంతోనే ఛేదించాలనీ చెప్పే స్వభావంవాడు అపకారికి ఉపకారం చేయమనడు. అలాచేస్తే రాజ్యాలు నిలబడవు. రాజ్యంకోసం ఏదిచేసినా తప్పులేదనే 'నీతి' మార్గమిది. దండయాత్రల సమయంలో, శత్రువులువచ్చేదారిలోని చెరువులలో, నూతులలో విషంకలపాలని కూడ ఇది బోధిస్తుంది.

"తా వరుల వచ్చు తెఱవున
మానుగ గల చెరువులందు మడువులయందుఁ
బూని ఘనగరళతరళము
గా నొనరింపంగవలయు గడువేగమునన్." (సకలనీతి 916)

ఇది ఆ రోజుల్లో దుర్గ రక్షణప ముఖ్యమే. ఈ కవి కౌటిల్యాన్ని మన స్ఫూర్తిగా ఉపదేశించి దానిని సమర్థిస్తాడు

"కౌటిల్య వృత్తినెంతయు
బాటించియెకాక సంధి బలహీనుల కై
ప్పాట వలవడునె ? యెనను
పాటించి యెరుంగవలయు బరహృదయంబుల్ "
(సకలనీతి 354)

ఇందాక చెప్పినట్టు వజ్రాన్ని వజ్రంతోనే కోయాలన్న నమ్మకం కలవాడు కాబట్టే ఈ క్రింది పద్యం సూటిగా చెప్పాడు :

"మతి మంతుల యంత్రంబులు
ప్రతియంత్ర క్రియనెగాని పాయవు దృఢకీ
లితఘనఘటితకవాటము
ధృతి బాలముచేతగాక తెరవగనగునే ?" (సకలనీతి 40)

ఈ పద్యంలోని రెండవభాగంలో చెప్పినట్టు చక్కని ఉపమానాలతో నీతిని వివరించడం అక్కడక్కడ కనబడుతుందిగాని ఆంధ్రభోజుని నీతిభూష ణంలోలాగ సర్వత్రా కనబడదు. అయితే, ఉపమానాలు వాడినచోట్ల చక్కగా చెప్పాడు, చూడండి :

"పెద్దయైన యినుపముద్ద దానొకలేత
తీవనైన నెట్లు త్రెంపనేర్చు
వల్పమైన నదియు నతిశరధారచే
ద్రెంపనోపు నెంత దృఢమునైన." (సకలనీతి 715)

"నీరున ననలం బారుట
నారయ లోక ప్రసిద్ధ మయ్యనలముచే
నీరు గడుదోష ముడుగదె
చారుతరోపాయశక్తి సంపదవలనన్ ?" (సకలనీతి 716)

బలం లేనప్పుడు కుటిల పద్ధతి చెప్పినా అకుటిల బలదర్ప మున్నప్పుడు ఎలా యుద్ధం చేయాలో ఒక పద్యంలో చెప్పాడు.

"వికటపటుశూలకలితా
శకటోద్భటగజఘటాదిచక్రవ్యూహా
ప్రకట మొనరింపగాదగు
నకుటిలదుఃజదర్ప మొప్ప నాహవభూమిన్"

(సకలనీతి 920)

ఈ పద్యంవల్ల 'ముద్రామాత్యం' రచించిన రోజుల్లో కూడ ప్రాచీన యుద్ధ గ్రంథాలలో చెప్పినట్లు వ్యూహాలు పన్నేవారని తెలుస్తున్నది ఇతని రచన సంపూర్ణంగా దొరికినా, ఇతడు వ్రాసిన యితర రచనలు దొరికినా ఆనాటి పైనాలు మరికొన్ని తెలిపేవి.

ఇతడు 'శూద్రక చరిత్ర' అనే గ్రంథం కూడ వ్రాసినట్లు మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు సకలనీతి సమ్మతం పీఠికలో చెప్పారు ఈ పుస్తకంలోని ప్రయోగాలను లాక్షణికులు ఉపయోగించారో లేదో తెలియదు. ఇప్పటిదాకా ఎవరూ పేర్కొనలేదు.

తెలుగులో శూద్రక చరిత్ర రచన ఎప్పుడు జరిగిందో, ఎవరివల్ల జరిగిందో ఖచ్చితంగా చెప్పలేంగాని కన్నడంలో క్రీ శ 900 ప్రాంతాలలోనే మొదటి గుణవర్మ జైన గ్రంథమైన హరివంశాన్ని, చంపూకావ్యమైన శూద్రక కావ్యాన్ని విరచించారు. లక్షణ గ్రంథాలలో గుణవర్మ వ్రాసిన శూద్రక కావ్యం నుంచి అనేక పద్యాలు ఉదాహృతాలయ్యాయి. "శూద్రకునికి సంబంధించిన కథలు సంస్కృతంలోనూ, ప్రాకృతంలోనూ చాలా ఉన్నాయి. వీటిలో గుణవర్మ దేని ననుసరించిందీ స్పష్టంగా తెలియదు" అని పరిశోధకులు అంటున్నారు 7

మొదట కన్నడ సాహిత్యంలోనూ, తర్వాత తెలుగు సాహిత్యంలోనూ జైనులవల్లనే శూద్రక చరిత్ర ప్రచారం అయింది. జైన వాఙ్మయంలో మేరుతుంగుని థేరావళి ఉజ్జయిని రాజుల వికరాలను కథనం చేస్తుంది. కాలకాచార్యక థానకం సుప్రసిద్ధం కనుక అది ప్రభాతక చరిత్ర మొదలైన చాలా జైన గ్రంథాలలో కనబడుతుంది. కాలకాచార్యుని కథకూ, శూద్రకుని చరిత్రకూ ఒక పీటముడి ఉంది.

క్రీస్తుపూర్వం 204 ప్రాంతాలలో ఘూర్జరదేశంలో మాళవ రాజ్యాన్ని గర్దభిల్లుడనే రాజు పాలిస్తున్నాడు అతని దేశంలో కాలకాచార్యుడనే జైన యతి

---

7 కన్నడ సాహిత్య చరిత్ర_ఆర్వీయస్. సుందరం. పుట 28.

ఉన్నాడు. ఇతనికి సరస్వతి అనే సోదరి ఉంది చాలా అందగత్తె ఆమె జైన ధర్మాన్ని అవలంబించి బసతిలో చేరింది. రాజు ఆమెను చూసి మోహించాడు; చెర బట్టాడు; చెరిచాడు. కాలకాచార్యుడు ఆగ్రహోదగ్రుడయ్యాడు. దేశాన్ని విడిచి సింధు భూములకు పశ్చిమాన ఉండే శకద్వీపానికి వెళ్ళాడు దానిని పరిపాలిస్తున్న శాహిశక నాయకుణ్ణి తన జ్యోతిష్యజ్ఞానంతో మెప్పించాడు. అతని ఆశ్రయాన్ని సంపాదించాడు. ఈ నాయకుడేకాక ఇంకా 95 గురు నాయకులు ఆ రాజ్యాలలో ఉన్నారు. వీరికి ఒక అధినాయకుడు ఉన్నాడు. అతణ్ణికూడా కాలకాచార్యుడు మెప్పించి వశంవదుణ్ణి చేసుకొన్నాడు. 95 మంది సహనాయకులతో దండువెడలి గుజరాతును ఆక్రమించుకోమని చెప్పాడు. కాలకాచార్యుని బోధనలవల్లనే మొట్టమొదటి సారిగా శకులు భారతదేశంపై దండెత్తారు. ఉజ్జయినిని ముట్టడించారు. రాజుని సంహరించి రాజ్యాన్ని ఆక్రమించుకొని స్థిరపడ్డారు గర్దభిల్లుని మరణం తర్వాత కాలకాచార్యుడు తన సోదరి సరస్వతిని తీసుకొని ప్రతిష్ఠాన నగరంలో ఉన్న సాతవాహన రాజును ఆశ్రయించాడు. శకులు 17 సంవత్సరాలు ఉజ్జయినిని పాలించాక గర్దభిల్లుని కుమారుడు విక్రమాదిత్యుడు పగ తీర్చుకొన్నాడు శకులను ఓడించి దేశంనుండి వెళ్ళగొట్టాడు. [8]

వివిధ భారతీయ భాషలలోని కథా సాహిత్యాలలో విక్రమాదిత్యుడు సరిపాటిలేని సాహసాంకుడు ఇతని చుట్టూ ఎన్నో కట్టుకథల పుట్టలు అల్లుకొని అసలు విక్రమార్కుడనే వ్యక్తి లేనేలేడు, అతడు ఉత్త మిథ్యాపురుషుడనే భ్రాంతి పొరలు కప్పేదాకా వెళ్ళింది అయితే విక్రమాదిత్యుడు చారిత్రక వ్యక్తే. ఇతడు మరెవరో కాదు, శూద్రకుడే స్కాందపురాణం లోనూ, క్రీ. శ 586 ప్రాంతాల లోని సుమతి తంత్రంలోనూ శూద్రకయుగం ప్రవర్తమయిందని కె పి జయస్వామి గారు చెప్పారు.[9] ఎల్లార్యుని జ్యోతిష్య దర్పణంలోని ఈ క్రింది శ్లోకం శూద్రక శకాన్ని విక్రమాబ్దాలనూ ఇలాగ చెప్తుంది.

బాణాబ్ధి గుణదస్రోన 2345 శూద్రకాబ్దాకలేరతాః
గుణాబ్ధి వ్యోమరామోనా 3043 విక్రమాబ్దాః కలేర్గతాః

(లాహోరులోని పంజాబు విశ్వవిద్యాలయం సంస్కృత లిఖిత గ్రంథాల కేటలాగు సంపుటి 2, సంఖ్య 3165. శ్లోకం 71 అని సత్యశ్రవగారు తమ గ్రంథంలో చెప్పారు)

---

8 "The Age of Imperial Un'ty" P–155.

9 "Quoted by SATYA SHRAVA– 'SAKAS IN INDIA' P-122.

పశ్చిమ భారతంలో శకులను నిర్జించిన మొట్టమొదటి భారతీయుడే శూద్రకుడు. ఇతడు శస్త్ర విద్యలలో, శాస్త్ర విద్యలలో పారంగతుడైన బ్రాహ్మణుడు. ఇతడే మృచ్ఛకటికం, పద్మప్రాభృతిక రచనలు చేసినవాడు. ఈ శూద్రకవి విక్రమాదిత్యుని చరిత్రనే కన్నడంలో మొదట గుణవర్మ, తర్వాత తెలుగులో క్షేమేంద్రుని వంటివారు చెప్పారు.

కవులు పూర్వం ఏ చరిత్రను రాశారోగాని, శూద్రకుని గురించి సాహిత్య చరిత్రకారులు యిప్పుడు ఇలా చెప్పుకొంటున్నారు.10

శూద్రకుడు : (క్రీ. పూ. 300 ?) సంస్కృత కవి. ప్రాచీన కాలము నుండియు పండితులను, విమర్శకులను మిక్కిలి ఆకర్షించుచు వచ్చిన ఉత్తమ కవి జీవితములలో శూద్రక మహాకవి జీవితము కూడ ఒకటి. రామిల సౌమిల కవులు శూద్రక కథ రచించినట్లు సూక్తిముక్తావళిలోని ఒక చాటువు పేర్కొనుచున్నది. అవంతకవి అను ఒక కవి తన వీరచరితములో శూద్రకుడు బ్రాహ్మణుడనియు, శాలివాహనునికి మిత్రుడనియు, శాలివాహనుడును, అతని కుమారుడగు శక్తి కుమారుడును గతించిన పిదప శూద్రకుడు ఉజ్జయినికి రాజయ్యెననియు పేర్కొనెను. ఇంకను పెక్కు గ్రంథములందు శూద్రక ప్రస్తావము కలదు. ఇతడు క్రీ. పూ. 300–600 సం॥ల నడుమ జీవించి వుండునని పలువురు ప్రాచ్య, పాశ్చాత్య పండితులు అభిప్రాయపడుతున్నారు. ఈతడు రచించిన మృచ్ఛకటికము సంస్కృత సారస్వతమున విఖ్యాతిగాంచిన కొలది రూపకములలో ఒకటి.

‘శూద్రకరాజ చరిత్రము’ను ‘శతపక్షిసంవాదము’ను క్షేమేంద్రుడు.

లక్షణ గ్రంథాలలో వీటినుంచి ఉదాహరణ లున్నాయని ఒక్క మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారే చెప్పారు. వీరు చెప్పినదానికి పాక్షిక సాక్ష్యమే వుంది ఈ రెండు గ్రంథాలలోంచి లాక్షణికులు పద్యాలు తీసుకొన్నారుగాని అవి. క్షేమేంద్రుని కృతులని చెప్పలేదు. భల్లటుడనే ఒక తెలుగుకవి కూడా శూద్రకరాజు చరిత్రను రచించాడు. అతని పద్యాలను కూడా లాక్షణికులు తీసుకున్నారు.

తెలుగు క్షేమేంద్రుని రచనలు దొరకలేదుగాని ఇతని పుస్తకాలు దొరికితే “ఆంధ్ర వాగ్వనధివిలాస వీచికల వారక తెప్పల” తేలివుండే వాళ్ళమే। అతడు “సొంపినుమడిగా నయామృతం మెచ్చులు పల్లవింపగా” ఇస్తే క్రోలెడివాళ్ళమే।

ముందు ముందైనా ఇతని రచనలు బయటపడతాయేమో చూడాలి.

10 తెలుగు భాషా సమితివారి విజ్ఞాన సర్వస్వం, 6 వ సంపుటి ‘విశ్వసాహితి’ పుట–789.

6

కవి భల్లటుడు

కాశ్మీర దేశంలో భల్లటుడనే ఒక సంస్కృత కవిఉండేవాడని చెప్పుకొంటారు. ఇతడు ఏకాలంవాడో తెలియదు. కాని భల్లటశతకం అనే కృతి ఇతడు రచించాడని ప్రతీతి. ఆకవిగురించి సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్రలో మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు ఏమీ చెప్పలేదు. తెలుగు భాషా సమితివారి విజ్ఞాన సర్వస్వం ఆరవసంపుటి_విశ్వసాహితి_లో కూడా ఏమీ వ్రాయలేదు. తెలుగు సాహిత్యంలో ఒక కవిభల్లటుడు ఉన్నాడు.

క్రీ. శ. 1600 ప్రాంతాల ఉన్న ఎలకూచి బాలసరస్వతి తొలిసారిగా బయటపెట్టి, టీక వ్రాసిన ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి అనేపేర సంస్కృత భాషలో వ్రాసిన తెలుగు వ్యాకరణంలో కవిభల్లటుని పేరు కనబడుతుంది అందుచేత ఈ కవి క్రీ శ. 1600 కి పూర్వపువాడని కచ్చితంగా చెప్పవచ్చు. ఇతడు సంస్కృతంలో గణమంజరి, పదమంజరి అనే రెండు గ్రంథాలు వ్రాశాడట. కందుకూరి వీరేశలింగంగారు రెండు పుస్తకాలలోంచీ చెరో శ్లోకాన్ని ఉదాహరించారు.[1] పదమంజరిలో ఈ శ్లోకముంది.

లక్ష్మీర్బుద్ధ నృపాలేన యం ప్రాప్తా కవిభల్లటం
తేన కావ్యదృశా ప్రోక్తాన్ప్రాసాపదమంజరీ

దీనిని బట్టి కవిభల్లటుని కాల నిర్ణయాన్ని వీరేశలింగంగారు చేశారు ఈ శ్లోకంలోని బుద్ధన్నపాలుడు రంగనాథరామాయణాన్ని రచించిన వ్యక్తే అని గుర్తించారు. ఒక్క శ్లోకం ఆధారంగా ఇలా కాలనిర్ణయం చేయడం కష్టమే. ఈ బుద్ధన్న పాలుడు ఆ బుద్ధన్నపాలుడే అని అసందిగ్ధంగా చెప్పగల ఇతర విషయాలు, కనీసం తండ్రిపేరు మొదలైనవి అవసరమే. పదమంజరిలో అటువంటి సాక్ష్యమేదైనా ఉంటే వీరేశలింగంగారు ఉదాహరించే ఉండేవారు కొండపడమటి రాజ్యాన్ని

---

1 ఆంధ్రకవుల చరిత్రము, ప్రథమ భాగం పుట 669

పాలించిన ఎలదాయసింహ, అనియంకభీమ, బిరుదులున్న మూడవ బుద్ధరాజు క్రీ.శ. 1143–1171 మధ్య ఇమ్మడి కులోత్తుంగుడి సామంతునిగా చరిత్రలో కనబడుతున్నాడు. ఈ బుద్ధరాజునే కవిపేర్కొని వుంటే ప్రాచీనుడవుతాడు ఒకవేళ రంగనాథ రామాయణాన్ని రచించిన బుద్ధన్నపాలుణ్ణి కవిభల్లటుడు ఉద్దేశించి ఉంటే అతని కాలం క్రీ. శ. 1560–1380 ప్రాంతాలై ఉంటుంది. బుద్ధన్నపాలుని కాలం అదే.

కవిభల్లటుని కాలం ఒక శ్లోకంవల్ల తెలుసుకొన్నట్టే వీరేశలింగంగారు గణమంజరినుండి ఉదాహరించిన దానివల్ల అతని నివాస స్థానం తెలుసుకోవచ్చు. "శ్రీమద్దాక్షారామ భీమనాథవరప్రసాదలబ్ధ సకల భాషా కవితా నిర్వాహక కవిభల్లట విరచితా గణమంజరీ సమాప్తా" అని గణమంజరి కడపట ఉందట. అందుచేత ఇతడు దాక్షారామంవాడు. ఇది కరీంనగరులోనిది కావచ్చుగాని వీరేశలింగంగారు గోదావరి మండలంలోనిదే అని అభిప్రాయపడ్డారు.

భల్లటుడు విక్రమార్క చరిత్ర అనే కావ్యం వ్రాశాడు. దీనినే భేతాళ పంచవింశతి అంటారు. భల్లటుడు శూద్రకరాజచరిత్రము, భేతాళ పంచవింశతి రచించినట్లు లక్షణ గ్రంథాలు చెప్తున్నాయట. శూద్రకరాజునే 'శూద్రక విక్రమాదిత్యుడ'ని వ్యవహరిస్తారని క్షేమేంద్రుని గురించి చెప్పుకొన్న ప్రకరణంలో తెలుసుకొన్నాం. విక్రమార్క చరిత్ర, శూద్రక రాజచరిత్రము, భేతాళ పంచవింశతి అని మూడు విభిన్న నామాలతో పిలిచినా, అది బహుశా ఒకటే గ్రంథమయి ఉండవచ్చు. భల్లటుని భేతాళ పంచవింశతే మార్పుచెంది షోడశకుమార చరిత్రగా 14 వ శతాబ్దంలో వెలసిందని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారి అభిప్రాయం.[1] కవిభల్లటుడు చాలా ప్రాచీనుడని, క్రీ. శ. 1160–70 ప్రాంతం వాడని భావించడంవల్ల వారు ఇలా అనుకొంటున్నారు.

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు కవిభల్లటుని భేతాళ పంచవింశతిని సంస్కరించి అచ్చుకు సిద్ధంగా ఉంచినట్లు వ్రాశారు అది వెలుగు చూడడం అవసరం. వారు ఇంకా ఇలా వ్రాశారు.

"రచననుబట్టి చూడగా నిది పదునాల్గవ శతాబ్ది కింకనూ పూర్వపుది గాదనిపించును. లక్షణ గ్రంథకర్తలు దీనిని కవిభల్లటుడు రచించిన దానినిగా నుదహరించినారు. ఇది కథాసరిత్సాగర భాగమయియుండును. ఏలననగా నీ గ్రంథము

1. తెనుగు కవుల చరిత్ర, నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు–పుట 306.

సమగ్రముగా దొరకినను గ్రంథకర్త పేరుగాని, ఆశ్వాస విభాగముగాని యందు గావరాదు. దీని ప్రతి తప్పులతో, గ్రంథపాతములతో దొరతనమువారి లైబ్రరీలో నున్నది. అనేక స్థలముల ప్రత్యంతరముల తోడ్పాటుతో దీనిని నేను సరిగా సమకూర్చినాను. ఇది ముద్రితముగావలసియున్నది పిఠాపురాస్థానకవులు శ్రీ ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రిగారి కథాసరిత్సాగ రాంధ్రీకరణమున నీ కథలున్నవి. ఎర్రన నీతి కథావిధానమునను నీకథ లున్నవి. మరి యింకొక బేతాళ పంచవింశతి రచనము తంజావూరి లైబ్రరీలో నున్నది. అది వేరయినది"

వికల్పయతికి ఉదాహరణంగా భేతాళ పంచవింశతి నుండి ఈ క్రింది పద్యాన్ని ఆనందరంగరాట్ ఛందం ఉదాహరించింది

> చోరాగ్రాహ్య గజాంకుశంబు వలినీకుంభన్మ దేభంబు ది
> జ్నారీమౌక్తికదర్పణంబు రజనీకాంతామనోహారి
> విస్తారాంబోధితరంగకారి గిరిజాప్రాణేశ భాస్వజ్జటా
> శ్రీరమ్యాభరణంబు చంద్రు డుదయించెన్ సుప్రభాభాసియై. (3-187)

కస్తూరిరంగకవి ఇది భేతాళ పంచవింశతిలోని దన్నాదేగాని కవిభల్లటుని కృతి అని చెప్పలేదు. అయినా ప్రస్తుతం కవిభల్లటుడు వ్రాసినదే అని ఇతర లక్షణ గ్రంథాలు చూపి నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు చెప్తున్నారు. ఈ చంద్రోదయ వర్ణన చాలా చక్కగా ఉంది ఇది శ్రీనాథుని రచన అంటే నమ్మేటంత ప్రౌఢంగా ఉంది. భల్లటుని పద్యాలలో తత్సమ పదసంపద శ్రీనాథునికి తీసిపోదని అతని శూద్రకరాజ చరిత్రము నుండి దొరికే ఇంకో పద్యం రుజువుచేస్తుంది, చూడండి.

> సమదేభాళి తలంకి పైకురికివన్ శంకించి భూపాలుడా
> లము గన్నన్ గని దాని శూద్రకుడు లీలన్ ద్రుంచె నే నప్పుడ
> త్యమితోద్యత్ప్రసవార్థినై కుసుమగంధఘ్రాణలుబ్ధభ్రమ
> ద్భ్రమరభ్రాజిత పాటలీ విటప మధ్యస్థుండనై చూచితిన్.

ఈ పద్యంలో శూద్రకుడు అదే పేరు కనబడుతుంది. ఇది శూద్రక రాజ చరిత్రలోని పద్యమే అని చెప్పవచ్చు. అయితే ప్రాదియతుల శీర్షికలో అతి అనే ఉపసర్గలోని హల్లుకు ఉదాహరణను చెప్తూ ఈ పద్యం బ్రహ్మాండ పురాణంలోనిదని కస్తూరిరంగకవి పేర్కొన్నాడు.[3] అయితే ఇదే పద్యాన్ని శూద్రక రాజ

3 ఆనందరంగ రాట్ఛందం 3-361

చరిత్రములోని దంటూ ఇతర లాక్షణిక గ్రంథాలలో ఉదాహరించారని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు చెప్పారు 4

ఈ రెండు పద్యాలేకాక చిన్నచిన్న పదాలతోవున్న పద్యమొకటి ఖల్లుటవిడి దొరుకుతున్నది. ఇది అతని విక్రమార్క చరితములోనిదని కందుకూరి వీరేశలింగంగారు ఉదాహరించారు.

చెప్పకున్న నీవు జీవంబు విడుతువు
జెప్పినపుడు తనకు జీవ హాని
చెప్పకున్న నీకు జీవంబు విడిచెద
నీవు చన్న వెనుక నిలువలేను 5

ఈ పద్యం తాము ఎప్పుడో చదివిన చీమలకథను జ్ఞాపకం చేస్తుందని చాగంటి శేషయ్యగారు వివరించారు 6 ఒక రాజు గారికి చీమలభాషవచ్చు. ఆయన ఒక పీటమీద కూర్చుని తలంటుపోసుకుంటూ ఉంటే ఒక చీమలబారు అటువస్తుందట పీట గోడు అడ్డమొచ్చింది. చీమలరాజు దాన్ని పక్కెయ్యమని ఆర్డరిచ్చింది గాని చీమలు దానిని కదిలించలేకపోయాయి. చీమలు రాజుకు చెప్పాయి. కదల్చలేకపోతే తప్పుకొని పోదామని చీమలరాజు అభిభాషించాడట. ఈ సంభాషణ అంతా తలంటు పోసుకునే రాజు విని నవ్వాడు కారణమేమిటి అని నలుగుపెడుతున్న రాణి అడిగింది. అతడు చెప్పలేదు, మానలేదు. ఏమంటే తనకు చీమల భాష వచ్చునని చెప్తే అతని తలబద్దలవుతుందని శాప ముందట చెప్పకపోతే రాణి చస్తానందట.

ఈ కథ ఐక్కన విక్రమార్క చరిత్రలోగాని, కొరవి గోపరాజు సింహాసన ద్వాత్రింశికలోగాని బేతాళ పంచవింశతిలో గాని, మరెక్కడా గాని లేదని చాగంటి శేషయ్యగారు వ్రాశారు. చీమలభాష ప్రసక్తి వున్న కథ ఒకటి ఎర్రాప్రగడగారు వ్రాసిన హరి వంశంలో (పూర్వ 2) ఉంది చూడండి.

ఇక్కడ బ్రహ్మదత్తునకుం దత్పితామహాంతగు విభ్రా
జుండు తొంటి తపస్సమయసంకల్పంబువలనం బుత్రుండై విష్వక్సే
మంతనం బ్రభవించెనట్టు లబ్బినంతనుండె యతండు దేవీసమేతం
బుగా నగరబహిరుద్యానంబున విహరించుచు నొక్కనాడేకాంతంబున (213)

---

4 తెనుగు కవులచరిత్ర – పుట 307. ఏలక్షణ గ్రం[illegible]వారో
వారు వివరించలేదు.

5 ఆంధ్రకవుల చరిత్ర, పుట 880.

6 ఆంధ్రకవి తరంగిణి, 3వ సంపుటము పుట [illegible]

ఒక చీమ తన ప్రియుడు కా-ముకుడె యరి తెలుపంగమును బూనినకిం
కకు బాయక బంగించుచ-బకు లాకర్షించితిగ బెలుచనవ్వుటయున్ (214)

మానిని యెంతయు సిగ్గును-దీనతయును గదిరి పెక్కు దినములనళన
ధ్యానపరిమ్లానత మెయి-దానూరకయున్న ప్రభుడు తద్దయువంతన్ (215)

నిత్యంబునుం దలంచి యవ్విధంబునకు నిమిత్తం బడిగిన నవ్వెలంది నీవు నవ్వుట నన్ను గేలిగొనిన చందంబ యెందు సందియంబులే దట్లు గావున జీవితం బింక నేమిటికనిన నతం డానవ్వునకుం గారణంబు సెప్పె నెంతసెప్పిన నయ్యింతి నమ్మని నెమ్మనంబుతోడ. (216)

పురుషవరేణ్య యేల యిటు బొంకెపుమాటల నన్మొరంగె దె
వ్వరు జనకోటియందెరుగువారు పిపీలిక పల్కు దేవతా
వరమున నొందె దొల్లిటి భవంబు తపంబున నొందె నద్భుతా
ధ్వరవిధి నొందెగాక గరువంబగు తత్పరిబోధ మబ్బునే? (217)
నీనగవునకుం గారణ-మే నమ్మం దెల్ల గాగ నెదుగగ నది యె
ట్లైన నొవర్చక యుండిన-నేనిదె నీయాన ప్రాణ మింతట విడతున్. (218)

అనిన నతం డెయ్యదియునుం జేయనేరక యయ్యాపదకుం బ్రతీకారంబు చింతించి యా త్తపరణ్యుం డగు నారాయణు నుద్దేశించి యుపవాసంబుతో నారుదినంబులు పడియుండ నారవ నాటి నిశీథసమయం గలలోన వచ్చి యద్దేవుండు (219)

వినుమీ రేపకడయ వి-ప్నసువమశోభనము పొందు ననుమానము లే
దనఘా విడువు విషాదం-బనియె నతడు మేలుకనియె నక్షణమతగన్ (220)

ఈ కథనే కవిభల్లటుడు విక్రమార్క చరిత్రలో చెప్పాడా? ఏమో తెలియదు. ఊహాగానం తప్ప మన మేం చేయలేము. కవి భల్లటుడు మంచికవే కాక, వ్యాకరణవేత్త. అనుశాసనం చేశాడు. ఇతడు వ్రాసిన వ్యాకరణాన్ని 'కవి భల్లట పక్కిక' అని అప్పకవి తన గ్రంథంలో పేర్కొన్నాడు (1-5). అప్పకవి కాలం నాటికి ఆ గ్రంథం ప్రచారంలో వుండే ఉండాలి. ఆంధ్ర శబ్ద చింతామణిలో ఒక సూత్రం ఇతని మతాన్ని ఇలా చెప్తుంది.

కవిభల్లటః క్రియాణ్యాం మ్యాం చొల్లోప ఇష్యతే హ్యేషు
ప్రథమైకవచనమ్యాశ్చేవిక్ర్యాంతాదయో౽పికథ్యంతే. (హలంత. 19)

"కవిభల్లటాచార్యులనెడి పురాతన లక్షణకర్త చేత క్రియలకును సుబంత రూపములకును అంత్యమైన యకారమునకు లోపము ఇచ్ఛయింపబడుచున్నది. ఈ లోప ప్రదేశములందు ప్రథమైక వచనమాత్రమందు నకారాంతములు మొదలైన శబ్దములును తెనుగునందు చెప్పబడుచున్నవి". అని బాలసరస్వతి ఈ శ్లోకానికి టీక వ్రాశాడు[7] అప్పకవి తన గ్రంథంలో "కవిభల్లటమతసంధులు" అనే శీర్షికలో 6 పద్యాలు ఈ సూత్రం పైననే వ్రాశాడు.

ధాతుపదముల కడపట దవరు రేఫ
శృంగములకు లోపంబులు చెల్లుచుండు
హల్లు పైకొన్నచో గవిభల్లటార్య
మతమున వికల్పనంబున బతగగమన (అప్ప. 5_115)

ఆంధ్ర శబ్దచింతామణిలో పేర్కొన్న మతం తప్ప భల్లట విరచిత పక్కి సూత్రాలు మనకు నేడేవీ దొరకవు. ఇంతకూ ఈ సూత్రంలో కవిభల్లటుడు చెప్పుకొన్న వ్యాకరణ ప్రయోగాలు ఏమిటంటే మెత్తురు+మునులు=మెత్తుర్మునులు; చూడరు+జనులు=చూడర్జనులు; కన్ను+తెరచి=కన్దెరచి; పల్లు+మోపి=పల్మోపి మొదలైనవి అని బాలసరస్వతి చెప్పాడు.

కవిభల్లటుని పుస్తకాలు లభిస్తేనే తప్ప యింతకుమించి చెప్పకొనలేం. అతడు తెలుగువాడే అయినా కాశ్మీర సువాసనలు గుబాళించే కవిత చెప్పాడేమో!

7 బాలసరస్వతీయము, వావిళ్ళప్రతి, 1963, పుట 231.

7

తిక్కన సోమయాజి

నా దేశం ఆనందించడానికి నేను ఈ కావ్యం వ్రాస్తున్నాను అని చెప్పిన మొదటి కవి తిక్కనగారు. "ఆయన కావించిన సృష్టి ఇంకొకరివల్ల అయ్యేదికాదు. ఆయన ఏనోట పలికిన పలుకైనా వేదంలాగ పొలుపొందుతుంది. వాణీకు దిత దొక్కడే అని చెప్పదగి, మహిమవల్ల కవిబ్రహ్మ అని పేరుకెక్కిన తిక్కనగారికి నమస్కరిస్తాను" అని కవిత్రయంలోనే ఒకరైన ఎర్రాప్రెగడగారన్నారు. ఆయన చెప్పిన మాటలు అక్షరాలా నిజం. తిక్కనగారు చేసిన సాహిత్య సృష్టి ఇంకొకరివల్ల అయ్యేదికాదు.

నిర్వచనంగా ఉత్తర రామాయణాన్ని వ్రాశారు. ఒక్కచేతిమీదుగా భారతంలో పదిహేను పర్వాలను రమారమి 16,467 గద్యపద్యాలలో రసబంధురంగా రచించారు తన కాలపునాటి తెలుగు నుడికారపు విరజాజుల సౌరభం నేటికీ తన కవితారసంతో భద్రపరిచారు తన సర్వతోముఖ ప్రతిభను భారతంలో అడుగడుగునా ప్రదర్శించి దానిని అద్వితీయం చేశారు.

ఆయన ఉభయకవిమిత్రుడు; కవిబ్రహ్మ. కృతులు చెప్పారు; కృతులను అంకితం పుచ్చుకొన్నారు. ఈ గ్రంథాలవల్ల ఈ మహామనీషి జీవితాన్ని, వైదుష్యాన్ని, సాహిత్యాన్ని సమగ్రంగా తెలుసుకోవచ్చు.

దిట్టమైన వైదుష్యం

తిక్కనగారిది అమలోదాత్తమనీష వారు ఉభయ కావ్యప్రౌఢి పాటించే శిల్పంలో పారంగతులు. కళావిదులు.[1] ఆదికవీంద్రులను, మాన్యసత్కవీశ్వరులను భక్తితో కొలిచి, వారి కృపవల్ల తగువిధంగా కవితావిలాసవిస్తర మహనీయులయినారు.[2] సరసమధురవచోగుంఫన సుప్రసాదసంబోధన గోచర బహువిధార్థతాత్పర్యంగా ఉత్తర రామాయణం చెప్పారు.[3] ఈ సంగతులన్నీ ఈ కావ్యంలో వారు స్వయంగా చెప్పుకొన్నవి.

---

1 నిర్వ 1_13.   2 నిర్వ. 1_2   3 నిర్వ. 1_3.

తిక్కనగారిని గురించి, కేతన, వారికి అంకితమిచ్చిన దశకుమార చరిత్రలో చెప్పిన విషయాలవల్ల ఇంకా ఎన్నో సంగతులు తెలుస్తాయి. వారు ఎంత గొప్ప విద్వాంసులో బోధపడుతుంది. కేతనచెప్పినవి చెప్పుకొందాం. తిక్కన గారు వేదాది సమస్త విద్యాభ్యాస విభాసి (1-87); బహుకళానంవన్నుడు (1-89); సకలవిద్యాకళాచణుడు (-88); తెనుగున, సంస్కృతమున చతురుడు (1-91); విద్యావైశారద్య సముద్యోతితమతి (1-98); సకలాగమార్థతత్వవిచారోదారుడు (2-119); అనితరగమ్యవాఙ్మయ మహార్ణవ రస కర్ణధారుడు (8-194); విద్యా విధానము (10-192); మయూరసన్నిభ మహాకవి (1-6); సారకవితానిర్మాణచాతుర్యుడు (7-164); కావ్యకళాజనిభూమి (5-134); భారవి కల్పుడు (9-85); ఆర్యభోజుడు (2-20)

ఆయన ఇంతటి విద్వాంసుడు కనుకనే కవులకు మిత్రులైనారు. కవిజన రాజకీరసహకారము (1-8); సుకవీంద్రబృందరక్షకుడు (1-88); కవిసరోజ మార్తాండుడు (1-99); కవీంద్రలోకాధారుడు (2-119); పోషిత సత్కవీంద్రుడు (4-128); కవిలోక చాతకవ్రజనవజలద స్సనితభాషణ ప్రవకరుడు (9-85) అని కేతన దశకుమార చరిత్రలో చెప్పాడు. తిక్కనగారు తాము ఉభయకవిమిత్రులమని భారత గద్యలో స్వయంగా వ్రాసుకొన్నారు.

రాజవైభవం, రాచపదవులు

ఇంతమంది కవులకు పట్టుగొమ్మగా ఉండి వాళ్ళను పోషించాలంటే, రాచపదవులలో ఉన్నవాళ్ళకుగాని సాధ్యంకాదు. తిక్కనగారు మహావైభవంగా జీవించినవారు. వారికి మనుసిద్ధి రాచపదవులు ఇచ్చాడు.

"అందలంబు గొడుగు వడపంబు మేల్కట్టు
చామరములు జమిలి శంఖములును
గంబగట్టు భూమి కానిక గాగ బెం
పెసగు రాచపదవు లెల్ల బడసె" (దశకు. 1-21)

అని కేతన చెప్పాడు. 'రాచపదవులం బడసి తిక్కన రాజ్యసుఖంబు లనుభవించుచు' ఉండేవారనీ చెప్పాడు. నిర్జిత దేవేంద్ర వైభవంతో (8-95); దీన జనతానిధానముగా (1-88); నతతదాన వినోదిగా (8-95) తిక్కనగారు జీవించారు.

"కృతులు రచియింప సుకవుల
కృతులొప్ప గొనంగ నొరునికిం దీరునె వా
కృతివిభుడు వితరణశ్రీ
యుతు డన్నమసుతుడు తిక్కదొరకనికి దక్కన్ ?"
(దశకు. 1-90)

అని కేతన చెప్పాడు.

రచించిన కృతులు

తిక్కనగారు రచించిన కృతులు మనకు నిర్వచనోత్తర రామాయణం' మహాభారతం లభిస్తున్నాయి. అయితే కేతన దశకుమార చరిత్ర రచించేనాటికి భారత రచన జరిగి ఉండదు. నిర్వచనోత్తర రామాయణం కేతన కావ్యాన్ని అంకితం పుచ్చుకొనకముందు వ్రాసినదే అని కొందరి మతం.[1] అయితే దశకుమార చరిత్రకు ముందు తిక్కనగారు రచించిన కృతులేమిటి ? ఆ కృతులను చూసి కేతన ఈ పద్యం చెప్పివుంటాడు :

"అగునన్న గొమ్మతిక్కడు
జగతి నపూర్వార్థశబ్దధారుకవితమై
నెగడిన 'బాణోచ్ఛిష్టం
జగత్త్రయం' బనిన పలుకు సఫలం బయ్యెన్." (దశకు. 1-89)

'బాణోచ్ఛిష్టం....' అనేటంత ప్రశంస పొందడానికి చాలా గొప్ప రచన, విస్తరమైనది, చెప్పాలి; కనీసం ఉత్తర రామాయణ, మహాభారతాల రచన అంత గొప్పది. ఆ గ్రంథాల రచన జరక్కముందే ఇంత ఘనమైన పొగడ్తకు తగిన గ్రంథాలు ఏమి రచించి ఉంటారు ?

'విజయసేన' విచారం

తిక్కనగారు 'విజయసేనము' అనే ప్రబంధం రచించారని లోకంలో ఒక ప్రతీతి ఉంది. 'ప్రబంధ రత్నాకరము' అనే సంకలన గ్రంథంలో పెదపాటి జగనకవి 'విజయసేనము'లో నుంచి కొన్ని పద్యాలను చేర్చుకొన్నాడు[2] ఈ కవి క్రీ. శ. 1550 - 60 ప్రాంతాలవాడు అప్పటికి 'విజయసేనము' అనే ప్రబంధం ప్రచారంలో ఉంది. క్రీ. శ. 1656లో ఉన్న కాకునూరి అప్పకవి తన గ్రంథంలో కూడ 'విజయసేనం'లో నుంచి ఒక పద్యాన్ని ఉదాహరించాడు. కాకుస్వరవళుల శీర్షికలో సంశయప్లుతయతికి లక్ష్యంగా ఈ క్రింది పద్యం చూపించాడు :

---

1 వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారు-'నన్నెచోడుని కవిత్వం'లో.

2 వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు 'ప్రబంధ రత్నావళి'లో మొదట 9 పద్యాలు ప్రకటించారు ఇందులో 7 జగనకవి సేకరించినవి. రెండు (నెం. 153, 157) ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తువారి ఉదాహరణ గ్రంథంలోవివి. ఈ పుస్తకం చిట్టచివర మరి రెండు పద్యాలు తిక్కన విజయసేనంలోవి వని వేటూరి వారు చేర్చారు. (పుటలు 183, 184)

"వల్లభు డేగు దుర్లభుడు వాని దెసం దగులాది యిమ్మెయిం
దల్లడ మందెదేల యుచితస్థితికి న్నను బావజూపినం
దల్లియు బంధులోకమును దండ్రియు నేమనువా రెఱింగిరే
నుల్లమ ! యిట్లు నీకుదగునో, తగదో పరికించి చూడుమా !"1

ఇది విజయసేనములోనిదని అప్పకవి చెప్పాడు. ఈ పద్యాన్నే కూచిమంచి తిమ్మకవి (క్రీ. శ. 1750_1756) తన సర్వ లక్షణసార సంగ్రహంలో ఉదాహరించాడట అయితే ఇది 'విక్రమసేనం'అనే గ్రంథంలోనిదనీ, దీనిని చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుడు రచించాడనీ తిమ్మకవి చెప్పాడట.2 అప్పకవి 'విజయసేనం' కర్త ఎవరో చెప్పలేదు. పెదపాటి జగ్గకవి ఉదాహరించిన రెండు పద్యాలలో వినాయక ప్రార్థన వుంది.

"అల్లన దొండమెత్తి శివునౌదలయేటి జలంబు పుచ్చి సం
పుల్లత బాదపీఠకము బొంతన యున్న సహస్రనేత్రుపై
జల్లి శివార్చనాకమలసంహతి బ్రోక్షణ సేయునట్లు శో
భిల్లు గజాననుండు మదభీప్సితసిద్ధికరుండు గావుతన్".

(ప్రబంధ. 158)

"గీర్వాణాచలసాను వాత్మరదనక్రీడాహతంబైన వ
య్యుర్వీరంధ్రమునం దనంతఫణరత్నోద్యత్ప్రభల్ర్పర్వి దృ
క్పర్వంబై పొదిగట్టి పేర్చిన మదిం గంబంబ యంచుం గన
ద్గర్వోన్మీలితనేత్రుడై మెఱయు వేదండాననుం గొల్చెదన్".

(ప్రబంధ. 157)

ఇలా రెండు పద్యాలలో గణపతిని స్తుతించడం కనబడుతుంది మొదటి పద్యంలో వర్ణన కళ్ళయెదుట బొమ్మ కట్టినట్టు వుంది. తొండమెత్తి ఏటి నీళ్ళతో శివునికి అభిషేకం చేసి పాదాలవద్ద ప్రార్థిస్తున్న ఇంద్రుని వేయికళ్ళూ వేయి కమలాలుగా భావించి వాటిని పూజలో ప్రోక్షణ చేస్తున్నట్టు అతనిమీద నీళ్ళు జల్లడం తొలి దృశ్యంగా చూపిస్తున్నారు. రెండవ పద్యంలో పాత్రలు కళ్ళయెదుట బొమ్మకట్టవు. మనస్సులో ఊహించుకొనే దృశ్యమే కనబడుతుంది. ఈ రెండు

1 అప్పకవీయం. 3_254

2 ఈ సంగతి చాగంటి శేషయ్యగారు ఆంధ్రకవి తరంగిణి 2_వ సంపుటం (ద్వితీయ ముద్రణ) పుట 205 లో చెప్పారు. నేను చూచిన లక్షణ సార సంగ్రహం ప్రతులలో ఈ సంగతి లేదు.

పద్యాలూ తిక్కనగారు వ్రాయడానికి అవకాశముందిగాని, చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుడు కూడ వ్రాస్తే వ్రాయవచ్చు. అయితే అమరేశ్వరుడు చేసిన గణపతి ప్రార్థన వేరే మనకు లభిస్తున్నది. ఇంతకూ తిక్కనగారు నిర్వచనోత్తర రామాయణంలో గాని, భారతంలోగాని వినాయక ప్రార్థన చేయలేదు. చేయదలచుకొంటే, భారతాన్ని రచించిన వేదవ్యాసుణ్ణి స్తుతిస్తున్నప్పుడు ఆ మహాగ్రంథానికి లేఖకుడుగా వున్న వినాయకుణ్ణి కూడ తిక్కనగారు స్తుతిచేసేవారు. నిర్వచనోత్తర రామాయణంలోనే దేవతలలో హరిహర పద్మగర్భులను మాత్రమే కొలుచుకున్నారు. ఈ వినాయక ప్రార్థన మరీ తొలి రచనలోనిది కావచ్చు. నన్నెచోడునిలాగ పేరు పేరునా దేవతలను నుతించడం కేతనలో కనబడుతుంది తిక్కనగారు కూడ విజయసేనం వ్రాస్తే అందులో వివిధ దేవతా ప్రార్థనలు చేసివుంటారు.

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ప్రబంధరత్నావళిలో ఉదాహరించిన మిగతా తొమ్మిది పద్యాలలోనూ రెండు పురవర్ణనంలో కోటపరిఖను గురించి వ్రాసినవి. మొదటిది చూడండి :

"పద్మంబులను వజ్రపద్మరాగ ప్రతిబింబములను తగ బెరసి మెరయ
గల్లోలములను రంగన్మక రాయతతుండములును నటు తొట్టుపడగ
బిసములు విహరణ రసనమాగతరసాతల నాగశిశువులు చెలిమిసేయ
జక్రయుగ్మంబులు జలకేళిలోలనితంబినీ స్తనములు తడబడంగ
సొంపు మీరినట్టి పెంపును గంభీర
తయును బరపు(ప్రోవు) వేడ్క గలిగి జనులు
సంస్తుతింప నఖిల సన్నివేశ స్థితి-
నప్పురంబు పరిఖ యతిశయిల్లు." 1

తిక్కనగారు నిర్వచనోత్తర రామాయణంలో అయోధ్యపురాన్ని వర్ణిస్తూ ఒక సీసపద్యంలో పరిఖను వర్ణించారు. విజయసేనంలోని పద్యాన్నీ, దీనినీ పోల్చి చూద్దాం.

"అవగాహనమునకు నరిగిన గజముల మదములు కూడిన నదులుగాగ
ఝషకకుళీరకచ్ఛపమక రాదిసత్వముల మొత్తము పర్వతములు గాగ
ప్రాకారఫణిగణ ప్రతిబింబనికరంబు విలసిల్లు బహురత్న వితతిగాగ
రంగత్తరంగ పరంపరపై దేలు కలహంసములు శంఖకులముగాగ
గరము పొలుపు మిగులు బరిఖ విశాలగం
భీర మగుచు బరపుపేర్మిజేసి
యఖిల భూమిచక్ర మను తలంపున బుర
వరము జుట్టియున్న శరధివోలె." (నిర్వచన. 1-50)

1 ప్రబంధ రత్నావళి, పుటలు 183, 184

రెండు సీసాల ఎత్తుగీతులలో 'గంభీరత', 'అఖిల సన్నివేశ స్థితి' ఉండడం గమనించదగిన పోలిక. ఉత్తర రామాయణంలోని పరిఖావర్ణనం సంపూర్ణంగా చెయ్యి తిరిగినట్టు ప్రౌఢంగా వుంది. విజయసేనంలోని సీస పద్యం ప్రాథమిక రచనగా కనబడుతుంది. లేదా అనుసరణ.

ఇక వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు విజయసేనంలోనిదని ఉదాహరించిన రెండవ పరిఖావర్ణన చూద్దాం:

"తఱుణుల పీగు జన్నుగవ తాకున మన్మథ చక్రవాకబం
ధురగతి లీల గామినుల తోరపుటూరుల ఘట్టనంబులన్
కరివరహ స్తకాండ పటుఘట్టనలన్ బరిఖాతరంగముల్
దిరుగుడువడ్డ తీరముల దెట్టువుగట్టు సరోజ రేణువుల్।"

(ప్రబంధ. 134)

అక్షరాలా ఇదే పద్యాన్ని నిర్వచనోత్తర రామాయణంలో 'అవగాహనమునకు' అనే సీసపద్యం తరువాత వావిళ్ళవారు ముద్రించారు. 1952వ సంవత్సరపు ప్రతి చూడండి. 51వ నెంబరు పద్యంగా ఇది కనబడుతుంది.[1]

ఇక విజయసేనంలోనిదని జగ్గన ఉదాహరించిన మరొక పద్యం చూద్దాం:

"కానియెదమన్న బంధరులు కోటుల కమ్ముదు; రమ్మబూని తె
చ్చిన సర కెంత పెద్దవెలచెప్పిన గొంద్రు తగంగ నిచ్చి; వ
చ్చిన వెలతీర్చి లక్కితమ చెప్పినయట్టుల చేయు సొంపు, పే
ర్కొన గణుతింపరాదు పురికోమటులం బ్రణుతింపనొప్పదే?"

(ప్రబంధ. 136)

రమారమి ఈ పద్యంలో వర్ణించినట్లే అమ్మకాలు, కొనుగోళ్ళు నిర్వచనోత్తర రామాయణంలోని వైశ్యవర్ణనలోకూడ కనబడతాయి. చూడండి.

---

1 అతి ప్రాచీన ముద్రిత ప్రతులలోకూడ ఈ పద్యం నిర్వచనోత్తర రామాయణంలోని 51–వ పద్యంగానే ఉంది. చూ: కొమాండూరు అనంతాచార్యులవారూ, కందుకూరు వీరేశలింగంగారూ, రాయదుర్గం నరసయ్యగారూ పరిష్కరించిన ఆనంద ముద్రణ (క్రీ. శ. 1898).

"విలుచునెఱ్ఱమనంబులకు వెక్కసమంద ధనంబు లమ్ముచో
విలసదనేక వస్తువులు విస్మయమందగ జూడ్కులెల్ల సొం
పుల సహజంబులై యెలమిబొందగ నుజ్జ్వలలక్ష్మి యెప్డు ద
మ్మలపడజెంద వైశ్యజను లప్పురి నొప్పుదు రప్రమేయులై"

(నిర్వచన. 1-56)

తిక్కనగారు రచించిన విజయసేనంలోనిదే అంటూ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు ఒక సీసపద్యాన్ని – అందులోనూ వైశ్యులను వర్ణించేదే–ఉదాహరించారు, చూడండి.

"అమ్మెద ననిన బద్మాక్షు కౌస్తుభమైన వెరవక కొనియెడు వెరవు గల్గి
విలువ యిచ్చెదమని వేడిన బలిజున్న గమ్మవపిండియు నమ్మగలిగి
ఏవస్తు వెంత ప్రొద్దెందరు చనుదెంచి యెంతటి కడిగిన నెదురగలిగి
తమయింట లేని యర్థము లర్థపతియింటనైన వెదకిన లేవనుట గలిగి
తమ కులాచారవర్తన (?) ముకొరకు
సంగడుల యొప్పనకును బేహారుమాట
గాని లాభమునకు నాటగా రసంగ
వరలుదురు పురవరమున వైశ్యవరులు."

ఈ పద్యాన్ని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ప్రబంధ రత్నావళి పీఠికలో (పుట 10) పేర్కొని, "తిక్కనగారు ఒకే గ్రంథంలో రెండు పద్యాలలో వైశ్య వర్ణన చేసారా" అని సందేహించారు. నిజమే. ఇది ఇంకొక గ్రంథంలోనిది కావచ్చు. ఇంక పెదపాటి జగ్గకవి ఉదాహరించిన మిగతా పద్యాలను చూద్దాం. రెండూ కథానాయికను వర్ణించేవి.

"కిసలయకదళీబిసబిం
బిసుధాంశుప్రాయవస్తు బహువిధరూపో
ల్లసము మదముడుప నజు డొక
యసమాకృతి దాల్చె ననగ నంగన యొప్పెన్." (ప్రబంధ. 155)

"మదనవశీకారమంత్రదేవత దృష్టిగోచరమూర్తి గైకొనియె నొక్కొ
సితకరబింబ విస్ఫురితసుధాధారవితంబిసీరూపంబు దాల్చెనొక్కొ
విధికామినీశ్రేష్ఠ విజ్ఞానవరపీఠ భాసురతనులీల బడసెనొక్కొ
కాక యొక వధూటి కడుపున బుట్టిన-భామ కేల యట్టి రామణీయ
కంబు గలుగు ననుచు గన్నియపై మహీ-పాలసుతుడు దృష్టిపరపె నర్థి."

(ప్రబంధ. 158)

ఒక సీసపద్యం విజయసేనుణ్ణి వర్ణించేదికూడ పెదపాటి జగన్నా ఉదాహరించాడు

"అరిమానసమ్ములు దరికొని యేర్చు నెవ్వని యుజ్జ్వలాకారవైభవంబు
బుధుల అజ్ఞానతి బొందునట్లుగ జేయు నెవ్వని పాండిత్య మెసగ మెసగ
నెట్టి మాన్యులనైన నెవ్వని వితరణంబులు వంది (జనుల) చావల మొనర్చు
వనితాజనము మానధనము గొల్పుచ్చు విచ్చలవిడి నెవ్వానివిలసనంబు
అట్టి విజయసేను నభిరామమూర్తి విద్యానిరూఢమతి వదాన్యవరుడు
మధుర విభ్రమైకనిధి యను జగమెల్లనతడు చిత్రగుణసముద్రుడగుట."

(ప్రబంధ 152)

ఇప్పటిదాకా ప్రబంధరత్నావళిలోని వని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఉదాహరించిన పద్యాలలో తొమ్మిదిచూచి చర్చించాం. మిగతా మూడు రాజనీతికి చెందినవి.

"ఉత్సాహప్రభుమంత్రశక్తుల నజేయుండై పరీక్షించినన్
దిత్సావ్యగ్రుడు కాక విగ్రహముచే దేశంబు గాలంబు సం
పత్సామగ్ర్యము జూపి శక్యముదెసన్ ప్రారంభియై భూప్రజా
వాత్సల్యార్ద్రమనస్కుడైన (పతి) శశ్వచ్ఛ్రీసమేతుం డగున్."[1]

(ప్రబంధ. 154)

"పరధనపరాంగనాజన
పరిహారము పరమధర్మపథ మందురు స
త్పురుషులు మరవక నీవిం
బరికింపుము వినకు మెపుడు పైశున్యంబుల్."

(ప్రబంధ. 158)

"మహిమ చెడదు స్వామ్యమాత్యసుహృత్కోశ
రాష్ట్రదుర్గ బలవరాయణులకు
నీవు విధియు నెరిగి కావింపు సప్తాంగ
సంగ్రహంబు నీతిశాస్త్రనిపుణ!"

(ప్రబంధ. 160)

అప్పకవి ఉదాహరించినదీ, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఉదాహరించిన పదకొండూ, మానవల్లి కవిగారు ప్రసాదించిన మరొకటి మొత్తం పదమూడు

---

1 ఈ పద్యాన్నే ఆంధ్రభోజుడు రచించిన 'నీతిభూషణం' లోనిదంటూ సకలనీతి సమ్మతంలో మడికి సింగన చేర్చాడు. (చూ॥ ప.స 160).

కాక ఇంకొక రెండు పద్యాలను 'విజయసేనం'లోనివని చిలుకూరు వీరభద్రరావు గారు కూడా ఉదాహరించారు 1 చూడండి

"ఘనసారకస్తూరికాగంధముల నన్యగంధబంధురంబులు గరపి కరపి
కుసుమితవల్లికాలసితవీథుల జొచ్చి గని సరోగృహముల మునిగిమునిగి
సమధికాహార్యాంగ సంగీతములతోన కన్నెతీగల కొట గరపికరపి
కుముదకుట్మల కుటీకోరకంబులు దూరి యలిదంపతుల నిద్ర దెలిపి తెలిపి
యనుదినమ్ము నప్సరాంతికమ్మున గట్టువాలువోలె విప్రవరుడువోలె
నట్టువోలె దాను వచ్చిన చెలివోలెనలయుచుండు మందమారుతంబు."

"పల్లవపుష్పసంపదల బంచి వసంతుడు కాపురాకకై
యెల్లవనంబు సంకటము లేదగదా రొడికంబుమీర వ
ట్లల్లన క్రోలి క్రోలి మలయానిలు డందు బురాణపత్రముల్
డుల్లగజేసె సత్క్రియ బటుత్వము కాముడు విచ్చలింపగన్."

"విజయసేనము మిక్కిలి ప్రౌఢమైన యముద్రిత గ్రంథము గావున శైలి తెలియుటకై దానినుండి కొన్ని పద్యము లిందు బ్రకటించుచున్నాను" అని వీరభద్రరావు గారు మూడు పద్యాలు ఉదాహరించారు. ఒకటి మనం ఇందాకా చర్చించినదే, 'మదనవశీకర మంత్రదేవతదృష్టి' అనేది మిగతా రెండూ కొత్తవి. వీటిని తాము ఎక్కడనుంచి సంపాదించారో వీరభద్రరావుగారు చెప్పనేలేదు. 'అముద్రిత గ్రంథం' అని పేర్కొన్నారు. వారికి తాళపత్ర గ్రంథం దొరికిందా? లేక ఇతర సంకలన గ్రంథాలనుంచి సేకరించారా? ఏమైనా, విజయసేనంనుంచి మొత్తం పదిహేను పద్యాలు దొరుకుతున్నాయి. ఈ ప్రబంధాన్ని అసలు తిక్కన గారు వ్రాశారో లేదోగాని అక్కడక్కడ తిక్కనగారి భావాలతో పోలికలుమాత్రం కనబడుతున్నాయి. ఇది తిక్కనగారి తొలి రచన అని భావించవచ్చు.

తిక్కన ఛందోగ్రంథం

మన కవిత్రయంలో ఆద్యులు నన్నయగారు సంస్కృతంలో ఒక తెనుగు లక్షణగ్రంథం వ్రాసినట్లు ఎలాగ చెప్పుకొంటున్నామో అలాగే ద్వితీయులు తిక్కనగారు తెలుగులో ఒక ఛందోగ్రంథం వ్రాసినట్లుకూడ ఒక ప్రతీతి ఉంది. తంజావూరు సరస్వతీమహల్ గ్రంథాలయంలో 'కవివాగ్బంధనము' అనే తాళ

1 ఆంధ్రుల చరిత్రము : మధ్యయుగము. పుటలు 96,97.

పత్ర గ్రంథం ఒకటి ఉంది.[1] దాని నెంబరు 703. అందులో చివర ఈ పద్యం కనబడుతుంది:

"తనరగ గవివాగ్బంధన
మను ఛందం బనవి వెలయ హర్షముతో ది
క్కన సోమయాజి చెప్పెను
జనులెల్ల నుతింప శాస్త్ర సమ్మతిగాగన్."

తిక్కనగారే ఈ ఛందోగ్రంథం వ్రాశారనడానికి ఈ పద్యం తప్పించి మరొక ఆధారం లేదు. కవిజనాశ్రయంలోని "గగమాయె రెండుగురువులు"[2] అనే పద్యం ఈ గ్రంథంలో ఉందట. గ్రంథాదిని ఈ పద్యం ఉంది:

"విద్యలలోపల నుత్తమ
విద్య కవిత్వంబు మరి కవిత్వము ఛందో
వేద్యము గావున జెప్పెద
హృద్యంబుగ గవిత ఛంద మేర్పడ గృష్ణా!"

ఇదే పద్యం లింగమగుంట తిమ్మకవి వ్రాసిన సులక్షణ సారంలో గ్రంథాదిని మూడవ పద్యంగా కనబడుతుంది.[3] ఆయనేకాదు అనంతుని ఛందంలో గ్రంథాదిని 6వ పద్యంగానూ సాక్షత్కరిస్తుంది. కవివాగ్బంధనంలో గణ స్వరూపం, గణాధిదేవతలు, గ్రంథాదిని ఆ గణాల ప్రయోగం వల్ల సంభవించే కీడు మేలులు, వర్ణములు, వర్ణాధిదేవతలు, వర్ణముల రంగులు, రాశ్యధిపతులు, వాళ్ళ మిత్రత్వశత్రుత్వాలు, యతుల సంఖ్య, వాటిలో వృద్ధియతికి ఉదాహరణ మొదలైనవి ఉన్నాయట. ఇది 36 పంక్తుల తాళపత్ర గ్రంథం (ఉన్నవి ఆరు కమ్మలు. కమ్మకు ఆరు పంక్తులు).

ఇందులో 27 యతుల ప్రసక్తి ఉంది. క్రీ. శ. 1435 వాడైన అనంతామాత్యుడు 24 యతులనే చెప్పాడు. అందుచేత ఈ పుస్తకం తిక్కనగారి కాలంది కాకపోవచ్చు. అదీకాక క్రీ శ. 1560లో ఉండిన లింగమగుంట తిమ్మకవి

1 'తంజావూరి గ్రంథాలయంలోని తెలుగు వ్రాత ప్రతుల వర్ణనాత్మక కేటలాగు'—ఆంధ్ర యూనివర్సిటీ ప్రచురణ. పుటలు 283, 284.

2 పరిషత్ ముద్రణ. సంజ్ఞలో 19వ పద్యం.

3 సులక్షణసారం. వావిళ్ళ ముద్రణ. రావూరి దొరస్వామి శర్మ గారి పరిష్కరణ, 1955.

పుస్తకంలోని "విద్యలలోపల నుత్తమ విద్య కవిత్వంబు" అనే పద్యం కూడ ఉండబట్టి ఇది ఎవరో ఆ తరువాత వ్రాసుకొన్న పుస్తకంగా మనం భావించవచ్చు.

ఈ కవివాగ్బంధనానికే 'కవిసార్వభౌమచ్ఛందస్సు' అనే ఇంకొక పేరు ఉందట. తిక్కనగారి కృతిపతి అయిన మనుమసిద్ధి యొక్క తండ్రి తిక్కరాజు 'కవిసార్వభౌమాంకుడు' ఈ సంగతి తిక్కనగారే చెప్పారు (నిర్వచన. 1-35). ఈ కవిసార్వభౌముడు తన పేర ఏదైనా ఛందో గ్రంథం చెప్పాడా? ఇతని పేరులోని 'తిక్క' శబ్దం వల్ల పొరబడి లేఖకులు 'కవిసార్వభౌమచ్ఛందం తిక్కన సోమయాజికృత'మని వ్రాసుకొన్నారా? వేరే ఆకరాలు దొరికితేనేగాని ఏమీ తేల్చలేముగాని తిక్కనగారు ఇంత చిన్న గ్రంథం చెప్పి ఉండరని మాత్రం అనిపిస్తున్నది.

కృష్ణశతకం

కందుకూరి వీరేశలింగంగారు తమ కవుల చరిత్రలో "తిక్కనగారు కృష్ణశతక మొకటి చెప్పిరని వెంకటరంగకవి యీ పద్యము నుదాహరించు చున్నాడు. అని వ్రాసి ఆ పద్యాన్ని పొందుపరిచారు.

"ఆరయఁగా శంతనపుత్రుపై విదురుపై నక్రూరుపై గుబ్జపై
నరుపై ద్రౌపదిపై గుచేలునిపయిఁగా నంద వ్రజశ్రేణిపై
బిరగం గల్గు భవత్కృపారసము నాపై గొంత రానిమ్ము నీ
చరణాబ్జంబులు నమ్మినాను జగదీశా ! కృష్ణ ! భక్తప్రియా ![1]"

అయితే ఇది తిక్కనగారిది కాదు. ఈ సంగతి అముద్రితగ్రంథ చింతామణిలో చర్చించి వీరేశలింగంగారికి ప్రత్యుత్తర మిచ్చారట. పైగా ఇది వెన్నెలకంటి జన్నయ్య వ్రాసిన 'దేవకీనందన' శతకంలోని దని రుజువుచేశారట[2]

మొత్తంమీద తిక్కనగారి ఇతర కృతులని అసందిగ్ధంగా చెప్పుకోదగినవి ఏవీ లేవు. అయినా వారి గొప్పతనాన్ని చాటే ఉత్తర రామాయణ, మహాభారతాలు చాలు. ఆ రెండు పుస్తకాలలోని సృష్టివల్ల 'బాణోచ్ఛిష్టం జగత్సర్వం' అనే ఉక్తి తిక్కనగారివల్ల తప్పకుండా వర్తిస్తుంది అయితే దశకుమార చరిత్రలోనే ఈ పోలిక కేతన తీసుకురాబట్టి ఆ పుస్తక రచనాకాలానికి తిక్కనగారి ఇతర కృతులు ఏమిటా అని చర్చించుకొన్నాం.

---

1 ఆంధ్రకవుల చరిత్ర, ప్రథమభాగం. పుట 148

2 శతకకవుల చరిత్ర-వంగూరి సుబ్బారావుగారు, 1957 ముద్రణ పుట 92

సంస్కృత మహాకవులతో పోలిక

తిక్కనగారిని కేతన ముగ్గురు సంస్కృత సాహిత్య వ్యక్తులతో సరి పోల్చాడు. ఆయన మయూర సన్నిభ మహాకవి (1-6), ఆర్యభోజుడు (2-120), భారవికల్పుడు (9-85) అని దశకుమారచరిత్రలో కేతన చెప్పాడు. మయూరుడు క్రీ. శ. 7-వ శతాబ్దానికి పూర్వుడు. ప్రసిద్ధుడైన బాణభట్టుకు ఈ సుప్రసిద్ధుడు బావ మరిది. మయూరుని రచనలలో సూర్యశతకం గొప్పది. ఈ పద్యాలను ఆనంద వర్ధనాది లాక్షణికులు ప్రమాణంగా స్వీకరించారు. సూర్యశతకం వర్ణనప్రధాన మైనది. మయూరుని గురించి వ్రాస్తూ కొండూరు వీరరాఘవాచార్యులుగారు ఇలా అన్నారు1.

"త్రయీమూర్తిగా ప్రసిద్ధివడసిన సూర్యునిగూర్చి ఈ కవి చేసిన ఆధ్యాత్మిక వర్ణన మిక్కిలి తక్కువ." మయూరసన్నిభుడని సమకాలం వారిచేత పేరు పొందిన తిక్కనగారు సూర్యవర్ణన ఎలాచేశారో చూద్దాం :

"నీరజాకరములు నిష్ఠమై జేసిన భవ్యతపంబుల ఫల మనంగ
దివసముఖాభినందిత చక్రయుగ్మకంబుల యనురాగంపు ప్రోవనంగ
హరిహరబ్రహ్మ మహానుభావంబు లొకటిగా గరగిన గట్టి యనగ
నతులవేదత్రయలతికాచయము పెనుపొంద బుట్టెడు మూలకందమనగ

నఖిలజగముల కన్నెర యగుచు జనస
మాజకరపుట హృదయసరోజములకు
ముకుళనంబును జృంభణంబును నొనర్చి
భానుబింబంబు పూర్వాద్రిపై వెలింగె "

(విరాట. 2-212)

ఇందులో లౌకిక, ఆధ్యాత్మిక వర్ణనలు రెండూ సమంగా ఉన్నాయి. ఇది భారతంలోని వర్ణన. దీనిని చూచి, ఈ ఒక్క పద్యాన్నిబట్టి కేతన తిక్కన గారిని 'మయూర సన్నిభుడు' అనడు. తిక్కనగారి భారతరచనకు ముందే ఆ పోలికను కేతన తీసుకువచ్చాడు. మయూరునిలాగే తిక్కనగారు సూర్యశతకం ఏమైనా చెప్పారా ? ఆంధ్రదేశంలో భాస్కరశతకం చాలా ప్రసిద్ధమైనది. దీని

1 'విశ్వసాహితి' - తెలుగు భాషాసమితి విజ్ఞాన సర్వస్వం, 6-వ సంపుటం. పుట 754.

కర్తఎవరో తెలియదు. బ్రౌను దొరగారు దీనిని సేకరించారు. వారే అకారాదిగా వ్రాయించి వుంటారు. లేక కవే అకారాదిగా చెప్పాడేమో ! ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగార ప్రతులలో కొన్నిటిమీద మారన వెంకయ్య కృతమని ఉందట.[1] ఇది చూచి బ్రౌనుదొరగారు ఇలాగే వ్రాయించారని వావిళ్ళ వెంకటేశ్వర్లుగారు ఊహించారు. ఒకానొక లిఖిత ప్రతిలో మారవికృతమని ఉందట.[2] ప్రసిద్ధమైన భాస్కర శతకం అప్పకవికన్న ప్రాచీనమేగాని తిక్కనగారు రచించిందనడానికి ఆస్కారం లేదు. దోనూరి కోనేరుకవి మొట్టమొదట చెప్పిన చిత్రాంగి సారంగధరుల ప్రసక్తి భాస్కరశతకంలో వస్తుంది. కోనేరు కవికాలం 1547 ప్రాంతాలు ఒకవేళ భాస్కర శతకకర్త గౌరనగారి నవనాథ చరిత్రలోని చిత్రాంగి సారంగధరులను మనస్సులో ఉంచుకొన్నా అతని కాలం 15-వ శతాబ్ది తొలిరోజులు దాటిపోదు. సూర్యశతకంగాని, భాస్కరశతకం వంటిదిగాని తిక్కనగారు వ్రాశారా లేదా అన్నది ప్రధాన సమస్యకాదు. వారికి 'మయూరసన్నిభుడు' అనే ప్రశంస సమకాలంలోనే ఉంది.

కేతన దశకుమార చరిత్రలో తిక్కనగారిని 'అర్యభోజుడు' అని పేర్కొనడం కూడ మనం గుర్తించాలి. బహుశా ఈ మాట - 'ఆంధ్రభోజుడు' అనే బిరుదు లేఖక దోషంవల్ల యిలా అయిందా ? ఈ మాటను వాడిన పూర్తి పద్యం చూడండి.

> "అతులశుభచరిత్రుం డన్వయాంభోజమిత్రుం
> డితరసచివగాత్రుం డిద్ధలక్ష్మీకళత్రుం
> డతిదినకరతేజుం డన్నమాంబాతమాజుం
> డతనుగుణసమాజుం డార్యభోజుండు ధాత్రిన్".
>
> (దశకుమార. 2-120)

ఈ మాట యతిస్థానంలో వుంది. 'ఆంధ్రభోజుండు' అన్నా సరిపోతుంది. ఏ ఉద్దేశ్యంతో కేతన ఈ మాట వాడాడో మనకు తెలియదు. సంస్కృతంలో భోజుడు గొప్పకవి. మన ఆంధ్ర సాహిత్యంలో 'ఆంధ్రభోజ'డనే బిరుదుతో ఒక కవి కనబడుతున్నాడు. అతని ఊరూ, పేరూ మొదలైన యితర వివరాలేవీ తెలియవు. తిక్కనగారి బిరుదులు ఉభయకవిమిత్రుడు, కవిబ్రహ్మ అన్నవేగాని

---

1 నీతిశతక సంపుటం - 1, భాస్కర శతకం, వావిళ్ళ ప్రచురణ, పుట 27.

2 శతకకవుల చరిత్ర - వంగూరి సుబ్బారావుగారు. పుట 247

అభినవభోజుడు అనిగాని, ఆంధ్రభోజుడు అనిగాని వారికి ప్రసిద్ధమైన బిరుదు లేదు. సంస్కృతంలో భోజుడు ఎటువంటివాడో, అతని పేరు బిరుదుగా వహించిన తెనుగుకవి వ్రాసిన పుస్తకాలు ఏమిటో 'ఆంధ్రభోజుడు' అనే శీర్షికలో చర్చించుకొందాం.

ఇంక తిక్కనగారు భారవికల్పులు అని కేతన ఎందుకన్నాడో చెప్పుకొందాం. సంస్కృతంలో భారవి గొప్పకవి. ఇతడు 18 సర్గల కావ్యంగా కిరాతార్జునీయం రచించాడు. ఇది సంస్కృత పంచకావ్యాలలో ఒకటి. భారవి కవిత్వంలో అర్థగాంభీర్యం ప్రధానమైనది. అందుకే "భారవేరర్థగౌరవం" అని పండితలోకం చెప్పుకొంటుంది. తిక్కనగారిలో కూడ అర్థగాంభీర్యమే ప్రధానం. అందుచేత కేతన వారిని భారవికల్పులు అన్నాడు కాబోలు.

కేతన దశకుమార చరిత్రరచనకు ముందే తిక్కనగారి నిర్వచనోత్తర రామాయణం రచన జరిగిఉండాలని వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారు చెప్పున్నారు.[1] తిక్కనగారు వ్రాసిన ఉత్తర రామాయణం చూశాకనే కేతన ఈ విధంగా మతించడానికి అవకాశం ఉంటుంది.

> "అభినుతుడు మనుమభూవిభు
> సభ దెనుగున సంస్కృతమున జతురుండై శా
> ముభయకవిమిత్రనామము
> త్రిభువనమున నెగడ మంత్రి తిక్కడు దాల్చెన్."
>
> (దశకుమార. 1_6)

అని కేతన చెప్పాడు. తిక్కనగారు సంస్కృతంలో కూడ చతురులు. వారు ఆ భాషలో వ్రాసిన గ్రంథాలేమిటో మనకు తెలియవు. కొన్నికొన్ని శ్లోకాలు చెప్పినట్టుమాత్రం కచ్చితంగా చెప్పవచ్చు. నిర్వచనోత్తర రామాయణ మంగళాచరణం వారు సంస్కృతశ్లోకంలో ఈ విధంగా చేశారు.

> "శ్రీ రాసాం మనుమక్షితీశ్వరభుజా స్తంభే జగన్మండల
> ప్రాసాదస్థిరభారభాజి దధతీ సా సాలభంజీ శ్రియం
> శుండాలోత్తమగండభిత్తిషు మదవ్యాసంగవశ్యాత్మనాం
> యా ముత్తేజయతేతరాం మధులిహా మానందసాంద్రా స్థితిః."
>
> (నిర్వచన. 1_1)

---

1 చూ. 'నన్నెచోడుని కవిత్వం'_అనుబంధం_'అ', పుట 8. రచనాకాలం క్రీ. శ. 1246 కు ముందు అని వారి అభిప్రాయం. క్రీ.శ. 1253 తరువాత అని చాగంటి శేషయ్యగారు.

ఈ ఒక్క శ్లోకమేకాక వారు రచించినది మరొకటికూడ మనకు లభ్య మవుతున్నది. తిక్కనగారు శివకేశవులను ఒక్క రూపంలో విలీనంచేసి హరిహర నాథునిగా ఊహించుకొన్నారు. శివగాథలకు విష్ణుగాథలకు, శైవవైష్ణవాలకు సమైక్యతను సాధించారు. ఆ దేవతామూర్తిమీద సంస్కృతంలో స్తవాలు రచించినట్లు ఉంది.

"కి మస్థిమాలాం కిము కౌస్తుభంవా
పరిష్క్రియాయాం బహుమన్యసే త్వం
కిం కాలకూటః కిమువా యశోదా
స్తన్యం తవ స్వాదు వద ప్రభో ! మే.[1]"

హరిహరనాథుణ్ణి చూచి "ప్రభూ! నీకు అలంకరించుకొనడంలో అస్థిమాల ఇష్టమా, కౌస్తుభం ఇష్టమా ? నీకు కాలకూటం రుచిగా ఉంటుందా ? యశోదాదేవి స్తన్యం రుచిగా ఉంటుందా? నాకు తెలవియ్య!" అని అస్థిమాల ధరించే అతి భయంకరుణ్ణి చంటివానిగా మార్చి ప్రశ్నించారు. ఈ శ్లోకమంటే తిక్కనగారికి చాలా ఇష్టం కాబోలు! విడిగా చాటువుగానో, లేక ఏదేనా స్తవంలోనో చెప్పిన దీన్ని తమ మహాభారతం అవతారికలో ఉదాహరించారంటే ఎంత మక్కువ లేనిదే చేస్తారు !

ఇష్టమైన పద్యాలు – సరదా

తిక్కనగారికి తమకు ఇష్టమైన పద్యాలను మళ్ళీ మళ్ళీ వాడుకొనడం సరదా. కథా సందర్భాన్ని అందుకు వీలుగా తిప్పుకొంటారు. తనను చూచి మోహించిన కీచకునికి ద్రౌపది హెచ్చరిక చేస్తుంది. తన పతులు చాలా బల వంతులనీ, తన వొంటిమీద చెయ్యివేస్తే వాళ్ళ చేతిలో అతనికి చావు మూడు తుందనీ చెప్తుంది. ఆ ఘట్టంలోని పద్యమిది.

"దుర్వారోద్యమబాహువిక్రమరసాస్తోక ప్రతాపస్ఫుర
ద్గర్వాంధ ప్రతివీరనిర్మథనవిద్యాపారగుల్ మత్పతుల్
గీర్వాణాకృతు లేవు రిప్డు నిను దోర్లీల౯ వెసం గిట్టి గం
ధర్వుల్ మానము ప్రాణముం గొనుట తథ్యం బెమ్మెయింగీచకా!"

(విరాట. 2–55).

1 మహాభారతం విరాటపర్వం 1–11 లో తిక్కనగారు ఉదాహరించినదే.

అప్పటికి కీచకుణ్ణి ఎలాగో వదిలించుకొంది. విధిలేక కల్లు తేవడానికి వెళ్ళి, వాడు వెంట తరిమితే కొలువు కూటం పక్కకు పరుగెత్తి అతికష్టం మీద తప్పించుకొంది. ఆ రాత్రి భీముణ్ణి పాకశాలలో కలుసుకొంది. కీచకుడు అప్పకు మొక్కడానికి రావడం దగ్గర్నించి ఏమేమి జరిగిందో చెప్పింది. కీచకుడు తనమీద మరులుకొంటే తాను ఎలా చీవాట్లు పెట్టిందీ చెప్పింది. వాడితో ఇలా అన్నానని మళ్ళీ 'దుర్వారోద్యమ బాహువిక్రమ' అనే పద్యాన్నంతటినీ, ఒక్క అక్షరం మార్పులేకుండా చెప్పింది. (విరాట. 2_172)

ఈ పద్యమంటే చాలా ఇష్టం కాబట్టి తిక్కనగారు దీనినే కథా సందర్భంలో చక్కగా ఇమిడేటట్లు మళ్ళీ వాడుకొన్నారు. ఇంకొక రెండుపద్యాలూ ఇలాగే వాడారు. ఆయనకేకాక ఒక పద్యం ఆంధ్రులందరికీ చాలా ఇష్టం.

"వచ్చినవాడు ఫల్గును డవశ్యము గెల్తు మనంగరాదు రా
అచ్చికినై పెనంగిన బలంబుల రెండును గెల్వనేర్చునే
హెచ్చగు గుందగుం దొడరు నెల్లవిధంబుల కోర్చుటట్లుగా
కిచ్చదలంచి యొక్క మెయినిత్తరి బొందగు చేతయుం దగున్."

(విరాట. 4_234)

అని భీష్ముడు చెప్తే

"విని కురుపతి దరహసితవదనుం డగుచు నిట్లనియె :
మనకు, బాండురాజతనయవర్గమునకు
నెట్లు పొందు గలుగు ? నేను రాజ్య
భాగమీను, సమరభంగిక విక్రమ
నిరతి బూను టిదియ నిశ్చయంబు." (విరాట. 4_236)

భీష్ముడు చెప్పిన పద్యం, దానికి దుర్యోధనుని జవాబు యథాతథంగా మళ్ళీ ఉద్యోగపర్వంలో తిక్కనగారు వాడుకున్నారు. సంధికి వెళుతూ కృష్ణుడు పాండవులలో ప్రతి ఒక్కని అభిప్రాయాలూ తీసుకొని తన ఉద్దేశాలు చెప్తాడు. అర్జునునితో ఇలా అన్నాడు :

"అదియెల్ల నట్లుండె నిచ్చట విరాటు పసులఁ బెట్టింప
నీవు పోయినయప్పుడు భీష్ముండు దుర్యోధనుతో జెప్పిన తెరంగు

వచ్చినవాడు ఫల్గును డవశ్యము గెల్తు మనంగరాదు రా
లచ్చికినై పెనంగిన బలంబులు రెండును గెల్వనేర్చునే
హెచ్చగు గుందగుం దొడరు పెల్లవిధంబుల కోర్చుటల్లగా
కిచ్చదలంచి యొక్క మెయి నిత్తరి బొందగు చేతయుందగున్.

అవియె, దాని కతం డుత్తరం బిచ్చిన తెరంగు—
మనకు, బాండురాజతనయవర్గమునకు
నెట్లు వొందు గలుగు ? నేను రాజ్య
భాగ మీను, సమరభంగిక విక్రమ
విరతి బూను టిదియ నిశ్చయంబు.
అని పలికె, నది యంతయు బదంపడి మన మెల్ల వింటిమ
కాదె యా మాటల ఫలం బప్పుడ కనియు నా కష్టాత్ముండు వెండి
యుం దెలియండు. (ఉద్యోగ. 3_84 నుంచి 88).

'వచ్చినవాడు ఫల్గునుడు' అనే పద్యంమీద మక్కువకొద్దీ తిక్కనగారు ఇలాగ కథలో సంభాషణలు నడిపించారు. 'రాలచ్చి' అనే మాట కూడ వారికి చాలా ఇష్టం. నిర్వచనోత్తర రామాయణంలో ఒకసారి దీనిని ప్రయోగించారు.

"నిచ్చలు నిత్తెరంగున ననింద్యచరిత్రు డనేకభంగులన్
వచ్చిన విన్నపంబు లనివారణమై విని నిశ్చయంబుగా
నిచ్చ నదుత్తరంబులకు నెల్ల జనంబులు సంతసిల్ల రా
లచ్చి నహీనసద్గుణకలాపములం దగిలించె దక్షుడై".

(నిర్వచన 8_18).

నిర్వచనోత్తర రామాయణంలోనే తిక్కనగారు జలక్రీడ చేస్తున్న సీతను యిలా వర్ణించారు :

"తడిపి మెరుగుబొగరెక్కిన
పడుతుక లలితాంగయష్టి పదనికి రా బల్
గడిగిన మరుఖడ్గలతిక
వడువున మోహనవిలాసవైభవ మొందెన్".

(నిర్వచన. 8_60).

సరిగ్గా ఇదే ప్రయోగం విరాటపర్వంలో చేశారు. ఉత్తరను చెలులు అలంకరిస్తున్నప్పుడు ఇలా వర్ణించారు :

"వదనికి రా బలుగడిగిన
మదనాస్త్రము రేఖగలిగి మానిని మెయి పె
న్నొదవ గయిసేసి రవ్వడు
ముదితాజనముల ప్రమోదమున లలితముగన్
(విరాట. 5-355)

భారతంలో వారు చేసిన మొదటి స్త్రీవర్ణన కూడా ఉత్తర అందమే. బృహన్నల కొలువుకూటానికి వచ్చి "నీ కూతురికి నాట్యం నేర్పుతాను" అన్నాక విరాటుడు ఉత్తర కోసం కబురుపెట్టాడు. ఆమె సభలోకి ఎలా వచ్చిందీ ఇలా వర్ణించారు.

"అల్లదనంబున యనువు మెకొన జూచు
నడపు కాంతికి వింతలొదవుగాక

పెడపెడ మాగారి వింతయై యేర్పడ
దారని నళులలో నారు నిగుడ

నిట్టలు ద్రోచుచు నెలవుల కలమేర
లెల్లను బిగియెక్కి యేర్పడంగ

దెలుపును గప్పును వెలయంగ మెరుగెక్కు
తారకంబుల గల్కితనముదొలర్ప

జరణములును నడుము జన్నులు గన్నులు
జవ్వనంబు చెన్ను నివ్వటిల్ల
చునికి దెలుపుచుండ నుత్తర ననుదెంచె
వలరువిలుతుపువ్వుటమ్ముపోలె." (విరాట. 1-245)

తిక్కనగారి స్త్రీ వర్ణనలనుగురించి శిష్టా రామకృష్ణశాస్త్రిగారు మంచి సొగసు కనిపెట్టారు. "నిశ్చలస్త్రీల నెప్పుడును తిక్కన వర్ణింపడు. వారు నడుచునపుడు, నవ్వినప్పుడు, పలికినప్పుడు కలుగు సౌందర్యమును ద్యోతకముచేయును. ఉదాహరణకు—

లలితంబులగు మట్టియల చప్పుడింపార నంచకైవడి నడ నల్లవచ్చి
యెడమేని నెత్తావి సుడియంగ బయ్యెద సగము దూలించి పై మగుడ దిగిచి
బోలెడు నెలదీగెలీల గ్రాలుచు వింతచెలువంబు దలకొన జేరి నిలిచి
తెలిగన్నుగవకు నెచ్చెలియైన లేత నవ్వొలయంగ సరసంపు బలుకు పలికి

మెరయు చెయ్వుల రాగంబు మెయికొనంగ
నెడద సొగయించుమాటల నెలమిమిగుల
నిన్ను ననురక్తిగొలుచు నన్నెలతలుండ
నీరసాకార సైరంధ్రి గోరదగునె ? (విరాట .2-64)

అనవుడు సుదేష్ణ పలుకులను గీచకుడిట్లు ప్రత్యాఖ్యానముచేసె —
గండుమీలకుబుట్టి కామబాణములతో గలిసియాడెడునట్టి కన్నుగవయు
బిసకాండముల శిక్షబెరిగి లేదీగల మెచ్చకయున్నట్టి మృదుకరములు
జిగుపులతో సంధిచేసి యంబుజములపై నెత్తిచనునట్టి పదతలములు
కలకంఠములచేత గరచిన విద్యవీణల కిచ్చునట్టి తిన్నని యెలుంగు
న తెరంగున రేఖయు నవ్విధంబు-గరువ చందంబు నమ్మెయి కలికితనము
నట్టిచెన్నును సైరంధ్రియందకాక-కలవెయొరులకు ? నెరుగక పలికితబల !
(విరాట. 2-67)

ఈ రీతిగా తిక్కన వర్ణనలు దాగుడుమూతలాడుచు నితని పూర్వ కవులు, లేక తరువాతి కవులు గూడ ననుకరింపజాలని యొక విశిష్టత గలిగి యున్నవి "[1] శిష్ట్లా రామకృష్ణశాస్త్రిగారు చెప్పినది నిజమే. తిక్కనగారి స్త్రీలు 'చైతన్య సంపుటాలు' (విరాట 2-27) సౌందర్యాన్ని వర్ణించడానికే కాదు; కరుణ, జాలి పుట్టించడానికికూడ చలనమున్న స్త్రీలనే తిక్కనగారు వర్ణిస్తారు. చూడండి. స్త్రీ పర్వంలో పద్దెనిమిదిరోజుల ఘోరయుద్ధం ముగిశాక, పద్దెనిమిది అక్షౌహిణుల సైన్యం నేలకొరిగాక, నక్కలూ, కాకులూ, రాబందులూ, గద్దలూ, తోడేళ్ళు శవాలకోసం, కాట్లాడుకుంటున్న యుద్ధభూమిలో తాళికట్టిన భర్తకోసం, తమతో పుట్టిన సోదరులకోసం, పదినెలలు మోసి కన్న బిడ్డలకోసం, బ్రతుకును పంచుకొన్న బంధువులకోసం వెదుక్కోవడానికి స్త్రీలు అంతఃపురాలు వదిలి ఎండను బడి రావడం తిక్కనగారు ఎలా వర్ణించారో చూడండి :

"చేతులు పడుదల పేర్చు టుత్కటశోక మాకారముదాల్చినట్టులుండ
విరిసిన వేణులు వెన్నుల బ్రక్కల నెరపి చూపర దృష్టి నీరుపేయ
నందంద దొరగెడు నశ్రుజలంబుల పెంపున మోములు మునుపబడగ
నేమియు దొడవులు లేమిబాదరియున్నయంగంబులందు దైన్యంబు నెరయ
పతుల నన్నలదమ్ముల సుతులహితుల-బేరుకొని వాతులెండంగ బ్రేముడించి
పనవు పలుకులు వినువారి పనట దేల్ప-గురుకుమార ! నారీజనకోటివచ్చె."
(స్త్రీ. 1-88)

---

1 ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర సర్వస్వము. సంపుటము - 1, పుటలు 404, 405

వాళ్ళకు వొంటిమీద తిన్నగా బట్టలైనా లేవు. అసలు వొంటిమీద స్పృహ ఉంటేగా, దుస్తులులేవన్న సంగతి గుర్తుకురావడానికి ? పూర్వం కొద్దిగా పమిట చెదిరినా సిగ్గుపడేవారు. నేడు కుంకుమలే చెదిరాయి. వాళ్ళ నాథులు ఈ లోకం విడిచారు వాళ్ళ మనసులూ ఈ లోకంలో లేవు. తిక్కనగారు ఎలా వర్ణించారో చూడండి

చెలులైన జూడ బయ్యెద
దొలగుటకును సిగ్గువడు వధూజనతతి య
త్తల యెదుర నేకవస్త్రం
బులతో సంగములు వికృతి బొందగ నడచెన్."

(స్త్రీ. 1_99)

వాళ్ళు ఇంకా ఎలా ఉన్నారంటే,

"విపులహర్మ్యతలంబుల వెడలువట్టి
వెలది మొత్తముల్ వొల్చె బల్వేటకారు
వకులజంపిన గిరిగుహాప్రతతి వెడల
బారు సింగంపు బెంట్లకు వాటి యగుచు."

(స్త్రీ. 1_102)

స్త్రీ పర్వం నిజంగా గాంధారిది. ఆమె అందులో మూర్తీభవించిన శోక దేవత. తన కడుపున నూరు మంద్లు పండితే అందులో అన్నీ చెడిపోయాయి. అంధులకు ఊతకోలగా ఒక్కణ్ణి కూడ మిగల్చక భీముడు అందరినీ మింగాడు. "అందులో ఒక్కడుకూడ నీకు అపకారం చేయనివాడు లేడా ?" అని భీముణ్ణి దీనంగా ప్రశ్నించింది. ఆమె ఆదినుంచీ కళ్ళకు గంత కట్టుకొన్నదే. ఆ కట్టునందు లోంచి ఆమె చూపులు ధర్మరాజు గోళ్ళమీద పడ్డాయట. వాటికే అతని గోళ్ళు కందిపోయాయట అర్జునుడు కృష్ణుని వెనక దాక్కొన్నాడు.[1] ఆమె కృష్ణునికి యుద్ధదృశ్యాలు చూపించింది మాటమాటకూ కోటి నిప్పులకోలలు హృదయాన్ని దోలుస్తూ ఉండగా వ్యాఖ్యానం చేసింది ఆమె కళ్ళకు కట్టిన కట్టుతోనే ఆ హృదయ విదారకమైన దృశ్యాలను చూపింది. వాస్తవానికి సాధారణ నేత్రాలు యుద్ధాల పర్యవసానంలోని భీకర సత్యాన్ని వీక్షించలేవు. గాంధారివి ఒకరకంగా ఎక్స్_రే కళ్ళు అవి జీవితసత్యాన్నే చూస్తాయి. వాటిలోనుంచి కారే కన్నీళ్ళలో బడబాగ్ని ఉంది. కవుల గంటాలు ఉంటాయి. శిల్పుల కుంచెలు ఉంటాయి. వీణ లుంటాయి.

1 స్త్రీ. 1_176

వేణువు ఉంటాయి. అవి వాస్తవతత్వాన్ని రచిస్తాయి. వినిపిస్తాయి. మానవుణ్ణి మానవునికి జ్ఞాపకం చేస్తాయి.

గాంధారి, కుంతి పాత్రలు

గాంధారి విచిత్రమైన సంకేతం; ఆడదానికి అచ్చమైన చిహ్నం. ఆమె పుట్టుగుడ్డి కాదు. జీవితాన్ని చూడగలదు. అయినా మగవాడు స్వార్థపరుడు. అహంకారి. దూరదృష్టి లేనివాడు. నిజానికి ఏదీ చూడలేదు వాడు పుట్టుగుడ్డి. తాను చూడలేడు. తన ఉత్తమార్ధాన్ని కూడ పరమార్థం చూడనివ్వడు. ఆమె కళ్ళకు దళ్ళు కడతాడు. అతడికోసం ఆమె భరిస్తుంది. కళ్ళు మూసుకొంటుంది. అయినా విలయ కాలతమిస్రంలో ఆమె నయనాలు జ్ఞానరోచిస్సులను చూస్తాయి. భగవంతునికే అతని సృష్టిలోని వేదనాభరితమైన సత్యాన్ని చూపెడుతాయి.

గాంధారి అదే చేసింది. కృష్ణుడు తాను తటస్థంగా వున్నానని అన్నదమ్ముల మధ్య కయ్యం పెట్టాడు. ఆప్తులు, అయినవాళ్ళు, గురువులు, శిష్యులు పరస్పరం కొట్టుకొని చచ్చారు. యుద్ధం ముగిసేదాకా కృష్ణుడే సూత్రధారి. పీనుగు పెంటలుకొండలంత ఎత్తు పెరిగాక గాంధారి ముందుకొచ్చింది. పేరుపేరు వరస పెట్టి ప్రతి శవాన్నీ, ఆ శవంపైన పడి రోధించే ఆడకూతుర్నీ వేలెత్తి చూపింది. కృష్ణుడు నోరుమూసుకొని విన్నాడు. భారతంలో స్త్రీపర్వం శిఖరాగ్రం. ఆ ఎత్తు తర్వాత మిగతా పర్వాలన్నీ పల్లాలే !

గాంధారి ఒకరకమైన పాత్ర అయితే కుంతి మరొక రకం ఆడది. గాంధారి చెడ్డవాళ్ళను కన్న మంచితల్లి. యుద్ధానికి వెళుతూ తన కొడుకు దీవనల కోసం వస్తే "ఎటు ధర్మం వుంటే అటే జయముంటుంది, వెళ్ళు !" అని దీవించిన ఉత్తమురాలు. కుంతి పరుల పంచను విధిలేక పడివున్న పరాధీనురాలు. పరిభవ దుఃఖిత పదమూడు సంవత్సరాలు బావకొడుకు చేతి అదయమగు కూడు తిన్నది. రాయబారానికి వచ్చిన కృష్ణుణ్ణి చూసి ఆమె బావురుమని ఏడ్చింది. అతడు తన మేనల్లుడు. పుట్టింటి చుట్టం. అయినవాళ్ళు కనబడితే అసహాయులైన ఆడవాళ్ళు ఎలా రోదిస్తారో తిక్కనగారు చక్కగా చూపించారు. కుంతిని తెలుగు ఆడబడుచును చేశారు. చూడండి

"బావ యొప్పండను పలుకుల నేమగు నాతని కొడుకు గీడాడ నేల?
కురువృద్ధుడగు బాహ్లికుని దూరనేటికి భీష్మునిపై బ్రయిపెట్టనగునె?
యిట్టి క్రూరుల యింటి కిచ్చిన మనవారి నందుగాకటు దాననుట మేలె?
యర్జును పుట్టినయప్పుడు వీడు లోకములెల్ల గెల్చి పొగడ్త మెగులు
ముట్టునట్టిదయగు రణమున జయించు_గౌరవుల సోదరుల దాన భూరి రాజ్య
గౌరవము బొందునని యశరీరవాణి_పలికెనది దిట్టువడుగాక వలయునేని"
(ఉద్యోగ. 3_195)

"ఇట్టి క్రూరుల ఇంటికి ఇచ్చిన మనవాళ్ళను తిట్టుకోవాలిగాని" అని కుంతి అచ్చంగా తెలుగుదనంలో శోకాలు తీసింది. అలిగిన భీమఫల్గునులకు అడ్డం లేదని ఆమెకు తెలుసు, అంత అంత అవమానాలు పడ్డాక పగతీర్చుకోవాలన్నదే ఆమె ఉపదేశం. తనకు వచ్చిన మ్లానత, ద్రౌపదికి జరిగిన పరాభవం కుంతి ఎప్పుడూ మరిచిపోదు.

తిక్కనగారు చిత్రించిన ద్రౌపది అభిమానవంతురాలు. భర్తనైనాసరే అనాదరించగల స్వాభిమానం ఉంది. అజ్ఞాతవాసానికి వెళుతున్నప్పుడు ధర్మరాజు ఇలా హెచ్చరించాడు. ఈ హెచ్చరికలో ఔచిత్యం ఉంది. ధ్వని సూచనా ఉంది.

"మన వంశంబును వృత్తం
బును బెంపును గావఁ జాలు పుణ్యవతివి దు
ర్జనులగు తులువల తలపులు
గనుగొని యేమరక మెలఁగగా వలయు జూమీ!"
(విరాట. 1_110)

"అనిన విని యాజ్ఞసేని యనాదరమందస్మితసుందర
వదనారవిందయయి యతని కిట్లనియె."1 (విరాట. 1_111)

1 'సాదరమందస్మితవదనారవిందయై' అని పాఠాంతరం చదలువాడ సుందర రామశాస్త్రిలవారూ, దండిగుంట సూర్యనారాయణ శాస్త్రిలవారూ కలిపి వ్రాసిన 'భారతసంజీవిని' వ్యాఖ్యతోపాటు ప్రచురించిన శారదాంబికా ముద్రాక్షరశాలవారి భారతప్రతి (1913)లో ఈ పాఠం ఇచ్చి ఇలా వ్యాఖ్యానించారు 'సాదరమందస్మితసుందరవందన అరవింద_సాదరముతో కూడిన చిరునగవుచే చక్కని కమలమువంటి మోముగలది పాఠాంతరము: అనాదరమందస్మిత=ఆదరము లేమిచే గలిగిన చిరునవ్వుచేత యుధిష్ఠిరుని వాక్యమునందు అనాదరము చెప్పుట యుచితముకాదు. కావున పూర్వ పాఠమే యుక్తము. పుట 30. సరియైన పాఠనిర్ణయానికి ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయంవారు వేసే ప్రతికోసం వేచిఉందాం.

అని ఆమె చెప్పిన మాటలను తిక్కనగారు వ్రాశారు. ఇందులో అనాదరం అభిమానంవల్ల వచ్చినదే. ఇంతకూ ధర్మరాజుపైన తనకు మనస్సులో గౌరవం లేకపోలేదు. కీచకుడు వెంటపడి బాధిస్తున్నప్పుడు అర్ధరాత్రి వంటయింటికి పోయి భీమునితో మొరపెట్టుకొంది "పరుగెత్తి పోతూఉంటే ఆ కులపాంసనుడు వెంటతరిమాడు అది నువ్వు చూశావు. మీ అన్న పెద్దతనం చూశావు. నేనేమంటాను?" అని మొదట ఈ పద్యం చెప్పింది.

"మీ సుభటత్వముం బలము మిన్నకపోవక దుస్సహేను ద
ట్లాసభలోన నన్ బరిచె నంతియకాక జయద్రథుండు సం
త్రాసభరంబు లేక నుచితం బొనరించిన జెల్లిపోయె నే
డీసభిసల్ గనుంగొనగ నిట్లయితిన్ వగ నాకు నింతయే?"

(విరాట. 2-176)

నిజమే కష్టాలు ఆమెకు కొత్త కావు. ఈ కష్టాలకు మూలకారణం ధర్మరాజేనని ఎవరేనా అనవచ్చు. అయితే ద్రౌపది మనస్సులో అలా అనుకోదు. "సమస్తజన స్తవనీయుండగు పాండవాగ్రజు విక్కంబ నిందించినదానంగా"నని మరపురాని మంచిపద్యంలో ఇలా వర్ణించింది.

"ఎవ్వని వాకిట నిభమదపంకంబు రాజభూషణరజోరాజి నడగు
నెవ్వని చారిత్ర మెల్లలోకములకు నొజ్జయై వినయంబు నొరపుగరపు
నెవ్వని కడగంట నివ్వటిల్లెడు చూడ్కి మానిత సంపద లీనుచుండు
నెవ్వని గుణలత లేడు వారాసుల కడపటి కొండపై గలయ బ్రాకు
నతడు భూరిప్రతాపమహాప్రదీప-దూరపిహితిత గర్వాంధకారవైరి
వీరకోటీరమణిఘృణిపేష్టితాంఘ్రి-తలుడు కేవలమర్త్యుడె ధర్మసుతుడు"

(విరాట. 2-191)

కట్టుకొన్న పెళ్ళాం దృష్టిలో చులకన కానంతకాలం మగవాడు ఎన్ని బాధలైనా ఓర్చుకోగలడు ద్రౌపదికి అంతరాంతరాలలో భర్తలందరిమీదా ఇంతటి గౌరవం, ప్రేమ ఉన్నాయి కాబట్టే పాండవులు అన్నీ నెట్టుకొచ్చారు ఆ మెకూడ "మీ ముక్కున నూర్పుగల్గ నొకమూర్ఖుని చేబడితిన్ సభాస్థలిన్" (విరాట. 2-226) అని యేడ్చింది. "మీరేమీ సేయుదురు? దైవారంభముగాక!" (విరాట 2-227) అంటుంది.

తాను పడ్డఅవమానాలన్నింటికి ప్రతీకారంగా ప్రచండ యుద్ధం జరగబోతుందని ఆమె ఆశించింది ఆ ఆశ నిరాశగామారి అయిదు ఊళ్ళకు ధర్మరాజు మెత్తపడుతున్నప్పుడు ఆమె ఒళ్ళుమండింది. తాపం భరించలేకపోయింది. "మారట నోరిదాననయి మాటలు చిత్తమునందు నిల్పక ఏను కాఱులు ప్రేలుతాను. వినుడు. వీరిడి అయిన మానిసికి వివేకముంటుందా?"[1] అని పాండవులను కడగడం మొదలుపెట్టింది. "అయిదూళ్ళు ఇస్తే సిగ్గులేక పుచ్చుకొని వీళ్ళు ధృతరాష్ట్రుణ్ణి సేవించుకొందుకు వెళ్తారు. సరే బాగుంది" అని మొదలు పెట్టింది

"అరయమి జేసి కోరఁలన కప్పుడు దాపిగ జేసె నమ్మహా
పురుషుని పాలికిం బతులు వోవగ వీరలతోన యేను జె
చ్చెర జని కోటరంబు దగ జేయుదునో యటుగాక పాడియై
వరవుడ మోపి చేయుదునొ వారికి మాధవ । నిశ్చయింపుమా ।
అని యట్లుగ్గడించి___

ద్రోవది బంధురంబయిన క్రొమ్ముడి గ్రమ్మన విడిచి వెండ్రుకల్
దా వలచేత బూని యసితచ్ఛవి బొల్చు మహాభుజంగమో
నా విలసిల్లి ప్రేలగ మనంబున బొంగు విషాదరోషముల్
గావగలేక బాష్పములు గ్రమ్మగ డగ్గన లేచి యార్తయై.

గోవిందు ముందటం బెట్టి యిట్లనియె___

ఇవి దుస్ససేను ప్రేళ్ళం_దవిలి సగము ద్రెవ్విపోయి దక్కినయవి కౌ
రవులకడ దీరుమాటల_యవసరమున దలపవలయు నచ్యుత । వీనికా.
ఈ వెండ్రుకలు పట్టి యీడ్చిన యాచేయి దొలుతగా బోరిలో దుస్ససేను
తను వింతలింతలు దునియలై చెదరి రూపరియున్న గని యుడుకారుగాక
యలపాల బొనుపడువట్టి చిచ్చే యిది పెనుగడ వట్టిన భీమసేను
బాహాబలంబును బాటించి గాండీవ మనునొక విల్లెప్పుడును వహించు
కిరీటి విక్రమంబు గొల్పనే యిట్లు ఖిన్నములు వడివ ధర్మనందనుండు
నేను రాజరాజు పీనుంగు గన్నార_గానబడయమైతిమేని గృష్ణ ।

నెట్టన యిట్టియల్క మదినిల్పితి రక్కసతాల్మి జిచ్చొదిం
గట్టినయట్లు పెద్దయునుగాలము దీనికి నారు పెన్నడుం
బుట్టదు దుష్టనిగ్రహము పూని జగంబులు గాచునట్టి తో
బుట్టువు నీవు దేవమున బొల్చిన భర్తలు గల్గ నచ్యుతా ।"
(ఉద్యోగ. 3_112 నుండి 118)

1 ఉద్యోగ. 3_107

ద్రౌపది హావభావచేష్టలు అన్నీ కళ్ళకు కట్టినట్లు తిక్కనగారు చిత్రించారు. క్రొమ్ముడి క్రమ్మన విడ్చి ఎడమచేతో పట్టుకుని కృష్ణుని ముఖంముందు పెట్టి చూపించడం, 'ఈ వెండ్రుకలు పట్టి ఈడ్చిన దుశ్శాసనుని ఒళ్ళు ఇంత, ఇంత, ఇంత ముక్కలవడం చూడా'లని అరచేతిలో పెట్టి బొటనవ్రేలు క్రమేపీ కొనగోళ్ళదాకా వెళ్ళడం కళ్ళముందు బొమ్మకడుతుంది. తిక్కనగారిది అమోఘమైన సృష్టి!

అటువంటి పరిభవదుఃఖిత అయిన అడబడుచును చూశాక ఎంత జగంబులు ఏలే తోబుట్టువైనా సంధి ఎలా పొసగనిస్తాడు? ఆమె రాజరాజు పీనుగును కన్నారా చూడాలని నిశ్చయించింది. కృష్ణుడు తనకుతెలిసిన రాజనీతినంతా ఉపయోగించి రెండు పక్షాలనుంచీ యుద్ధం ప్రకటింపజేశాడు. తిక్కనగారు తమకు తెలిసినంత రాజనీతినీ ప్రయోగించి ఉద్యోగపర్వాన్ని సంభాషణశైలిలో అనన్యంగా రూపొందించారు.

అయితే తిక్కనగారు కృష్ణుని పాత్రను చిత్రించడంలో లోటువచ్చిందని కొందరు అభిప్రాయపడుతున్నారు. దేశిరాజు భారతీదేవిగారు ఇలా వ్రాశారు: (కృష్ణుడు హస్తినాపురం వెళ్ళాక దుర్యోధనుని ఇంటికి వెళ్ళి కుశల ప్రశ్నలు వేసి విదురుని ఇంట్లో భోజనానికి వెళ్ళాడు) "ఈ సందర్భమున సుయోధనుడు వంటకము చేయించితిననియు, తన యింట భుజింపు మనియును కోరగా నందులకు కృష్ణుడియ్యకొనకుండుటచే సుయోధనుడు కారణమడుగగా కృష్ణుడు తాను పగవాడవనియు, పగతుర యింటిలో కుడుచుట కూడదనియు కట్టెవిరిచి పొయిలో పెట్టినట్లు మాట్లాడెను ఇట్టు లలౌక్యముగా మాట్లాడుట చూడ రాజకీయ చతురత కాదేమోనని తోచుచున్నది రాయబారమునకు ముందుగానే 'నీవు దురాగతుడవు, పగతుడవు నీయింట కుడువ'నని నిర్మొగమాటముగ చెప్పుట కృష్ణునివంటి రాజకీయతంత్రజ్ఞునకు తగినటువంటిదా అను సందియమునకు తావొసగుచున్నది. తిక్కనకవియే గాక మంత్రియు, రాజ్యతంత్రజ్ఞుడు కూడ నైయున్నాడు కదా! అట్లు చిత్రించుట కేమైన మంచికారణ మున్నదేమో ఊహాతీతము."[1]

నిజానికి ఇందులో సూక్ష్మమైన రాజనీతి ఉంది. దుర్యోధనుడు కృష్ణుణ్ణి భోజనానికి ఉండమన్నాడు కృష్ణుడు 'వద్దులే' అన్నాడు. దుర్యోధనుడు కారణం చెప్పమన్నాడు. కృష్ణుడు "దూత లెందు దొలిదొలి గుడువం గొనగట్టు

1 'కవిత్రయ కవితారీతులు - తరువాతి కవులపై వారి ప్రభావము' పుట 67.

ధొరఁగుదురె? వచ్చిన కార్యము దీర్చి పిదప జేయుండెల్లన్." (ఉద్యోగ3_218) కృష్ణుడు దూతల నీతిని చెప్పాడు. దుర్యోధనుడు వినలేదు. "కార్యం తీరుతుంది, తీరకపోతుంది. దాని సంగతి అప్పుడు చూచుకోవచ్చు. ఇప్పుడు 'ముక్కుద్రాడ గాలు గ్రుచ్చనేల కమలనాభ!' దీనికి కారణం నాకు తెలిసినదేదీ లేదు." అన్నాడు. ఇంతపట్టు పట్టాడు కనక కృష్ణుడు చెప్పాడు. "తేటపరుపవలయునేని విను"మని చెప్పాడు. తాను పాండవుల దూతగా వచ్చాడు. దూత మాటికి మారుపాళ్ళ తన తరపువాళ్ళ మనిషిగా వుండాలి.

"పరనృపతులు పుత్తెంచిన
పరవస్తుచయము ముట్టవలవదు విషదు
ష్పరమంత్ర యంత్రమాయా
పరిశుష్కాన్పదము లగుట బార్థివు దర్థిన్."
(శివదేవయ్య పురుషార్థసారం. సకలనీతి. 271)

అని రాజనీతి. రాజులాగే రాజదూతకూడ పరుల యింట భుజింపగూడదు. అందుకే పట్టుపట్టి, అడిగేదాకా కృష్ణుడు చెప్పలేదు. తాను పాండవుల పక్షాన వచ్చాడు. వాళ్ళకు ఏవిధమైన అన్యాయం జరిగినా సంధి పొసగదని ముందే చెప్తున్నాడు. తాను మొహమాటపడేదికూడ లేదని హెచ్చరిక. దుర్యోధనుడు వేసిన ఎత్తుకు ఇది పై ఎత్తు. సంధి పొసగదని సభలోకి వెళ్ళడానికి ముందే తెలుసు. విదురుని ఇంట్లో ఆదిలోనే చెప్పివేశాడు.

"ఎరుగుదు నేను సుయోధను
కొరగామియు, వతనితోడ గూడిన నృపులం
దరు బగ మనమున విడికొని
యరుమటయును, సంధి పొసగదనియు మహాత్మా!"
(ఉద్యోగ. 3_242)

అయినా,

"చుట్టములలోన నొప్పమి పుట్టినప్పు
డడ్డపడి వారితోడ గొట్లాడియైన
దాని నడుపంగ జొరకున్నవాని గ్రూర
కర్ముడని చెప్పుదురు కర్మకాండవిదులు." (ఉద్యోగ. 3_242)

కాబట్టి రెండుపక్షాల వాళ్ళకూ శాంతి గావించడానికి ప్రయత్నిస్తో వున్నాడు. శాంతి కాలేదు. ఘోరసంగ్రామం జరిగింది. తిక్కనగారు యుద్ధాలలోని బీభత్సాన్ని చూసి భయపడే భీరువులు కారు. ఆయన చమూపతి. దండాధీశుడు. అందుకే యుద్ధాలను సైతం రమణీయమైన ప్రకృతి దృశ్యాలతో పోల్చి వర్ణించారు. "తొట్టితొట్టి యెడనెడ మడువులు గట్టు శోణితంబు నీళ్ళునందుబడి తేలాడు వెలిగొడుగులు పుండరీకంబులును, వింజామరలు మరాళ పుంజంబును నై కొలంకుల చందంబు నొంద వావి కెరగెడు కొదమ తుమ్మెదపదువుల పగిది దొరగు నాఖండలతనయఖండిత వరవీర కాలాయసనారాచ శకలంబుల వలనను, గిరీటి శరపాటవ పరిస్ఫోటితరిపుకపాలగళిత మస్తిష్కపలల పంకంబునను నలుదెసల నంతంత గదియం జాగిపడియున్న కృత్తకచరణంబులను, వెదపదనికి రొంపి గలంచి వరుజాలు పదిలంబుగా నమర్చిన కేదారంబు తెరంగు దోచుటకు వీడె చతురహాలికుండు నల్లు పరువంపు మొలకల చెలువున బెల్లుడుల్లు ఫలునాశుగసంతాడనచ్ఛిన్నక్షత్రశేఖర వజ్రవ్రజంబుల వలనను సంగ్రామం బభిరామంబయ్యును ఘోరప్రకారంబయ్యె" అని విరాటపర్వంలోనే (5–60) వర్ణించారు. యుద్ధపంచకంలో వర్ణనలు ఇంకా 'అభిరామాలు'.

యుద్ధభూమిలో అలసిపోయిన యోధులు ఏనుగుల కుంభస్థలాలపై నిదురించారట : దానిని ఇలా వర్ణించారు :

"తరుణుల కుచములపై రతి
పరవశులై యొరగు పతుల పగిది సమరసం
భరితశ్రమమున నిద్రిం
చిరి కరికుంభముల జెంది చెన్నుగ జోదుల్." (ద్రోణ. 5–273)

స్త్రీల వక్షోజాలాలను ఏనుగుల కుంభస్థలాలతో పోల్చి వర్ణించడం కవి సమయం. తిక్కనగారు యుద్ధభూమిలోని ఏనుగుల కుంభస్థలాలను తరుణీకుచకుంభాలతో పోల్చారు. యుద్ధవర్ణనలో ఇటువంటి చెమకులు చూపిస్తేగాని కథ రక్తికట్టి ముందుకు సాగదు.

భారత వీరులంతా కసిగా యుద్ధం చేసినవాళ్ళే. శత్రువులను సంహరించిన వాళ్ళే. ఒళ్ళు తెలియకుండా మరీని ! వాళ్ళు రాక్షసావేశ సంభృత క్రౌర్యులయ్యారు. సౌప్తిక పర్వంలో కృపాచార్యుడూ, కృతవర్మ సైతం శరణుచొచ్చినవాళ్ళను పట్టుకొని వరికి ప్రోగులుపెట్టారు (సౌప్తిక 1–198). అయితే మర్నాడు "మున్న రాక్షసావేశంబునంజేసి నీచ పరాక్రమంబు లాచరించి తదనంతరంబ తెలిసి యారథికవరులు వగం బొగులుచున్నవారు." (సౌప్తిక 1–204).

రాక్షసావేశంలో యుద్ధం చేసినవాళ్ళలో భీముడు ప్రథముడు. విరాట పర్వంలోనే కీచకుణ్ణి చంపిన చంపు సామాన్యంది కాదు.

"వికృతపు జావు సంప మది వేడుక పుట్టిన గిట్టివట్టి మ
స్తకమును దీనదీర్ఘ భుజశాఖలు పాదయుగంబు మేనిలో
నికి జొర నుగ్గుగా దురిమి నించిన క్రంతల తిత్తియైన కీ
చకు ధరణీస్థలిం బదిపి చక్కని ముద్దగ జేసె దుష్టుడై." (2-353)

భీముడు ఇది దుష్టుడై చేశాడని తిక్కనగారు ఉచ్చితంగా చెప్పనే చెప్పారు. ఇక దుశ్శాసనుణ్ణి చంపున విధం దారుణం; అమానుషం. "ఆ సభలోన గొన్న ఋణమంతయు "నీగగ గంటి వడ్డితో" అని ఘోర విహారం చేసి

"ఏ నరము వ్రచ్చి నెత్తురు-తేనియ యిదె ద్రావెదం గదిపి నను గదిమిన్
మానవ దిక్కు గలిగిన-రాని మ్మొలుగింపు మీ మొనం గలవారిన్.

అని పెలుచం బలికి కుఠారంబు వెరికి యతని మొగంబు మీద జళిపించి,

నరసింహుం డసురేంద్రు వ్రచ్చుకరణిన్ రౌద్రం బుదగ్రంబుగా
నుర మత్యుగ్రత జీరి క్రమ్ము రుధిర మ్ముల్లాసియై దోయిటన్
వెరవారం గొని త్రావు మెచ్చు జవికిన్ మేనన్ మొగంబున్ భయం
కరరేఖం బొరయంగ జల్లికొను నక్కౄరవ్య జూచుం బొరిన్

ఇట్లు దారుణభంగిం బ్రతిజ్ఞాకరణ పూరణం బాచరించి—

తల్లి చన్నుల పాలేను ద్రావ నెట్టు
లానసే వలు తెరగుల తేనియలును
ఖండశర్కరతోడి దుగ్ధంబు లనుభ
వింపబడవే యవియు నింత యింపుగావు".

(కర్ణ 3-212 నుండి 216)

దోసిటితో వెరవార త్రాగి, రుచికి మెచ్చుకొని, ఒంటిమీదా మొఖంమీదా చల్లుకొని, 'నేను ఇంతకుముందు త్రాగినవేవీ ఇంత రుచిగా లే'వని రాక్షసంగా ఆ సమయంలో పలికిన భీముడు తాను చేసిన పనికి సిగ్గుపడ్డాడు స్త్రీ పర్వంలో గాంధారి ఇలా అడిగింది :

"వైరి నని జంపుదురుగాక ప్రచ్చి నెత్తు
రెత్తికొని క్రోలు క్రూరాత్ము లెచటనైన
నెన్నఁడేనియు గలిగిరే యీవుదక్క
నది వృకోదర! వృకవిధ మసురభంగి." (స్త్రీ. 1-162)

దానికి భీమసేనుడు ఇలా అన్నాడు :

"ఆ సభలోని కట్లు ద్రుపదాత్మజ దా
గాపిగ నీడ్చి వల్వలొలువగా గినుకం
జేసిన దాసకై పెదవి జేర్చితి దు
శ్శాసను శోణితం బిది నిజం బరయన్." (స్త్రీ. 1-164)

ప్రతిజ్ఞకోసం పెదవిని చేర్చానన్నాడు. సైనికులను భయపెట్టడానికి ముఖానికి పూసుకున్నానన్నాడు. "ఆ రెండువనులకై యట్లు ద్రావుటగా నటించితింగాని

అన్యజనముల శోణితమైన ద్రావు
టధిక పాతకమని వింధు నసుజు రక్త
మాన నే నంత వెఱ్ఱినే? యంతపాప
కర్ముడనె? తల్లి! యింత విష్కారుణమతినె?" (స్త్రీ. 1-168)

భీముడు చెప్పిన సమాధానానికి గాంధారి తృప్తిపడిందోలేదోగాని తెలుగు పండితులు ఒప్పుకున్నారు "భీముడు ప్రతిజ్ఞానిర్వహణార్థము రాక్షసరూపమును బూనెనే కాని రాక్షసుడు కాలేదు. రక్తమును పెదవిని జేర్చెనేకాని యాస్వాదింప లేదు. సుక్షత్రియుడీను టగుట నధర్మయుద్ధమునకు గడంగలేదు. అశ్వత్థామ అట్లు కాదు." అని భూపతి లక్ష్మీనారాయణరావుగారు వ్రాశారు.[1]

అశ్వత్థామ వింతపాత్ర. దుష్టచతుష్టయంలో మిగతా ముగురూ ఉన్నంత కాలం ఇతడు సూటిగా వాగ్వాదం చేసిన వాడే. ప్రతిఘటించినవాడే. తన రాజు దుర్మార్గపు చావు చచ్చేటప్పుడు తాను ఒక్కడూ పగతీర్చుకొని స్వామిభక్తిని ప్రదర్శించాడు. అశ్వత్థామ సౌప్తికపర్వంలో ఆ రాత్రి చేసిన వీరహోమం—ఆత్మోపహారం తిక్కనగారి కాలంలోని వీర శైవమతాన్ని పరోక్షంగా ప్రతిబింబిస్తుంది.

"ఏ నీయాపద గడచిన నానా భూతోపహార నవ్యార్చన నీ
కానని ప్రీతుం జేసెద నీ ప్రమథగణము నన్ను బొగడునటులుగన్."
(సౌప్తిక. 1-114)

1 'భారతము — తిక్కన రచన' పుట 98.

అని మనస్సులో మొక్కుకొన్నాడు. అతని ముందు ఒక వేది తోచింది. అందులో జ్వాల వెలిగింది. అశ్వత్థామ పరమేశ్వరుణ్ణి ఉద్దేశించి ఇలా అన్నాడు :

"తెర గెట్టిదియో నా మది–నెరుగ మదాత్మోపహార మిచ్చెద నీకుం
గరకంఠ! వరము నాకు బ–గర బరిమార్పంగ శక్తి గలుగుటయ చుమీ!"

(సౌప్తిక. 1–121)

అని మంటలో ఉరికాడు. శివుడు ప్రత్యక్ష మయ్యాడు. ఈ పద్యాల మధ్య ఒక సుదీర్ఘమైన వచనం ఉంది. అందులో శివ 'గణాడంబరం' ఒకటి కనబడుతుంది. వాళ్లు "మాంస రుధిరంబుల బూర్ణంబులగు కపాలంబుల గరతలం బులంగొని యాభీలంబులగు భక్షణపానంబు లాచరించుచు.... సౌప్తిక వ్యాపార ఘోరత్వంబు గనుంగాని వినోదించుటకు" వచ్చారు.

(సౌప్తిక. 1–116)

ఈ సౌప్తికపర్వంలో విలక్షణత్వం ఉంది. అంతకుముందు ఏ పర్వం లోనూ చెప్పని మహాస్రగ్ధరలు 14 తిక్కనగారు ఇందులో చెప్పారు. ద్రౌపది కుమారులలో ఒక్కొకరినీ అశ్వత్థామ చంపుతున్నప్పుడు ఒక్కొక్క మహా స్రగ్ధర వ్రాశారు (సౌప్తిక. 1–181, 183, 185, 187, 189) ఇప్పటిదాకా విలక్షణ ఛందస్సులమీద అంత దృష్టిని పోనివ్వని తిక్కనగారు ఈ పర్వంనుంచి విశేషవృత్తాలను వాడడానికి మొదలు పెట్టారు. స్త్రీ పర్వంలో రకరకాల ఛంద స్సులు వ్రాశారు. వారు ఏయే పర్వాలలో ఏయే ఛందస్సులు వాడినది, ఎన్నెన్ని వ్రాసినది ప్రక్క పుటల్లోని పట్టికలో చూడవచ్చు.

తిక్కనగారి గద్యపద్యాలు
(వావిళ్ళ ప్రతి ప్రకారం)

సంఖ్య	పద్యము	విరాట	ఉద్యోగ	భీష్మ	ద్రోణ	కర్ణ	శల్య	సౌప్తిక	స్త్రీ	శాంతి	అనుశాసనిక	అశ్వమేధ	ఆశ్రమవాస	మౌసల	మహాప్రస్థానిక	స్వర్గారోహణ	మొత్తం
1	అంబురుహము	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
2.	ఆటవెలది	93	93	55	97	73	41	20	14	165	153	66	24	12	1	4	911
3	ఆటవెలఁది (సీసము తరువాత)	23	19	13	33	25	8	14	16	65	62	40	28	18	0	3	367
4.	ఇంద్రవజ్ర	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
5	ఉత్పలమాల	146	110	51	77	59	43	20	...	55	35	28	9	11	6	5	654
6.	ఉత్సాహము	...	...	...	...	...	...	...	7	...	...	...	...	...	...	...	7
7.	ఉపజాతి (స్త్రీ. 1_64)	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
8.	ఉపేంద్రవజ్ర	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
9.	కందము	515	505	419	621	319	212	76	106	1212	780	305	106	97	20	20	5313
10.	కవిరాజ విరాజితము	...	...	...	...	...	...	...	4	...	...	...	...	...	...	...	4
11.	క్రౌంచపదము	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
12.	చంపకమాల	129	94	57	128	113	95	32	...	111	74	65	13	21	12	8	952
13.	జలధరము	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1

14. తరల	...	...	...	...	...	...	...	5	...	...	...	...	...	...	...	5
15 తరువోజ	...	...	...	...	...	...	...	4	1	...	...	...	...	...	...	5
16 తేటగీతి	131	156	120	127	69	74	31	38	243	303	78	33	24	3	8	1438
17. తేటగీతి (సీసము తరువాత)	72	34	25	57	48	34	8	24	148	147	90	47	28	15	16	793
18. తోటకము	...	...	...	...	...	...	...	2	..	...	...	...	..	...	...	2
19 తోదకము	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
20 దోదకము	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
21 దోదము (రుగ్మవతీ వృత్తము)	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
22. ద్రుతవిలంబితము	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
23. నర్కుటము	...	...	...	...	...	...	...	2	...	...	..	...	...	...	...	2
24. ప్రణవము	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
25. ప్రహరణకలిత	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
26. బంధురము	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
27. భాస్కర విలసితము	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	..	...	...	1
28. భుజంగ ప్రయాతము	...	...	...	...	...	...	...	2	...	...	...	...	...	...	...	2
29 మంగళ మహాశ్రీ	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
30. మంజుభాషిణి	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
31. మందాక్రాంతము	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1

మొత్తం 10,472

వరుస సంఖ్య	పద్యము	విరాట	ఉద్యోగ	భీష్మ	ద్రోణ	కర్ణ	శల్య	సౌప్తిక	స్త్రీ	శాంతి	అనుశాసనిక	అశ్వమేధ	ఆశ్రమవాస	మౌసల	మహాప్రస్థానిక	స్వర్గారోహణ	మొత్తం
32.	మణిగణనికరము	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
33.	మణిమాల	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
34.	మత్తకోకిల	...	...	...	...	...	...	...	8	...	...	...	...	...	...	...	8
35	మత్తేభము	34	37	24	52	34	22	6	...	30	15	1	...	4	1	...	260
36.	మహాస్రగ్ధర	...	...	...	...	...	2	14	...	1	...	...	...	...	...	1	18
37.	మానిని	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
38.	మాలిని	5	4	3	5	3	2	2	4	6	5	4	2	1	1	1	48
39.	మేదినీవృత్తము	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
40.	లయగ్రాహి	...	...	...	...	...	...	...	4	...	...	...	...	...	...	...	4
41.	లయవిభాతి	...	...	...	...	...	...	...	2	...	...	...	...	...	...	...	2
42.	వచనములు	425	459	377	613	347	282	130	91	801	550	291	92	1	17	28	4518
43.	వనమయూరము	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
44.	వసంతతిలక	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1

45. శార్దూలము	25	14	11	11	12	8	6	...	14	2	5	2	1	2	...	113
46. శిఖరిణి	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
47. ఉద విరాటి	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
48. సరసిజము	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
49. సీసము	95	53	38	90	73	42	22	40	213	209	130	75	46	15	19	1160
50. స్రగ్ధర	1	1	...	...	...	...	5	...	1	...	...	...	...	...	...	8
51. స్రగ్విణి	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1
52. స్వాగతము	...	...	...	...	...	...	...	1	...	...	...	...	...	...	...	1

పద్యాలు మాత్రం 11,944

మొత్తం గద్యపద్యాలు : 16,617

ఇందులో కొన్ని విశేషాలు :

1. స్త్రీ పర్వంలో అరుదైన విశేషవృత్తాలను వాడడమేకాక ఎప్పుడూ వాడే ఉత్పలమాల, చంపకమాల, మత్తేభం, శార్దూలంవంటివి వాడకపోవడం గమనించతగ్గది. మహాస్రగ్ధర, స్రగ్ధర కూడ స్త్రీ పర్వంలో లేవు.
2. వ్రాసిన మొత్తం గద్యపద్యాలలో కందాలు ఎక్కువ. రమారమివి మూడవవంతు ఉంటాయి.
3. అవతారికలో ఉదాహరించిన శ్లోకాన్ని ఈ పట్టికలో కలుపుకోవాలి.
4. వరుస సంఖ్యలో ఏడవది ఆనందముద్రణలో కూడ ఉపజాతి వృత్తమనే పేర్కొన్నారు.
5. నిర్వచనోత్తర రామాయణంలో 1281 పద్యాలున్నాయి.

ఇన్నిరకాల ఛందస్సులు వ్రాసినా తిక్కనగారు కందాలపై ప్రభుత్వాన్ని నెరపినట్లు లోకం చెప్పుకొంటుంది. "నన్నయగారి సీసపాదముల చివర భావము గాని, భాషగాని సామాన్యముగ నాగక తరువాతి పాదమునకు సాగిపోవును తిక్కన సీసపాదములు నాలును చివర కాగిపోవును" అని కొందరు అభిప్రాయపడతారు.1 కాని ఇది సర్వత్రా కాదు. కథ చెప్పేటప్పుడు తిక్కనగారు నన్నయగారిలాగ గుసగు సీసాలు వ్రాయకపోలేదు. వర్ణనలలో నన్నెచోడునిలాగ విరుగుల సీసాలు వ్రాశారు. తిక్కనగారు బంధగర్భకవిత్వాలు ఏమీ చెప్పలేదు.

"అగువన గొమ్మయ తిక్కడు
జగతి నపూర్వార్థశబ్ద చారుకవితమై
నెగడిన బాణోచ్ఛ్రష్టం
జగత్త్రియం బనిన పలుకు సఫలం బయ్యెన్." (దశకు. 1_89)

అని కేతన చెప్పినట్లు ముందు మనం చెప్పుకొన్నాం. అపూర్వార్థ శబ్దచారుకవితలో తిక్కనగారు వాడిన జాతీయాలు, సామెతలు మొదలైనవి కోకొల్లలు. వారు తెలుగుదనాన్ని పూర్తిగా వంటపట్టించుకొని ప్రతిపద్యాన్ని జాత్యమైన తీరునే వ్రాశారు పాతపడ్డమాటలు వారికి గిట్టవని ముందు తెలుసు కొంటాం. జాతిజీవనంలో ఉండే భాషను_సజీవభాషను వారు గ్రంథస్థం చేశారు. అది ఆనాటి శిష్టవ్యావహారికం. అందులోని నుడికారపు తియదనం కొంత చూద్దాం.

తిక్కనగారి సామెతలు, జాతీయాలు

నీరు గవిసియున్న నిప్పులోలె (విరాట 1_228)
అందని మ్రాకుల పండ్లు కోయదలచుట (విరాట. 2_58)
పిడుగుపడినవాని గొరవిం జూడిన తెరంగున (విరాట 2_103)
బెబ్బులి యున్న పొదరిలు సొచ్చులేడి చందంబున (విరాట. 2_112)
అడుకూయు అలకూయును లాతివారికైన అరయవలయు (2_177)
కాదు కూడదన (విరాట. 2_257)
కయ్యమునకు గాలుద్రవ్వుకున్న (విరాట 3_110)
ఓహరి సాహరి మయ్యాలచేరుగా (విరాట. 3_165)
నివురుగవిసిన మెరయని నిప్పువోలె (విరాట. 4_75)
పెన్నిధిగన్న పేదచందంబున (విరాట 4_149)

1 శిష్టా రామకృష్ణశాస్త్రిగారు – 'ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర సర్వస్వము'. సంపుటము I పుట 409.

మంటలో మిడుతలు సొచ్చినట్లయిన (విరాట 5_33)
వేఁడ్పువచ్చినయట్ల మేనువాంగ (విరాట 5_40)
ఏనుగునకు పిఱ్ఱ నూపినట్లు (విరాట. 5_81)
నీరు పైఁగవిసిన నిప్పులట్ల (విరాట. 5_351)
శయ్యంబునకు గాలు ద్రవ్వుచునుండె (ఉద్యోగ. 1_225)
క్షీరోదక వృత్తి (ఉద్యోగ 1_263)
మడుగుచీర యందు మసిందాకినట్లు (ఉద్యోగ. 1_296)
పిల్లిపట్టిన యూరువు (ఉద్యోగ 2_25)
అరచేత ప్రాణంబులిడి (ఉద్యోగ 2_128)
చిచ్చునకు దోడు గరువలి వచ్చుగతి (ఉద్యోగ 2_191)
మంటలో మిడుతలుదగ్రవృత్తి నురకదలచినట్లు (ఉద్యోగ. 2_220)
శయ్యమునకు గాలుద్రవ్వ (ఉద్యోగ. 2_226)
ఉల్లిపట్టుమాటలు (ఉద్యోగ. 2_242)
నేవోసిన యగ్నిభంగి (ఉద్యోగ 2_243)
మున్నీరు సొచ్చిన యేరుల చందంబున నడంగిపోవుట
(ఉద్యోగ. 2_265)
విరిగిన బార సాపవచ్చునే (ఉద్యోగ 2_284)
డెందాన చెయి పెట్టుకొని నిద్రించుట (ఉద్యోగ. 3_19)
అగ్గి చల్లనగుట (ఉద్యోగ 3_52)
క్షీరోదకగతి (ఉద్యోగ. 3_258)
ఆకొని మసిందిదినిన గ్రొవ్వు లావుగలుగునయ్యా । (ఉద్యోగ. 3_333)
శ్రీరా మొకా లొడ్డినవారి విధమ (ఉద్యోగ 3_343)
మంటపై వావిరి గ్రమ్ము నాశలభవర్గము చాడ్పున (ఉద్యోగ. 3_368)
కంటికిన్ రెప్పయుబోలె (ఉద్యోగ 4_114)
నూతి కప్పవిధమున (ఉద్యోగ 4_196)
పాము బొదివి పడదిగిచిన చీమల గమియట్ల (ద్రోణ 1_85)
ఉరిసిన పుండుల నుప్పుపెట్టుట (ద్రోణ. 5_358)
కొంగున వగ్ని దాచినట్లు (శ్రీ. 2_179)
కన్నులు చల్లగ (నిర్వచన 2_9)
నిధి నిరుపేదవాడు గన్నట్లు (నిర్వచన. 2_81)

చెవులుపట్టి యాడించు (నిర్వచన 4_22)
పులిమీసల నుయ్యాలలాగి (నిర్వచన 6_11)
సిరివచ్చిన మోకాలు మాపువారుం గలరే (నిర్వచన. 6_70)
నడికంటే చావుమేలు (నిర్వచన. 8_119)
పాలతోడ విషం బిడువగిది (నిర్వచన. 9_3)

తమ రెండు మహాకావ్యాలలోనూ తిక్కనగారు ఇంత చక్కని జాతీయా లను, నుడికారపు సొంపులను చూపించినా ఆనాటి సాహిత్యలోకంలో సజీవభాషను వాడనివాళ్ళు ఎక్కువ ఉన్నట్టు కనబడతారు. నన్నెచోడుడు మొదలుపెట్టిన కుకవి నింద ఒక విధంగా మేలుచేసిందనే చెప్పాలి. తిక్కనగారు కూడ కుకవినింద, భారతంలో చేయకపోయినా నిర్వచనోత్తర రామాయణంలో చేశారు. దీనివల్ల ఒక లాభం కలిగింది. ఆనాటి సాహిత్య వ్యవస్థ మనకు తెలుస్తున్నది.

నిర్వచనోత్తర రామాయణం అవతారికలో తిక్కనగారు తమ కాలంనాటి సాహిత్య వాతావరణాన్ని చక్కగా విశదం చేశారు. ఆనాడు కవులు విచ్చలవిడిగా, చిత్తంవచ్చినట్లూ వ్రాసేవారు కాబోలు ! కుకవులనూ, దుర్విటులనూ తిక్కనగారు ఒక కోవలోవాళ్ళగా జమకట్టారు. ఈ రెండు తెగలవాళ్ళూ పలుకుల పొందు లేక, రసభంగం చేస్తూ, పాతబడ్డ మాటలలో తమ నేర్పు చూపిస్తూ, ఎక్కడా హృద యాన్ని వికసింపజేయలేక, ఏదీ కాని పద్ధతిలో పొంగిపోతూ లోకంలో నవ్వుల పాలు అవుతారట. తెలుగులో కవిత్వం చెప్పదలచిన కవులు అర్థానికి తగిన మాటలు తీసుకోక యతిప్రాసల కోసం మొత్తం పులిమి వదిలిపెట్టివేసేవారు. సంస్కృత శబ్దంతో కొందరు తెలుగు పలుకుబడి కలుపుతున్నప్పుడు ఆ భాషలోని లింగవచనాలకూ, ఈ భాషలోని లింగవచనాలకూ భేదం కనబడేది. కృతిలో ఇలా భేదించకుండా ఉంటే బుధజనం మెచ్చుకొనేది. జాతీయంకాని శుద్ధసంస్కృతాన్ని ఆ రోజుల్లో కవిత్వంలో చొప్పించేవారు కాబోలు. పాల్కురికి సోమనాథుడు వృషాధిపశతకంలో కొన్ని మణిప్రవాళ రచనలు చేశాడు. ఆ కాలంలో అవి చాలా ప్రచారంలో ఉండబట్టే అతడు అలా రచించి ఉంటాడు.

"అనయము జేతులందు భవదంఘ్రిసరోజయుగం నమామి నె
మ్మనమున సంస్మరామి యను మాటల నిట్టా పరివస్కరోమ్యహ
మ్మనుచు మణిప్రవాళమున సంకవసేయుదు భక్తలోకహృ
ద్వనజవిహారలోల బసవా బసవా బసవా వృషాధిపా ! 59

అరళుగిరిప్రసాద ముదయావె భవద్గుణవర్ణ సల్పి'నా
కొరువనినే స్మరామి సురయేశ్వరురే గణవర్య యంచు ని
ట్లరుదు మణిప్రవాళమున నంకన పేయుదు నిన్ను మన్మనో
వరకరుణావిధేయ బసవా బసవా బసవా వృషాధిపా! 60

వాయువు వొందు యీవిగతవావ అమావరహంబబో (?)
న్యాయవిధేయ మీళతరియన్యవబాణు కళాఖిదంచు నా
గేయమణిప్రవాళమున దెల్లము నిన్ను నలంకరింతు దే
వా యమిబృందవంద్య బసవా బసవా బసవా వృషాధిపా!” 61

ఇటువంటి మణిప్రవాళ రచన ఉండబట్టే శుద్ధసంస్కృత వ్యాకరణ బద్ధమైన ఆ విభక్తులు, క్రియలు మొదలైనవి తెలుగులో ఉండరాదని కేతన తన ఆంధ్రభాషాభూషణంలో నిషేధించవలసివచ్చింది.[1]

ఇవాళ మనం ఇంగ్లీషు మాటలను తెలుగులో వాడేటప్పుడుకూడ తెలుగు మర్యాదలను పాటించే వాడుతున్నాం. 'అర్జెంటు'గా అంటాంగాని 'అర్జెంట్లీ'గా అనం. 'పక్షిభిః' అనే మాటకు 'పక్షులు' అని తెలుగు బహువచనం ఎలా వాడుతున్నామో అలాగే 'బసెస్' అనే మాటకు 'బస్సులు' అని వాడుతున్నాం. 'రెండు బస్సులు తప్పాయి' అంటాంగాని 'రెండు బసెస్ తప్పాయి' అనం.

లోకోక్తులలాగా, జాతీయాలవలె బహుళ ప్రచారాన్ని పొందిన 'శుభస్య శీఘ్రం', 'ఆలస్యాదమృతం విషం' వంటి కొన్నింటిలోనే సంస్కృత విభక్తులను తెలుగువాళ్ళం వాడుకొంటున్నాం. తిక్కనగారి కాలంలో చిత్రం వచ్చినట్టు సంస్కృత ఫక్కీలో తెలుగు రచన చేసేవారు కాబోలు. పండితారాధ్యుడు తన కందాలలో శ్రుతిస్మృతి పురాణాలలోనుంచి సంస్కృతోదాహరణాలను వందలకు వందలు చొప్పించేవాడు. అతని రచనలను చూశాక ఇతరులు మణిప్రవాళ రచన కూడ చేసేవారు కాబోలు. లేకపోతే కేతన అలా నిషేధించవలసిన అవసరం లేదు. ఈ మణిప్రవాళ రచన జాతీయం కాదు. అందుకే తిక్కనగారు “జాత్యముగాని యొప్పయిన సంస్కృత మెయ్యెడ జొన్ప”నని శపథం చేశారు.[2]

'ఒప్పయిన సంస్కృతం' అని తిక్కనగారు చెప్పిన దానికి పై విధంగానే మనం అర్థం చెప్పుకోవాలి. వారు సుదీర్ఘమైన సంస్కృతసమాసరచన నిర్వచనోత్తర రామాయణంలోనే చేశారు. చూడండి.

---

1 పద్యం నెం. 29, 30

2 నిర్వచన. 1–14.

"నిరుపమరణకేళీ నిర్దళద్వైరిధాత్రీ
వరతనుగళితాసృగ్వారిపూరావగాహ
దరభర పరిఖేలద్యాతుధానాంగనాని
ర్భర మదమధుర స్తోత్రప్రసన్నాత్మచేతః" (నిర్వచన. 4-101)

పద్యమంతా ఒక్కటే సమాసం అంతా సంస్కృతమే. ఆఖర్న ఉన్న 'చేతః' అనే ప్రత్యయం, దాని ముందున్న 'ఉ'గాగమంతప్ప తెలుగుతనం ఏదీ లేదు. 'ఒప్పుని సంస్కృతం జొన్పను' అని శపథం చేసిన తిక్కనగారు ఇంత సమాసకల్పన చేశారంటే వారి ఉద్దేశంలో ఒప్పయిన సంస్కృతం "వృక్షేణ దక్షయ పక్షిభిః" లాంటిది ఇలాంటి రచన తిక్కనగారిలోనూ లేదు; వారిధర్మమా అని తెలుగు సాహిత్యంలోనూ లేదు తిక్కనగారి రచనలు ప్రచారంలోకి వచ్చాక మణిప్రవాళ రచన తెలుగులో అంతరించింది.

ఆ రోజుల్లో కవినామధారులు తెలుగులో కవిత్వం చెప్తున్నప్పుడు యతి ప్రాసలు వాడక తప్పదు కనుక, ఆ నియమాలను పాటించడానికి అర్థంలేని వ్యర్థ పదాలను ఆ స్థానాలలో వాడి ఎలాగో కిటించి సరిపెట్టుకొని సంతృప్తిపడేవారనీ, దీనిని తిక్కనగారు గర్హించారనీ, యతిప్రాసల స్థానంలో అర్థవంతమైన మాటలే వాడాలనీ చెప్పారు. చూడండి ఆ పద్యం.

"తెలుగు కవిత్వము చెప్పం
దలచిన కవి యర్థమునకు దగియుండెడు మా
టలు గొని వళులం బ్రాసం
బులునిలుపక యొగివిబులిమి పుచ్చుట చదురే?" (నిర్వచన. 1-7)

తిక్కనగారికి ముందు నన్నయగారి కాలంనుంచీ మనకు చక్కని కవిత్వం లభిస్తూనే ఉంది వాటిలో యతిప్రాసలు లేనివి అట్టే లేవు. లేనేలేవు అని చెప్పవచ్చు. అయినా తిక్కనగారు ఇలా 'తెలుగు కవిత్వం చెప్పదలచిన కవి యతులు, ప్రాసలు పెట్టక పులమడం బాగుంటుందా' అని ప్రశ్నించడంవల్ల ఆ కాలంలో యతిప్రాసల విషయంలో కక్కూర్తిపడే పరిస్థితి ఏదైనా వచ్చిందేమో! 'శుద్ధసంస్కృతం చొప్పించను' అనే ప్రతిజ్ఞతోపాటు తిక్కనగారు ఇంకొక శపథంకూడ చేశారు. "ప్రాసము ప్రకారము వేరగు నక్షరంబులకా ప్రత్యనురూపమంచు నిడ" నన్నారు ఇలా రెండూ ఒక్కలాగే ధ్వనిస్తాయని వేరే వేరే అక్షరాలను ప్రాసలలో వాడడం ఇంతకన్నా గతి లేదనే దుస్థితిని తోపింప జేస్తుందట. 'ర'కారానికి బండిరా ప్రాసగా వాడడం, ఒత్తక్షరాలకూ, ఒత్తులేని అక్ష

రాలకూ ప్రాసమైత్రిని చూపించడమూ ఆనాడు మొదలైంది కాబోలు. దీని గర్హిస్తూ తిక్కనగారు ఇటువంటి శపథం చేసి ఉత్తర రామాయణం రచించారు. కృతి ఎలా చేయాలో ఇలా చెప్పారు :

"భూరివివేకచిత్తులకు బోలు వనం దలపంగ దళంబులంగ
సౌరభ మిచ్చు గంధవహు చందమువం బ్రకటంబుచేసి యిం
పారెడు పల్కులం బిదయ నప్పలుకుల్ సరిగ్రుచ్చునట్లుగా
జేరువనేరగా వలయు జేసెద నే గృతి యన్నవారికిం." (నిర్వచన 1_6)

ఒప్పయిన సంస్కృతాన్ని నిషేధించినట్లే తప్పయిన తెలుగునుకూడ వాడకూడదని కేతన తన ఆంధ్రభాషాభూషణంలో చెప్పాడు. ఏయే పదాలు గ్రామ్యాలో చెప్పి అలాంటివి కవుల గ్రంథాలలో ఎవరూ ఒప్పరు అన్నాడు.

"వందాకుమయ్యా తోపించాకుమయ్యా వా
టీ దెచ్చుతారు మమ్మూదలించి."[1]

మొదలైన దీర్ఘాలు ఆనాడు పాటల్లో, మాటల్లో పామరులు వాడేవారు కాబోలు. శిష్టులుకూడా వాడేవారేమో తెలియదు తన కాలంనాటి శిష్టవ్యావహారికాన్నే తిక్కనగారు స్వీకరించినట్లు చెప్పవచ్చు. కేతన నిషేధించిన దీర్ఘాలలో చేరుతుందేమో అనే అనుమానమున్నా ఈ ప్రయోగం తిక్కనగారిలో కనబడుతుంది.

"అనుపమసత్యవిస్ఫురణ నాడినమాట 'మఱాకు' మన్న నీ
యనుజుల నల్వురం గడుపు మర్షుచేతకు నమ్మితించితిం."
(భారతం ఉద్యోగ. 4_70)

ఇవి కుంతి కర్ణునితో చెప్పే మాటలు. తిక్కనగారు చెప్పారు గనక 'మఱాకు' వంటి ప్రయోగాలకు గతి కల్పించాలి తిక్కనగారు తమ కాలంలో ఉన్న అన్యదేశ్యాలను సైతం గ్రంథంలో వాడారేమో అనిపిస్తుంది చూడండి ప్రయోగం :

"ధృతరాష్ట్రుం డతిలోభదూషితుడు ధాత్రీభాగ మీనేర్చునే
సుతుడుం గష్టుడు సందియేల యగు నంచుం మున్న కై పెక్కిన
ట్టితలం పచ్యుత !...." (భారతం. ఉద్యోగ 3_72)

---

1 ఆంధ్ర భాషా భూషణం. 26వ పద్యం.

ఇందులో 'క్రైపు' అన్న మాట ఉంది. "మరి యది పూర్తిగా ఆంధ్ర దేశీయమా, లేక తురుష్కుల యనంతరము మన భాషలోకి వచ్చినదా అనునదే ప్రశ్న. నాచన సోమునికి ముందెవ్వరును వాడినట్లు కానరాదు. అప్పటికి మహమ్మదీయ సంపర్కము మనకు కలిగినదే" అని వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారు వ్రాశారు.1 నన్నెచోడుడు చాలా అర్వాచీనుడని భావించిన శాస్త్రిగారు అతడు తొమ్మిదిసారులు 'క్రైపు' అన్న పదం ఎలా వాడాడో ఉదాహరించారు. తిక్కనగారు సైతం ఈ పదం వాడారుకనుక నాచన సోమునికి ముందుకూడా ఈ మాట ఉందని రూఢి అవుతున్నది. నన్నెచోడుడు తొమ్మిదిసార్లు వాడబట్టి తిక్కనగారు ఒకసారి వాడి ఉండవచ్చు. ఇంతకూ అది అసలు అన్యదేశ్యం కాదేమో! కేతన తన ఆంధ్రభాషాభూషణంలో 'ఆంధ్రం అయిన రకాలు' అని చెప్పాడేగాని అందులో అన్యదేశ్యాల ప్రసక్తి లేదు. ఇది అన్యదేశ్యమైనా ఇబ్బంది లేదు. "ప్రాతపడ్డ మాటలతోనే తమ నేర్పు చూపే 'కుకవుల'వలె తిక్కనగారికి ఎలాగూ సద్భావం లేదు. వారు క్రొత్తమాటలు స్వీకరించే నైజంగలవారు.

ప్రతికవీ తాను ఏ ప్రాంతంలో జీవిస్తాడో ఆ మాండలికాలను తన గ్రంథాలలో వాడతాడు.

"ఇది కడు ముద్దరాలు.... ఒంటి దిరుగుదాని కోర్వదు" (విరాట. 1-103)

"మీర లిందులకు నిప్పుడు వచ్చినదానికిం గతం బెయ్యది" (విరాట 1-190)

మొదలైన ప్రయోగాలలో "తిరుగుటకు, వచ్చుటకు" అనడానికి మారుగా "తిరుగుదానికి, వచ్చినదానికి" అని నెల్లూరు మాండలికాలున్నాయి. ఇలాటివెన్నో దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రిగారు చూపించారు.2 ఇంకొక నెల్లూరిమాండలికంగూడ తిక్కనగారిలో కనబడుతుంది.

"హరి పనుదెంచె నాజికి దశానను నోర్వక రిత్తయెట్లొకో
మరలెను జాలడొక్కొ యను మాట పదం బనిలేదు బ్రహ్మచే...."

(నిర్వచన. 6-83)

చేవన్లా, రావన్లా అని నేటికీ నెల్లూరుమండలంలో వాడతారు. ఆనాడే ఈ ప్రయోగం వాడుకలో ఉందని దీనివల్ల తెలుస్తున్నది. తిక్కనగారు తమరచనలలో ఇలా అప్రయత్నంగా తాము నివసించిన మండలంలోని ప్రత్యేకతలను చొప్పించినా వారిపూర్వులదిమాత్రం నెల్లూరు కాదు.

1 'నన్నెచోడుని కవిత్వము'. పుట 94. 2 సాహితి. నవంబరు 1961.

తిక్కనగారి వంశం

తిక్కనగారి పూర్వీకులు వెలనాడులో ఉండే గుంటూరి వారు. తమ తాతగారిని తిక్కనగారు "సారకవితాభిరాము గుంటూరి విభుని మంత్రి భాస్కరు మత్పితామహుని దలచి" అని నుతించారు 1 తండ్రిగారిని కూడా ఇలాగే గుంటూరి విభునిగా పేర్కొన్నారు "మజ్జనకుండు కేతన మల్లన సిద్ధనామాత్యవరుల కూరి మితమ్ముండు గుంటూరి విభుడు కొమ్మన దండనాథుండు"అని చెప్పారు 2 తిక్కన గారి తండ్రి తాతలు ఇద్దరూ గుంటూరి విభులే. అయినా ఆ వంశంలోని చాలా మంది—అంటే తిక్కనగారి పెత్తండ్రులూ, పెత్తండ్రికొడుకులూ—నెల్లూరి రాజుల వద్ద మంత్రులూ, దండనాథులుగా ఉన్నవారు. తిక్కనగారు నరేసరి, మనుమసిద్ధికి కరుణాపాత్రులు. "నిజకులక్రమాగతంబగు మంత్రి పదంబున వర్తిల్లినవారు".3

తాత తండ్రు లిద్దరూ గుంటూరి విభులైతే తిక్కనగారూ, వారి పెత్తండ్రులూ, పెత్తండ్రుల బిడ్డలూ నెల్లూరి చోడులవద్ద ఎలా చేరారు? 'గుంటూరి విభుడు' అన్నది ఉత్త బిరుదు కాదు. తెలుగుచోడులు తాము 'ఒరయూరు పురవ రాధీశ్వరుల'మని సంప్రదాయ సిద్ధంగా చెప్పుకొన్నట్టు తిక్కనగారి పూర్వులు తాము 'గుంటూరి విభుల'మని లాంఛనానికి చెప్పుకొని ఉండరు. ఏ చారిత్రిక కారణాలవల్ల కొట్టరువువారు గుంటూరి నుండి నెల్లూరికి వచ్చారో చూద్దాం.

క్రీ.శ. 1186 ప్రాంతాలకు ముందు చందవోలు, గుంటూరు ప్రాంతాలను వెలనాటిచోడులు మహావైభవంగా పరిపాలించేవారు. ఆ సంవత్సరం వాళ్ళ రాజ్యం పతనం కావడం ప్రారంభించింది. నెల్లూరునుపాలించే చోడతిక్కరాజు చిన్నప్పుడే వెలనాటిరాజైన పృథ్వీశ్వరుణ్ణి చంపి, ఆ తలతో బంతాట ఆడాడట. క్రీ.శ. 1206లో పృథ్వీశ్వరుడు చనిపోయి ఉంటాడు. చోడతిక్కరాజు ఆ సంవత్సరంలో వెలనాడు జయించిఉంటాడు. అప్పుడు గుంటూరులో ఆ ఊరికి విభుడుగా ఉండే కొట్టరువు భాస్కరుడు చోడతిక్క రాజును ఆశ్రయించి ఉండవచ్చు. భాస్కరుని వైదుష్యం తిక్కరాజు చెవిని బడడానికి అస్కారముంది. తిక్కరాజు స్వయంగా కవి. "సకల విద్యాపరిశ్రమము దెల్పగనేల కవిసార్వభౌమాంక మవని జెల్ల? పొగడ నేటికి

---

1 నిర్వచన. 1_12

2 భారతం. విరాట. 1_10

3 దశకు. 1_20

తిరుకాల భూవిభునకు" అని తిక్కనగారే ఈ తిక్కరాజును ప్రస్తుతించారు.[1] కవిసార్వభౌముడైన తిక్కరాజు సారకవితాభిరాముడైన మంత్రిభాస్కరుని చేరదీసి ఆశ్రయమివ్వడంలో వింత లేదు.

అప్పటికి భాస్కర మంత్రికి అరవై ఏళ్ళు ఉంటాయి.[2] అతనికి నలుగురు కొడుకులు : పెద్దవాడు కేతనప్రగ్గడ, రెండవవాడు మల్లన, మూడవవాడు సిద్ధన, కడగొట్టువాడు కొమ్మన. ఈయనే తిక్కనగారి తండ్రి. భాస్కరుని మూడవ కొడుకు సిద్ధనమంత్రి ప్రఖ్యాతుడయినాడు. ఇతడు చోడతిక్కరాజుకు మంత్రి. అందులోనూ ఆప్తమంత్రి.

> "స్థాపిత సూర్యవంశ వసుధాపతినా బరతత్వధూత వా
> ణీపతినా సుదాత్తన్యపనీతి బృహస్పతినా గృహస్థగో
> రీపతినా గృపారససరిత్పతినా బొగడొందె సిద్ధసే
> నాపతి ప్రోడ తిక్క జననాథశిఖామణి కాప్తమంత్రియై "[3]

అని ఇతడు వాసికెక్కాడు. ఈ సిద్ధనమంత్రి కుమారుడే ప్రసిద్ధుడైన ఖడ్గ తిక్కన. సిద్ధన మంత్రికి ఏడుగురు కుమారులు. అందరూ నెల్లూరు చోడుల కొలువులో వున్నవారే. సిద్ధన మంత్రి ఆరవకొడుకే చినభాస్కరుడు. క్రీ.శ. 1215లో జరిగిన సేవణదండయాత్రను అరికట్టడంలో ప్రముఖపాత్రను వహించిన దండనాథుడు కొందరు కొడుకులూ, మనమలూ ఇలా నెల్లూరి ఆస్థానంలో ఉండగా భాస్కరమంత్రి గుంటూరులోనే ఉండి కులక్రమానుగతంగావచ్చే గుంటూరి విభుత్వం కొనసాగిస్తూ ఉండి ఉండవచ్చు. ఇతని తరవాత ఇతని కడగొట్టు కొడుకు కొమ్మన గుంటూరి విభుడైనాడు.

పెదతండ్రులూ, పెదతండ్రి కొడుకులూ నెల్లూరులో పెద్దపదవులలో ఉండడం వల్ల తిక్కనగారు చిన్నప్పుడే నెల్లూరికి వచ్చి ఉండవచ్చు. రాజకుమారుడు మనుమసిద్ధితోపాటు పెరిగి అతని కరుణకు పాత్రులయి ఉండవచ్చు. మనుమసిద్ధి తిక్కనగారిని 'మామా' అని పిలిచేవాడు. ఇద్దరూ చిన్నప్పటినుండి సాయిలా పాయిలాగా తిరగడం వల్ల ఇటువంటి వరుస కలుపుకోవడానికి అస్కారం కలిగి ఉంటుంది.

---

1 నిర్వచన. 1_35.

2 ఈ ఊహకు కారణాలు ముందుపేజీల్లో వివరిస్తాను.

3 దశకు. 1_62.

తిక్కనగారు గొప్ప రాజనీతి పారంగతులు. దశకుమార చరిత్రలో కేతన పదకొండుసార్లు తిక్కనగారి నయవిద్యా నైపుణ్యాన్ని కొనియాడాడు. చూడండి :

సామాద్యుపాయ విదునకు (1-94): నయోద్ధతునకు (1-96): నీతి చాణక్యునకు (1-98): ఇతర సచివదాత్రుండు (2-120): నీతి సంపదా ఖండల పూజ్య (3-163): భాసురనయ శిక్ష (4-1): నీతి నిపుణమతిజిత పురుహూతామాత్యునకు (4-129): రాజనయ విధా ప్రయోజన విశారద (8-94): మతి విజిత సురేజ్యా (8-96): అరిసచివ మహోపాయాపహారుండు(9-86): నరపతినయ విద్యానైపుణ్య ప్రౌఢభావా (11-144).

రాజకుమారునితో కలిసి చదువుకోబట్టే తిక్కనగారు నయశిక్షలో భాసురు లయినారని ఊహించవచ్చు. తిక్కనగారు మనుమసిద్దిని 'వివిధ విద్యా పరిశ్రమవేది' అన్నారు. తమతోపాటు చదువుకొంచే అతని వివిధవిద్యలలో పరిశ్రమను గుర్తించడానికి ఎక్కువ అవకాశాలు ఉంటాయి. మనుమసిద్ధి శత్రువులను తిక్కనగారు ఇలా వర్ణించారు :

"దండప్రణామంబు దగ నభ్యసించిరో నెరి బోరగిలబడ నేర్చునాడ
ప్రేళ్ళులు గరవంగ నెరవల్వరించిరో వోర జేతులు గ్రుక్కి నొల్లునాడ
కడు సంకటంపు బేరడవులు దూరంగ దరము పేసిరొ యిల దడవునాడ
వలుదెస విరిగిపో బరువుసాధించిరో క్రీడలుగా బారి యాడునాడ
బాలశిక్షలుగా కొండు భంగి వింత-యప్పుపడియుండు నే వీరికనగ విన్ని
తెరగులకు నేర్పు గలిగి వర్తింతు రాజ-మనుమనృపుదాకిపోయిన మనుజ
పతులు." (నిర్వచన. 1-40)

తనతోపాటు తన కృతిపతి అభ్యసించిన బాలశిక్షలకూ, వీటికీ భేదం ఉందనే అవ్యక్తచైతన్యస్రవంతిలోని భావాలవల్ల ఈ పద్యరచన జరిగిఉంటుంది. చిన్నపట్నుంచీ నెల్లూరిలోనే ఉండి చదువుకొని తిక్కనగారు అక్కడే స్థిరపడిపోయి ఉంటారు. గుంటూరి విభుత్వంకన్నా పెద్దపదవి వారికి లభించింది. విక్రమసింహపురమైన నెల్లూరు తిక్కనగారికి నిజస్థానమైంది.

గుంటూరి విభులైన కొట్టరువువారికి, నెల్లూరికీ ఎలా సంబంధం వచ్చిం

దని ఇతరులు రకరకాలుగా ఊహిస్తున్నారు. కీ. శే. వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారు ఇలా చెప్పారు : "'తిక్కన వంశమువారు తొలుత కృష్ణాతీరదేశమునందలి వెలటూ రను గ్రామమున నుండినవారనియు, పిదప నుద్యోగధర్మముచేత గుంటూరికి బోయి చేరిరనియు, దరువాత గొండొక కాలమునకు దిక్కన సోమయాజి తండ్రియగు కొమ్మనామాత్యుడు నెల్లూరుపురంబున ధర్మదారం బాణిగ్రహణంబుసేసి యా బంధుత్వంబున నెల్లూరికి రాకపోకలు సేయుచుండెననియు, నా దంపతుల కుదయిం చిన తిక్కన మనుమజనపాలు నా స్థానంబున నమాత్యుడును బందితాగ్ర గణ్యుడునై ప్రసిద్ధివడసి కొన్నాళ్ళకు జన్మమొనర్చె' అను నీవ్రాత విచారణీయ మగుచున్నది"[1]

తిక్కనగారి వంశానికి మూల పురుషుడు మావెన. క్రి. శ. 1129లో గుంటూరుమండలం న తెనపల్లి తాలూకా మావెందల(మాడాల)లో ఉన్న నకలేశ్వరు నికి దీపం పెట్టిన మావెన ఒకాయన ఉన్నట్టు శాసనాలవల్ల తెలుస్తున్నది.[2] ఈ మావెన 'సుంకాల బెగ్గడ', అంటే సుంకాలు వసూలుచేసే అధికారి.

తిక్కనగారి వంశం ఏడు పురుషాంతరాలు వారి కాలంలోనేవర్ధిల్లిందిః కేతన దశకుమార చరిత్రలో ఇచ్చిన వివరాలవల్ల ఈ వంశవృక్షాన్ని సులభంగా వ్రాయవచ్చు.

కేతనగారు వర్ణించిన వంశావళివల్ల భాస్కరమంత్రిగారి పెద్దకొడుకు కేతన ప్రెగ్గడయొక్క పుత్రపౌత్రుల పేర్లుకూడ తెలుస్తున్నాయి. ఇప్పుడు మనం చర్చించే కొన్ని విషయాలకు ఆ పేర్లన్నీ అనవసరమని మనం వ్రాసుకొన్న వంశవృక్షంలో వాటిని చేర్చలేదు. మనకు కావలసింది—ఖడ్గతిక్కన తమ్ము లెవరు, అతనికెంతమంది కొడుకులు అన్నది.

ఈ వంశ వృక్షంలో (పేజీలు 100,101 చూడండి) 14వ నెంబరు వ్యక్తి చిన భాస్కరుడు. క్రి. శ. 1215లో జరిగిన సేవణ దండయాత్రను అరికట్టడానికి పాటుపడ్డాడు. అప్పటికి అతడు పదిహేనాపదహారేండ్ల వయసులో ఉన్నాడనుకొంటే అతని జనన

1 ఇది తాము సంకలితం చేసిన నిర్వచనోత్తర రామాయణం ఉపోద్ఘాతంలో తాము వ్రాసినట్టు కీ. శే. వెంకటరాయశాస్త్రిగారు 'తిక్కన సోమయాజి విజయం'లో వ్రాశారు. పుట 4.

2 'A. R. నెంబరు 290. 1932 – 33' అని చాగంటి శేషయ్యగారు. ఆంధ్ర కవి తరంగిణి – రెండవ సంపుటం (ద్వితీయ ముద్రణ) పుట 152

కాలం క్రీ.శ. 1195 అవుతుంది. ప్రతిఅన్నకూ, తమ్మునికీ మధ్య ఏడాదేఎడముంది అనుకొంటే ఖడ్గతిక్కన జననకాలం క్రీ.శ. 1190 అవుతుంది.

పేపణదండయాత్రలో పాల్గొన్నది చినభాస్కరుడు (14నెంబరువ్యక్తి) కాదు అతని చిన్నన్న ద్వితీయభాస్కరుడు (10 నెంబరు వ్యక్తి) అని మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు గుర్తించారు.1 అన్నదమ్ముల మధ్య ఎడం మనం అట్టే లెక్కించలేదు కాబట్టి కొంచెం ఐదేళ్ళ కుడి ఎడమలలో ఈ కాలాలు సరిపోతాయి.

క్రీ. శ. 1190లో పుట్టిన ఖడ్గతిక్కన తన 70వ ఏడుదాకా — అంటే 1260 దాకా మనుమసిద్ధి కొలువులో దండనాథుడుగా ఉన్నాడని చెప్పకొందుకే ఈ చర్చ. ఖడ్గతిక్కనా, మనుమసిద్ధీ 1260లో కాటమరాజుతో వచ్చిన పుల్లరి తగువులో, యుద్ధంలో మరణించారని మన చరిత్రకారులంతా ముక్తకంఠంతో చెప్తున్నారు. కాటమరాజు చరిత్రమీద ప్రత్యేక పరిశోధనలు చేశాక ఇందులో అట్టే చారిత్రకసత్యం లేదనిపిస్తున్నది. ఎదిగివచ్చిన కొడుకులు ఇందరు ఉండగా డెబ్బయిఏళ్ళ వయస్సులో ఉన్న ఖడ్గతిక్కన యుద్ధానికి వెళ్ళడంగాని, తొంభై సంవత్సరాలైనా ఉండే అతని తల్లి విరిగిన పాలు పోయడంగాని జరగవేమో!

ప్రస్తుతానికి మనకు కావలసినది తిక్కనగారి వంశంలో అందరూ నెల్లూరు చోడుల కొలువులోని వాళ్ళే అన్నసంగతే. మొదటి తిక్కరాజుకు మంత్రిగా ఉండిన సిద్ధనగారు సూర్యవంశాన్ని మళ్ళా స్థాపించారు. అలాగే తిక్కన గారు మనుమసిద్ధిని గద్దెపై ఎక్కించారు. దీనిని ఆనాటి రాజకీయచరిత్ర తెల్లియ జేస్తుంది.

రాజకీయచరిత్ర

మొదటి తిక్కరాజు నెల్లూరురాజ్యాన్ని సుదీర్ఘకాలం పరిపాలించాడు. అతని కుమారుడు మనుమసిద్ధేకాక అల్లుడు తిక్కరాజుకూడా రాజ్యంలో ప్రముఖులు. మామగారి చివరిరోజులలో అల్లుందిక్కరాజు దానధర్మాలు చేసిన శాసనాలు క్రీ.శ. 1244_45 లో, 1245_46 లో కనబడుతున్నాయి అయితే క్రీ.శ. 1246_47 లో అల్లుం దిక్కరాజు తాను కాంచీపురవరాధీశ్వరుడనని ప్రకటించుకొన్నాడు. ఈ అల్లుం దిక్కరాజు తమ్ముడు విజయాదిత్యుడు. ఈ విజయాదిత్యుడే మనుమసిద్ధి రాజ ప్రతినిధిగా ఏలుతున్న రాపూరు ప్రాంతాలను క్రీ.శ. 1247_48 లో తన స్వాధీనం లోకి తీసుకొన్నాడు. మొదటి తిక్కరాజు క్రీ.శ 1246_47 లో చాలా అస్వస్థుడై

1 కాటమరాజుకథ (మద్రాసు గవర్నమెంట్ ఓరియంటల్ సీరీస్) ద్విపద కావ్యం. పీఠిక. పుటలు 25, 26.

తిక్కనగారి వంశవృక్షం

మావెన (1) 1–28

|

గుండకొరి (2) 1–29

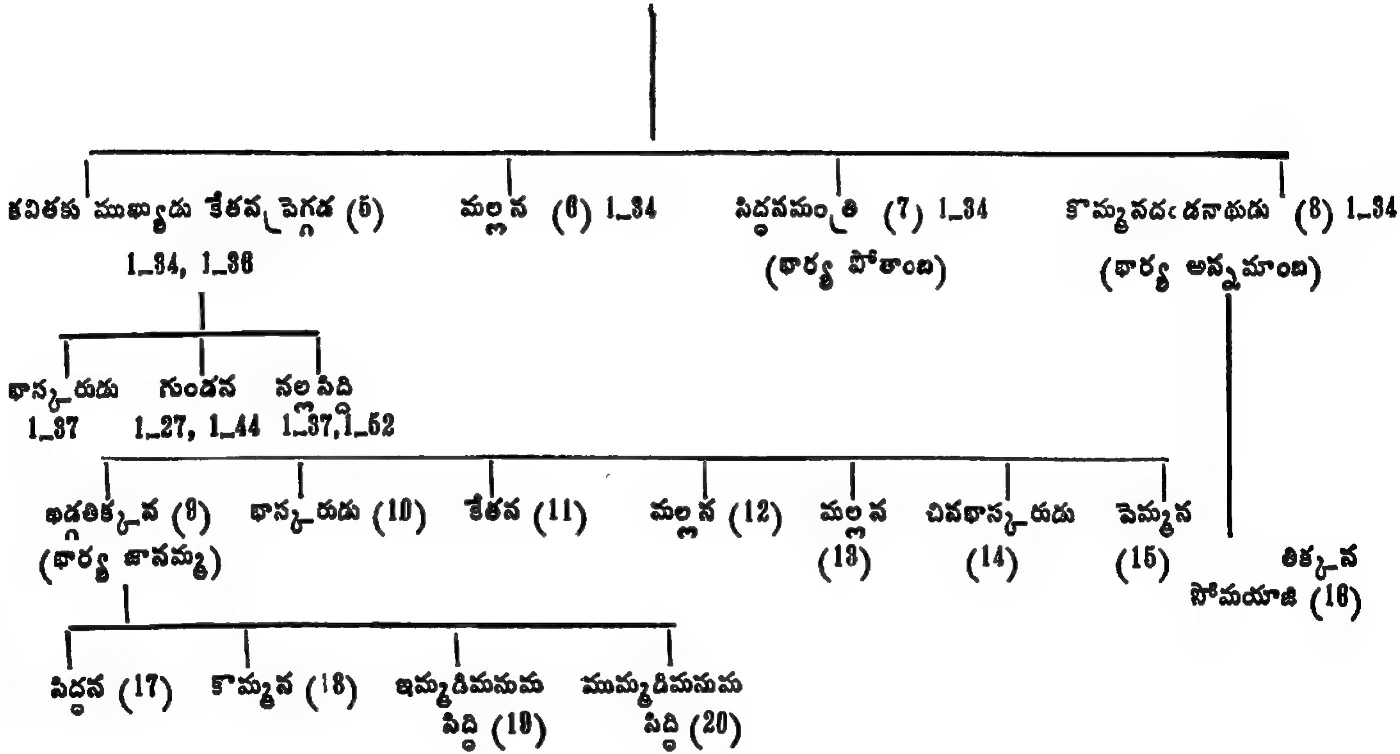
|

కేతన (3) 1–29

|

భాస్కర మంత్రి (4) 1–30

గుండన 1–30	సారకవితాభిరాముడు. గుంటూరి విభుడు 1–32	మహేశ్వరుడు 1–30

కవితకు ముఖ్యుడు కేతనప్రెగ్గడ (5)
1_34, 1_36
మల్లన (6) 1_34
సిద్ధనమంత్రి (7) 1_34
(భార్య పోతాంబ)
కొమ్మనదండనాథుడు (8) 1_34
(భార్య అన్నమాంబ)
భాస్కరుడు
1_37
గుండన
1_27, 1_44
నల్లసిద్ధి
1_37, 1_52
అడ్గతిక్కన (9)
(భార్య జానమ్మ)
భాస్కరుడు (10)
కేతన (11)
మల్లన (12)
మల్లన
(13)
చినభాస్కరుడు
(14)
పెమ్మన
(15)
తిక్కన
సోమయాజి (16)
సిద్ధన (17)
కొమ్మన (18)
ఇమ్మడిమనుమ
సిద్ధి (19)
ముమ్మడిమనుమ
సిద్ధి (20)

3,999

ఉంటాడు. ఇతడు జబ్బుపడగానే కుమారుడైన మనుమసిద్ధిని తోసిరాజని అల్లుం దిక్కరాజు తనురాజై నెల్లూరును ఆక్రమించుకొని ఉంటాడు. తన తమ్ముడు విజయాదిత్యునిచేత మనుమసిద్ధిని రాపూరు ప్రాంతాలనుంచి తరిమించిఉంటాడు. అప్పటికి ఇంకా చోడతిక్కరాజు జీవించే వుంటాడు. షాజహానులాగా బలవంతులైన బందువులచేతిలో బందీగా వున్నా ఉండిఉంటాడు

క్రీ. శ. 1249లో మనుమసిద్ధి కడపలో ఉన్నాడు. తన తండ్రి రోగం నుండి విముక్తుడైనందుకు దానం చేసినట్టు ఒక శాసనం చెప్తున్నది 1 ఆ రోజు చివరి దినాలలో వ్యాధిగ్రస్తుడైనాడని తెలియడంవల్ల ఏదో అంతఃపుర విప్లవం జరిగి ఉంటుందని వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారు భావిస్తున్నారు క్రీ. శ. 1249 లోనే మొదటి తిక్కరాజు మరణించాడేమో ! అల్లుందిక్కరాజు, అతని తమ్ముడు అధికారాన్ని కైవసం చేసుకొన్నారు. మనుమసిద్ధి అడవులు పట్టాడు. కాని అట్టే కాలం క్లిష్టపరిస్థితులలో ఉండలేదు. ఆ సంవత్సరమే కాకతీయ గణపతిదేవుడు మనుమసిద్ధికి సహాయంగా సేనలు పంపించాడు. కాకతీయ సేనాధిపతి సామంత భోజుడు కంచిదాకా వచ్చాడు

గణపతిదేవ చక్రవర్తి మనుమసిద్ధికి తోడ్పడడం తిక్కనగారి అభ్యర్థన వల్లనే జరిగింది, సిద్ధేశ్వర చరిత్ర అనే ద్విపద కావ్యంలో తిక్కనగారు ఓరుగల్లుకు వెళ్ళడం, అక్కడ సభలో ఇతర మతాలవాళ్ళను ఓడించడం, గణపతిదేవ చక్రవర్తికి భారతం చదివి చెప్పడం, అతణ్ణి మెప్పించి అతని సహాయాన్ని పొందడం కవి విపులంగా వర్ణించాడు. చూడండి.

గణపతిదేవుణ్ణి చూడడానికి తిక్కనగారు వెళ్ళారు. ఒక్కొక్క వందితులూ వక్కలాకులు తీసుకొని చక్కని తాంబూలసమితులు పట్టుకొని ఒక్కపెట్టున ఎదురు వెళ్ళారు. దిక్కుదిక్కులనుండి వెడలి విద్యార్థులు అక్కడక్కడ కావ్యశ్లోకార్థాలు చదువుతూఉంటే ఒక్కొక్కవిధంగా వినిపిస్తూంటే చక్కన వింటూ మిక్కిలి అందలాలు ఎక్కి తిక్కన సోమయాజిగారు ఓరుగల్లు ప్రవేశించారు.

పడిహారులవల్ల తిక్కనగారి రాక విని గణపతిమహారాజు ఎదురు వెళ్ళాడు. శంఖాలు, పటహాలు, కాహళులు మొదలైన వాద్యఘోషలు చెలరేగుతూ ఉండగా భారత శాస్త్ర ప్రవీణాగ్రగణ్యుణ్ణి, వేదశాస్త్రవ్యాఖ్యానవిదుణ్ణి, చాలా విద్యావిద్యజాలాలన్నింటినీ పాలూ నీరులాగ వేరువరచగల హంసవంటివాణ్ణి ఆ మహా

1 ఇది V.R.I. నెం. 812 అని వేదం వేంకటరాయశాస్త్రిగారు డిసెంబరు '64 భారతిలో పేర్కొన్నారు.

త్కృష్టి ఆ మహారాజు ఎట్టన ఎదురేగి నేర్పుగా తీసుకువచ్చి అర్హాసనస్థితునిగా జేసి, మెచ్చి, తాంబూలాదులు హెచ్చుగా ఇచ్చి, నవ్యసుగంధమాల్యాను యుక్తునిగా, దివ్యవస్త్రచ్ఛన్నభవ్యునిగా చేసి పూజించి ఆయన చెప్పిన శాస్త్రార్థాలు విన్నాడు. తిక్కన సోమయాజులు అక్కజంగా ద్వైతం, అద్వైతం, ఉత్తమజీవనం, దైవమతి, చిద్వివేకం గల ధర్మమర్మాలైన రాజనీతులు, పురాతన కథలయిన భారతాఖ్యానం, ఆ వీరనరులు తగినవిధంగా చేసిన యుద్ధప్రకారవర్ణాలు కళ్ళకు కట్టినట్లు వర్ణించి దిన దినమూ చెప్తే విని గణపతిదేవమహారాజు సంతోషించాడు.

అనుమకొండలో అప్పుడు బౌద్ధమతం వుండేది. బౌద్ధులు తమ మత ప్రావీణ్య శాస్త్ర వృద్ధులట. వాదసమృద్ధులట, వేదవిరుద్ధులట. జైనబౌద్ధులతో వాదం పెట్టించాలని మహారాజు వాళ్ళను పిలిపించాడు. తిక్కనగారు వాళ్ళను శాస్త్రార్థ పోడిమిగా, వాఙ్మితో, ఇతిహాసపరశాస్త్రవేద సారముఖస్థ సిద్ధాంతత్రయయుక్తిని ఓడించి, బౌద్ధజైనుల వసతులన్నీ కూల్చద్రోయించి, ఆ దైవాల పేర్లు మునుముట్ట అణచి, ఆ మతాల నామ మడచిపెట్టి వాళ్ళను సీమనుంచి దోమలలాగ తోలి వెళ్ళ గొట్టించారు. ముప్పయిఆరు ముని జైనవసతులు కూల్చద్రోయించి అందరు జైను లను నరికించి చంపి చెండాడి సోమయాజులవారు సురుచిరోద్దండ భీమపరాక్రమ బిరుదులతో ఒప్పారినారట.

గణపతిదేవచక్రవర్తి తిక్కన సోమయాజిగారిని మెచ్చుకొని, వింత వస్త్రాలు, వివిధభూషణాలూ అతిప్రీతితో ఇచ్చాడు. సత్యసంధుడు, సత్యవర్తనుడు అయిన తిక్కన సోమయాజులు రాజుతో ఇలా అన్నారు: “తగు మాట ఒకటి విను. ఇది ధర్మకార్యం. సూర్యవంశంలో సొబగొందుచున్నట్టి ఆర్య పూజిత వర్యుడు ఆ మనుమసిద్ధిరాజు నెల్లూరును తాను రమణీయంగా ఏలుతూఉంటే అక్కన బయ్యనలు అధిక బలిష్ఠులు అక్కడ సిద్ధిరాజును పారదోలి రాజ్యం చిక్కించుకొన్నారు. వాళ్ళు ఒక్కకాసు కూడ మనుమసిద్ధికి ఇవ్వరు. వాళ్ళను దండించి వారినెల్లూరును వారికి అవారిత ప్రీతితో ఇప్పించు” గణపతిదేవ మహా రాజు ‘అలాగే కానియ్యండి’ అని నవాలక్ష స్వద్రవ్యహేమనిష్కాలు వెచ్చించి నెరమించు యజ్ఞకుష్కము పుటములు సొబగొందిమించే యజ్ఞకుండలాలు ఆయనకు అర్పిస్తే తిగ్మాంశుతేజంతో తేజరిల్లుతూ గణపతిదేవుని అనుజ్ఞ తీసుకొని సోమయాజిగారు వెళ్ళిపోయారు.1

---

1 సిద్ధేశ్వరచరిత్ర. కాసెసర్వప్పప్రణీతం. పుట 114 నుంచి 117 దాకా ఉన్న ద్విపదపాదాలకు ఇది వ్యావహారిక వచనరూపం.

తిక్కనగారు ఓరుగల్లునగరానికివెళ్ళి గణపతిదేవ చక్రవర్తి సహాయాన్ని అర్థించినట్టు సాహిత్యగ్రంథాల సాక్ష్యంవల్ల తెలుస్తూవుంటే గణపతిదేవుడు స్వయంగా తిక్కన బయ్యనలను జయించినట్లు శాసనప్రమాణం వుంది. "మహా మండలేశ్వరులైన కాకతి గణపతిదేవ మహారాజులు దిగ్విజయము చేసి పరమండలములు సాధించి దక్షిణదిగ్భాగమున నెల్లూరుగాల్చి తద్విరోధులైన పడిహారి బయ్యన తిక్కనల వెరపిన శాత్రవశిరంబులు కందుక క్రీడా వినోదము సలిపి ద్రవిళ మండలమున కులోత్తుంగ రాజేంద్ర చోడనిచ్చికొని నెల్లూరిరాజుచేత ఏనుంగులం గానికగొనివచ్చి...." అని ఒక శాసనం చెప్తున్నది.[1] ఈ శాసనం ఎప్పటిదో తారీఖు తెలియదు. అయినా కాకతి గణపతిదేవుడు క్రీ. శ. 1249లో దక్షిణ దిగ్విజయం చేశాడు కనుక ఇది అప్పటిదే అని చెప్పవచ్చు.

శాసనంలోని తిక్కనబయ్యనలే సిద్ధేశ్వరచరిత్రలో చెప్పిన అక్కన్న బయ్యన్నలు. వీళ్ళు మనుమసిద్ధి బావమరదులు అని వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారు భావిస్తే 'సోదరులే' అని దేవరపల్లి వెంకటకృష్ణారెడ్డిగారు భావిస్తున్నారు.[2] నెల్లూరు చోడ వంశాన్ని ప్రక్కపుటలోలా పొందుపరిచారు :

---

1 1945 ఫిబ్రవరినెల భారతిలో నేలటూరు వెంకటరమణయ్యగారు ఉదాహరించారు.

2 భారతి – 1965 మార్చి. 'నెల్లూరు చోడవంశం' అనే వ్యాసంలో.

రాజేంద్రచోళ

మనుమసిద్ధి — తెలుగదేవరాజు (క్రీ. శ. 1214)

మనుమసిద్ధి

తిక్కరాజు (క్రీ. శ. 1232)

(౧) తిక్కరాజు. వీరగండ గోపాలుడు (క్రీ. శ. 1253)

మనుమసిద్ధిగండ గోపాలుడు (క్రీ. శ. 1257_63)

(౧) విజయాదిత్యరాజు ఇమ్మడి గండగోపాలుడు (క్రీ. శ. 1260)

తిక్కరాజు (క్రీ. శ. 1279)

వల్లసిద్ధి (సుతపంచకం)

మనుమగండ గోపాలుడు (క్రీ. శ. 1297)

ఈ వంశవృక్షం వల్ల తిక్కరాజనే అన్నయ్య, చినతాతగారి వంశం లోని విజయాదిత్యుడనే జ్ఞాతి మనుమసిద్ధికి ఉన్నాడని తెలుస్తున్నది. జ్ఞాతి సంగతి దేవుడెరుగునుగాని మనుమసిద్ధికి ఒక అన్న వున్నాడా? దశకుమార చరిత్రలో కేతనగాని, నిర్వచనోత్తర రామాయణంలో తిక్కనగారు గాని చెప్పలేదు. తిక్కన గారి వంశంలో ఖడ్గతిక్కన కొడుకులను సైతం వర్ణించిన కేతన మనుమసిద్ధి సోదరులను వర్ణించకపోవడానికి ఏవైనా రాజకీయ కారణాలు ఉంటాయి!

నిర్వచనోత్తర రామాయణంలోనూ, దశకుమార చరిత్రలోనూ ఉన్న వర్ణనలు చూస్తే మనుమసిద్ధి రాజ్యం చేస్తున్నప్పుడే ఆ కావ్యాలను వ్రాసినట్లు కనబడుతుంది. వీటిని ఈ ఇద్దరు క్రీ. శ. 1249 తరువాతనే వ్రాయడానికి ఆస్కారం ఉంది. క్రీ. శ. 1249 దాకా మొదటి తిక్కరాజు సజీవుడని ఒకశాసనం చెప్తున్నది. తండ్రి జీవితకాలంలోనే తిక్కన స్వతంత్రంగా రాజ్యం చేసినట్లు చారిత్రక సాక్ష్యాలు లేవు. గణపతిదేవుని దండయాత్ర క్రీ. శ. 1253 లో జరిగిం

దనీ, ఈ దండయాత్ర పూర్తి అయినపిదపనే తిక్కనగారు నిర్వచనోత్తర రామాయణాన్ని రచించి ఉంటారనీ చాగంటి శేషయ్యగారు అభిప్రాయపడుతున్నారు.1 ఇది వాస్తవం కావచ్చు.

క్రీ. శ. 1249 లో కాకతీయసేనలు దక్షిణాదికివచ్చి జయించినా, మళ్ళా క్రీ. శ. 1250 లో జటావర్మ సుందర పాండ్యుడు మనుమసిద్ధిని పారదోలినట్లు ఒక శాసనం ఉంది2 క్రీ. శ. 1253 లో గాని మనుమసిద్ధి స్థిరపడిఉండడు. అదీ కాక తిక్కనగారు నిర్వచనోత్తర రామాయణంలో మనుమసిద్ధిని ఇలా వర్ణించారు:

> "ద్రవిడోర్వీపతిగర్వముం దునిమి శౌర్యంబొప్ప గర్వాట ద
> ర్పవిఘాతంబు నొనర్చి వైరిమనుజేంద్రశ్రేణికిన్ గొంగనా
> నవనింబేర్కొనియున్నయట్టి విజయశ్రీధీశ్వరుంగా పిగా
> నెవిచెంజోళనమన్మసిద్ధియని ప్రాయేటన్ బ్రిగాఢోద్ధతిన్."
>
> (నిర్వచన. 1-39)

ఇందులోని ద్రవిడోర్వీపతి జటావర్మ సుందరపాండ్యుడు, విజయశ్రీధీశ్వరుడు మనుమసిద్ధియొక్క చినతాతగారి వంశంలోనివాడు అయిఉంటారు. వైరి మనుజేంద్రశ్రేణిలో సోదరతిక్కరాజు ఉండి ఉండవచ్చు.

ఏది ఏమైనా తిక్కనగారిని మనుమసిద్ధి 'మామా!' అని వరసపెట్టి పిలుస్తున్నందుకు తిక్కనగారు అల్లుని ఇల్లు నిలబెట్టారు. పోయినరాజ్యం సంపాదించి పెట్టారు. ఉన్న దాయాదులను రూపుమాపారు. బహుశా ఈ దాయాదుల కలహం భారతంలోని జ్ఞాతుల కలహం లాంటిది కావచ్చు. ఇటీవలి చరిత్రలో విజయనగరం వారసత్వం కేసులో మహాకవి గురజాడ తలమునకలుగా మునిగి పోయినట్లు తిక్కనగారు ఆదిలో నెల్లూరు చోడుల అంతఃకలహంలో పూర్తిగా పాల్గొని ఉంటారు. ఈ యుద్ధాలకు ముందు రాయబారాలలో, సంధిబేరాలలో, సహాయ సంపత్తులు సేకరించడంలో 'ఉద్యోగ పర్వం' అనుభవానికి వచ్చి ఉంటుంది. 'యుద్ధపంచకం' కళ్ళకుకట్టి ఉంటుంది. నిజజీవితంలో భారతకథను చూచిన తిక్కనగారు నన్నయగారు వదలిపెట్టిన మహాకార్యాన్ని తుదముట్టా పూర్తిచేయాలని సంకల్పించుకొని ఉంటారు.

క్రీ. శ. 1253 తరువాత నిర్వచనోత్తర రామాయణ రచన పూర్తి

1 ఆంధ్రకవితరంగిణి-రెండవ సంపుటం (ద్వితీయ ముద్రణ). పుటలు 252, 253.

2 నెల్లూరు శాసనాలు-రెండవభాగం. నెం. 16. పుట 830.

అయ్యాక యజ్ఞం చేసి ఆ పిమ్మట భారత రచన చేసి ఉంటారు నిర్వచనోత్తర రామాయణం రచించిన కాలానికి వారు సోమయాజులు కారు. ఆ పుస్తకం గద్యలో "ఇది శ్రీమదుభయకవిమిత్ర కొమ్మనామాత్యపుత్ర బుధారాధన విధేయ తిక్కన నామధేయ ప్రణీతం....."అనే ఉంది. భారతంలో "ఇది శ్రీమదుభయకవిమిత్ర కొమ్మనామాత్య పుత్ర బుధారాధన విరాజి తిక్కన సోమయాజి ప్రణీతం" అని ఉంది నిర్వచనోత్తర రామాయణ రచనాకాలానికి ముందే యజ్ఞం చేసిఉంటే ఆ సంగతి గద్యలో భారతంలో మోస్తరుగానే చెప్పుకొనేవారు. అయితే దశకుమార చరిత్రను కేతన అంకితమిచ్చిన నాటికి తిక్కనగారు వివిధ యజ్ఞాలు చేసినవారే. కేతన ఏమిచెప్పాడో చూద్దాం.

అధ్వరాబ్ధివనాథునకుఁ (1_94)
చతురానన సన్నిభునకు
సతత స్వాహాస్వధేతి శబ్దవ్యయ సం
స్కృత హవ్య కవ్యసంత
ర్పితమఖశిఖిముఖనిలింప పితృవర్గునకుఁ (1_95)
అగమప్రథితకర్మ ప్రస్ఫురమూర్తికిఁ (1_100)
ఉదాత్త శ్రౌతస్మార్త కర్మతత్పరమతికిఁ (2_1)
వేదోదితకర్మవ్రత (3_164)
యాగవిద్యాభిరామా (3_165)
సతతాధ్వరక్రియాకర్మఠపాణిపద్మునకు (5_134)
మఖసంతోషితమరుత్సమాజునకు (5_135)
యాజకమండలోత్తమా! (8_94)
యాగాహరణ నిపుణచితుండు (9_86)
అగమగోష్ఠీఘటన ప్రవేశము (10_192)

ఇలాగ కేతన పదకొండుసార్లు తిక్కనగారిని యజ్ఞయాగాదులు చేసే వారినిగా వర్ణించాడు అప్పటికి ఆయన సోమయాగం తప్ప అన్నీ చేసేశారేమో! దానినికూడ చేస్తే ఎక్కడేనా 'సోమయాజి' అని కేతన పేర్కొనేవాడే.

యజ్ఞయాగాదులంటే తిక్కనగారికి చాలా యిష్టం అన్న సంగతి వారి రచనలలో కూడ ప్రతిఫలిస్తున్నది. రావణాసురుడు చెరపట్టిన స్త్రీలను ఎలా వర్ణించారో చూడండి

"ఉడుగక కాల్చుచు నుండెడు శోకంబ యతితీవ్రహవ్యవాహనుడుగాగ
నిట్టూర్పుగాడ్పులు నిగిడించుటయ విలసిల్ల బ్రజ్వలితంబ పేతగాగ
బాయక యొనరించు బహువిలాపంబుల రాజితమంత్రాక్షరములుగాగ
గన్నీరుబోరన గ్రమ్మించుటల బొరిబొరి నాజ్యధారల పోతగాగ
గొలదికగ్గలమై యెదగలుగువగల-యొనరు సమిధలు గా నిట్టులువిదపిందు
రావణాభిచారంబుగ భావమందు-న్నుగ్రముగ వేల్పు తెరగునసుందెజూడ".
(నిర్వచన. 5-112)

మారణహోమం చేసున్న ఈఉవిదపిందు మొదట రావణాసురునికి ఎలా పట్టుబడిందో వేటకాడికి చిక్కిన పశుపక్ష్యాదుల ఉపమానాలతో చెప్పారు చూడండి.

"తట్టికివచ్చి యిట్టట్టు వోనేరని లేళ్ళవిధంబున లీలయొడలి
వలజిక్కియెక్కడ మెలగంగనేరని చిలుకలచాడ్పున జెన్నుదరిగి
మావున జొరబడి యావలజనలేని మీలచందంబున జాలగుంది
యురులలోబడి యెందువరుగంగజాలని నెమిళుల తెరగున గొమరుదక్కి
కలయ జూచుచు బెళుకంగ నెఱుగురాక-నలగుమేనులతో నెరిదలలు వీడి
వెగడువడి వెల్లనైకదువిన్నబోయి-పుష్పకంబుననున్న యప్పొలతులెల్ల".
(నిర్వచన. 6-10)

ఈ పద్యంలో ఒక చక్కని శిల్పం వుంది. సీసపద్యం నాలుగుపాదాల లోనూ వరుసగా లేళ్ళనూ, చిలుకలనూ, చేపలనూ, నెమిళ్ళనూ చెప్పారు తేట గీతిలో చూచుచు, బెళుకంగ, ఎలుగురాక, నలగుమేనులతో, నెరితలలు వీడి అనే క్రియలను వాడారు. ఆడవాళ్ళ కళ్ళు లేడికళ్ళు. పలుకులు చిలుకపలుకులు. మేని కాంతి బేడిసలలాగ మిలమిలలాడుతుంది శిఖలు నెమలిపింఛాలు. ఎటూపోలేని లేళ్ళలాగా, బెదురుచూపులు చూస్తూ వలలో చిక్కిన చిలుకలలాగా నోటమాటరాక, చేపలలాగ తప్పించుకోలేని మేనులతో, పింఛాలు వాలిన నెమళ్ళలాగ ఆ జవరాళ్ళు వున్నారనడంలో మంచి కల్పన వుంది. కవి సమయానికి కట్టుబడుతూ సందర్భోచితంగా వర్ణించడం జరిగింది

ఒక్కమాటలో పాత్రల స్వభావాన్ని చెప్పడంలో తిక్కనగారు సిద్ధహస్తులు. "ఈ తరుణులందర్నీ ఎందుకిలా చెరబట్టావు" అని విభీషణుడు అడిగితే "శౌర్యవంతులు పగరవారి జెరలపట్టక ముద్దాడివత్తురయ్య" అని రావణుడు కచ్చితంగా చెప్పాడు. (నిర్వచన. 6-8)

వాస్తవానికి నిర్వచనోత్తర రామాయణంలో పదికి ఏడింతలు రావణ

కథేగాని రామచరిత లేదు. ఈ రావణ చరిత్రకు రాముడు కేవలం శ్రోత. ఈ కావ్యంలో పది ఆశ్వాసాలు వున్నాయి ఎనిమిదవ ఆశ్వాసం నుంచి రామకథ మొదలవుతుంది నన్నెచోడుని కుమారసంభవం చదివిన ప్రభావంవల్ల ఇందులో తిక్కనగారు కూడ సీతారాముల ఉద్యానవిహారం, సీతారాముల జలవిహారం, సీతారాముల లీలావిహారం మొదలైనవి 64 పద్యాలలో వర్ణించారు.

"మూలములో పది పద్యములలో ముగిసిన ఈ దంపతుల స్వచ్ఛంద విహారాలను తిక్కన అరవై పెద్ద పద్యాలలో వింతవింతగా విరివిగా వర్ణించినాడు. (నిర్వచన. 8: 20. 80) ముందు ఆమె పడబోయే మహాయాతనను కవి భావనచేయ గలుగుట కిది పాథేయంగా భావించినాదేమో ! వాల్మీకి ఈ సందర్భంలో సీతారాములచే మైరేయమాంససేవ చేయించినాడు. (రా ఉ. 42 _ 18) కాని తిక్కన దాని మాట చల్లగా జార్చినాడు. అసలు సీతారాము లేమిచేసినా చేయకపోయినా తిక్కన బ్రాహ్మణ దృష్టిలో ఆ రెంటికీ చోటు లేదాయెనేమో ! అప్పటికింకా ఆయన సోమయాజియైనా కాలేదుగా !" అని రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు వ్యాఖ్యచేశారు.1 మూలంలో పదిపద్యాల విహారం ఇందులో చిన్నా పెదా 64 పద్యాలు కావడం తిక్కనగారి రసదృష్టి, నన్నెచోడుని ప్రభావం అని చెప్పాలి. పార్వతి చెలికత్తెలు కుమార సంభవంలో జలక్రీడచేసినట్లే ఇక్కడ సీతమ్మ చెలికత్తెలు కూడ చేస్తారు.

'నను గాంతిదొలకెడు ఘనకుచ యుగళంబులదరంగ జిలుకుల నాడియాడి
మెరుగులుదూగెడు మృదుకరవల్లిక లల్లాడ జల్లుపోరాడి యాడి
జిగితొలంకెనగెడు మొగములు నిక్కుచు నడగుచుండగ నీదులాడియాడి
మించెల్ల దిక్కులు ముంచిచల్లెడు మేను లలప్రకాలగ నోలలాడియాడి
యొలినిలుచుచు గరళుల దేలిచనుచు _ మునిగిపోవుచు వోర్తోరు ముంచినట్టి
లోతునకు నొయ్యదిగుచుచు నీతలేని _ యచటమిన్నకయాడుచునాడిరర్తి."
(నిర్వచన 8 _ 49)

కుమార సంభవంలో 18 పద్యాల జలక్రీడవర్ణన ఉంటే ఇందులో 28 పద్యాలు ఉన్నాయి. వీటిలో కొన్ని మరీ మనోహరంగా ఉంటాయి, చూడండి.

"అందరకున్న సలిలవిహారమునకు
గడగి యొక్కరు గ్రక్కున దొడవలూడ్చి
నెలతుకల మొత్తమును వచ్చనిలుతుననగు
టంపపొదిలోని బరిగోలయట్టులుండె" (నిర్వచన 8 _ 46)

---

1 పారస్వతావలోకము. 'తిక్కన తీర్చిన సీతమ్మ.' పుట 166.

జలవిహారం చేశాక వనితలకు పెదవులు ఎర్రబడ్డాయి; కురులు నల్లబడ్డాయి; దంతాలు తెలుపెక్కాయి. నిర్మల మధుర స్వభావుల పొందువల్ల వారి వారి స్వభావాలు ఇనుమడిస్తాయని ఒక కల్పనచేశారు. చూడండి :

"వెలదికి మోవికెంపు నెరివేవలికప్పును దంతపం క్తినుం
దెలుపును బేర్చి యొప్పెసగె నీళులపొందునవల్ల యెవ్వరిం
గలసిన వారివారి దెసగల్గు గుణం బనుకూలవృత్తి ని
ర్మల మధురస్వభావులు సమగ్రవిలాసము పొందజేయరే ?"

(నిర్వచన. 8 - 61)

సీతారాముల వనవిహారంలో ఆ దంపతుల శృంగార విలాసాన్ని బొమ్మ కట్టించినట్టు తిక్కనగారు వర్ణించాడు. అందని పువ్వులు సీతచేత రాముడు కోయించాడు. చూడండి :

"అల్లవె లెస్స పువ్వులవి యందని గుత్తుల దిక్కుసూపి తా
వల్లవచేరి నేను వెగయన్నిను నెత్తెద గోయుమంచు భూ
వల్లభు డాదటం బొదివి వామవిలోచవ నెత్తెద తనూ
వల్లికతోన మైబులకవర్గము కాముడు నారు పోయగన్."

(నిర్వచన. 8 - 31)

వనవిహారం పూర్తి అయేసరికి సీతారాములు ఇపవురును "సౌఖ్య రసముల గరువుగట్టి పోసిచేసిన రూపుల పోల్కి"లైరి (8-80)

ఇంత అన్యోన్యంగా ఉన్న సీతను రాముడు లోకానికి వెరచి, నోళ్లు మూయలేక 'సడికంటె చావుమే'లనే సామెతతలచి విడిచిపెట్టడానికి నిశ్చయించాడు. వాల్మీకి ఆశ్రమంవద్ద వదలిపెట్టమని లక్ష్మణునికి చెప్పాడు తానే వెళ్ళి సీతతో 'తపోభూములకు వెళ్ళాలని ముచ్చటపడ్డావుగా, లక్ష్మణదేవుడు నిన్ను తీసుకువెళతా' డని చెప్పి పంపించాడు. సీత పొంగిపోయి వెళ్ళింది అడవిలో లక్ష్మణుడు చెప్ప లేక చెప్పలేక చెప్పాడు. ఆమె కీలు ఎడపిన యంత్రముక్రియ నేలపయి పడి పోయింది. అప్పుడామె చేష్టలను కవిబ్రహ్మతప్ప వర్ణించలేడన్నంత గొప్పగా— వివరాలతో తిక్కనగారు యిలా వర్ణించారు.

పడి మూర్ఛిల్లి మగుడనొక - వడికిం దెలివొంది బాష్పవారి గనుగవం
గడలుకొనమండ వాతెర-దడుపుచు వెలవెల్లనగుచు దల్లడపడుచున్.

(9-18)

పలుకుడిగి పెద్ద ప్రొ_ద్దొపలద్దృష్టి మరందిజూచు గొందొకనవ్వం
దలయూచు ముక్కు_పైనం _ గుళమిడు వెరగందు వగలకుంగొలువిచ్చ్బెడా.
(9_19)

సందియంబుపడ విచారంబుపకుజొర_మారుపలుక నొండు మాడ్కి_ పేయ
వెరవుగాక పిడుగు వ్రేసినయట్లైన_మాటకియ్యకొనుచు బోటిపలుకు
(9_20)

సీతమ్మ లక్ష్మణునితో చెప్పిన ప్రతిమాటా ఒక కన్నీళ్ళలో ముంచినా మందే విష్పుకణం నోటివెంట ఎంత పేపటికీ మాటరాక పెదవులు తడుపుకొని ఎట్టకేలకు ఆమె అన్న మొట్టమొదటి మాటలు "అగుగాక. యిట్లు చేసెద. రాముడిని నేను అనేది ఏముంటుంది ?" అంటూ ఇలా చెప్పింది :

"అఖిలధర్మస్థితి నవచారియందునే యౌవనంబున దవమాచరించె
గరుణాసముద్రుండు గాడందునే యట్టి యపరాధి గృతకవాయనముగాచె
నాశ్రితరక్షమె నర్థిలేడందునే పగతుతమ్ముని రాజ్యపదవి నిల్పె
బాటించి నన్ను సంభావింపడందునే నాకుగానెన్నొ యత్నములుచేసె
బతిజనించినకోలెను బరహితె క_లోలమతి యొదల్పిదిమినబాలువచ్చు
నాక దిది కార్యమని నిశ్చయంబుచేత_నాయభాగ్యంబ యొందొక
పేయునేల ? (9_22)

అవును ! తన అభాగ్యమే ! కష్టాలు అనుభవించడానికే పుట్టిన శరీరం ఇది. పూర్వజన్మలో ఇతరులు తనవల్ల బాధపడ్డారు. ఇప్పుడు ఆఫలం అనుభవించకుండాపోతుందా ? అని తలచింది అప్పగింతలు పెట్టసాగింది.

"అతులిత పుణ్యమూర్తులగు వ త్తలకెల్ల మ నేనుభ క్తిమె
క్కుతి నెరిగింపు సూర్యకులకేతువు నా విలపిల్లు రామునం
తతి భరియించి యున్నయది దానికి శోభవమందగచ్చవ
స్థితినయినం దలంపు దయపేయుడు మీరనియప్పగింపుమీ !" (9_25)

పెట్టవలసిన అప్పగింత అయిపోయింది. భర్తకు చెప్పాలి. ఏమి చెపుతుంది ?

"జనపతికి నింక నే నే
మనిచెప్పిన నేమియగును, నది గడచనె, నై
నను మాసుపోక వెండియు
వనియెద నొకమాట రఘువరానుజ ! సీతోడా." (9_26)

తనమదినొక్క యుమ్మలిక దక్కన మంచిది దానిబాపగా
నని తలపోసి చేయుపని తక్కట యేనును లోనుగానె నా
కునెఱగజెప్పి పొమ్మనుటకుం దగనే మొగమోటలేక మ
న్ననయెడనైన రాజుల మనంబులు ద్రిప్పగ బల్మికల్గునే?" (9-27)

నాతో చెప్పి పొమ్మనడానికి తగనా అంది. అతడు తన భర్తగా తనను పంపలేదు; జనపతిగా, రాజుగా పంపాడు. కాని, తాను భార్యగా అతని మాటను శిరసా వహించాలి. 'కానిమ్ము' అంది పూర్వం చేసిన అగ్నిపరీక్షను తలచుకొంది.

"మేనికి నంతవంత బడ మిక్కిలి కారియ బెట్టి నొంపగా
బూనితినోర్వకున్న నదిపోవునె యట్లు జగంబువారలుఁ
మానములేక యీ తులువమాటల నాడెన నాడ దుస్సహం
బైనది దీని మానుప నుపాయముచొప్పడ దేమి సేయుదుఁ." (9-30)

సీత ఇలా అంటూనే ఉంది. లక్ష్మణుడు మారుమాటాడకుండా ఆమె పాదాలను చూసి మొక్కి ప్రదక్షిణం చేసి వెళ్ళిపోయాడు. ఆమె అడవిలో ఒంటరిగా మిగిలింది. అడవిలో జీవితం ఆమెకు కొత్తకాదు. పూర్వం పద్నాలుగేళ్ళు గడిపింది. అయితే అప్పటిదారి వేరు ఇప్పటిదారి వేరు అదే బాధపడింది.

"మున్నొ తెరఁగుననున్నట్టి యే నిప్పు డెమ్మెయి వనమున కెట్లుపోదు
నిదియేమి యొంటిమైనే తెంచితనిన నెప్పాట నేమరుమాటపలుకనేర్తు
నెవ్వరితోడ నే నేమని యీ దురవస్థ మాటికి జెప్పి వనరుదాన
బతియిల్లు వాసినకతము వన్నదిగిన నేను దప్పేదిగా నేర్పరింతు
మునిసతీ జనంబు ముందటగొంకక-యెవ్విధమున మెలగి యిచటనిలిచి
కాలమెట్టి భంగి గడపుదు నేనని-యడలి యేడ్చుచున్న యవసరమున".
(9-35)

నిజమే! భర్త యిల్లు వదలిపెట్టిన ఆడదాన్ని అందుకు కారణమడిగితే ఏ తప్పువల్ల ఇలా జరిగిందని చెప్పుకోగలదు? అందుకే ఆమె అడలి ఏడ్చింది.

ఇటువంటి కష్టాల్లో ఉన్న సీతమ్మను వాల్మీకి ఆదుకొన్నాడు. అతని ఆశ్రమ పరిసరాల్లోనే లక్ష్మణుడు ఆమెను వదలిపెట్టాడు. వాల్మీకి ఆదికవి. కవులందరికీ పూజనీయుడు. ప్రత్యేకంగా ఒక పద్యంలో నుతించకపోయినా తిక్కనగారికి వాల్మీకిమీద ఎనలేని గౌరవముంది. రామాయణం వాల్మీకి ఆశ్రమంలో నిత్యపారాయణం. దానిని ఇలా వర్ణించారు :

"ఆశ్రమము నెల్లయెడలను
విశ్రుత మునిదారకులు ప్రవీణతమై సం
జాశ్రుతిమేళనమానం
దాశ్రులు బలికలును దాల్పనట్లుగ బాడఁగ. (10-42)

అభినవాకృతియగు కృతియగుటఁజేసి
యాత్మగౌతుక మంతంత కగ్గలింప
నమ్మునీశ్వరు చెప్పిన యాదికావ్య
మయిన రామాయణము చెవులార వినుచు. (10-43)

సరసంబగు రఘుకులపతి
చరితం బొక్కొక్కచో విజస్వాంతంబుం
గరగింప దన్మయత్వము
బొరయుచు నద్దినము నృపతి పుత్రుడు గడపెఁ". (10-44)

తిక్కనగారి వాల్మీకి

ఒక మహాకవి యింకొక మహాకవి పాత్రను తన రచనలో సృష్టించి నప్పుడు అతని నోటంట ఏ మాటలు చెప్పిస్తాడో, ఏ భావాలు వివరిస్తాడో, ఏ ఉపదేశం చేయిస్తాడో చూస్తే అది చాలా ఔచిత్యవంతంగా కనబడక మానదు. వాల్మీకి పాత్రను తిక్కనగారు ఎలా చిత్రించారో చూద్దాం.

సీతమ్మ కంటికి, మంటికి ఏకధారగా ఏడుస్తున్నది. అప్పుడు ఆ యేటి ఒడ్డుకు మునిబాలకులు వచ్చారు ఆ శోకాన్ని విన్నారు. వాళ్ళ గుండెలు కరిగి పోయాయి. ఆశ్రమానికి వెళ్ళారు. వాల్మీకితో చెప్పారు "ఏ మహానుభావుని భార్యోగాని నిరుపమానమైన ఉదాత్తమూర్తి శోకిస్తూవుంటే చూశాం. దగ్గరకు వెళ్ళడానికికాళ్ళు ఆడక, మీతో చెప్పడానికి వచ్చాం" అన్నారు.

వాల్మీకి దివ్యదృష్టితో చూశాడు. రామచంద్రుని భార్య అని గ్రహించాడు. వెంటనే 'ధర్మవిధిని' మహిళార్ఘ్యపాత్రను చేతతీసుకొన్నాడు. రభసంతో వెళ్ళాడు. ఆమె ఘోరదశాపరిపాక తపచేతన. ఆమెను 'సంతర్పణ వాక్య పూర్వ కం'గా ఊరడించాడు. ఆమె ఆ ముని పాదయుగళానికి అశ్రుధారలతో 'పాద్యం' అర్పించింది. అతడు సపత్నీభం పొరదిల్ల గద్గదికా నిరుద్ధమానసుడై ఇలా అన్నాడు. "జనకమహారాజు తండ్రట। దశరథమహారాజు మామట। విశాల యశశ్శ్రీధనుడైన రాముడు నాథుడట. వనితలలో నీకు సరిసాటి ఎన్నగలమా ? నువ్వు ఇక్కడికి

రావడానికి గల కారణం హృదయంలో భావించి తెలుసుకొన్నాను. నీ పావనచరిత్ర ఈ వెడ మాటలవల్ల ఆరడిపోవడం చూసి అతి విచారిస్తున్నాను.

"లోకముల నెద్దియేవియు నాకు నెరుగ
రానియట్టిది లేదు నిర్మలతనొప్పు
నీదుచరితంబు తెల్లంబుగాదె ; రాము
నేరమియెచూపె యింతయు నిక్కమరయ". (9_44)

అన్నాడు. 'లోకంలో నాకు తెలియనిదంటూ లేదు'. అని మొదట చెప్పడం స్వాతిశయం, స్వోత్కర్షగా కనబడుతుందిగాని సీతను అనునయించడానికి ఇది చెప్పాలి. ఈ ధిషణాహంకారం యిక్కడ కావాలి. ఆమె విశ్వసించాలి. "నాకు సమస్తం తెలుసు. నీ చరిత్ర నిర్మలమైనది. వాస్తవానికి యిదంతా రాముని అజ్ఞత సుమా!" అని ఊరడించాడు.

"ఇదె మనయాశ్రమం బిచట నీవు వసింపు తపస్వినుల్ ప్రియం
బొదవగ నీకు నెల్లపనియుం బరమాదరవృత్తి నాచరిం
చెద రిదె నీగృహంబునకు జేరితి గావున నీదుగర్భ మ
భ్యుదయముబొందు దుర్యశముపోవు బదంపడి నమ్ము మెమ్మెయిన్". (9_45)

ఈ పద్యంలో "ఇది మన ఆశ్రమం" అని మొదట అన్నాడు. వెంటనే 'నీ గృహానికి చేరావు' అన్నాడు. నీ గర్భం అభ్యుదయం చెందుతుందన్నాడు. ఈ అపవాదు మెల్లగా పోతుందన్నాడు. 'మనయాశ్రమం', 'నీ ఇల్లు' అనిచెప్పాక 'నీవు గర్భిణివి' అని జ్ఞాపకం చేయడంలో ఎంతో లోకజ్ఞత వుంది. పురిటికి పుట్టింటికి వచ్చినట్లు ఆమె భావించడానికి అప్పుడే వీలుంది.

"అర్ఘ్యవ స్వీకరించు !" అంటే ఆమె అతని మాటలలోని విజ్ఞాన్ని గ్రహించింది అర్ఘ్యం అందుకొంది. 'సుశ్లోకు'డైన ఆ మునీశ్వరు సాకతమున శోకవహ్ని శాంతత పొందింది. ఆమెను మెల్లగా నడిపించుకొంటూ తన ఆశ్రమానికి చేరుకొన్నాడు వాళ్ళకు తపస్వినులు ఎదురైనారు. వాల్మీకి ఆమెను వాళ్ళకు యిలా పరిచయంచేసి అప్పగించాడు.

"జనకుని కూతు రార్యగుణశాలిని రాముని దేవి సీత యా
తని కొరగామి నియ్యెడకు దాపసవృత్తి జరింపవచ్చె ని
వ్వనితకు నెల్లకృత్యము దివానిశముం బరికించి బాంధవం
బు నెరయజేయుడీయని తపోధనసత్తము డప్పగించినన్". (9_48)

ఎంత మితభాషి! ఎంత తూచి వాడిన మాటలు! "జనకుని కూతురు! ఆర్య గుణశాలిని! రాముని దేవి! సీత! అతని. చేతకానితనంవల్ల యిక్కడికి తాపసవృత్తి చరించడానికి వచ్చింది" అనడంలో ఎంతో కథ ఒక మహాకవి ఇంకొక మహాకవిచేత చెప్పించాడు.

తరువాత మళ్ళీ వాల్మీకి పాత్రచేత తిక్కనగారు ఇలాగ మాట్లాడించినది శ్రీరాముడు అశ్వమేధయాగం చేసినప్పుడే. ఆ యాగానికి వాల్మీకి కుశలవులను వెంటబెట్టుకొని వెళ్ళాడు. రాముని మనస్సు ఎలాఉందో తెలుసుకోవాలనుకొన్నాడు. కుశలవులతో రాముని చెవి సోకునట్లుగా రామాయణం పాడమన్నాడు, మనుజేశ్వరు సభలో నేనున్నను లేకున్నను మనంబున గొంకక పాడమన్నాడు. వాళ్ళు పాడారు. రాముడు విన్నాడు. విని 'ఉత్సుకతతో' "ఎవరి పిల్లలుమీరు? ఈ ప్రబంధం ఏ ముని కృతం?" అని ప్రశ్నించాడు. ఆ కుమారులు ఆదికవి మోము చూశారు. అతని ముఖంలో చెప్పమని అనుజ్ఞ కనబడింది "ఈ సందర్భం వీరుచేసినది. మేము వీరి శిష్యులం" అని చూపించారు రాముడు వాల్మీకిని శ్లాఘించాడు. "మీ రచనవల్ల నా అల్పచరిత్రను లోకం కొనియాడుతుంది. మీ కృపామహిమ చేత కావ్యమయోజ్జ్వలమూర్తి నయినాను. ఈ చిత్రవాక్యవరో వినాలని వుంది. ఇందులో ఏమీ రహస్యం లేకపోతే చెప్పండి". అని రాముడు అడిగాడు. వాల్మీకి యిలా చెప్పాడు :

"వినయము బెంపు నేర్పును వివేకమునుం గల నీవు మేదినీ
తనయ దొరంగుబెట్టు టుచితంబుగ జూచితివిట్లు పోలునే
యనఘ విశుద్ధయైన సతినక్కట యెక్కడనేని బొమ్మ నీ
వని వెడలంగ ద్రోచిన దయాగుణకీర్తికి హానిపుట్టదే? (10 - 128)

నా తగ్గిలోన ద్రోచిన
వాడవకట! యంత లోక వల్లభవిమ్మై
నే దడవి ద్రోచి తెరగడు
వాడిగదే నీకు రాఘవకులప్రవరా! (10 - 129)
అంతనుండియు సీతోడ నలిగియున్న
వారమేమది యట్లుండె వారిజాక్షి
తెరగు వినుమని యట్లను మరియు ముని వి
నీతజాతోత్సుకుండగు నృపవరునకు." (10 - 130)

"ఆనాటి సంచి నువ్వంటే నాకుకోపం." అని రామునితో తిక్కనగారి వాల్మీకే అనగలడు. "దానికేం, విను" అని సీతను తాను కాపాడినసంగతి, కుశలవుల

జన్మం మొదలైనవి వివరంగా చెప్పారు. వాళ్ళను పెంచి పెద్దవాళ్ళను చేసి విద్యా బుద్ధులు నేర్పడం తెలియజేశాడు.

"ఎంతకాలంబువోయిన నెరవకాదె
యొరుల సొమ్మనితలచి యాగోత్సవమున
కిదియ కానుకగా వీరి విట్లు తెచ్చి
నిన్ను జేర్చితి రఘుకులనృపవరేణ్య !" (10_139)

తన ధర్మాన్ని నిర్వర్తించి కుమారులను తండ్రికి అప్పచెప్పి ఊరుకొన్నాడు వాల్మీకి. తిక్కనగారిలాగే తిక్కనగారు సృజించిన వాల్మీకి కూడ నిండుకుండ ! మితభాషి ! గంభీరుడు !

వ్యాస వాల్మీకు లిద్దరి సృష్టినీ తన స్వంతం చేసుకొన్న తిక్కనగారు ప్రజలకోసం, ఆంధ్రావళి మోదముం బొరయు నట్లుగా మహాకవిత్వ దీక్షావిధినొంది గద్యపద్యాలు వ్రాశారు. దేశం ఆనందించాలన్న కోరిక గొప్పది. 'ఆనందం' అన్నది తిక్కనగారి ఆశయం. భారతంలో ప్రతిపర్వాంతంలో ఆనందం ముద్ర ఉంటుంది. హరిహరనాథుణ్ణి ఆనందరూపునిగా వారు ఊహించారు. పర్వాంత పద్యాలలో ఆఖరి సంబోధనలు ఎలా ఉన్నాయో చూడండి :

1.	విరాట	పర్వాంతం	ఆనంద సంస్తూయమానా !
2.	ఉద్యోగ	....	పరమానంద భూత్యేకరూపా
3.	భీష్మ	....	శంతతానంద సాంద్రా
4.	ద్రోణ	....	శాశ్వతానందమూర్తీ
5	కర్ణ	....	నిర్భరానందదేహా
6.	శల్య	....	ఆనందరూపా
7.	సౌప్తిక	...	సుస్థిరానందభాసా
8	స్త్రీ	....	ఆనందశీలా
9.	శాంతి	....	భాస్వరానందమార్గా
10.	ఆనుశాసనిక	....	నిష్కలానందమూర్తీ
11.	అశ్వమేధ	....	దర్శితానందవర్త్మా
12.	ఆశ్రమవాస	....	పానందవర్గా
13.	మౌసల	....	ఆనందప్రకాశస్వరూపా
14.	గ్రంథాంతం	....	సంభృతానందభావా !

చదువరుల సౌకర్యం కోసం పర్వాంత పద్యాలలోని సుదీర్ఘ సమాసాల లోనుంచి ఆనందముద్రను వేరుచేసి చూపించాను. నాలుగవ పాదంలో విధిగా ఆనందముద్ర ఉంటుంది.

తిక్కనగారు పర్వాంతంలో ఆనందముద్రను వాడుతారని మొదట గుర్తించినది రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు. కావ్యాలను అభిమానిక పదాంకితంగా భారవి, మాఘాదులవలె తెలుగులోను కొందరు చేసినట్లుంది. తిక్కనగారి వలె హరిహరోపాసకుడైన కొలని గోపరాజు తన 'సింహాసనద్వాత్రింశిక'ను 'స్వరూపా' అనే మాటతో అంకితం చేశాడని రాళ్ళపల్లివారు గుర్తించారు.

పర్వాంతంలో ఆనందముద్రను వేసిన తిక్కనగారు గ్రంథాదిని దానిని వాడారా అన్న అనుమానం కలుగుతుంది. "శ్రీయన గౌరినాబరగు చెల్వకు...." అనే మంగళాచరణం అయ్యాక వెంటనే తిక్కనగారు వచనంలో ఆనందముద్ర వేశారు. "....అవి సకల బ్రహ్మప్రార్థనంబు చేసి తత్ప్రసాదాసాదిత కవిత్వతత్వ నిరతిశయానుభావానంద భరితాంతఃకరణుండనగుచు...." (విరాట. 1_2)

అయితే కావ్యం మొట్టమొదటి పద్యంలోకాక రెండవ నెంబరు వచనంలో భావానందం వుంది. కనుక గ్రంథాంతంలో ఉపధాపద్యంలో (ఆఖరి దానికి ముందున్న దానిలో) కూడా భావానందం వాడితేనేగాని శిల్పంలో నిండుదనం రాదు. అందుకే ఆ ఉపధాపద్యం లోపలే "కేవల భావానందమయా! వేదవ్యాస వర్ణనారూఢదయా!" అని ఉపధాచరణంలో వాడి సరిపుచ్చారు. (స్వర్గా. 88)

భారతరచనా కాలంలోనేకాక అంతకు ముందునుంచీ ఈ ఆనందపదాసక్తి తిక్కనగారికి వుంది. నిర్వచనోత్తర రామాయణం మంగళాచరణంలో 'ఆనందసాంద్రా స్థితిః' అని వుంది. శ్రీహర్షుని నైషధం యిలాగే ఆనందపదాంకితమట. తిక్కనగారు ఉభయ భాషలలోనూ పండితులు. హర్షుని శిల్పరహస్యాన్ని వాడుకొన్నారు కాబోలు. లేక వారికి తైత్తిరీయం చెప్పిన "ఆనందో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్" అన్నది పరమ ప్రమాణం కాబోలు. ఈ ఆనందముద్రవల్ల వారి ఫిలాసఫీ 'మానవజీవితం ఆనందమయం అవాలనే ఆకాంక్ష' అని తెలుస్తున్నది.

అయితే మానవుడెప్పుడూ పంజరంలోని చిలుక. తిక్కనగారికి ఈ ఉపమానం చాలా ఇష్టం. నిర్వచనోత్తర రామాయణంలో మొదటి మనుమసిద్ధిని వర్ణిస్తూ, "కీర్తిజాలము త్రిలోకీశారికకు అభిరామ రాజిత పంజరంబుగ జేసి" అని చెప్పారు. (నిర్వచన. 1_30)

భారతంలోని షష్ఠ్యంతాలలో హరిహరనాథుణ్ణి "త్రిభువనభవనదృఢపంజరవిభవమహితుణ్ణి" చేశారు. కాని, వెంటనే "సమస్త విష్టప నిర్మోక భుజంగ పతివి" చేశారు. (విరాట. 1-33)

పంజరం లాంటి ప్రాపంచిక జీవితంలో భావానంద మొకటే మానవుణ్ణి ఆశాజీవిగా చేస్తుంది. కోరికల కుబుసాన్ని మానవుడు వదలిపెట్టినా, కొత్తకుబుసం పుట్టుకొస్తుంది. మానవుడు సృష్టించుకొన్న దేవుడైనా కనీసం సమస్తవిష్టప నిర్మోకభుజంగపతి కావడం కొన్ని వేళలలో అవసరం. భారతాన్ని సంపూర్ణంగా రచించిన తిక్కనగారికి ఇంకే కోరికలూ లేవనిపిస్తున్నది "హరిహరనాథా! సర్వభువనార్చిత! నన్ కృపజూడు మెన్నడున్" అని ఒక్కటే ఒకటి కోరుకొన్నారు.

భారతంలో గ్రంథాదిని కృతికర్త భావానంద భరితాంతఃకరణుడు. గ్రంథాంతంలో కృతిపతి సంభృతానంద భావుడు. ఏ ఆశయానికైతే మనం మన జీవితాన్ని అంకితం చేశామో ఆ ఆశయం యొక్క ఆనందమే మన ఆనందం:

8

ఆంధ్ర భోజుడు

శ్రీరామునంతటివాని చరిత్ర వాల్మీకి వ్రాయకపోతే తెలిసేది కాదు. మేరు పర్వతాన్ని ఎత్తిన రాజైనాసరే. అతనిమీద ఒక కవి కృతి చెప్పకపోతే భూమిమీద అతని కథ ఎవరూ చెప్పుకోరు. ఈ నిత్యసత్యాన్ని తెలుగులో ఒక కవి పద్యంలో చెప్పాడు.

"అకులవృత్తి రాఘవు శరాగ్రమునందు దృఢాగ్రలగ్న నీ
రాకృతి వార్ధి యింకుట దశాస్యుని జంపుట మిథ్యగాదె వా
ల్మీకులు చెప్పకున్న కృతిలేని నరేశ్వరు వర్తనంబు ర
త్నాకరవేష్టితావని వినంబడ దాతడు మేరువెత్తినన్." (సకలనీతి. 22)

ఇంత చక్కని పద్యం చెప్పిన ఈ కవి పూర్తిపేరు ఏమిటో మనకు తెలియదు. ఇతడు ఏ కాలంలో జీవించాడో, ఏ రాజుమీద కృతి చెప్పాడో కూడ వివరాలు దొరకవు. అయితే ఇటువంటి రసవంతమైన పద్యాలు ఇతడు చెప్పాడని మనకు ఎలా తెలుసున్నదంటే 'నీతి భూషణం' అనే గ్రంథంలోని పద్యాలు అని పేర్కొని మడికి సింగన 25 పద్యాలను తన 'సకల నీతి సమ్మతం'లో వివిధ శీర్షికల క్రింద ఉదాహరించాడు.

మడికిసింగన పుస్తకాన్ని తొలిసారి ప్రచురించిన మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు "నీతిభూషణమును నాంధ్రభోజుఁడను కవి రచించినట్లొక లక్షణగ్రంథ మున్న గలదు. కాని యత డెవ్వఁడని గుర్తింప వీలుకాదు. బాలబోధలక్షణమున దీనిలో నుండి పెక్కు పద్యము లుదాహృతములయ్యె" అని వ్రాశారు. రెండు పద్యాలను చూపించారు. అవి ఇవి :

"సకలస్థాణుశిరఃప్రవర్తి మకుటనక్షద్వంద్వశుక్లాభిరం
జకుఁడై సర్వదిగంతగామి ననకృత్స్వం సేవ్యమానుండ నై
ష్ఠికుఁడం గావున మత్సమాను డగునే శీతాంశు డం చెప్పదుఁ
డిక మిందుం బ్రహసించునట్లు సుజనుం డుల్కం దురాత్ముం డిలన్".

"నలపిన వంతలం గురియు వర్ష సమాగమమేఘ మేగి త
న్మలినత దాతయం దవగుణంబును సహ్యమె వృష్టిలేక ని
ర్మల మగుచో దలంపగ శరద్భవ మేటికి నట్లయాగి మె
న్నెలయనివాని వెల్లదన మేమి ప్రయోజన మర్థికోటికిన్" 1

బాలబోధలక్షణం నుంచి తీసుకొన్న ఈ రెండు పద్యాల తరువాత "నీతి భూషణమునకు సంస్కృత మూలమేదో యిప్పటికి దెలియరాదు" అని కవిగారు వ్రాశారు. ఇది అనువాదమని భావించడానికి ఏమి ఆధారాలున్నాయో మనకు తెలియరాదు. ధారాపురం రాజధానిగా పరిపాలించిన భోజరాజు (క్రీ. శ. 1000-1050) ఈ తెలుగు పుస్తకాన్ని వ్రాశాడని రామకృష్ణకవిగారు భావించారు. భోజరాజవిభూషణమనే నీతిభూషణము పేరు ఉదాహరించి రామకృష్ణ కవిగారు "భోజరాజాంధ్ర ద్రవిడ కర్ణాటముల గవిత్వము చెప్పజాలెననుట మనకు హృదయానందముగా నున్నది" అని వ్రాశారు.2

మడికి సింగన తన గ్రంథంలో తెలుగు రచనలనే ఉదాహరించాడు. "ఆంధ్రభాషాకోవిదులగు సుకవీంద్ర విరచితంబైన ముద్రామాత్యపంచతంత్ర బద్దెభూపాలచాణక్య ధౌమ్య విదుర ధృతరాష్ట్ర బలభద్ర కామందక గజాంకుశ నీతిసార నీతిభూషణ క్షేమేంద్ర భోజరాజవిభూషణ పురుషార్థసార భారత రామాయణాది మహాకావ్యములు వాడుకొన్నాడు.3 అతడు నీతిభూషణాన్ని, భోజరాజవిభూషణాన్ని వేరువేరుగా పేర్కొన్నాడుగాని పద్యాలు ఒక్క నీతిభూషణములోనుంచే ఉదాహరించాడు.

మడికి సింగన వాడుకొన్న నీతిభూషణములో నుంచే లక్షణకర్తలు ప్రయోగాలను స్వీకరించారనుకోవాలి. నీతిభూషణాన్ని ఆంధ్రభోజుడు వ్రాశాడని ఏ లక్షణకర్త చెప్పాడో రామకృష్ణకవిగారు విశదపరచలేదు. బాలబోధ లక్షణకర్త అయితే అతడు లింగమగుంట తిమ్మన. ఇతడు క్రీ శ 1560 ప్రాంతాలవాడు. ఆ కాలం నాటికి నీతిభూషణం ప్రతులు లేఖకులు వ్రాసుకొంటూ ఉండేవారు. కవి పేరుగాని, బిరుదుగాని వ్రాసుకొనే ఉంటారు. లక్షణకర్త బిరుదునే ఉదాహరించారు. అది అనాడు ప్రసిద్ధం కావచ్చు. బిరుదు చెప్పేదాలు, పేరు తెలిపే రోజులు. తిక్కనగారిని కేతన, ఆర్యభోజుడని చెప్పడం మనం ఇంతకుముందు గమనించాం. అయితే అది సుప్రసిద్ధమైన బిరుదుకాదనికూడ చెప్పుకొన్నాం.

1 సకల నీతిసమ్మతం (1923) పీఠిక. పుట-5

2 నీతిశాస్త్ర ముక్తావళి. బద్దెన రచన, పీఠిక, పుట 6. (నరేంద్రనాథ సాహిత్య మండలి ప్రచురణ)

3 సకలనీతిసమ్మతం, ప్రథమాశ్వాసం 7.

మడికి సింగన ధర్మమూ అని మనకు దక్కిన ఈ కవి పద్యాలు చాలా రసవత్తరంగా ఉన్నాయి. చెప్పేవి నీతులైనా చాలా చక్కగా, కవిత్వ ముట్టిపడే ట్లు చెప్పాడు. సున్నితమైన హాస్యం, గంభీరమైన భావాలు ఉన్నకవి. "కవిత్వం మంచి తెలియని పురుషులు పశువులు, అయితే పశువు గడ్డి తినకపోవడం పశువుల అదృష్టమే." అని ఒక పద్యంలో అన్నాడు. "మంచికవిత్వాన్ని వింటే మంచి వాళ్ళే పొంగిపోతారు చెడ్డవాళ్ళు పొంగుతారా? చంద్రుణ్ణి చూస్తే సముద్రాలు పొంగుతాయిగాని నూతులు పొంగుతాయా?" అన్నాడు. "అడవులు కాలుస్తూ గొప్పగా ఉన్నప్పుడే అగ్నికి గాలి మిత్రుడు. చిన్న దీపంగా ఉన్నప్పుడు ఆర్పి వేసే పనుడు. హీనులకు స్నేహితులేమిటి?" అన్నాడు ఇంకొక పద్యంలో.

ఉదాత్తమైన ఉపమానాలతో ఉత్తరోత్తరా ఇతర కవులకు ఒరవడిపెట్టే శిల్పంతో నీతికావ్యాన్ని వ్రాసిన ఈ కవి నిస్సందేహంగా మహాకవి. ఇతని సంపూర్ణ గ్రంథం మనకు లభ్యమవకపోవడం అశరాలా మన దురదృష్టం. ఈ ఇరవై అయిదు పద్యాలనైనా దక్కించినందుకు మనం మడికి సింగనకు కృతజ్ఞతలు చెప్పుకోవాలి.

మడికి సింగన కీర్తిశిఖరం

క్రీ. శ. 1347లో ఉన్న అయ్యలమంత్రి కుమారుడు కనుక ఈ సంవత్సరానికి ఒక తరం అర్వాచీనుడవుతాడని సుప్రసిద్ధ చరిత్రకారులు మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు కాలనిర్ణయం చేశారు.4 మడికి సింగన తన పద్మపురాణం ఉత్తరఖండంలో దాని రచనాకాలాన్ని ఇచ్చాడని అది క్రీ.శ. 1420 అని కొందరు సాహిత్య చరిత్రకారులు భావిస్తున్నారు. అయితే క్రీ శ. 1370 ప్రాంతాలలోనే మడికిసింగన ఉంది ఉండాలి. నీతిభూషణకర్త అంతకు పూర్వుడే. ఎంత పూర్వుడన్నదే ప్రశ్న?

నీతిశాస్త్రాలూ, ధర్మశాస్త్రాలూ ఎక్కువగా కాకతీయ యుగంలోనే రచించడం ప్రారంభించినట్లు కనబడుతున్నది. నీతిభూషణం కూడ ఈ కాలంలోనే ఉద్భవించి ఉంటుంది. శైలి, శిల్పం, ఉపమానాలు వాడడం, నీతి చెప్తున్నా చమత్కరించడం చూస్తే అంతకుముందు పుట్టిన నీతి గ్రంథాలకన్నా ఉత్తమంగా ఉపదేశం చేయాలనే ఉద్దేశం, నేర్పు కనబడతాయి.

4 History of the Reddy Kingdoms P. 514

మడికి సింగన ఏయే విభాగాలకింద ఇతని పద్యాలను ఉదాహరించాడో ఆ శీర్షికలకిందే, దొరికిన అన్ని పద్యాలనూ ప్రకటిస్తున్నాము.

(సకల నీతి సమ్మతమునుండి సేకరించిన నీతిభూషణము.)

గ్రంథ ప్రశంస

"జను లిది అల్ప గ్రంథం-బనవలవదు దీప దోచునన్నియు బెక్కుల్
గనుపట్ట జేయు వాతా-యనవివరము పిన్న గాదె యారసి చూడన్? (20)

భువి నధికుడు దెలుపని యు- క్తివిశేషము చిరుతవాడు దెలుపెడునొకచో
రవికి మరుగైన గొందిని-దివియే ప్రకాశింప జేయదే యొక్కొకచోన్? (21)

ఆకులవృత్తి రాఘవు శరాగ్రమునందు దృణాగ్రలగ్నునీ
రాకృతివార్ధియింకుట దశాస్యుని జంపుట మిథ్యగాదె వా
ల్మీకులు చెప్పకున్న కృతిలేని నరేశ్వరు న ద్రవంబు రత్నా
కరవేష్టితావని వినంబడ దాతడు మేరువెత్తినన్. (22)

సరసకవితరుచి యెరుగని-పురుషుల బశువులని నిక్కముగ నెరుగుదు, వా
రురువడి దృణంబు మేయమి-పరికింపగ ధరణి జనుల భాగ్యంబెందున్?
(31)

సుందర సర్వలక్షణ విశుద్ధకవిత్వము గన్నచో రస
స్యంది నిజస్వభావు డవజాలినయట్ల నిజస్వభావు డా
నందము బొందునట్లు కుజన ప్రకరంబు లెరుంగ నేర్చునే
చందురు జూచి మోదమున సాగర ముబ్బిన నూతు లుబ్బునే? (32)

ఆజ్ఞాపాలనము :—

ఏజనుల కాజ్ఞ పాలని - రాజును రాజేంద్రుడనాజ్ఞ ప్రకటింపని యా
రాజునకు గోడ వ్రాసిన-రాజునకున్ భేదమేమి? ప్రాజ్ఞుల కరయన్? (77)

ప్రజా పాలనము :—

తన నగరిలోన నించుక - యును భాండాగార మనుచు ననికిదగదు రా
జునకున్ భండారం-బని యేమర కరయవలయు జనిశమువారిన్. (103)

న్యాయపుటరితల పూవులు-గోయుట నట లెస్స తగదు కువలయపతి క
న్యాయ మరి ప్రమాను వొడిచిన-గాయలు వెనగోయునట్టి కరణిదలంపన్.
(124)

రాజ్ఞాదాయవ్యయప్రకారము :—

ఘూరమణుడు పేదె నను - ధారుణి నెచ్చోట దగదు ద్రవ్యము వెదకన్
వారాశి వట్టిపోయిన - నీరొం దొరకదెన ఘటింప నేరగవగునే ? (140)

రాజనీతి :—

మతశస్త్రము ప్రకృతులు మే - నతిశయధర్మంబు ప్రాణ మతిదృఢతరసం
కృతిజోదు చదులు కన్నులు - చతురుండగు దూత మోముజననాథునకున్.
(148)

స్వామియు మంత్రియుదుర్గ
శోమము రాష్ట్రంబు ధనము సుహృదులు బలముల్
గా మహిసప్తాంగంబులు
నేమరక యొవర్పవలయు నిందుల రక్షల్. 5

ఉత్సాహ ప్రభుమంత్రశక్తుల వశేయుండై పరిక్షీణనం
ధిత్సావ్యగ్రుడుగాక విగ్రహముచో దేశంబు కాలంబు సం
పత్సామగ్ర్యము జూచి కార్యముదెనన్ బ్రారంభియై భూప్రజన్
వాత్సల్యార్ద్రమనస్కుడైన పతి శశ్వచ్ఛ్రీసమేతుం డగున్ (150)

ఎందును నాయాసమునకు - బందయయినవాడు సిరికి బాత్రుండగునే ?
మందరగిరి మోవదె గో - విందుడు మును లచ్చికొరకు విబుధులెరుంగన్ ?
(180)

సమయముల రంతుపరివా-రముమతు నియోగిజనుల రాయిడి యర్రిము
చ్చిమి గ్రేణి కారయ న్యా-యము లేకుండంగ బ్రజల నరయగవలయున్.
(227)

రాజభృత్యనీతులు :—

దూరమున నెరవు గదిసిన - దారు నిలుచువారి నృపతి దగుమన్నింపన్
దూరమున బిరుదు గదిసిన - దా రచ్చట లేనివారి దగువర్జింపన్. (439)

సేవకనీతులు :—

తక్కిన యాత్మడు గలడే - యెక్కుడుగా నెత్తివలికి హిత మెరిగింపన్
జెక్కిలిమీటుట కూరిమి-తక్కుటయే పాలుపోయుతరిబాలునకున్. (461)
స్థిరమతి నెప్పుడు నిజమం - దిరమున దద్వారమునను దెల్లముగా సం

---

5 ఇదే పద్యం నాలుగవ పాదంలో 'దా మదిలో నెంగి నేని దగ రక్షించెన్ అనే మార్పుతో మంచెన కేయూర బాహు చరిత్రలో ఉంది (4-205). సప్తాంగాల వివరాలు ఇద్దరూ ఒకే వరుసలో చెప్పారనుకోవాలి.

గరముననుం గ్రమ్మన నే_వరు డుండు నతండు ప్రియుడు వరనాథునకున్
(462)

ఏ నికనికి మాన్యుడ నని_భూనాథుని కరుణ నమ్మి పొంగి భటుడు పే
రౌనియతి వరలు దొప్పదు_నానాటికి క్రొత్త మన్ననలునృపతులకున్.
(503)

మంత్రరక్షణార్థములు :—

కానలు దరికొను పావకు_డైన ప్రభంజనుడు మిత్రు డల్పత దీపం
బైన శిఖి నార్పుగావున_హీనుం డగువాని కెందు నెక్కడి మిత్రుల్? (761)

దండయాత్ర :—

ప్రవిమల విక్రమపరుడగు_నవనీశ్వరు నంకతలమునందు రిపుశ్రీ
దవిలి కుటుంబిని పోలిక_నవిరళమై యుండు నెపుడు నంచితమహిమన్
(774)

తగ వేపట్టును లేక దుర్వ్యసనియై ధర్మక్రియాహీనుడై
తగవారుం బ్రజలున్ విరాగులగు చేత న్వేయు భూపాలుపై
దగ దండెత్తిన రాజు గెల్పు నరికిన్ దా దండియై నిల్వగా
దగు రా జచ్చట లేకయున్న దగు దద్రాజ్యంబునున్ జేకొనన్. (775)

అనురాగియు సద్వృత్తుడు_ఘనశక్తియము దైవికము పౌరుషమున్
ధనమును దన కబ్బిన పతి_సనునది యివిలేవియట్టి జనపాలునయిన్. (776)

తనచేతగాని కాదను_పనికిం బ్రతినిధిగ నన్యు బనిచిన దీ
రునె యౌషధంబుమా రిది_యని మూల్యం బిడిన రోగ మరుగుట గలదే?
(790)

ప్రయాణ వ్యసనపరీక్ష :—

అరివధకుం దగునంతకు_ధరణీశుం డోర్వవలయు దక్కువయైనన్
నరు డాటదయ్యె మంతడె_హరి గొల్ల దవంగబడడె యనువగుదాకన్?
(893)

కార్యత్వరితనీతులు :—

డెందమున దెలిపియును_జేయం దెంపరిగాక యుండు నాతని తలపో
తలదీయనె యవకార్యము_మందెరిగినమాత్ర దెవులు మానుటగలదే? (957)

"ఇది అల్పగ్రంథం అనవద్దు దీనిలోనే ఎన్నో కనబడతాయి. ఎన్నింటినో చూపించే కిటికీ చిన్నదే కదా!" అని కవి ఈ గ్రంథం మొదటే అన్నాడు. ఇప్పుడు దొరికిన పద్యాలు కూడ తక్కువని అనుకోనక్కరలేదు. ఇతని కవిత్వశక్తిని ఈ గవాక్షరంధ్రం సమగ్రంగా చూపెడుతుంది నీతిభూషణంలోని ప్రతి పద్యం అక్షరాలా భూషణం!

9

అప్పనమంత్రి

ప్రతి పద్యం ఒక భూషణంలాగ రచించిన ఆంధ్రభోజు దెవరా అన్న ప్రశ్న ఇంతకుముందు మనకు కలిగింది. అది బిరుదేగాని తల్లిదండ్రులు పెట్టిన పేరు కాదని చెప్పకనే చెపుతున్నది. ఆంధ్రభోజుడు బహుశా అప్పనమంత్రి అవుతాడా అనే సందేహం కలుగుతున్నది. ఏమంటే, ఇతడు 'చారుచర్య' అనే చిన్నగ్రంథం వ్రాశాడు. అందులో రెండవ పద్యం చూడండి.

"రాజహితంబులౌంబె సుకరంబగు వైద్యసునీతి ధర్మవి
ర్వ్యాజపథానుసార మగునట్లుగ విర్ధరభాష దొల్లి యా
భోజునిచేత జెప్పబడి పొల్పగు నీకృతి 'మాత్మసత్కళా
భోజుడు' మంత్రి యప్పన ప్రబుద్ధుడు చేసె దెనుంగుబాసగన్"(2)

సంస్కృతంలో ఆ భోజుడు చెప్పిన ఈ కృతిని 'నూత్మసత్కళా భోజుడు' మంత్రి యప్పన తెలిగించాడని కవి చెప్పుకొన్నాడు. ఇతడు తన పేరుకు ముందు వ్రాసిన విశేషణం గమనించదగింది. దీనిని బట్టే అతనికి 'ఆంధ్రభోజ' అనే బిరుదు వచ్చిందా?

రెండు గ్రంథాలలోని పద్యాలనూ తైపారు వేసి చూస్తే రెండింటి కవిత్వం ఒకేలాగున వున్నట్టు కనబడుతుంది 'నీతిభూషణం'లోని ఉపమానాన్ని ప్రతి పద్యం ఉత్తరభాగంలో చక్కగా వాడడం మనం గమనించాము. 'చారుచర్య' లోకూడ ఈ శిల్పం కనబడుతుంది. చూడండి.

"వర్థమానులైనవారికి నాపద-హీనజనులకంటె నెక్కుడండ్రు
కచవితానమునకు గాక ఖండన మెంతు-రెప్పవెండ్రుకలకు జెప్పబడెనె ?"

(69)

ఈ ఒక్క పద్యంలోనే కాదు ఇంకొక పద్యంలో కూడ ఇదేరకమైన సంవిధానం కనబడుతుంది. చూడండి :

"ఆత్మకువివలె బాతకుం దయినవాని
నన్యు గొనియైన వెనదెగటార్పవలయు
ఇంట బుట్టియు గీడైన యెలుక జంప
బిల్లి కిన్ని దుగ్ధములు పోసి పెంచుకరణి". (72)

ఆటవెలది, తేటగీతులలోనే కాక వృత్తాలలో కూడ యిటువంటి ఉపమానాలు, అర్థాంతరన్యాసాలు చివర వాడడం ఈ కవిపద్యాలలో కనబడుతుంది. చూడండి :

"సముచితయత్నశక్తియుతసాహసుడై తగు నుత్తముండు మ
ధ్యము బలహీనసాధనము లారయ జెప్పగనేల రెండు పా
దములనె కల్గి యా హనుమ దాటె సముద్రము కాటిరేని య
శ్వమునకు మారుగా శొందవి నన్నపు గాల్వయు దాటగల్గునే ?" (67)

వీటన్నిటిని బట్టి చూస్తే 'చారుచర్య'ను తెనిగించిన అప్పనమంత్రి 'ఆంధ్రభోజు'డనే పేర పేరెన్నిక పొందాడనిపిస్తున్నది. ఇదే నిజమైతే "ఆంధ్రభోజు డెవరు ?" అనే ప్రశ్నకు సమాధానం దొరుకుతుంది.

అప్పనమంత్రి కాలం మడికి సింగనకు పూర్వమే. ఏమంటే, తన 'సకలనీతిసమ్మతం'లో 'చారుచర్య' నుండి కూడ ఒక పద్యం మడికి సింగన ఉదాహరించాడు. 'చారుచర్య'లోని 35_వ పద్యం 'సకలనీతిసమ్మతం'లో 258_వ పద్యంగా వుంది. మడికి సింగన కాలం క్రీ శ. 1370 ప్రాంతాలు అని మనం తెలుసుకున్నాం. కాబట్టి అప్పనమంత్రి కాకతీయ యుగంలోనివాడే అవుతాడు.

'చారుచర్య'లో అప్పనమంత్రి తనను గురించి ఎక్కువగా చెప్పుకోలేదు ఇతని తండ్రిపేరు గోవిందార్యుడు: తల్లిపేరు నాగమాంబ. ఆమె తన పుట్టింటివారికి, మెట్టినింటివారికి పేరుతెచ్చిన ఇల్లాలు కాబోలు, కవి ఆమెను 'కులద్వయశిరోభూషణధర్మచరిత' అని పొగిడాడు ఇతనికి వల్లభాచార్యుడనే అన్నయ్య వున్నాడు వీళ్ళ మేనమామ ప్రసిద్ధుడు కాబోలు, 'సింగనామాత్యు మేనయల్లుడ' అని తనను గురించి కవి చెప్పుకొన్నాడు అప్పనమంత్రి ఉభయ భాషాకవిత్వమానవైదగ్ధ్యుడు.

ఇంతకన్న ఇతణ్ణి గురించి వేరేమీ తెలియదు. అన్నట్టు, యితడు శృంగార పురుషుడు కాబోలు, 'నారీజన పంచబాణనాగమయప్పా' అని తనను తాను సంబోధించుకొన్నాడు. (ప. 13). ఇంకొక చోట 'గణకలలామా !' అన్నాడు (ప. 63) బహుశా ఇతడు కరణం కావచ్చు. ఆ తరువాతి పద్యంలోనే 'మంత్రి

శేఖరా!' అనే సంబుద్ధి కనబడుతుంది. ఇవేవీ అతణ్ణి గురించి విశేషంగా ఏమీ చెప్పవు.

'చారుచర్య' చాలా చిన్నగ్రంథం. ఇందులో 76 పద్యాలు మాత్రమే ఉన్నాయి. ప్రొద్దుట లేచిందిమొదలు చక్కని దినచర్య ఎలా ఉండాలో వివరించే వైద్యనీతి గ్రంథం ఇది. ఎటువంటి దంతకాష్ఠాలతో పళ్ళు తోమాలో, ఎలాంటి నీళ్ళతో స్నానం చేయాలో, ఏయే పువ్వులు ధరించాలో, భోజనం చేస్తూ ఎప్పుడు నీళ్ళు తాగాలో. తాంబూలం ఎలా వేసుకోవాలో, ఎటువంటి స్త్రీతో రమించాలో, ఏయే వేళలలో భోగించాలో, ఎలా సత్ప్రవర్తన కలిగి ఉండాలో ఈ గ్రంథం బోధిస్తుంది.

ఆ రోజులలో భోగులు ఎలాంటి పుష్పాలు ధరించేవారో ఈ పద్యం చెపుతుంది :

"గేదగిపువ్వు దాలిచి సుఖింతురు మేలుజవాది పూసి హృ
న్మోదముగాగ గన్నేరులు మొల్లలతో వకుళప్రసూనముల్
జాదులు పాటలంబులును సంపెగలుణ్ శతపత్రకంబులుణ్
శ్రీ దనరారు భోగులు ధరింతురు కస్తురి గూర్చి వేడుకణ్." (12)

ఉత్త పువ్వుల వాసన చాలదు కాబోలు, లేక వాటిలోని దోషాలను పోగొట్టడానికో కర్పూరంకూడా కలిపి ధరించేవారు. చూడండి :

"గోరంటపువ్వు మరువము _ చేరిక విరవాజివిరులు చెంగలువలు క
ర్పూరమున గూర్చి ముడుతురు_నారీజనవంచబాణ! నాగమయప్పా!"
(13)

అప్పనమంత్రి చక్కని శృంగారపురుషుడు కాబట్టి వేసవిరాత్రులలో జాణలు ఎటువంటి పువ్వులు ధరించేవారో, ఏ నీరు చల్లుకొనేవారో చెప్తున్నాడు.

"మొల్లలు జాజి క్రొవ్విరులు మొత్తములుణ్ గరవీరరాజి దా
వెల్ల దొలంకు పువ్వు కురువేరు త్రిదోషహరంబు లారయణ్
చల్లదనంబు దీన సహజంబగు గొజ్జగనీరు గొంత పై
జల్లి ధరింతు రర్థి మెయి జాణలు వేసవిరాత్రు లెప్పుడుణ్." (14)

ఎండకాలంలో చలువ నిచ్చే పువ్వులు ధరించినట్టే శీతకాలంలో వేడి చేసే పుష్పాలను ముడవడం అవసరం. అందుకే చెప్తున్నాడు :

"పొన్నలు చేమంతులు సుర
పొన్నలు సంపెగలు మొగలిపువ్వులు పొగడల్
వన్నగ హిమమున మురుతురు
ఇన్నియు నష్టంబులగుట యెరిగిన భోగుల్." (16)

మొగలిపువ్వుకంటె మొగి చెంగలువ కంటె మేలు పువ్వు పుడమి మీద లేదన్నాడు (20). ఇంటిలో ఏవరూ లేకుండా భోజనం చేయకూడదన్నాడు.

పెక్కండ్రు లేకయున్నను
నొక్కడిరువురైన బంక్తి నొగిగుడువక తా
నొక్కండ భుక్తిగొనుట ది
యెక్కుడు నింద్యమని చెప్పిరిద్ధ చరిత్రుల్ (33)

భుక్తి ముందర నాలుగుసార్లు భోజనోత్తరమున రెండుసార్లు, అటుపైన రాత్రి ఆరుమార్లు తాంబూల సేవ చేయమన్నాడు.

వదన వికాస సౌరభవివర్ధన కారి అసమ్మదావహం
బుదర విశేష సౌఖ్యకర మృగ్ధత దోషబలప్రవహారిస
మ్మద జనకంబు తమ్ములము మానవతీ వరిభోగవేళలన్
మదన పునర్నవీ కరణ మంత్రము తుల్యమె దాని కెద్దియున్ (51)

అప్పనమంత్రి తాంబూలానికి సాటి ఏదని ప్రశ్నిస్తే ఇంతకు ముందు తన శతకంలో సుమతి శీమన "వలుతోమిపేయు విడియము వెల యింతని చెప్ప రాదు వినురా సుమతీ" అన్నాడు. (పద్యం. 66)

అంతేకాదు. ఇంకా యిలా చెప్పాడు :

పీడెము పేయని నోరుం
చేడెల యధరామృతంబు జెందని నోరున్
బాడగనేరని నోరున్
బూడిద కిరవైన పాడుబొందర సుమతీ (80)

అయితే అప్పనమంత్రి ఏయే వ్యాధులున్నవారు తాంబూలం వేసుకో కూడదో కూడా చెప్పాడు. (54)

భోగజీవితం కాంక్షణీయమేగాని స్త్రీని ఎప్పుడు అనుభవించాలో, ఎప్పుడు కలవకూడదో, అలా కాదని కలిస్తే వచ్చే పరిణామాలేమిటో చెప్పాడు.

సురతంబు పగలుచేసినఁ
బురుషుని యాయువు నశించు: పుట్టును పాపో
త్కరమగు సంతతి సంధ్యల:
సిరిదొలగును బర్వ తిధుల: సిద్ధము రాత్రిన్. (56)

అప్పనమంత్రి, ఎటువంటి స్త్రీ పొందు మంచిదో రెండు పద్యాలలో వివరించాడు.

"నలికపు గౌను చారుజఘనంబును వ్రటువ వర్ధచన్ద్రుడుఁగా
బలుచని దీర్ఘ నీలకచభారము జెన్ను మొగంబు వాలుగ
న్నులు మెరుగారి సన్నమయి నున్నగు చామనచాయ గాత్రముఁగా
బలితపు పిగ్గు గల్గు నెలప్రాయపు సుందరి పొంద మేలగుఁగా. (58)

మెలగునప్పుడ క్రొక్కారు మెరుగువోలె
ప్రాంతమున నిల్చినప్పుడు ప్రతిమబోలి
యురమునను జేర్చినప్పుడు విరుల దండ
బోలు తిన్నని కామిని పొంద మేలు". (59)

ఈ 'చారుచర్య'ను వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి పీఠికతో ముక్త్యాల సంస్థానాధీశులు ప్రకటించారు. వావిళ్ళవారు కూడ ప్రచురించారు. (1949) ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తమ పీఠికలో "కర్ణాటాంధ్ర భాషా ప్రబంధములలో గృతికర్త తన పేరనే సంబోధించుకొనుచు బద్యములను జెప్పుకొను సంప్రదాయము కొన్ని ప్రాచీన కృతులందు గానవచ్చుచున్నది తెనుగున బద్దెన నీతి యట్టిది. ఈ చారుచర్యకును. నా బద్దెన నీతికిని శైలియందు సాదృశ్యము కొంతయగుపడుచున్నది. ఏకకాల రచనములయి యుండునేని నాతలపు ఆ బద్దెన తిక్కనకించుమించుగా సమకాలము వాడగునని తలపబడుచున్నాడు ఈయనయు నప్పటివాడుకాదగును. అనగా మదికి సింగనకు నూరేండ్లు ముందున్న వాడగునన్నమాట" అని రాశారు.[1] ఈ సంగతులు అంగీకరిస్తూ చాగంటి శేషయ్యగారు "ఈ కవి క్రీ. శ. 1350 ప్రాంతము వాడ"ని తమ అభిప్రాయం చెప్పారు.

వ్రాతప్రతులలో భోజుని సంస్కృత చారుచర్య రెండు విధాలుగా ఉందనీ ఒకటి చిన్నదనీ, రెండోది కొంచెం పెద్దదనీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు చెప్పారు. "ఈ తెలుగు రచన భోజుని గ్రంథమున కనువాదమేగాని సరియైన తెనిగింపు

1 చారుచర్య - ఉపోద్ఘాతం (1922)

కాదు. ఆ రెండు తెరగుల సంస్కృత గ్రంథములకును వివి సంగ్రహముగా నున్నవి. వానిలోని విషయములన్నియు నిందుగానరావు" అని వేటూరివారు చెప్పారు.[2]

భోజుడేగాక క్షేమేంద్రుడు కూడ ఒక చారుచర్య సంస్కృతంలో చెప్పాడు. దీనికి హిందీలో శ్రీ దేవదత్తశాస్త్రిగారు వ్యాఖ్యానం రచిస్తే, పి. వి. రమణారెడ్డిగారు తెనుగు వచనంలో వివరిస్తూ వ్యాఖ్యానం చేశారు.[3]

శ్రవ్యా శ్రీవ్యాసదాసేన సమాసేన సతాంమతా ।
క్షేమేంద్రేణ విచార్యేయం చారుచర్యా ప్రకాశితా ॥
ఇతిశ్రీ ప్రకాశేన్ద్రాత్మజ వ్యాసదాసాపరాఖ్య మహాకవి
శ్రీ క్షేమేంద్ర కృతా చారుచర్యా సమాప్తా ॥

అని చివరన వుంది. భోజుని చారుచర్యకూ, దీనికీ సంబంధం లేదు.

'నీతిభూషణం' వ్రాసిన ఆంధ్రభోజుడు, భోజుని చారుచర్యను తెనిగించిన ఈ అప్పనమంత్రే అని నేను భావిస్తున్నాను. ఇద్దరూ భిన్నవ్యక్తులయినా ఇతడు కాకతీయ యుగంలోని వ్యక్తే.

---

2 ఆంధ్రకవి తరంగిణి – నాలుగవ సంపుటం, పుట 129

3 చారుచర్య పి. వి. రమణారెడ్డి (తె. అనువాదం) నరసారావుపేట, 1979

10

శివదేవయ్య

తెలుగు కవులలో చాలామంది నామధేయాల వల్లనే అమాత్యులుగా చలామణీ అవుతున్నారు. కాని, మహాసామ్రాజ్యానికి మంత్రిత్వం చేస్తూ కవిగా, అందులోనూ సంస్కృతాంధ్రకవితా పితామహుడుగా పేరుపొందినవాడు శివదేవయ్య. ఇతడు కాకతీయ సామ్రాజ్యాన్ని పాలించిన గణపతిదేవ చక్రవర్తివద్ద, రుద్రమదేవివద్ద, ప్రతాపరుద్రునివద్ద మంత్రిగా ఉండి మన్ననలు పొందాడు. ఇతణ్ణి చూసిన తిక్కన్నగారు ఈయన సాక్షాత్తూ ఈశ్వరుడని ప్రస్తుతించారట. ఈ సంగతి సోమదేవరాజీయంలో ఉంది.[1]

మంత్రిగానే కాక మహిమాన్వదుడుగా ఇతణ్ణి గురించి కొన్ని కథలున్నాయి. ప్రతాపరుద్రుని పట్టపురాణి శివదేవయ్యగారి విగ్రహానికి నిత్యం పూజ చేసేదట. రాజుగారితో పాటు శివదేవయ్యకూడ ఒక శివరాత్రినాడు ఉపవాసమున్నాడు. ఇద్దరూ పచ్చి మంచినీళ్ళు కూడ ముట్టలేదు. అలాంటప్పుడు శివదేవయ్యగారు గర్రున త్రేన్చారట. భుజించకుండానే త్రేన్పు ఎందుకొచ్చిందయ్యా అంటే, ప్రతాపరుద్రుని రాణి శివునికి నైవేద్యం పెట్టిందట. అది దేవునిలాంటి శివదేవయ్య స్వీకరించడం జరిగిందట. ఈ కథ ప్రతాపచరిత్రలో ఉంది.[2] ప్రతాపరుద్రుని భార్య శివదేవయ్యగారిని రోజూ పూజించడానికి కారణమేమిటంటే, ఒకనాడు శివదేవయ్యగారు అంతఃపురంలోకి వచ్చినప్పుడు ఆయన పరపురుషుడని ఆమె లోనికి తప్పుకొన్నదట. ప్రతాపరుద్రుడు ఆమెను మందలించి

---

1 ద్వితీయాశ్వాసం, 39–40. "వసుచనెడ తిక్కనమఖియు, జన వరసింహాసనమున సచివాగ్రణియై, తనరెడి శివదేవయ్యం, గనుగొని యా రాజుతోడ గడకం బలికెన్. వసుమతీనాథ! ఈత డీశ్వరుడుగాని మనుజమాత్రుండు గాడు బల్మారు నితని, యనుమతంబున నీవు రాజ్యంబు నెమ్మి, నేలుమని చెప్పి యా ఘనుం డేగుటయును".

2 సిద్ధేశ్వర చరిత్రము. సంపాదకులు: ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం గారు. పుట 156.

"శివదేవయ్యగారు పరపురుషుడేమిటి? పరమేశ్వరుడు. ఆయనను పూజించు" అని చెప్పాడట. ఈ కథవల్ల శివదేవయ్యగారికి అంతఃపురంలోకి నిరాఘాటప్రవేశ ముండేదనీ, రాణివాసపు స్త్రీల సమక్షంలో కూడ ఆయన రాజుతో మంత్రాంగం చర్చించేటంత నమ్మకస్థుడనీ మనం ఊహించవచ్చు.

ఈ మహామంత్రి కవిత్వంకూడ చెప్పేవాడని మనకు అనంతర కవుల గ్రంథాలవల్ల తెలుస్తున్నది. తుళ్ళూరి శరభరాజకవి 'శరభరాజీయం' అనే గ్రంథం వ్రాశాడు. అందులో తన వంశానికి శివదేవయ్యే మూలపురుషుడని చెప్పుకొన్నాడు. అతణ్ణి నుతించాడు.

"శ్రీమదష్టాంగ ప్రసిద్ధయోగాభ్యాసి ధరనోరుగంటి సత్పురనివాసి
ప్రాణలింగార్పిత భావసంచయమౌళి యజ్ఞానతిమిర సంహారహేళి
బోధ సన్మిత్రంబు పోష్యదయాశాలి శోభితాశాంతయశోవిశాలి
అమలశ్రీవత్స సంయమిగోత్రపావని వర్ధితసకల విద్వన్నిధాని
సంతతోల్లాసి దిననాథసమవిభాసి
రహితదుష్కర్మి నిత్యసన్మహితధర్మి
యనగ నుతికెక్కె శివదేవు డనెడు యోగి
నాయకుండు సదా మోక్షదాయకుండు.

అతడు ప్రతాపరుద్ర వసుధాధిపుచేత సవాగ్రహారముల్
హితమతి నంది నిత్యనవిపేశ్వరసంతతి కెల్ల మేటియై
యతులిత సంస్కృతాంధ్రకవితావళి కెల్ల బితామహుం డనగా
సతతము వన్నె కెక్కె బుధసంఘములోన మహాప్రసిద్ధుడై"

ఈ రెండవ పద్యంలో 'సంస్కృతాంధ్రకవితావళికెల్ల పితామహుం డనగా' అనే మాటలు ముఖ్యంగా మనం గమనించాలి. ఈ పద్యాన్ని ఉదాహరిస్తూ 'ప్రథమాంధ్ర కవితాపితామహుడు-శివదేవయ్య' అని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు భారతిలో ఒక వ్యాసం వ్రాశాడు.[3] "ఈతడే ఆంధ్రకవితా పితామహుండన్న బిరుదము ధరించినవారిలో మొదటివా"డని వారు చెప్పారు. అయితే శరభరాజు పద్యంవల్ల శివదేవయ్య 'సంస్కృతాంధ్రకవితావళికెల్ల పితామహు' డని తెలుస్తున్నది గాని ప్రత్యేకంగా 'ఆంధ్ర కవితాపితామహ' అనే బిరుదు ఉన్నట్లు కచ్చితమైన సాక్ష్యం లేదు.

---

3 భారతి, సంపుటి 23, సంచిక 3.

శివదేవయ్య ఏయే పుస్తకాలు వ్రాశాడో తెలియదు. అయినా ఇతని గ్రంథాల పేర్లను ఊహించడానికి వీలుంది కొందరు లక్షణకర్తలు ఇతని పద్యాలను ఉదాహరించారని మొదటిసారిగా మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు 'సకలనీతి సమ్మతం' అనే పుస్తకం పీఠికలో యిలా వ్రాశారు : "పురుషార్థసారము గణపతికిని, రుద్రమదేవికిని మంత్రియగు శివదేవయ్యచే రచితమని "శివదేవయ్య పురుషార్థసారములో" అను ఉదాహరణముల వలన నూహింపదగియున్నది. అతడు పురుషార్థసారముగాక 'శివదేవధీమణీ!' యను మకుటముగల యొక శతకమును గూడ రచించినట్లు తోచుచున్నది. బాలబోధమునను, లక్షణశిరోమణిలోను పురుషార్థసార, శివదేవశతకపద్యము లుదాహృతములయ్యె".4

బాలబోధచ్ఛందాన్ని లింగమగుంట తిమ్మన వ్రాశాడు. ఇతడు క్రీ. శ. 1560 ప్రాంతాలలో వున్నవాడు. 'లక్షణశిరోమణి'ని పొత్తపి వెంకటరమణకవి వ్రాశాడు. "ఇందులో పెక్కు ప్రాచీన గ్రంథముల నుండి లక్ష్యములు గైకొనబడినవి. దీనింబట్టి చూడగా నీకవి అప్పకవి కంటె పూర్వుడుగా దలపదగియున్నాడు" అని ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు వ్రాశారు.5 అప్పకవి కాలం మనకు తెలుసు. అది క్రీ. శ. 1658 అందుచేత పొత్తపి వెంకటరమణకవి 1600 ప్రాంతాల వాడనుకోవచ్చు. దీనివల్ల 17_వ శతాబ్ది ప్రారంభం దాకా శివదేవయ్య పుస్తకాల ప్రతులు దేశంలో దొరికేవని తెలుస్తున్నది. ఇతని గ్రంథాలను చదివిన అనంతర కవులు ఇతణ్ణి పూర్వకవి స్తుతిలో పేర్కొన్నారు. క్రీ. శ. 1678_1693 ప్రాంతాలలో వుండిన ఎడపాటి ఎర్రన తన మల్హణ చరిత్రలో యిలా స్తుతించాడు.

> "వినుతు లొనర్తు నంధ్రకవిప్రభు నన్నయభట్టు_తిక్క
> యజ్వను, శివదేవు భాస్కరుని...."

క్రీ. శ. 1680 ప్రాంతాల 'నాగరఖండం' రచించిన జంటకవులు అయ్యంకి బాలసరస్వతి _ తురగా రాజకవి ఇలా ప్రశంసించారు :

> "శివతత్త్వ, శివదేవు, చిన్మయు, భవదూరు
> శరభాంకు, రాజశేఖరుని, వేము
> నన్నపను దిక్కనను ప్రబంధవరమేళు...."

---

4 సకలనీతిసమ్మతము, పీఠిక, పుట 4.

5 'పరిషత్పుస్తక భాండాగారము' మూడవభాగము _ 'లక్షణగ్రంథములు', పుట 6.

క్రీ. శ. 1760 తర్వాత తోభ్యచరిత్రం వ్రాసిన పింగళి ఎల్లన ఇలా కీర్తించాడు.

"వెలగి యథావాక్యముల యన్నమయగారి
భజియించి మ్రొక్కిడి పాలకురికి
సోమన్నగారి బ్రసుతిజేసి ప్రియమంది
శివదేవముఖనవకవుల నెంచి...."

పురుషార్థసారాన్ని మొదట పేర్కొన్నవాడు మడికి సింగన. ఇతడు వివిధనీతిశాస్త్రాల సారాన్ని సేకరించి 'సకల నీతిసమ్మతం' అనే సంకలన గ్రంథాన్ని చేశాడు. అందులో శివదేవయ్య పద్యాలను విరివిగా వాడుకొన్నాడు. సింగన కాలం క్రీ. శ. 1347.

రామకృష్ణకవిగారు అచ్చువేసిన సకల నీతిసమ్మతం మూడాశ్వాసాల పుస్తకం. 992 గద్యపద్యాలున్నాయి. వీటిలో 90 పద్యాలు పురుషార్థసారం నుండి గ్రహించినవే దుర్గసంరక్షణం, ఆజ్ఞాపాలనం, ప్రజాపాలనం, రాజాదాయ వ్యయ ప్రకారం, రాజనీతి, విషపరీక్షాలక్షణం, వాచక లక్షణం, బ్రాహ్మణాచారం, రాయబార ప్రకారం, చారులనీకులు, రాజభృత్యుల నీతులు, సేవక నీతులు, సేవకు కొరగాని రాజులు, అష్టాదశవ్యసనములు, అనసూయత, దండయాత్ర, శకునజ్ఞానము, ప్రయాణవ్యసన పరీక్ష, చోరనీతులు అనే 19 శీర్షికల క్రింద పురుషార్థసారంలోని పద్యాలను వాడుకొన్నాడు. ఇంత విపులంగా ఉదాహరించడానికి పనికివచ్చిన పురుషార్థసారం ఆనాటి ప్రామాణిక గ్రంథాలలో ఒకటి అని చెప్పక తప్పదు. ఇందులోని విషయాలను ప్రతాపరుద్రుడు తు.చ. తప్పక అమలు జరిపి ఉంటాడని కూడ ఊహించవచ్చు.

ప్రతాపరుద్రుడు రాజ్యానికి వచ్చిన వెంటనే పరిపాలన విధానాన్ని సంస్కరించి, సామ్రాజ్యము నంతటిని 77 నాయంకరములుగా విభజించాడు. వాటికి తనను ఆశ్రయించుకొన్న నమ్మకస్థులను అధిపతులుగా నియమించాడు. ఈ సంస్కరణ శివదేవయ్య ఉపదేశం వల్లనే జరిగి ఉంటుందని పురుషార్థసారంలోని ఈ క్రింది పద్యం వల్ల తెలుసుకోవచ్చు.

"రాజుల నమ్మతిఙ్ తరతరంబుల బ్రాతల భక్తియుక్తులఙ్
రాజితశస్త్రధారుల బరాక్రమవంతుల నప్రమత్తులన్
భోజన హేమవస్త్ర పరిపుష్టులు హృష్టులు నైనవారిగా
నోజ యొనర్పగావలయు నొద్దను పాయకయుండ భృత్యులన్".
(పురుషార్థసారంలోనిదిగా చెప్తూ సకలనీతి సమ్మతంలో, 178)

పురుషార్థసారంలోనుంచి 90 పద్యాలను వాడుకొని, మడికి సింగన అది అసలు ఎవరు వ్రాశారో చెప్పలేదు. బహుశా అతని కాలం నాటికి అది చాలా ప్రసిద్ధమై ఉంటుంది. అందుకే చెప్పవలసిన అవసరం లేదనుకొన్నాడేమో!

మడికిసింగన వినియోగించిన 90 పద్యాలలోనుంచి శివదేవయ్య శైలిని, చెప్పేతీరును, వాడే ఉపమానాలను తెలుసుకోవచ్చు. పురుషార్థసారం కథాకావ్యం గాదు కాబట్టి ఇవి రసవంతంగా లేకపోవచ్చును. రుచిరార్థ సూక్తులు, లోకజ్ఞత ఉన్నాయని ఇవి చెపాయి.

చేనుకు కంచెవేసి అది బాగావండాక ఫలసాయాన్ని ఎలాగైతే అనుభ విస్తామో అలాగే ప్రజలను ఆజ్ఞాపాలనం అనే కంచెతో కాపాడి ఫలింపజేయాలని ఈ క్రింది నీతి చెప్పాడు.

"వెలుగుబెట్టి చేను గలయంగ బండిన-మరిపి ఫలముగొన్న తెరగుదోప
నాజ్ఞపెట్టి ప్రజల నరియప్పనంబులు-గొనగవలయు రాజకుంజరుండు".
(సకలనీతి. 82)

బ్రహ్మ సృష్టిలో పశువు పశువే; పులి పులే; కాని, రాజు తలుచుకొంటే వనరం పులి అవుతుంది; పులి సాధువౌతుంది అని ఈ క్రింది పద్యంలో చెప్పాడు.

"వనరము బనరము, పులి బులి,
వనరుహసంభవుని దృష్టి పెంపెంతమహీశా?
వనరము బులిజేయు బులిం
బనరముగా జేయు నృపతి బలమది గాదే!" (సకలనీతి. 83)

తగినంతవిధంగా ప్రజలను రక్షించక వాళ్ళమీద పడి తినే రాజు ఎటు వంటి మూర్ఖుడో చెప్పాడు.

"చాల ప్రజ బ్రోవకయ తా
గోలావశ బాడి దప్పికొనుచుండెడి భూ
పాలకుడు కుప్పజిచ్చిడి
పేలాల్ వెదకికొని తినెడి బేల తలంపన్" (సకలనీతి. 107)

కాకతీయయుగంలో శైవమతం బాగా విజృంభించినా ఆనాడు లోకాయ తులు, చార్వాకులు మొదలైన హేతువాదులుకూడ ఉండేవారని తెలుసుకోవచ్చు. ఇటువంటి నాస్తికులను దూరంచేయడం 'సుగుణం' అని శివదేవయ్య ఈపద్యంలో చెప్తున్నాడు.

"సకల జనానురంజనము సత్యము శౌచము మంత్రగోపనం
బకృపణవృత్తి దక్షత ధనార్జితశీలత భోగమీగి నా
స్తికఖల సంగవర్జనము శిష్టవిధేయత దుష్టనిగ్రహం
బకుటిలభావమింద్రియజయంబు గుణంబులు భూమిభర్తకున్."
(సకలనీతి. 144)

ఆనాడు రాజసభలలో వాచకులు ఉండేవారు. వచ్చిన లేఖలు మొదలైన వాటిని చదవడం వాళ్ళ వృత్తి. వాచక లక్షణాలను శివదేవయ్య మూడు పద్యాలలో వివరించాడు.

"వెనుకపడక హాయనక వేసటనొందక బంతి బంతిలో
బెనపక కావమింబ్రమసి బెగ్గిలకెంతయు మున్ను సూచుచున్
గనుకని యక్షరాక్షరము కందువ దప్పక యేక చిత్తుడై
యనుపమభక్తితో జదువునాతని వాచకులందు సజ్జనుల్." (306)

"ఊరక మురియక యుబ్బసంబందక వెరవక దేహంబు విరిచికొనక
విడుసున బెట్టక విస్ఫోటమునబోక తరవాయిదప్పక తడవికొనక
యక్షర స్పష్టత యనగీతవద్ధత గాకుండ నర్థంబుగానబడగ
వయ్యైరసంబుల కనురూపముగ బెక్కు రాగముల్ ఫణితులు బాగుపుట్ట
చెరకుకొననుండి వమలిన చెలువుదోప నంతకంతకువేడుక యతిశయిల్ల
జదువుచున్నారుపేరల చదువుబోల జదువులేదని పొగడిరి సభికవరులు".
(307)

"వదకక నిక్కకీయనక వ్రాలక తొలక తూలిపోక సం
దడిబడ కెన్నికోక గతిదప్పక తుమ్మక దగ్గులేక వెం
బడకటు వెక్కు కుబ్బక నెవంబిడ కంజక పంజగాక రం
గుడిగి పఠింపగావలయు నో పటువాచక మెట్టి మేటికిన్". (308)

ఈ పై మూడు పద్యాలలోనూ మొదటి రెండు పద్యాలూ కైతరాజు ముమ్మయ్య రచించిన 'విష్ణుకథానిదానం' లోని పద్యాలని చెప్తూ వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు ప్రబంధ రత్నావళిలో పొందుపర్చారు. (నెంబరు ప్ర. ర. లో పద్యసంఖ్య 399, 376)

ఆ కాలంలో ఇచ్చిన అడ్డమైనవారి దగ్గరా బ్రాహ్మణులు దానాలు పుచ్చుకోవడం పరిపాటి కాబోలు. అది చూచి శివదేవయ్య ఏవగించుకొన్నాడేమో! గంపెడు సంసారపు కడుపు నింపడానికి దానాలు పట్టడం కన్నా కాడిగట్టి మడి దున్నుకోవడం మేలని హితోపదేశం చేస్తున్నాడు.

"అతికాంక్ష దుష్ప్రతిగ్రహరతికంటెను బహుకుటుంబరక్షార్థముగా
క్షితిసురులకు కృషి సేయుట హితమనిరి పరాశరాదు లిక్కలి వేళన్".
(సకలనీతి. 316)

అగ్రవర్ణులు ముగ్గురికీ పరిచరులు లేకపోతే గడవదు గనుక "సరసిజ సంభవుడు శూద్రజాతి సృజించెన్" (455) అనీ, రాజు దేవాంశోద్భవుడనీ, అతణ్ణి మానవమాత్రునిగా తలచగూడదనీ (458) బోధించాడు. రాజాజ్ఞ వెలుగకపోతే ప్రపంచం అంధకార మవుతుందని చెప్పాడు.

"భూతలపతి వితతాజ్ఞా-జ్యోతి ప్రవర్తింపకున్న సూర్యాగ్ని శశి
జ్యోతులు వెలుగవుగావవి-చేతనముం బొంది సృష్టి చీకటిగాదే"
(సకలనీతి. 80)

ప్రజలను చెరిచి కూడబెట్టిన ధనాన్ని ఖర్చుపెట్టాలనీ, ప్రజలూ డబ్బూ పెరిగిపోతే భుజబలంతో రాజు నిభాయించుకోలేడనీ ఆర్థిక సూత్రాలను చెప్పాడు.

"ప్రజ జెరిచి కూడబెట్టిన
నిజధన మది వలయు వ్యయము నిచ్చలు జేయన్
ప్రజయును ధనమును బొలిసిన
భుజబలమున నిలువదలమె భూపతి కెందున్?"(సకలనీతి. 123)

తన్ను మాలిన ధర్మం లేదని, రాజు తనను తాను రక్షించుకోవడమే విజయమని ఈ క్రింది పద్యంలో చెప్పాడు.

"జనలక్ష్మికి, ధనలక్ష్మికి - ననుపమ మగు ధర్మలక్ష్మి కాత్మయె మూలం
బని యాత్మరక్ష మరవక - జననాథుడు సేయవలయు సతతము ప్రీతిన్".

శివదేవయ్య ఒక శతకాన్నికూడ వ్రాశాడనీ, దాని మకుటం 'శివదేవధీమణీ' అనే దనీ రామకృష్ణకవి గారు చెప్పారు. రెండు ఉదాహరించారు.[5]

"అరయగ చిన్ననాట పిరియాళుడనై యెల్ప్రాయమందు సుం
దరుడను నంబినై వదనుదప్పిన గుండయగారి చందమై
ధర జరియింపగల్గిన దశాసు వృథాపరిపాక రూపదు
ష్కరజనవం బిదేమిటికి గాలువనే శివదేవధీమణీ!"

ఇది ఎవరో శివదేవయ్యమీద చెప్పి ఉంటారు. లేకపోతే బద్దెనలాగ, కేచన లాగ, వేమనలాగ శివదేవయ్య తన్ను తాను సంబోధించుకొని చెప్పిఉంటాడని అందరూ భావిస్తున్నారు. పిరియాలుడు, సుందరనంబి, గుండయలు శైవభక్తులు. పిరియాళుడు అరువత్తుమూవరులో ఒకడు. ఇతని కథను పాల్కురికి సోమనాథుడు ప్రచారం చేశాడు. వీరశైవం విస్తరిల్లిన రోజులలోనే ఈ పద్యం పుట్టిఉంటుంది.

'శివదేవధీమణీ' శతకంలోనిదే నని ఇంకొక పద్యాన్ని మానవల్లి వారు ఇలా ఇచ్చారు.

---

[5] మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు 1923లో 'సకలనీతి సమ్మతము' పీఠికలో ఈ రెండూ ఉన్నాయి. చూ....ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ వారి పునర్ముద్రణ - (1970) పుటలు 87, 88.

"ప్రాణ వపాన గూర్చి యల పాము గదల్చి తదూర్ధ్వకీలితో
ద్యాణము నొత్తి మేను దృఢమై నిగుడం బిగియించి దృష్టులం
ఘోణము చేర్చి యాప్రణవఘోషణమున్ విని యందు మానస
క్షీణము సేసినం బసవసిద్ధుడనా శివదేవధీమణీ!"

ఈ పద్యాన్నే తిక్కనగారు తమ భారతంలో అనుసరించారని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు అభిప్రాయపడుతున్నారు[6] అందుకు ఆధారంగా భారతంలోంచి ఈ పద్యాన్ని చూపెట్టారు.

"ప్రాణ వపానునందును నపానుని ప్రాణునియందు నిల్పి ని
ర్వాణము గోరి చిత్తము దిరంబుగ బట్టగ ప్రాణసంయమా
క్షీణత దేహమధ్యశిఖి జిహ్మగ దత్త్రియ మొంది మూర్ధపా
రీణత గోర్కి సల్పు నపరిచ్యుతి దగ్గతుడైన యోగికిన్."

(అనుశాసనిక. 5-280)

తిక్కనగారే శివదేవయ్యను అనుసరించారనడానికి ఆధార మేమిటి? సౌప్తికపర్వం ద్వితీయాశ్వాసంలో కృష్ణుడు ధర్మరాజుకు శివుని మహిమను చెప్పే ఘట్టంలో "తెల్లమిగాగ నేను శివదేవునెరుంగుదు" అనే పద్యపాదంవల్ల తిక్కనగారు శివదేవయ్యను ఎరుగుదురన్న సంగతి ధ్వనిస్తున్నదని వెంకటరావుగారు శతకకవుల చరిత్ర-అనుబంధంలో వ్రాశారు.

తిక్కనగారి దృష్టిలో శివదేవయ్య సాక్షాత్తూ ఈశ్వరుడేనని సోమదేవ రాజీయం వ్రాసిన కవి చెప్పిన సంగతి మనం ముందే చూశాం. ఈ శివదేవయ్యే కాకతీయచక్రవర్తి గణపతిదేవుని గురువైన విశ్వేశ్వర దేశికులై ఉంటారని చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారి అభిప్రాయం ఇద్దరూ భిన్న వ్యక్తులని చాగంటి శేషయ్యగారు మొదలైనవారి భావన.

'సంస్కృతాంధ్రకవితావళికెల్ల బితామహుం'డని పేరు పొందిన శివదేవయ్య ఇతరకృతులు దొరికితేనేగాని అంత పెద్దబిరుదు అతనికి ఎలా వచ్చిందో మనం తెలుసుకోలేము. ఆ కృతులు బయటపడనంతవరకు అతడు ఒక నీతిశాస్త్ర రచయితగానూ, శతకకర్తగానూ మాత్రమే నిలుస్తాడు.

6 వంగూరి సుబ్బారావుగారి శతకకవుల చరిత్ర అనుబంధం పుట 727.

11

మూలఘటిక కేతన

కాకతీయ సామ్రాజ్యాన్ని గణపతిదేవచక్రవర్తి పరిపాలించే కాలంలో వేంగి దేశంలో వెంటిరాల అనే అగ్రహారం వుండేది. దీనినే బహుశా వెట్రిరాల అనికూడ పిలిచేవారు. ఈ అగ్రహారానికి మూలఘటికవారు అధికారులుగా వుండేవారు. వీళ్ళు చాలాకాలం నుంచి వెలనాటిచోడుల ఆస్థానంలో వుండేవారు. ఈ వెలనాటి చోళులు ఒకనాడు వైభవంగా వెలిగినవాళ్ళు. నేటి గుంటూరుజిల్లాలోని చందవోలు వీళ్ళకు రాజధాని. క్రీ.శ. 1180 ప్రాంతాలలో ఈ వంశంలోని రాజు ఉత్తరాన పిఠాపురం, దాక్షారామమేగాక శ్రీకూర్మందాకా జయించాడు. వేంగిలోని విద్వాంసులు వెలనాడును నమ్ముకొనివుండేవారు కాబోలు. దాక్షారామంలో పుట్టినపండితారాధ్య మల్లికార్జునుడు వెలనాడుదాకా రావడం చాళుక్యయుగపు చివరిరోజులలోనే మొదలైంది. తీరాంధ్రంలో చాళుక్యుల తరవాత చెప్పుకోదగ్గ రాజులు వెలనాటిచోళులే. అయినా వాళ్ళప్రభ తిక్కనగారి కాలానికి కొద్దిముందురోజుల్లోనే క్షీణించసాగింది. వెలనాటి చోళులలో రమారమి ఆఖరి రాజని చెప్పదగ్గ పృథ్వీశ్వరుణ్ణి నెల్లూరి తిక్కరాజు (మనుమసిద్ధి తండ్రి) బహుశా క్రీ శ 1206 లో నిర్జించాడు. అనాటి నుంచి వెలనాటి చోళుల రాజ్యవైభవం తగ్గడమేగాక ఆ ఆస్థానాన్ని నమ్ముకొన్న కవులూ, విద్వాంసులూ వేరే కొమ్మలు పట్టుకోవడానికి ప్రయత్నాలు కూడా చేశారేమో అనిపిస్తుంది. క్రీ. శ. 1218 నుంచీ కాకతీయ గణపతిదేవుని శాసనాలు వెలనాడులో కనబడుతున్నాయి నెల్లూరు చోడులు కూడా వెలనాడు మీద కొంత పరోక్షమైన పెత్తనం జరిపేవారేమో ! మూలఘటికవంశంలో ముఖ్యుడైన కేతనకవి వేంగి వెలనాడు వదలి నెల్లూరికి ఏ కారణాలచేతనోమరి క్రీ. శ. 1246 కు ముందే వెళ్ళవలసి వచ్చింది.

కేతన అప్పటికే ప్రసిద్ధుడు. అనాటికే అతనికి అభినవదండి అనే బిరుదు ఉండేది. అతడు 'సంస్కృత భాషాకర్తృత్వంలో నుతిగన్నవాడు.' వివిధ కళానిపుణుడు. కవిజనమిత్రుడు. విజ్ఞానామాన మనస్కుడు. మితవచనాలలోనూ, హితవచనాలలోనూ నిపుణుడు. నానాశాస్త్రజ్ఞుడు. ధర్మశాస్త్రాన్ని కరతలామలకం

చేసుకొన్నవాడు. శబ్దశాస్త్రం తెలిసినవాడు. ఇతడు ఏవో రాజకీయ కారణాలవల్ల నెల్లూరుకు వెళ్ళివుంటాడు. ఏమంటే ఇతని బావమరిది బండారు కేతన చాలా ప్రసిద్ధుడు. వెలనాటి చోడుల దండనాథుడు. ఇతడు మంత్రిగా కీర్తికెక్కాడు. ఆంధ్రదేశంలో ముప్పయి ఇద్దరు ప్రసిద్ధ మంత్రులను కీర్తించే సీసమాలిక ఒకటి వుంది. అందులో బండారు కేతన పేరుంది. "ఆత్మీయతపముచే వర్ధివాలుకమద్దు, కేశించె బండారు కేతమంత్రి" అనే ప్రశంస కనబడుతుంది. ఈ బండారు కేత మంత్రి ఏదేనా రాజకీయ వ్యవహారాలమీద సున్నితమైన పరిష్కారం చేయవలసిన సమస్య నిమిత్తం మూలఘటిక కేతనను నెల్లూరు పంపించి వుంటాడు.

నెల్లూరు రాజుల ఆస్థానంలో ఆనాడు కొట్టరువువారు అత్యంత ప్రముఖ స్థానాలలో ఉన్నారు. ఆ వంశంలో మీసం వచ్చిన ప్రతివాడూ మంత్రిగానో, దండనాథుడుగానో, మరొక ఉద్యోగంలోనో నెల్లూరుచోడులను కొలుచుకొంటూ వుండేవాడు.

తిక్కనగారు మనుమసిద్ధి మహీశ సమస్త రాజ్యభార ధౌరేయులు. వారి పెదతండ్రి సిద్ధనమంత్రిగారు మళ్ళా సూర్యవంశాన్ని నిలబెట్టినవారు. పెదతండ్రి కొడుకు ఖడ్గతిక్కన రాయవేశ్యా భుజంగ రాజ్యరత్నాకర స్ఫూర్తి, రాజమూర్తి గంధవారణ బిరుద విఖ్యాతకీర్తి. ఈ ఖడ్గతిక్కన కొడుకులు నలుగురు. అందులోని ప్రతి ఒక్కడూ రూపానికి మన్మథుడు, దానానికి కర్ణుడు.

ఖడ్గతిక్కనగారికి ఆరుగురు తమ్ముళ్ళున్నారు. అందులో పెద్ద తమ్ముడు ఒకమంత్రి భాస్కరుడు. కడగొట్టు తమ్ముడికన్నా ముందువాడు చినభాస్కరుడు సైతం గొప్పవీరుడు క్రీ. శ. 1215లో జరిగిన సేవణ దండయాత్రను అరికట్టడంలో పేరుతెచ్చుకొన్నాడు.

తిక్కనగారి పెదతండ్రిగారూ, వారి ఏడుగురు పుత్రులూ ఇంతటి ఉద్దండులైతే ఇక తిక్కనగారి తండ్రి "సూర్యవంశ భూపాల సురుచిరరాజ్యవన వసంతుడు" ఈ కొమ్మనామాత్యుడు కేవలం రాచకార్యాలలోనేకాక విద్యావంతులతో కూడా కాలం గడపేవాడు కాబోలు. ఇతనిని బుధలోకవత్సలుడని కూడా చెప్పుకొంటారు.

రాజకీయోద్యోగాలలో ఇంత ప్రముఖ స్థానాలు వహించిన కొట్టరువు వారితో ఏపని పడిందో, మూలఘటిక కేతన నెల్లూరుకువచ్చి తిక్కనగారిని కలుసుకొన్నాడు. అప్పటికే సంస్కృత రచనలు చేసిన, 'అభినవదండి' అని బిరుదు పొందిన కేతనను చూశాక తిక్కనగారంతటివాడు తానూ ఒక కృతి అంకితం పుచ్చుకోవాలనుకొన్నారు. ఒకనాడు కేతనగారిని అత్యాదరంతో రావించి, ఆసనం,

అర్ఘ్యం, పాద్యం, తాంబూలం, అంబరాలు, ఆభరణాలు, దానాలు మొదలైన ఉపచారాలు చేసి "కేతనా! నీవు సంస్కృతాద్యనేక భాషా కావ్యరచనా విశారదుడ వన్న సంగతి జగత్ప్రసిద్ధం. కాబట్టి ఒక కావ్యం రచించి నన్ను కృతిపతిని చెయ్యాలి" అని సగౌరవంగా ప్రార్థించారు కేతన కూడ తన కావ్యకన్యకకు తగిన వరుడు అవుతాడని తిక్కనగారి మనోరథం సఫలం కావించడానికి దండి సంస్కృతంలో గద్యాన చెప్పిన దశకుమారచరిత్రను తెలుగులో గద్యపద్యాలున్న కావ్యంగా చెప్పాడు.

అందువల్ల తెలుగులో తొలి కథాకావ్యం పుట్టింది.

దండిదశకుమార చరిత్ర సంస్కృతంలో సుప్రసిద్ధమైన గద్యకావ్యం. పదలాలిత్యంతో, మనోహరమైన వర్ణనలతో, సజీవమైన పాత్రలతో, సమకాలిక జీవితాన్ని చిత్రించే ఘట్టాలతో, హాస్యవ్యంగ్య సంభాషణలతో, రసోచితమైన కథనంతో సంస్కృతదశకుమార చరిత్ర లోకోత్తరంగా ఉంటుంది. కవి పదిమంది వీరకుమారుల సాహసగాథలను కథనం చేస్తాడు. వీళ్ళ వీరోచితచరిత్రలో మొదట క్లుప్తంగా వీళ్ళ తండ్రుల వైనాలు, వాళ్ళంతా ఏ రాజులదగ్గర ఉండిందీ చెప్తాడు. యవ్వనం రాగానే దశకుమారులు సాహస యాత్రకు వెళ్ళి చెల్లాచెదురవుతారు. ఒక్కొకరూ ఒక్కొక విచిత్రజీవితానుభవాన్ని పొందుతారు. అపూర్వ సంఘటనలలో చిక్కుకొంటారు. ఈ పదిమందీ మళ్ళీ కలుసుకొని తమతమ కథలు తమలో నాయకుడైన రాజకుమారునికి చెప్తారు ఇదీ కథాబీజం. దీనిని కథనం చేయడంలో దండి గొప్ప ప్రజ్ఞ కనబరిచాడు.

ఇతడు చెప్పిన కథను మనం టూకీగా చెప్పుకుందాం:

పూర్వం మగధ దేశాన్ని రాజహంసుడు అనే రాజు పరిపాలిస్తూ వుండేవాడు. అతడికి ముగ్గురు మంత్రులు. ఆ ముగ్గురు మంత్రులకు వెరశి ఏడుగురు కుమారులు. ఈ ఏడుగురు కుమారులలో ఒకడు ప్రపంచం విస్తారమని తీర్థ యాత్రలకు పోయాడు ఇంకొకడు దుర్వ్యసనాలకు లోనై దేశద్రిమ్మరి అయినాడు. మరొకడు సముద్ర వ్యాపారం చేస్తూ దేశాంతరాలు పోయాడు. ఇకపోతే నలుగురు మంత్రికుమారులూ, రాజూ రాజ్యంలో ఉన్నారు. వీళ్ళుకూడా అట్టేకాలం రాజ్యంలో లేరు. శత్రురాజులు వచ్చి ఓడించడం వల్ల అడవులు పట్టిపోయారు. ఈ రాజుకి సహాయం చేయడానికి వచ్చిన మిథిలరాజుకే కష్టాలొచ్చాయి. అతడేమయాడో తెలియదు.

(1) అడవిలో మగధరాజు రాజహంసుడికి ఒక కొడుకు పుట్టాడు. అతడికి రాజవాహనుడు అనే పేరు పెట్టారు. దశకుమారులలో ఇతడు మొదటివాడు

(2) సుమతి మంత్రికి ఒక కొడుకు పుట్టాడు. అతడికి 'ప్రమతి' అనే పేరు పెట్టారు.

(3) సుమంత్రుడనే అమాత్యుడికి కుమారుడు పుడితే ఆ బిడ్డకు 'మిత్రగుప్తు'డని నామకరణం చేశారు.

(4) సుమిత్రుడనే మంత్రికి పుట్టిన తనయుడికి 'మంత్రగుప్తుడు'అనే పేరు పెట్టారు.

(5) సుశ్రుతుడు అనే మంత్రికి పుట్టిన తనయుడికి 'విశ్రుతుడు' అనే పేరు పెట్టారు.

(6) మగధ రాజుకి సాయం చేయడానికి వచ్చిన మిథిల రాజు ఏమయ్యాడో తెలియదని చెప్పుకొన్నాం. అతని రాణికి కవలపిల్లలు పుట్టారు. ఒకబిడ్డని కొండవాళ్ళు ఎత్తుకుపోయి బలియబోతూవుంటే ఒక ముని రక్షించి రాజహంస మహారాజు వద్దకు చేర్చాడు. ఈ బిడ్డకు "అపహారవర్మ" అని పేరు పెట్టారు.

(7) రాజహంస మహారాజు ఒకనాడు అడవిలో తీర్థస్నానానికి వెళుతూ ఉంటే ఒక కిరాతపత్ని చేతిలో ఒక అందమైన కుర్రాడ్ని చూశారు. ఆ బిడ్డ తన స్నేహితునికి పుట్టిన కవలలో రెండోవాడని తెలుసుకొని ఆ బిడ్డను తీసుకువెళ్ళి ఉపహారవర్మ అని పేరు పెట్టాడు.

(8) ఇందాకా రాజుగారి మంత్రుల కుమారులలో ఒకడు సముద్రయానం చేసి దేశాంతరాలకు పోయాడని చెప్పుకొన్నాం కదా. ఆ రత్నగర్భుడు చూలాలైన భార్యతో స్వదేశానికి తిరిగి వస్తూవుంటే ఓడ మునిగిపోయింది గర్భిణి ఒడ్డుకు చేరింది. ఒక బిడ్డను కన్నది ఆ బిడ్డను ఒక ఏనుగు ఎత్తుకొని వెళ్ళిపోయింది. ఆ ఏనుగు మీద ఒక సింహం గర్జించి దుమికింది. ఏనుగును చంపేసింది. బిడ్డ చివరకు ఒక మునికి దక్కాడు ఆ ముని రాజువద్దకు పంపించాడు. రాజహంస రాజు వాడికి పుష్పోద్భవుడని పేరుపెట్టాడు.

(9) ఒకనాడు రాజహంస మహారాజు వద్దకు అతని రాణి వసుమతీదేవి ఒకబిడ్డను ఎత్తుకొని వచ్చింది. ఎవరీ అబ్బాయి ? అని రాజు అడిగాడు "వ్యసనాలకు లోనై దేశాలుపట్టి పోయాడే ఒక మంత్రికుమారుడు, అతడికి ఈ బిడ్డ పుట్టాడట. వీడిని ఒక యక్షకన్య తీసుకొనివచ్చి నాకు ఇచ్చింది" అని రాణి చెప్పింది. సరే వీణ్ణి పెంచుదాం అని రాజు ఆ కుర్రాడికి 'అర్థపాలుడు' అనేపేరు పెట్టాడు

(10) లోగడ మంత్రికుమారులలో ఒకడు ప్రపంచం విస్తారమైనదని తీర్థయాత్రలకు పోయాడని చెప్పుకొన్నాం. అతడు దక్షిణాదిన ఒక స్త్రీని పెళ్ళిచేసు

కొన్నాడు బిడ్డలు పుట్టకపోతే ఆమె చెల్లెల్ని చేసుకొన్నాడు. ఈ రెండోభార్యకు ఒక బిడ్డ పుడితే, మొదటి భార్య కన్నుకుట్టుకుంది. దాది బిడ్డను ఆడిస్తున్నప్పుడు వాళ్ళిద్దర్నీ కావేరిలో తోసేసింది. జలగండం చాలదన్నట్టుగా ఆమె పట్టుకొన్న కొమ్మనొక పాముంది, అది దాదిని కాటేసింది. దాది ఒక మునికి బిడ్డనప్పజెప్పి చచ్చిపోయింది. ఆ బిడ్డ రాజహంస మహారాజు వద్దకు చేరాడు. వాడి కథ విని వాడికి 'సోమదత్తుడు' అని పేరుపెట్టి పెంచాడు

ఈ పదిమంది చిన్నవాళ్ళే దశకుమారులు. వీళ్ళు పెరిగి పెద్దవాళ్ళయారు. యుక్తవయస్సు వచ్చాక పదిమందీ కలసి దిగ్విజయానికి వెళ్ళారు. దారిలో వింధ్యాటవిలో మకాం చేశారు. అక్కడో మాతంగుడు కనబడ్డాడు. అతడు రాజవాహన కుమారుణ్ణి కొంచెం ప్రక్కకు పిలిచి, తనకో సాహసోపేతమైన సహాయం చెయ్యమని కోరాడు. చెలికాండ్రతో చెప్తే వాళ్ళు ఒప్పుకోరేమో అని రాజవాహనుండు మిగతా తొమ్మండుగురికీ చెప్పకుండా ఆరాత్రి మాతంగుడితో ఆ సహాయం చెయ్యడానికి వెళ్ళాడు.

ప్రొద్దుట లేచి చూస్తే రాజకుమారుడు లేడు. తొమ్మండుగురు అతడి కోసం వెదకడం మొదలుపెట్టారు. తలోదారిగా పోయారు. మళ్ళా ఒక సంకేత స్థలంలో కలుసుకోవాలనుకున్నారు.

రాజవాహనుడు చేసిన సహాయంవల్ల మాతంగుడు పాతాళ రాజయ్యాడు. ఆ లోకపు రాజకన్యను పెళ్ళిచేసుకొన్నాడు. ఈ ఉపకారం చేసి రాజవాహనుడు వింధ్యాటవి లోనికి వచ్చాక దశకుమారులలో మిగతావాళ్ళు కనబడలేదు. వాళ్ళ కోసం వెదుకుతూ తిరుగుతూ, తిరుగుతూ ఉండగా మొదట సోమదత్తుడు కనిపించాడు. తన కథ చెప్పాడు.

1. సోమదత్తుని కథ :

రాజవాహనుణ్ణి వెదుకుతున్న సోమదత్తుడికి ఒక రత్నం దొరికింది. దానిని అతడు కుచేలుడు లాంటి పేదబ్రాహ్మణుడికిచ్చాడు. అతణ్ణి రాజభటులు బంధించారు. ఆ బ్రాహ్మణుడు నాకేం తెలియదు ఇచ్చింది ఇతడు అని సోమదత్తుణ్ణి చూపించాడు. భటులు అతణ్ణి బంధించారు. కారాగారంలో పారేశారు. అక్కడ కొందరు దొంగలున్నారు వాళ్ళు నిజంగా దొంగలు కారు. ఆదేశం రాజుని చంపడానికి వచ్చిన గూఢచారులు. వాళ్ళ సంకెళ్ళను సోమదత్తుడు బద్దలు కొట్టాడు. అందరూ తప్పించుకొని పోయారు. వీరకేతువు అనే రాజును కలుసుకొని అతని శత్రువుని ఓడించారు. సోమదత్తుడి ప్రతాపానికి మెచ్చుకొని వీరకేతువు తన కూతుర్నిచ్చి పెళ్ళిచేశాడు. ఆమెతో కలసివస్తుండగానే రాజవాహనుడు కనబడ్డాడు.

వీళ్ళిద్దరూ కలుసుకొన్నాక అక్కడికి పుష్పోద్భవుడు వచ్చాడు. తన కథ రాజవాహనుడికి వినిపించాడు.

2 పుష్పోద్భవుని కథ :

తన రాజకుమారుణ్ణి వెదుక్కుంటూ వెళ్ళిన పుష్పోద్భవుడికి కొండ మీంచి పడిపోతున్న ఒక మనిషి కనిపించాడు. ఆ మనిషిని భూమిమీద పడనివ్వకుండా అతడు రక్షించాడు వివరాలు కనుక్కుంటే తీరా ఆ మనిషి తన తండ్రే. పదహారేళ్ళ తరవాత నీ కొడుకు కనబడతాడని ఎవరో జోస్యం చెపితే ఇన్నాళ్ళూ ఆగాడు. ఇంక లాభం లేదని ఆత్మహత్య చేసుకొంటూ ఉంటే కొడుకే రక్షించాడు. ఇంతలో అగ్నిలో దూకి ఆత్మహత్య చేసుకోబోయిన ఒక స్త్రీ కనబడింది. ఆమె అతని తల్లి! ఆమెకూడా జ్యోతిష్యం విని కొడుకు కోసం, భర్తకోసం ఇన్నాళ్ళు ప్రాణాలు నిలుపుకొంది. నిరాశతో ప్రాణాలు తీసుకొంటూ ఉంటే ఇద్దరూ వచ్చి రక్షించారు. తల్లితండ్రులను ఒక ముని ఆశ్రమంలో ఉంచి పుష్పోద్భవుడు రాజవాహనుడి కోసం వెదకడం ప్రారంభించాడు అతడు దొరకకపోయినా అడవిలో నిధి నిక్షేపాలు దొరికాయి ఆ సంపదతో ఉజ్జయినికి వెళ్ళి అక్కడ శిష్యులతో, స్నేహితులతో ఉన్నాడు. ఆ ఊళ్ళో బాలచంద్రిక అనే అమ్మాయి ఉంది. ఆమెను పుష్పోద్భవుడు ప్రేమించాడు. దుర్మార్గుడైన రాజసోదరుడు కూడా ఈ పిల్లపైనే కన్ను వేశాడు ఆ పిల్ల చెయ్యి పట్టుకోబోయాడు. ఈ దారువర్మని మాయోపాయంతో చంపి పుష్పోద్భవుడు ఆమెను పెళ్ళి చేసుకొన్నాడు. జ్యోతిష్యుల శకునాలవల్ల రాజవాహనుణ్ణి కలుసుకునేరోజు వచ్చిందని తెలుసుకొని బయలుదేరాడు. కలుసుకొన్నాడు.

3. రాజవాహనుడి కథ :

ఈ ఇద్దరు మిత్రులనూ తీసుకొని రాజవాహనుడు అవంతిపురంలోనికి వెళ్ళాడు. ఆ ఊరి రాజకుమార్తె పేరు అవంతిసుందరి. ఆమెను రాజవాహనుడు ప్రేమించాడు. పుష్పోద్భవుడు పెళ్ళాడిన బాలచంద్రిక ఈ రాజకుమారి చెలికత్తె. అందుచేత ఆమె తన చెలికీ, రాజవాహనుడికీ సమావేశం ఏర్పాటు చేసింది ఇద్దరికి పూర్వజన్మలు జ్ఞాపకం వచ్చాయి వాళ్ళకు కొన్ని శాపాలున్నాయి. ఇద్దరూ ఈ జన్మలో కలసి, ప్రేమించి పెళ్ళిచేసుకొని శాపాలనుండి విముక్తి పొందాలి. అయితే దీనికి అవాంతరాలున్నాయి. ఇద్దరూ విరహంలో పడ్డారు.

రాజవాహనుడు అంతఃపురంలోనికి ఎలా ప్రవేశించడం, ఎలా ఆమెను పెళ్ళి చేసుకోవడం! ఇంతలో ఒక ఇంద్రజాల విద్యాప్రవీణుడు రాజవాహనుడి

ప్నేహితుడయ్యాడు. అతడు భయంకరమైన గారడీలు చేసి, ఆ దేశపు రాజును నమ్ముగ్గుణ్ణి చేసి చివర మంగళవ్రదంగా పెళ్ళి చూపిస్తావని రాజకుమార్తెకూ, రాజవాహనుడికి నిజంగా పెళ్ళి చేశాడు. దంపతులు అంతఃపురానికి పోయి శయనించారు. ఇంతలో రాజవాహనుడి కాళ్ళకు సంకెళ్ళు చుట్టుకొన్నాయి. అతణ్ణి శత్రువులు తీసుకుపోయారు. ఇది శాపఫలం. భార్యను రెండు నెలలు ఓపిక పట్టమని రాజవాహనుడు బందీగా వెళ్ళిపోయాడు.

రాజవాహనుణ్ణి బంధించిన చండవర్మ అనే రాజు అంబాలిక అనే అమ్మాయిని ప్రేమించాడు ఆమెను పెళ్ళి చేసుకొంటున్న లగ్నంలోనే రాజవాహనుణ్ణి చంపాలనుకొన్నాడు. కోట దగ్గర ఏనుగుతో తొక్కించి రాజవాహనుణ్ణి హతం చేయాలనుకొన్నాడు. కానీ తెలవారుతూ ఉండగా రాజవాహనుడి కాళ్ళకున్న సంకెళ్ళు విడిపోయాయి ఆ శృంఖలాలు ఒక అప్సరసగా మారిపోయి తన కథ చెప్పుకొంది. వెళ్ళిపోయింది. ఇంతలో చండవర్మ చచ్చిపోయాడని కేకలు వినబడ్డాయి. ఎవరు చంపారా! అని ఆశ్చర్యపోయి పక్కనున్న ఏనుగునెక్కి రాజభవనానికి వెళ్ళాడు. చండవర్మను చంపింది అపహారవర్మ. అతణ్ణి కలుసుకున్నందుకు రాజవాహనుడు చాలా సంతోషించాడు. అతడొక్కడే కాదు దశకుమారులలో మిగతా ఆరుగురూ కూడా అప్పుడే అక్కడే అతణ్ణి కలుసుకొన్నారు. ఇంతమంది ఇక్కడికెలావచ్చారా అని రాజవాహనుడు ఆశ్చర్యపోయాడు. ఒక్కొక్కర్ని వాళ్ళవాళ్ళ కథలు చెప్పమన్నాడు వాళ్ళు చెప్పారు.

ఈ ఏడుగురి కథలూ ఏడు అద్భుతగాథలు. చదువుతూ ఉంటే, ఉత్సాహంగా, ఉద్వేగంగా ఉంటుంది. మొత్తం దశకుమార చరిత్రలో అన్ని కథలూ అద్భుతంగానే ఉంటాయి.[1] నేటి జానపద చలనచిత్రాల సాహసాలకు ఇది మూలకందం. ఇంత అద్భుతగాథలున్నా ఇది వాస్తవికతకు దూరంగా పోదు. తిరుమలరామచంద్రగారు చెప్పినట్లు "అప్పటి సమాజాన్ని దండి వదిలిపెట్టలేదు"[2] ఆయన ఇంకా ఏం చెప్తున్నాడో చూడండి.

---

1 ఈ కథాకావ్యాన్ని చక్కని వచనంలో నా మిత్రులు విద్వాన్ విశ్వం అనువాదం చేశారు.

2 విద్వాన్ విశ్వం అనువాదానికి వ్రాసిన పీఠిక – పుట 6.

"నిజానికి సమకాలిక సమాజాన్ని రూపు కట్టించిన ప్రాచీనరచన దీనిని మించినది మరొకటి లేదు దండి సమాజపు వెలుగు నీడలను ప్రస్ఫుటంగా చిత్రించాడు. దీనితో రచనకు పంచ ప్రాణాలూ సమకూరాయి. దొంగసన్యాసులు, కపటబ్రాహ్మణులు, మోసకారులైన వేశ్యలు, కపట కులటలు, గజదొంగలు దండిదృష్టి నుండి తప్పిపోలేదు. దండి ప్రజాకవి. ప్రజాజీవితాన్ని ఆకళించు కొన్న కవి. కనుకనే ప్రజాసామాన్య సుఖ దుఃఖాలు ఉత్సాహోద్వే గాలు, రాగద్వేషాలూ కావ్యమంతటా కుమ్మరించాడు"

ఇటువంటి మూలకథను మూలఘటిక కేతన పన్నెండు అశ్వాసాల కావ్యంగా తెలిగించాడు దీనిని తాను 'అంచిత భావరసోదయాభిరామం'గా అనువ దించినట్లు భావించాడు.

అయినా ఈ కావ్యాన్ని ప్రకటిస్తూ కందుకూరి వీరేశలింగంగారు ఇలా రాశారు : "ఇతరాంధ్రకవుల వలననే యితడును సంస్కృత కావ్యాలను సరిగా నాంధ్రీకరింపక కథాంశమును మాత్రమునే గైకొని వర్ణనాంశములను విశేషముగా విడిచియు, మార్చియు, జేర్చియు యధేచ్ఛముగా రచనచేసి యున్నాడు.[3]

కేతన మూలంలో ఏయే మార్పులూ కూర్పులూ చేశాడో శిష్టారామకృష్ణ శాస్త్రిగారు చక్కగా పరిశీలించి తైపారు వేశారు. వారి మాటలను చూడండి:

"మూలమున వసుమతీదేవి వర్ణనలు బహుదీర్ఘముగా జేయబడగ, కేతన దానిని పూర్తిగా వదలిపేసినాడు. అవంతిసుందరీ పరిణయము సందర్భమున రాజవాహనుని యుద్యానవన విహారము సంస్కృతమున విపులముగ జేయబడగ కేతన దానిని త్యజించుటయేగాక, పరిణయానంతరము చేయబడిన కేళిగృహ సంభోగ వర్ణనలు గూడ వదలిపేసెను. దీనినిబట్టి విశేష శృంగార వర్ణనలితనికి గిట్టవేమో యనిపించును. అట్లే యుపహారవర్మ కథలో శయ్యాపై పరుండి యున్న స్త్రీ వర్ణనలు మూలమున విపులముగను బహురమణీయముగను జేయబడగ కేతన దానిని విడిచిపేసెను. ఉపహారవర్మ కథలో వికటవర్మ తన భార్య కుతంత్రము వలన మరణించుట కాతని కురూపము కారణమనియు, వందుచే నామెయాతని సేవ గించెననియు మూలమున చెప్పబడెను. కారణములు బలవత్తరముగా నుండుటకై

3 దశకుమార చరిత్ర–వీరేశలింగంగారి పరిష్కరణ, ప్రథమ ముద్రణ 1901

వికటవర్మ విద్యావంతుడు గాదనియు, మోటవాడనియు, భార్యా దాసీజనములతో సంభోగించు నీచుడనియు కేతన కవి కల్పించి 'పాత్రపోషణము' చేసినాడు.4

శిష్టావారి ఉద్దేశంలో కేతన ఏమంత గొప్ప కవికాడు. ఈ కావ్యంలో రసపోషణ బాగుగా జరగలేదనియే చెప్పవలయునని తీర్పు చెప్పాడు. అయితే కేతన ఈ కావ్యం చెప్పి తిక్కనగారిని మెప్పించానని పొంగిపోయాడు. "బ్రహ్మ దేవుడైనా కవిత్వం చెప్పి తిక్కనగారిని మెప్పించలేడు. అలాంటిది నేను దశ కుమార చరిత్ర చెప్పి ఆయనను మెప్పించాను. ఇంక నన్ను వేరే పొగడాలా?" -అని ఈ పద్యం చెప్పుకొన్నాడు.

కవితజెప్పి యుభయకవిమిత్రు మెప్పింప
నరిది బ్రహ్మకైన నతడు మెచ్చ
బరగ దశకుమార చరితంబు జెప్పిన
ప్రోడ నన్ను వేరె పొగడనేల? (ఆంధ్రభాషాభూషణం_5)

తనకు పుస్తకం అంకితమిచ్చినవారి కవితను ఏ కృతిపతి అయినా మెచ్చుకొంటాడు తిక్కనగారూ అలాగ మొహమాటానికి మెచ్చుకొనడమే తప్ప ఆ ప్రశంస "త్రికరణశుద్ధితో జెప్పిన మాటగ నెంచరాదు" అని శిష్టావారు అభి ప్రాయపడుతున్నారు5 అనంతర ప్రబంధకవుల ధోరణి మాత్రమేకాదు, తనకు ముందున్న నన్నయాదుల సంపూర్ణ ప్రతిభ కేతనలో లేనిమాట వాస్తవమే. అంత మాత్రాన అతణ్ణి చులకన చేయకూడదు. తెలుగులో మొట్టమొదటి కథాకావ్యాన్ని అతడు వ్రాశాడు. ఔచిత్యాన్ని పాటించేవాడు ఎప్పుడూ మంచికవే అవుతాడు. కేతన 'మితసత్యహితవచోనిపుణుడు'. మితభాషణ గంభీరతకు చిహ్నం. ఇది నన్నయగారిలో వుంది. కేతన కూడ సానుభూతితో చదివితే, ఒక్కమాటలో కొండంత అర్థం నన్నయగారిలాగ తోపింపజేస్తాడు.

నిద్రపోతున్న నాయికను నాయకుడు చూశాడు. అప్పుడు అతడు యిలా భావించుకొన్నాడు.

---

4 ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్ర సర్వస్వం, మద్రాసు యూనివర్శిటీ ప్రచురణ. పుటలు 459_60.

5 ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్ర సర్వస్వము. మద్రాసు యూనివర్శిటీ ప్రచురణ. పుటలు 469, 470.

"కనుగొనుమనంత నామవను గన్నులు మన్మథు డింతిపాలు చే
సిన మెలగంగలేక గతచేష్టుడనై యిది నిద్రవోవుచో
మనమున కింతపుట్టె గరిమంబుగ విభ్రమముం గరంబు నొం
దినతరి జూచువారలకు ధీరత ఎక్కడి దంచు లోలత౯".

(దశకు. 6_147)

ఈ పద్యంలో ఆయువుపట్టుమాట 'ధీరత'. ఈ సుందరి నిద్రపోతువ్నప్పుడే మనసులో యింత పుట్టింది; ఇక మేలుకొంటే ధీరత ఎక్కడిదన్నాడు. నాయకుడు ధీరత పోగొట్టుకోలేదు కనుకే ముక్తసరిగా అన్నాడు.

కేతన పాత్రల మనసులోని భావాలను అద్దే విశదీకరించక వాళ్ళ రూపాన్నీ, కట్టునూ, బొట్టునూ, అలంకారాలనూ విపులంగా వర్ణిస్తాడు. ఇతడు చేసిన ఈ వర్ణనలే తరువాతి కవులకు మార్గదర్శకా లయినాయి. కదిరీపతి శుక సప్తతిలో, అయ్యలరాజు నారాయణామాత్యుడు హంస వింశతిలో తెలుగుదనం ఉట్టిపడే రచనలు చేయడానికి, వివిధ విషయాల పట్టికలు ఇవ్వడానికి కేతన పెట్టిన వరవళ్ళు దిద్దడమే కారణం. కథాకథనకావ్యంలో జాబితాల రచనకు ఇదేనాంది. చూడండి ఆనాటి ఆభరణాల వివరాలు :

"మట్టియ లుజ్వలమణినూపురంబులు మొలనూలువస్త్రముల్ ముత్తియముల
కట్టువడంబులు గట్టిమాళ్ళను సుద్ద సరితీగెమిమకులు నందిదండ
లంగుళీయకములు హారికంకణములు చేకట్టుపాలెలు చెన్ను మెరుగు
టాకులు సరిపెణ లాల కకముపూత కాటుకతిలకంబు కమ్మపువ్వు
లాదిగాగల మేలిద్రవ్యముల నొప్పు_బసదనముచేసి యుచితరూపంబుదాల్చి
బాలచంద్రికబోటినై వజ్ఞ వరిగి_దారువర్మని లోగిలి దరియజొచ్చి".

(దశకు. 3_77)

దొంగతనానికి ఆనాటి దొంగలు ఏ సాధనాలు పట్టుకొని వెళ్ళేవారో ఆ సాధనాలను వర్ణిస్తున్నాడు.

"బొయిదల నీలి దీటొక్కలిపి బూదిద ముందుల బంతి గాలచీ
రయు వెలిగోల కత్తి భ్రమరమ్ముల క్రోలును మెలమందు గొ
య్యయు మరిగ్రొంకి నారసము నాదిగ గలిన సాధనంబు ల
న్నియు సమకూరజేసికొని నేర్పున నేగితి ముచ్చుబొద్దున౯".

(దశకు. 5_72)

తన సమకాలిక సమాజాన్ని దండి ఎంతచక్కగా కన్నులకు కట్టించాడో కేతనకూడ అంత చక్కగానే చిత్రించాడు. విప్రనారాయణ కథలాంటిది ఆదిలో

దశకుమార చరిత్రలోనే ఉంది. ఒక ఋషిని చెడగొడతానని సానికూతురు శపథం పట్టింది. అది చెల్లించుకొంది.

ఈలోగా ఆ వేశ్య ఋషి దగరకు కపటవృత్తిని చేరినప్పుడు వేశ్యమాత పెట్టేగోడు మూలంలో ఎలా ఉందో చూడండి.

"నేను చేసిన తప్పల్లా కులాచారం ప్రకారం నా ధర్మాన్ని నేను నిర్వర్తించాను. వేశ్య తల్లి చేయవలసిన విధులివి. పిల్ల పుట్టిన నాటినుంచి చక్కగా ఆహారంతో పోషించాలి. పుట్టిన పండుగలూ,పండువులూ వచ్చినప్పుడు ఉత్సవాలూ పేరంటాలు చేయాలి. కామశాస్త్రం చదివించాలి. నృత్యం, గానం, వాద్యం, నాట్యం ఆస్వాద్యపుష్పగంధకళల పాటవం కలిగించాలి. చదువూ, మాటకారితనం నేర్పాలి. వ్యాకరణం, తర్కం, సిద్ధాంతం వగైరా విద్యలలో జ్ఞానం కల్పించాలి. జీవనోపాయములైన క్రీడాకౌశలాదులను, ద్యూత కళలను నేర్పించాలి. నమ్మకమైన వారితో ఇతర రహస్యాలు నేర్పాలి. ఉత్సవాదులలో బాగా అలంకరించి కూతురును ప్రదర్శించాలి. ఆవిడను గూర్చి ప్రచారం చేయాలి. ఎవరికో ఒక జాతి రూపధనాదులు గలవారికి గాంధర్వ వివాహం చేసి శుల్కం పుచ్చుకొనాలి. ఇవి మా ధర్మాలు. ఇవన్నీ నేను చక్కగా నిర్వర్తిస్తూ వచ్చినాను. ఈ విషయంలో తల్లి మాటను ఏ వేశ్యాపుత్రికా దాటడానికి వీల్లేదు".[6]

దీనిని కేతన ఎలాగ విశదం చేశాడో గమనించండి. నాటికీ, నిన్నటి 'చింతామణి' నాటకంలోని వేశ్యమాతల నీతులకు ఏమీ తేడాలేదు.

"తనయఁగని గారవంబున
ననుదినమును సావధానయై యొతకమునన్
దెనిచి వదంబిడి - యలజ
వ్వన మగుటయు వేడ్కతోడ వారిజముఖికిన్

పరిమితాహారంబు వాటించి యొడియంగ
 ముల నాడు నాటికి నలుగు పెట్టి
చదురైన మాటలు నదినన్న జెప్పి శృం
 గారంబు గావించు క్రమము దెలిపి
మెత్తని విద్యలు మేలుగా నెరిగించి
 యుపచారములు సేయు యొరపుగరపి
సౌభాగ్యమునకునుం జాలిన నోములు
 నోమించి వడయంగ నూలుకొలిపి

6 దశకుమార చరిత్ర, విద్వాన్, విశ్వం పుట 72

పేరుమెచ్చును గలవాడు ప్రియము తోడ
నడిగి పుత్తెంచెనేవి వెయ్యం బెరింగి
రేపు మాపని యాసలు చూపి చూపి
యింపు పుట్టించి మది విలిపింప వలయు

ధనవంతుడైన వానిం
దనయిచ్చిన దిరుగువాని దానగుణమునన్
జనుపడు వానింగైకొని
యనుపంగా వలయు గూతు నాతని కడకున్

మగలం బిలువుర దన్నుం
దగిలింపగ కొరపు గరపి తానొక్కనిపై
దగులము పేసిన నొకమెయి
మగిడింపుచు గూతు బడపు మరపగ వలయున్.

(దశకుమార — 5–13 నుండి 16)

"సానులవల్ల చెడిపోయినవాళ్ళంతా భ్రష్టులే వాళ్ళకు మరి విమోచనం లేదు. వాళ్ళు జైనమతంలో కలవ వలసిందే." అన్న విపరీతపుభావనలు ఆనాడు ఉండేవి కాబోలు. కేతన ఇలా చెప్పాడు.

"మిండాటమాడిపొలిసిన-మిండలకును జైనవృత్తి మేలని మదిలో
నొండు తలపుడిగి జినముని-మండలికృప వడపె యొక్క మాంత్రిక
చేతన్" (5–59).

ఆ భ్రష్టుడు దీక్షితుడైనాడట. దండి తన కాలపు జైనులనేకాక బ్రాహ్మణ్యాన్ని కూడ విడిచిపెట్టలేదు. వాళ్ళలో నీచముంటే అదీ చెప్పాడు. కేతనకూడ దానిని వివరించాడు.

"చదువులు విడిచి యాచారంబు దిగ్రద్రావి ధర్మవు చెరిచి సత్యంబు మరచి
మొగమాట తెగజూచి తగవు దూరముచేసి కులముగీటునబుచ్చి వలనుదప్పి
శౌచంబు వదలి విశ్వాసంబు మొరగి తాలిమి మాలి పెద్దరికము తొరంగి
దయపిరిందికివైచి నయము క్రుమ్మరగించి బాంధవంబురివి పాపమున బొదలి
నెరుకులకు నొజ్జలై వారి యిండ్ల గుడిచి- కొలిచి దీవించి యించుకవెలికిబోయ
లనగబరగిన పారు లియ్యడవిలోన — నెన్నబెక్కండ్రుగలరు ధాత్రీశతిలక।"

(దశకు.)

కేతన కావ్యంలో పెద్దపెద్ద సంస్కృత సమాసాలు ఉండవు. అయినా చిన్న చిన్న తెలుగు మాటలతోనే కథా కథనం చేసాడు. తెలుగుతనం ఉట్టిపడే సామెతలూ, జాతీయాలూ, పలుకుబళ్ళూ ఇతని రచనలో ఉన్నాయి. కొన్ని చూడండి:

"కన్నుగానక కయ్యంబునకు కాలుద్రవ్వి (2-4), లోకమువారు నవ్వరే? (2-32), ముప్పెట్టు(3-66), ఏటికి ఎదురీదు మాడ్కి (3-120), పొంగారెడు నేతికి బైపై నీరంబు జల్లినట్ల నిష్ఫలమయ్యెగా (3-127), తలప్రాణము తోకకువచ్చె (3-129), అందని మ్రాని పండ్లకును వ్రేలు సాచిన నేమీ చేయుదుగా (3-131). ఆడబోయిన తీర్థ మెదురుగ వచ్చిన క్రియ (3-142), పెళ్ళి అనే ఉద్దేశంలో తలబ్రాలకు లగ్నమైన అనడం (5-85), పీనుగు పెంట (5-123), తేనియబడ్డ యీగగతి (6-30), కుక్కకు టెంకాయ దక్కదు (6-86), ఎయ్యది యెట్లు పోయినన్ (6-98), గురివింద నేమున్నదరిన వరుసున (7-43), కాన వెన్నెల క్రియ రిత్తవోయె (12-54)."

మొట్టమొదటి కథాకావ్యాన్ని విరచిస్తూవున్న కేతన ఇందులో కొన్ని కొత్త పద్ధతులు ప్రవేశపెట్టాడు. అతని కాలానికి నన్నెచోడుని కుమార సంభవం ప్రచారంలోనికి వచ్చి అష్టాదశవర్ణనలమీద మోజు హెచ్చింది కాబోలు, కేతన కృతిపతి వంశాన్ని వర్ణించడానికి అతను ఉండే విక్రమ సింహపురాన్ని వర్ణిస్తానని పురవర్ణన, కావ్యం మొదలు పెట్టకముందే, చేయడం మొదలుపెట్టాడు. అష్టాదశ వర్ణనల్లో పుత్రోదయం ఒకటి వర్ణించాలి. ఇంకా కావ్యం ప్రారంభించకముందే కృతిపతి అయిన తిక్కనగారిని వారి తల్లి ఎలా కడుపుతో ఉన్నదీ వర్ణించాడు.

"గర్భితనవసుధాకరపయోనిధిమాడ్కి పతిమేను పాండురచ్ఛవి వహించె
కలితభృంగాబ్జకుట్మలయుగ్మకము వోల్కి కాంతచన్నుక్కులగవ్వ మిగిలె
మకరందసంవాహమలయానిలుని క్రియ నంబుజాననగతి యలసమయ్యె
నుచిత కాలాగ మనోజ్ఞాలకుసుమంబుగతి నింతివాళి వికాసమొందె
నళులువిరిసెగొను బలిసె గోర్కులు మది నందడించె నారు నందమయ్యె
ననుపమానభాగ్యయగు నన్నమాంబకు వర్ణనీయగర్భవైభవమున." (1-86)

కృతిపతిజననానికి ముందు ఇటువంటి గర్భవైభవాన్ని ఇంకేకవీ వర్ణించి ఉండడు. అష్టాదశ వర్ణనల మోజుపుట్టిన తొలిదినాలుకనుక కేతన ఇలా ఈ పద్యం చెప్పాడు. వాస్తవానికి దశకుమార చరిత్రలో కథానాయకుడు రాజవాహనుని జననానికి ముందు అతని తల్లి ప్రేకటిని వర్ణించడానికి అవకాశం వుంది. కేతన అలా

చెయ్యలేదు. ఇక్కడ వర్ణించాడు కనుక అక్కడ వచనంలో ఒక్కముక్కలో కొట్టిపారవేశాడు. కేతన మొదలుపెట్టిన గర్భధారణవర్ణనను తరువాతికవులు ఎందరో అనుసరించారు. కేతన పదబంధాలనూ, భావాలనూకూడ అనుసరించారు.

తారాశశాంకవిజయంలో శేషము వెంకటపతి వ్రాసిన ఈ పద్యం చాలా ప్రసిద్ధమైనది.

"లోకములోన కొంద రబలల్ పతులం దనియింపలేక య
స్తోకమనీష నన్యపురుషుల్ దమ కాంతల నంటకుండ దా
టాకులలోన వ్రాసిరి పరాంగన నంటుట పాపమంచు న
య్యాకులపాటు జూచి యిపు డాకులపా లెనయంగ నేటికిన్?"
(శశాంక. 3-82)

ఈ ప్రఖ్యాతపద్యంలోని ఆకులపాటు కేతనగారి తాటాకులలోనే మొదలైంది.

"వేకువ గమ్మదెమ్మెరలు వీవగ మాపుల నెల్లిదంపుగా
రాకులపాటు డెందమున నాకులపా టొదవింపఁ జొచ్చె శో
కాకరపల్లవ ప్రచయ మంగజవహ్ని శిఖాసరూపతం
గైకొని వంతఁజేసె నధిక ప్రకరంబునకున్ వనంబునన్." (3-93)

కేతన ఇష్టదేవతా ప్రార్థనలో వినాయకుని బాల్యక్రీడను వర్ణించాడు.

"గ్రక్కున నేత్రయుగ్మము కరద్వితయమ్మున మూసిపట్టి యా
మిక్కిలి కంటికిన్ దనదు మిక్కిలి హస్తము మాటుచేసి యిం
పెక్కుడు బాలకేళి బరమేశ్వరు చిత్తము పల్లవింపగా
దక్కక ముద్దునం బొలుచు దంతిముఖుం గొలుతుం బ్రసన్నుగాన్". (1-5)

అల్లసాని పెద్దనగారు కూడ వినాయకుని బాల్యాంక విచేష్టను వర్ణించారు.
(మను. 1-4)

"అంకముఁజేరి శైలతనయా స్తనదుగ్ధము లానువేళ బా
ల్యాంక విచేష్టఁ దొండమున నవ్వలి చన్గబళింపఁబోయి యా
వంకఁగుచంబు గాన కహి వల్లభహారము గాంచి వే మృణా
ళాంకురశంకనంటె డుగజాస్యునిఁ గొల్తునభీష్టసిద్ధికిన్.

కేతన ఇష్టదేవతా ప్రార్థనలో కుమారస్వామిని నుతించాడు (1-6), మన్మథుణ్ణి నుతించాడు (1-7). పూర్వకవులలో నన్నెచోడుడూ, వేములవాడ భీమకవీ మన్మథుణ్ణి కావ్యారంభంలో నుతించిన కవులు.

కావ్యాంతంలో కేతన భరత వాక్యం లాగ ఇలాగ చెప్పాడు.

రాజవాహన నృపతి ధర్మమున రాజ్య
పాలనము చేయునెడల బ్రజపరమ సుఖము
గనిరి ధరయెల్ల శ్రీ ధాన్య కటకమయ్యె
నతని కీర్తులు పాల్పొంగినట్లు వెలసె (దశకుమార. 12-93)

తంజావూరు పాలించిన రఘునాథ నాయకుడు (1600-1630) ఒక రామాయణం రచించాడు అందులోని పురవర్ణనలో "శ్రీధాన్యకటకమై చెన్నొంద నగరంబు" అని వర్ణించాడు (1-59) కేతన ధాన్యకటకాన్ని పద్యంలో తేవడానికి కొంచెం నబబుంది. అతని బావమరది దండనాథుడైన వెలనాటి రాజ్యంలోనిదే ధాన్యకటకం కూడ. వేంగిలోని వెంటిరాల అగ్రహారమే కేతన జన్మస్థానమైనా వెలనాడూ, ధాన్యకటకం అతని నివాసభూములు కావచ్చును. కృత్యాదిని కృతిపతి నివాస నగరాన్ని వర్ణించే కావ్యంలో చివర తన ఊరిపేరు చొప్పించాడా?

కృత్యాదిని కేతన కొన్ని కొత్త విషయాలను కూడ తొలిసారి పెట్టాడు. నేడు మనం ఏ ప్రాచీన కావ్యం తీసి చూసినా షష్ఠ్యంతాల తరువాత "అభ్యుదయ పరం పరాభివృద్ధిగా నా యొనర్పంబూనిన...." అనే మాటలు కనబడతాయి. వీటిని తొలిసారి వాడింది కేతన.

కేతనకు ప్రాచీనులూ, కొద్దిపాటి సమకాలికులూ, సమీపకాలికులూ షష్ఠ్యంతాల తరువాత కథ ఎలా ప్రారంభించారో చూడండి.

1. నన్నెచోడుడు, కుమారసంభవం : "మల్లికార్జున మునికిన్" పరమ భక్తి ముక్తి నావర్జిత హృదయుండనై సకల భువన భవనావతారకారుడైన పరమేశ్వరు నవతారంబగుటయుం దదంశావతారంబుగా న్యావర్ణించి నా చెప్పంబూనిన దివ్యకథాసూత్రం బెట్టిదనిన. (1-67)

2. తిక్కనగారు, నిర్వచనోత్తర రామాయణం :

అమ్మను మన్నపతి కభ్యుద
యమ్ముగ నేఁజెప్ప బూనినట్టి కథకు నా
ద్యమ్మయి యయోధ్యయను నా
మమ్మున నెగడిన పురోత్తమము వర్ణింతున్. (1-45)

భారతం "హరిహరనాథునకు...." భక్తపరతంత్రునకున్
"ఏనువిన్నపంబు సేయు తెలుంగుగా సంతసప్వొదింగలిగించు కొని
యిమ్మహాకావ్యంబు వర్ధంబు సంతతంబు సేసెద"
(విరాట. 1_37)

3 కేతన, దశకుమార చరిత్ర : తిక్కనామాత్యునకున్ అభ్యుదయ పరం
పరాభివృద్ధిగ నాచెప్పం బూనిన కథానికాయంబను సురలతాజాలం
బెట్టిదనిన.... (2_2)

4. మంచెన, కేయూరబాహు చరిత్ర : ఒక్కటే షష్ఠ్యంత పద్యం "ఈ
గుండయ ప్రెగ్గడకును...."
"ఇష్టార్థ సిద్ధియు నైశ్వర్య సమృద్ధియుఁ బుత్ర పౌత్రాభివృద్ధియుఁగా
నా రచయింపబూనిన కథాక్రమం బెట్టిదనిన"

5. మారన, మార్కండేయ పురాణం : గన్నరథినీ పతికిన్.... పరమ
కళ్యాణ పరంపరాభివృద్ధిగా నారచియింపబూనిన యిమ్మహాపురాణంబునకుఁ
గథాక్రమం బెట్టిదనిన...." (ప్రథమ_1.)

నేడు సర్వసాధారణంగా కనిపించే 'అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధి, పదాల క్రమం ఒక్క కేతనరచనలోనే కనబడుతుంది. తిక్కనగారు నిర్వచనంగా వ్రాశారుగనుక వారి రామాయణంలో దీనికి ఆస్కారం లేకపోయింది అయినా ఆయన మనుమసిద్ధికి 'అభ్యుదయమ్ము'గ అని వాడినారు. ఇది కేతన మాటలను చూశాకే కావచ్చు. కేతన షష్ఠ్యంతాలతో ప్రథమాశ్వాసం పూర్తిచేసి ద్వితీయాశ్వాసంలో 'అభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధి' చెప్పాడు. ఇతని తరవాత ఇంకెవరూ ఇలాగ చేయలేదు. కేతన వ్రాసినన్ని షష్ఠ్యంతాలుకూడ ఎవరూ వ్రాయలేదు. వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారన్నట్టు కందపద్యాల మధ్య దూలంగా ఒక శార్దూలం వేసి షష్ఠ్యంతాలు వ్రాశాడు. ఇందువల్ల అసలు షష్ఠ్యంతరచనావిధానానికి కేతనే ఆద్యుడని వెంకటరాయశాస్త్రిగారు అభిప్రాయపడుతున్నారు. నన్నెచోడుని విధానాన్ని కేతన అతిదేశాదేమో అని నా ఉద్దేశం.

కేతన నన్నెచోడునిలాగ ముద్రాలంకారాలు మొదలైనవి వాడలేదు. గర్వకవిత్వం చెప్పలేదు. సీదాగా కథ చెప్పుకొంటూపోయాడు ఓజోగుణం గల సమాసరచనతో వీరరసానికి శార్దూల మత్తేభాలు వాడడం తరువాతి కవులలో పరిపాటి. కేతన అలాగ చేయలేదు.

శిష్టారామకృష్ణ శాస్త్రిగారు కేతన ఛందస్సుల గురించి ఇలా రాశారు [7]

'దశకుమార చరిత్రమున ప్రత్యాశ్వాసాంతమున నొకమాలిని వృత్తము తప్ప విశేష వృత్తముల నేవివి కేతన వాడలేదు. కందము, గీతము విశేషముగాను, వృత్తుల చంపకమాలలను, శార్దూల, మత్తేభములను మాత్రమక్కడక్కడను కవి వాడినాడు. కాని నన్నయ వాడిన యక్కరలు, తరువోజలు, లయగ్రాహులు, లయహారిణులుగాని, పంచచామరాది వృత్తములను గాని, నన్నెచోడుడు వాడిన క్రౌంచపదము, స్రగ్ధర, మహాస్రగ్ధరాది వృత్తములనుగాని కేతన మందుకైన వాడలేదు.

కేతనపైన అట్టేసదభిప్రాయంలేని శిష్టావారు పాపం కేతన వాడినవాటిని గుర్తించలేదు. కేతన తరువోజ వాడాడు (11_87). రెండు ఉత్సాహవృత్తాలను చెప్పాడు (10_161;12_6). రెండు మత్తకోకిలలను పలికించాడు(8_49; 10_88). ఒక తరల రచించాడు (10_22) ఈ నాలుగు విశేషవృత్తాలను 'మందుకు' అభినవ దండి చెప్పినా ఇవి కలికంలో కనబడకపోతే వింతలేదు. రాశిలోనికి రానివి వాసికెక్కవు. అభినవదండి బిరుదు ఎప్పుడు వచ్చిందో వివరిస్తూ కందుకూరి వీరేశలింగగారు ఇలా వ్రాశారు: "ఇతడు దండి విరచితమైన దశకుమార చరిత్రమును తెనిగించుటచేత పండితులీతని నభినవదండియని పొగడినట్లు క్రింద నుదాహరింపబడెడి 'ఆంధ్ర భాషా భూషణము'లోని రెండవ పద్యములో కవియే చెప్పుచున్నాడు.

"వివిధ కళానిపుణుడ నభినవదండి యనంగ బుధజనంబులచేతన్
భువి బేరుగొన్నవాడను-గవి జనమిత్రుడను మూలఘటి కాన్వయుడన్".

అయితే నా సవానికి దశకుమార చరిత్ర అనువదించడానికి ముందే కేతనకు 'అభినవదండి' అనే బిరుదు ఉండేది. ఈ సంగతి దశకుమారచరిత్ర అవతారికవల్లనే విశదపడుతుంది.

"వేగి విషయమున వెన్త్రిరాలను పేర నభిరామమగు నగ్రహారమునకు
నగ్రణి యగువాని నభినవదండినా బొలుపు మీరినవాని.... ....

గేతనార్యుని నన్ను విఖ్యాతయశుని.... అత్యాదరంబున
రావించి 'నీవు సంస్కృతాద్యనేక భాషాకావ్యరచనా విశారదుండ
వగుట జగత్ప్రసిద్ధంబు గావున నొక్కకావ్యము రచించి నన్ను
గృతిపతిం జేయవలయునని సగౌరవంబుగా బ్రార్థించిన నేనును ....
దశకుమారచరిత్రము చెప్పబూనితి". (దశకు. 1_23, 24, 25)

---

7 ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్ర సర్వస్వం పుట 472

జనులిచ్చిన ఈ 'అభినవదండి' బిరుదు కేతనకు చాలా ఇష్టం. అందుకే దశకుమారచరిత్ర కావ్యాదిలోనూ, ప్రతి ఆశ్వాసం గద్యలోనూ దీనిని చెప్పు కొన్నాడు. తాను వ్రాసిన ఇతర గ్రంథాలలో ఆత్మ సంబోధన చేసుకొంటూ, లేక లోకానికి చెప్తూ వ్రాసిన పద్యాలలో ఈ బిరుదు తెగ వాడుకొన్నాడు.

తేట తెనుగు మాటలు వాడడంలో కేతనకు కేతనే సాటి. సంస్కృతంలో లలితమైన పదాలను దండి వాడితే తెలుగులో తేటయిన మాటలను అభినవ దండి వాడాడు.

తెలుగులో తొలికథాకావ్యాన్ని రచించి ఎలాగైతే ఒక విధానానికి శ్రీకారం చుట్టాడో, అలాగే లక్షణ గ్రంథాలకూ, ధర్మశాస్త్రాలకూ కూడ కేతన నాంది పలికాడు. అతని ఇతర పుస్తకాలను గురించి కూడ కొంత తెలుసుకొందాం.

ఆంధ్ర భాషా భూషణం : ఇది తెలుగు భాషలో తెలుగు భాషకు చెప్పిన మొట్టమొదటి వ్యాకరణం. దీనికి ముందే ఆంధ్ర భాషావ్యాకరణాన్ని సంస్కృతంలో ఒక నన్నయభట్టు విరచించాడనీ. అథర్వణాచార్యుడు అందులోని లోట్లను సంస్కృతంలోనే పూరించాడనీ లాక్షణికలోకం చెప్పుకొంటుంది. ఈ వాదానికి కళాప్రపూర్ణ వజ్ఝల చినసీతారామశాస్త్రిగారు జీవితాన్ని అంకితం చేశారు. అయితే 'ఆంధ్ర భాషా భూషణం' పుట్టడానికి ముందు ఏ భాషలోను తెలుగు వ్యాకరణం లేదని చెప్పాలి. ఎందుకంటే ఈ పుస్తకంలోనే ఉంది :

"మునుపు తెనుగు భాషకు ఎన్నడూ, ఎవ్వరూ లక్షణం చెప్పలేదు. నన్నయ భట్టాది కవిజనాల కరుణచేత విద్వాంసులు మనస్సులో మెచ్చుకొనేటట్లు నేను చెప్తున్నాను. సంస్కృత ప్రాకృతాది లక్షణాలుచెప్పి తెనుగు భాషకు లక్షణం చెప్పకపోవడం పూర్వ కవులకు చేతకాక కాదు. నన్ను ధన్యుణ్ణి చెయ్యాలని నాకు వదిలేశారు. భాషావేదులు నేను చెప్పిన లక్షణం విని నేను ఆషణ్ముఖ పాణినులకు ఉజ్జీనని సంతోషించగా 'ఆంధ్రభాషా భూషణం' అనే శబ్దశాస్త్రాన్ని రచిస్తాను. ఇందులో ఒప్పులుంటే మెచ్చుకోండి. తప్పులుంటే తగినట్లు దిద్దండి. అంతేగాని తప్పును ఒప్పు అనకండి. ఒప్పును తప్పు అనకండి. ఓ కవులూ ! మిమ్మల్ని ప్రార్థిస్తాను. గుణదోషాలు తెలిపి ఇది గుణం, ఇది దోషం అని సుకవులు పూజలు గొంటారు. గుణదోషాలు తెలియకుండా దుర్గుణాలనే గుణాలని కుకవులు పొగుడుతారు కొత్తగా ఆంధ్రభాషకు ఒక లక్షణం చెప్పాడు, వీరు ఉత్తమ విద్వాంసుడని పెడముఖం పెట్టకుండా వింటే మేలు. మీరు నన్ను నిందించితే మీకు ఎదురాడి జవాబు చెప్పడం చాలా దుస్సహమైనది. కవులారా ! మీకు నమస్కారం చేస్తాను. మనస్సులో నన్ను అన్యథా భావించకండి. కాళిదాసు మయూరాది మహానుభావులకే

తప్పులుంటాయి. ఇతరులకు ఉండవా? సారమతులైన సుకవుల కారుణ్యమే కవి జనాలకి కలిమి, నేర్పు. గంగానదికి త్రోవ చెప్పమంటే కంచి, వెల్లూరు, ఓరుగల్లు అయోధ్య అనే పురాల మీదుగా వెళ్ళు అని బోలెడన్ని త్రోవల్లో ఒకటి చూపి నట్లు, ఎన్నో మార్గాలున్న తెలుగు భాషకు ఒకదారి చెప్పాను.[8]

ఇంత సుదీర్ఘమైన ఉపోద్ఘాతం చెప్పినా కేతన తనకుముందే సంస్కృత భాషలో ఒక నన్నయభట్టు ఒక వ్యాకరణం వ్రాస్తే ఆ సంగతి స్పష్టంగానే చెప్తాడు. సంస్కృత సూత్రాలను అనుసరించితే ఆ సంగతి చెప్పేవాడు. ఇతడు వ్రాసిన మిగతా రెండు పుస్తకాలూ సంస్కృతంలోంచి అనువాదాలే. ఫలానా గ్రంథాలను తెనిగిస్తున్నాను అని వాటిలో స్పష్టంగా పేర్కొన్నాడు. ఇందులో అలాంటిదేం చెప్పక 'క్రొత్తగా' వ్రాస్తున్నాను అన్నాడు. అందుచేత కేతన వ్రాయడానికి ముందు తెలుగుభాషకు వ్యాకరణం తెలుగులోగాని, సంస్కృతంలోగాని లేదనే చెప్పాలి. ఉండేదానిని కేతన చూడలేదు. అవతారిక పద్యంలో 'నన్నయభట్టాదికవి జనంబుల కరుణన్' అని చెప్పాడు. కనుక ఇది నన్నయగారి ఆంధ్రశబ్దచింతా మణినే సూచిస్తుంది అని వాదించేవాళ్ళు లేకపోలేదుగాని భారతాది లక్ష్యగ్రంథాలనే చెప్తుంది. కేతన ఈ వ్యాకరణంలో నన్నయగారు వాడిన వాడిమయూఖములు, కలకంఠుడు మొదలైన ప్రయోగాలను లక్ష్యాలుగా తీసుకొని పేర్కొన్నాడు. నన్నయ భారతభాగమే కేతనకు ప్రధాన లక్ష్యగ్రంథమనుకోవచ్చును. నన్నయ్య గారు 'సారమతి కవీంద్రులు ప్రసన్న కథా కవితార్థయుక్తి' అని వాడినట్టే అవ తారిక పన్నెండో నెంబరు పద్యంలో కేతన కూడా 'సారమతులైన సుకవు'లని చెప్పడం గమనార్హం. కేతనకు ముందు తెలుగులో రేచన రచించిన 'కవిజనా శ్రయమ'నే ఛందోగ్రంథంలో కొంత వ్యాకరణ ప్రసక్తి లేకపోలేదు. దాన్ని యితడు చూశాడు. రేచన వాడిన పరిభాషను కూడా కేతన గ్రహించాడు. కేతన వ్యాకరణం వల్ల తెలుగుభాషా చరిత్ర, కేతన కాలంనాటి భాషా స్వరూపం ఎంత తెలిస్తే అంతా చెప్పుకుందాం. మన భాషను 'తెలుగు' అని 'ల' కార మధ్యం గానూ, 'తెనుగు' అని 'న' కార యుక్తంగానూ అతని రోజులలో వ్యవహరించే వారు. ఇతడు లాక్షణికుడు కనుక ప్రాసస్థానంలో ఈ రెండు రూపాలనూ కావాలనే

---

8 ఆంధ్ర భాషాభూషణంలో 6 వ నెంబరు పద్యంనుండి 13 వ నెంబరుదాకా ఉన్న 8 పద్యాల భావం. కేతన వ్యాకర్త కనుక ఈ పద్యాలలో కొన్ని గడుసు ప్రయోగాలు చేశాడు. ఒకచోట 'కవులూ' అని ఇంకొకచోట 'కవులారా' అని ప్రయోగాలు చేశాడు. 'మధ్యమ పురుష' అరగాగమం వికల్పమనే సూత్రాన్ని సూచిస్తున్నాడు.

వాడాడు. తెనుగు అనే రూపం అయిదుసార్లూ9, తెలుగు అనే రూపం ఆరుసార్లూ10 కనబడతాయి. ఈ భాష కొంత సంస్కృతంవల్ల కలిగినా, కొంత తనంతట తానే కలిగిందని ఈ రెండూ కలపి యేకమై తెనుగు భాష అయిందని చెప్పాడు చూడండి:

తల్లి సంస్కృతంబె యెల్ల భాషలకును
దానివలనఁ గొంత గానబడియె
గొంత తాన కలిగె నంతయు నేకమై
తెనుగు బాస నాఁగ వినుతికెక్కె (-14

ఈ తెనుగుభాష అయిదు రకాలని కేతనచెప్పాడు. అవి : 1) తత్సమం 2) తద్భవం, 3) అచ్చతెనుగు, 4) దేశ్యం, 5) గ్రామ్యం. ఈ అయిదింటిని వేరేవేరే వి స్తరించుతానని వివరించాడు. మొదటి రెండింటి గురించి అన్ని వ్యాక రణాలూ చెప్తాయి. అచ్చతెనుగు ఏమిటి అని ప్రశ్నిస్తే ఇవాళ తలొకరూ తలొక నిర్వచనం యిస్తారు. కేతన మొట్టమొదట చెప్పినది ఇది.

తల, నెల, వేసవి, గుడి, మడి
పులి, చలి, మడుఁగూరు పేరు బూరుగు మగవా
డలుకయని యెల్ల వారికి
దెలిసెడి యాపలుకు లచ్చతెనుగన బరగున్ (-23

ఇవాళ మనంఅచ్చతెనుగు అనుకొనే పలరాజా, అలరుపిండు పెడవిలుదు, తెక్కలికాడు మొదలైన మాటలు దేశ్యాలన్నారు.

23 వ పద్యంలో 'తల, నెల, వేసవి, గుడి, మడి, పులి చలి, మడుగు, ఊరు, పేరు, బూరుగు, మగవాడు, అలుక' అని ఎల్లవారికి తెలిసెడి యాపలుకు లచ్చ తెనుగన బరగున్ అని చెప్పాడు.

24 వ పద్యంలోనూ, 25 వ పద్యంలోనూ దేశి తెలుగులో ఎటువంటి పదాలుంటాయో చెప్పాడు. వాటిని ఆకారాదిగా పొందుపరుస్తున్నాను. పక్కపుటలో చూడండి.

---

9 ఈ నెంబరు పద్యంలో 'తెనుగు' ప్రాసస్థానంలో ప్రాస యతిలో వుంది : 14, 124, 132 లో రెండుసార్లు, 133.

10 తెలుగు - అనే రూపం 15,43,64,70,126,190.

అలరుపిండు
అనదు
(అనత్ భవంకాదా ?)
ఇంతి
(ఇది'స్త్రీ'భవం కాదా?)
ఉక్కు
ఉల్లము
ఉవిద
(యువతిశబ్దభవం కాదా ?)
ఎక్కలి
ఎడకడు
ఎలనాఁగ
ఎలమావి
ఎల్లి
ఎరగలి
ఎనకము
ఎఱుకువ
కడలి
కరిమి
కమ్మతావి
కలవలము
కలువకంటి
(కల్హారభవంకలువకాదా?)
కాఱియ
కెంజాయ
(కెంపు+చాయ ఇందులో చాయ ఛాయా శబ్దభవంకాదా ?)
కెమ్మోవి
క్రేణి
క్రొమ్మించు
క్రొన్నన
కొలలుట
కౌను
గవయము

గమి
గ్రద్ద
(ఇదిగృద్ధ భవం కాదా ?)
చిగురుబోడి
చెంత
చెచ్చెర
చెలువ
జోటి
తబ్బిబ్బు
తనివి
తలిరుబోడి
తామరకంటి
(తామరతామరసభవం కాదా ?)
తివురుట
తెక్కలికాడు
తెమ్మెరలు
తెలిగన్ను
తెలువ
తేఁటి
తొయ్యలి
నలుక
నావ
నెగము
నెత్తమ్మి
నెమ్మి
నొసలు
పరి
పాలిండులు
ప్రవన్న
బొచ్చెము
బొద్దు
(ఇది బ్రధ్న భవం కాదా?)
బొలవము
బోటు

బిగి
బాగు
బోటి
మక్కువ
మచ్చిక
మన్ను
మిన్ను
ముట్టు
ముతనము
ముద్దియ
మెఱుగుబోడి
మేటి
మొగి
రేయెండ
రేఱేఁడు
లగ్గు
వదరు
వలరాజు
వలకంత
వనలు
వాఁగంటి
విన్నదనము
వినువుట
వీఁక
వీడెము
వీనులు
వీఁచోపులు
వెక్కసము
వెడవిల్తుడు
వెన్నడి
వెన్ను
వేఁట
వేసలి
సరి

ఇలాగ 'తేరనాడిన దేశ్యంపు పలుకుల'య్యాయి. ఇందులో కొన్ని తద్భవాల వంటి వున్నాయి. అయినా తొలితెలుగు వ్యాకర్త వీటిని దేశ్యాలన్నాడు. ఇందులో కొన్ని నేడు అచ్చ తెనుగు క్రింద చెలామణీ అవుతున్నాయి. రెండు వుంజేలు తక్కువగా మూరు దేశ్య పదాలను కేతన ఇచ్చాడు. వీటివల్లకన్నా ఇతడిచ్చిన గ్రామ్య పదాల పట్టికవల్ల ఆ కాలంలో జనసామాన్యం ఎలా మాట్లాడే వారో, ఎలాగ దీర్ఘాలు తీసేవారో తెలుస్తోంది. అతడు ఇచ్చిన 37 గ్రామ్య పదాలను యథాతథ క్రమంలో చూపి అందులో అన్నీ గ్రామ్యమో కాదో చూద్దాం.

పంచాకుమయ్యా లోపించాకుమయ్యా, వాజేదెప్పుతారు, మమ్మాదలంచి, యేగగొంటూరమ్మ, యేదాలు, వోదాలు, మోపేటివారు, ఆసపేసువారు, వాడి విరాళిలో బాడిగవోకుమీ యీడేకదా మమ్మయిను తిపేసె పంపేరు, తెంపేరు, పాడేరు, సూపేరు, బందాము, కందాము, వొందుము, ఇసి, అటుకు, దవ్వ, వెగడు, అషువలె, ఇషువలె, ఆడ, ఈడ, ఏడ, అచ్చ, ఇచ్చ. ఓయ, గాయి, ఏయిక, ఉండాడు, బొమ్మడు, గద్ద, గుద్ద.

ఇందులో ఆఖరిది అశ్లీలం కనుక గ్రామ్యంలో చేర్చాడు లక్షణ విరుద్ధంగా ఉండేదేగాక, బూతులైతే వాటిని గ్రామ్యం కిందనే జమకట్టాలని కేతన ఉద్దేశమనుకోవాలి ఆడ, ఈడ, ఏడ, అనేవి గ్రామ్యాలన్నాడుగానీ వాటికి ప్రాచీన మహాకవిప్రయోగాలు ఆంధ్రమహాభారతంలోనే ఉన్నాయి

ఎనేడ – వింద్రాదు లేడ — 3_2_47
నగరి వలినాటిలేనేడ — 3_2_137
విప్రయోగమేడ — 3_2_137

ఇలా నన్నయగారి ప్రయోగాలే 'ఏడ' అనే మాటకు నాలుగు కనబడుతున్నాయి అలాగే మిగతా వాటికి ఇతర కవిప్రయోగాలు సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువులో కనబడతాయి.

కేతన రోజుల్లో కూడా కొందరు 'ఉషువలె' 'ఇషువలె' అనేవారనీ,మన లాగే పంపేరు, తెంపేరు అని వాడుకొనేవారనీ తెలుస్తోంది. పంచాకుమయ్యా వంటి దీర్ఘాలుపాటల్లో వాడేవారేమో అనిపిస్తోంది. "బాడిగవోకుమీ" అనేది సుమతీ శతకం లోని 'ఏరకుమీ' వంటి ప్రయోగాలను స్ఫురింపచేస్తుంది అయితే ఇటువంటి ప్రయోగాలే 'దశకుమార చరిత్ర'లో కేతనే వాడాడు.

"చిలుకా! పల్కకుమీ లతాంతశరుఁడా! చెల్వంగ్రపం జూడుమీ, యళు లారా! మొరపంబు దక్కి నిలుఁడీ యాలోలపుందానిలా! కలయం చాలుకు మీవికో

ప్రకరమా : కంఠధ్వనుల్ వడ్డెనల్, చెలగం గూయక తక్కుమీ యనుచు రాజీవాస్యలుద్భాష్పలై. (దశ. 8-126)

బహుశా ఈ 'మీ'లు కాదేమో అతని ఉద్దేశంలో గ్రామ్యాలు. బాడిగ అన్న మాట కావచ్చును.

తెలుగు భాష తత్సమం, తద్భవం, అచ్చతెనుగు, దేశ్యం, గ్రామ్యం అని అయిదురకాలు అంటూ చెప్పి ఇందులో తత్సమం తప్పించి మిగతా నాలుగింటినీ అచ్చతెనుగు అంటారన్నాడు. తద్భవాల్ని కూడా అచ్చతెనుగులోనే కలిపాడు. గ్రామ్యాన్ని వివరించి ఇది ఇతరులను తిట్టేచోట వాడవచ్చునుగాని దీనినెవరూ వేరేచోట ఒప్పరు అని చెప్పాడు.

ఆంధ్రభాషాభూషణంలో 196 పద్యాలు మాత్రమే ఉన్నాయి. అయినా ఇది తక్కువ గ్రంథమేం కాదు. ఇందులో భాషాభేదాలు, తత్సమరూపాలు, సంధి, విభక్తులు, వచనములు, సమాసములు, క్రియలు, తద్ధితాలు మొదలైన వాటి లక్షణాలు ఉన్నాయి. "ఆంధ్రభాషాభూషణ 'మెంత చిన్న పుస్తకమయినను, విపుల వ్యాకరణములేని కాలమున మహోపకారము చేయుటయేకాక తర్వాతి, వ్యాకరణ కర్తలకు మార్గదర్శకమయినది" అని శ్రీపాద లక్ష్మీపతిశాస్త్రిగారు చెప్పినది అక్షరాలా నిజం 11 విన్నకోట పెద్దన రాసిన కావ్యాలంకార చూడామణి 9వ అధ్యాయంలోని వ్యాకరణ విభాగం కేతన కృతికి రూపాంతరమని చెప్పవచ్చును. ప్రాచీనులలో ఇతడు ఇలాగ అనుసరిస్తే ఆంధ్రభాషాభూషణం మంచి చిన్నయ సూరి కోకొల్లలుగా సూత్రాల సెలవులు, ఉదాహరణలు వ్రాసుకున్నాడు. అయితే ఆంధ్రభాషాభూషణాన్నే లక్ష్యంగా తీసుకొని కొన్ని సూత్రాలు చెప్పవచ్చును. సూరిగారు చెప్పలేదు. ఉదాహరణకు :

లక్షణములు దెలిపెదిచో
నక్షరములు దెలియు కొఱకునవుపైన క్రియల్
శిక్షార్థముగా బల్కెద
లాక్షణికులు తప్పుగా తలంపకుడుమదిన్. (33)

ఈ పద్యంలో 'తెలియుకొఱకు' అనే ప్రయోగంవుంది. అర్థం : తెలియుట కొరకు. భావార్థక 'ట' కారానికి లోపం వచ్చింది. ఇది బాలవ్యాకరణంలో

11 ఆంధ్రభాషా భూషణం : వావిళ్ళ ప్రచురణ (1949) పీఠిక.

చెప్పలేదు. ఆంధ్రభాషాభూషణం మొదలుకొని వడ్లమూడి వారి వ్యవహారిక వ్యాకరణం దాకా వచ్చిన వ్యాకరణాల సమన్వయం చాలా అవసరం.

ఇటీవల దశాబ్దాలలో ఈ రంగంలో చక్కని కృషే జరుగుతూంది. హరిశివకుమార్‌గారు 'కేతన-అతని కృతులు' అనే విషయాన్ని తీసుకొని సిద్ధాంత వ్యాసం వ్రాసి ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయానికి సమర్పించి పి. హెచ్. డి పట్టం పొందారు. దీనినే ఒక పుస్తక రూపంలో ప్రచురించారు.[12] ఆంధ్ర భాషాభూషణంపై కూడ డెబ్బయి పైచిలుకు పుటల విపుల సమీక్ష ఇందులో ఉంది.

డాక్టరు బొడ్డుపల్లి పురుషోత్తం గారు 'తెనుగు వ్యాకరణ వికాసము' అనే రెండుభాగాల గ్రంథాన్ని 'పండిత సమాదరణీయం కావాలని ఆంకాక్షిస్తూ ప్రకటించారు ఇది 1966 పి. హెచ్. డి. పట్టం కోసం చేసిన రచన. 1969లో గ్రంథ ప్రచురణ జరిగింది.

అమరేశం రాజేశ్వర శర్మగారు కూడా పిహెచ్.డి పట్టం కోసమే ఆంధ్ర వ్యాకరణ వికాసం అనే గ్రంథాన్ని రెండుభాగాలలో విరచించారు. 1959లో పరిశోధన ప్రారంభించి 1970లో నిండు పది సంవత్సరాల తర్వాత పట్టం పుచ్చుకొన్నారు. 1973లో గ్రంథ ప్రచురణ జరిగింది.

ఈ పండితులందరూ కేతన గురించి విరివిగానే చర్చించారు. ఇతని పారిభాషిక పదాలను ఏర్పరచుకొన్న పద్ధతిని హరిశివకుమార్‌గారు విపులీకరించారు. కేతన కర్ణాటక భాషా భూషణాన్ని అనుసరించాడన్న అభిప్రాయం పూర్వం తెలుగు పరిశోధకులకు ఉండేది. అయితే కేతన అలా చేయలేదని అమరేశం రాజేశ్వర శర్మ గారు రుజువు చేశారు. గ్రంథనామాలలో మాత్రమే సామ్యం ఉంది.

కేతన తన గ్రంథమున పాణినీయమునుండీ, కాతంత్రం నుండీ కొన్ని సంజ్ఞలను తీసుకొన్నాడు కురుచలు, నిడుపులు, పనులు (క్రియలు), సున్నలు, పొల్లులు, తోపిపుచ్చుట (ఆదేశముగా వచ్చుట) అనే తెనుగు పారిభాషిక పదాలు వాడాడు. ఇద్వర్ణాలకు బదులు వ్రు, డ్రు, మ్రు, అ్రు, ఇ్రు, ఉ్రు లనేవి వాడాడు.

"కేతన వ్యాకరణమున గొన్ని లోపములున్నను మరియొక గ్రంథ సాహాయ్యము లేకుండ దనకుఁ దానుగాఁ ద్రోవఁజేసికొని కావించిన యరణ్య

---

12 కేతన : డాక్టర్ హరిశివకుమార్, వరంగల్. 1973.

ప్రయాణము వలె భాషా స్వభావమును గుర్తించుచు మహాకవి ప్రయోగములను బరిశీలించుచుఁగావించిన వ్యాకరణ గ్రంథం గొప్ప ప్రయత్నమని యభినందింపక తప్పదు" అని అమరేశం వారు అన్నది సత్యం.[13]

విజ్ఞానేశ్వరీయం :

ఇది ధర్మశాస్త్రం. యాజ్ఞవల్క్యమహర్షి మూడు కాండములలో ఒక ధర్మశాస్త్రం రచించాడు. దీనిని యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి అని పిలుస్తారు. దీనికే 'మితాక్షరి' అనే పేరుతో ఒక వ్యాఖ్యానాన్ని విజ్ఞానేశ్వరుడు విరచించాడు. దానికి మూలఘటిక కేతన ఇలా చెప్పాడు :

మును సకలశాస్త్ర ధర్మము।
వినివిజ్ఞానేశ్వరుండు వివిధ ప్రౌఢ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌
జనులకుఁ దెలిపినదానిం।
దెనుఁగునఁ జెప్పెద సమస్త దేశీయులకున్ (1_5)

పేరుకు అనువాదమైనా ఇది స్వతంత్రగ్రంథమన్నంత జాతీయాలతో, నుడికారపు సొంపుతో ఉంది. కవి తన కాలపు విషయాలను ఇందులో జొప్పించాడని కొన్ని విషయాల వల్ల తెలుస్తోంది.

ముటికి నాటివారు మొఱకులు పెనపరు :
లఱవ వారు ద్విజుల కానపెద్ద
యనుచు దేశ భాషలను గులంబును దిట్టు।
నతఁడు దండువచ్చు శతపణములు. (2_56)

ఈ ప్రాయశ్చిత్త కాండలోని పద్యంలో కవి తన సమకాలికమైన ముటికి నాటివారినీ, అరవవారినీ పేర్కొనడం చూడవచ్చు. మూలంలో విజ్ఞానేశ్వరుడు ఈ సంగతులు చెప్పడు కదా.

ఈ ధర్మశాస్త్రంలో మూడు కాండలున్నాయి. ఆచారకాండ 141 పద్యాలు, ప్రాయశ్చిత్తకాండ 140 పద్యాలు, వ్యవహార కాండ 152 పద్యాలు మొత్తం 433 వున్నాయి మనం నేడు ఆచారవ్యవహారాలు అనే మాటలోని ఆచారం, వ్యవహారం ఈ ధర్మశాస్త్రం నిర్దేశిస్తుంది ఆచారం అంటే వర్ణాశ్రమధర్మాల నిర్వహణ, ప్రాయశ్చిత్తం అంటే 'క్రిమినల్ లా' అని చెప్పవచ్చును. వ్యవహారం అంటే 'సివిల్ లా'. కేతనే వ్యవహారం అనే మాటకు చక్కని నిర్వచనం ఇచ్చాడు.

---

13 ఆంధ్ర వ్యాకరణ వికాసము _ అమరేశం రాజేశ్వరశర్మ _ 1973.

విచ్చలవిడి బలవంతుం।
డచ్చుగఁగారించుటయును నబలుఁడుచాలన్
నొచ్చి మహీపతిసభకున్।
వచ్చి యెఱింగింపవదియె వ్యవహారమగున్ (3_8)

ఈ ధర్మశాస్త్రం వల్ల ఆనాటి ఆచారవ్యవహారాలు చాలా చక్కగా బోధపడతాయి. ఇదినాటి సాంఘిక చరిత్రను తెలుసుకొనడానికి ఉపయోగిస్తుంది. ముఖ్యంగా ప్రాయశ్చిత్త వ్యవహారకాండలు పనికివస్తాయి.

ఊరి పొలాలను మేసే పశువులను బందెపెట్టి జుల్మానా ఆ రోజులలో తీసుకొనేవారు. ఎనుముకు పాతిక, మొదవుకు పరక, గొర్రెకు వీసం, పశువుల సొంతదారుడు తెలిసి తెలిసి ఒకరి చేలోకి వీటిని తోలితే రెట్టింపు పుచ్చుకోవాలి.

ఎనుమునకు బందెపాతిక।
గొనవగు మొదవునకుఁ బరక గొఱియకు వీసం
బొనర నొరుచేనుమేసిన।
నినుమడి గొనవలయు నొడయఁ డెఱిఁగి విడిచినన్ (2_4)

ఊరి చుట్టూ కంచె ఎంత వెయ్యాలో చెప్పాడు :

లోట్టేనఁగంత పొడవున।
దట్టముగా వెలుగు వెట్టఁదగు నూరులకుం
జుట్టును దిరుగగఁ జేలకు।
వట్టి పొలము మేసెనేని నగుబందెగొనన్ (2_5)

ఊరికీ, చేనికీ మధ్య మూరు విండ్ల ఎడము ఉండాలంట.

ఊరికిఁ జేనికి నడుమెడ।
యారయఁగా మూఱు విండ్లయంతవలయు సం
చారార్థ ముఖర్వటమున।
కారెట్టియుఁ బట్టణమున కాయిను మడియున్. (2_18)

ఆ రోజుల్లో దాసులు, భృత్యులు రమారమీ బానిసలలాగ వుండేవారు. సేవకులకు దాస్యం నుండి విమోచనం లేదు. యజమాని ప్రాణాలు కాపాడినా కృతజ్ఞత ఇంకొకలాగ చెప్పాలిగాని దాస్య విమోచనం లేదు.

తూలెడు తన ప్రాణమ్ములఁ।
దాలిమితోఁ గాచెనేని దాసుని దాస్యం
బేలినపతి విడువక తనిఁ।
బోలన్ రక్షింపవలయుఁ బుత్రుని సరిగన్ (2_32)

ఆ రోజులలో దాసులను డబ్బిచ్చి కొనుక్కొనేవారని తెలుస్తోంది. కూలి పనివాళ్ళు కూడ వుండేవారు

దాసుఁడు భృత్యుఁడు నెంతయు।
వాసిగఁ బనిసేయువారు వారల లోనం
దాసుఁడు విలిచిన ఘటుఁడు।
ద్వాపిత భృత్యుండు కూలివని వాఁడెందుఙ్ (2-36)

'పదుగురాడు మాట పాడియై ధరజెల్లు' అన్నట్టు ఆ రోజుల్లో కూడా మెజారిటీ ఏది న్యాయమని ఒక కట్టుబాటు పెట్టుకుంటే దానినే రాజు పాటించాలి.

పెక్కండ్రు గూడి సమయం।
బొక్కటి గల్పించి నడుపుచుండు మరేనిఙ్
విక్కముగా నా సమయము।
దక్కొని చెల్లించుటయును ధర్మము పతికిఙ్ (2-38)

ఆ రోజుల్లోకూడ తెలుగు వీధులలో పామరులు బండబూతులు కూసే వారు. ఆ నేరానికి జుల్మానా యేంటో చెప్తున్నాడు వినండి.

వానితల్లి తోఁబుట్టుగఁ వాని యాలు।
వాని లంజెలు వారికిఁదామమగఁడ
వనుచు నీ క్రియబూతాటమాడి తిట్టు।
వతని గనఁదగుఁపంచ వింశతి పణములు. (2-44)

అయితే అందరికి ఒకరకమైన న్యాయంలేదు. గొప్పా, బీదా, ఎక్కువ, తక్కువ వున్న సంఘంలో గొప్పవాళ్ళ ప్రక్కనే న్యాయంఉండేటట్లు పెక్కండు ఒక్కటై సమయం ఏర్పరచుకొంటారు. తనకన్నా ఎక్కువవాళ్ళ భార్యలను తిడితే ఒక రేటు జుల్మానా, తక్కువవాళ్ళను తిడితే ఇంకొక రేటు. చూడండి :

తనకంటె నధికు బరసతి।
నెనికమిగులఁ దిట్టెనేని నేఁబది పణముల్
తనకంటె హీనుఁ దిట్టినఁ।
దనరింగఁ బండ్రెండు వరయు దండువుగలుగున్. (2-45)

జూదాలు, వ్యభిచారం, దొంగతనాలు, హత్యలు మొదలైన నేరాలకు శిక్షలు మొదలైనవి వివరాలతో చెప్పాడు.

చంపిన వానివి సరిగాఁ।
జంపుట తగు విప్రుఁడైనఁ జంపకపతిత
త్వంపదఁగొని తలగొఱిగి స।
దంపడి కుక్కచ్చువ్రాపి దండింపదగుఁగా. (2-64)

మొఖంమీద కుక్కచ్చు వ్రాయడం ఒక గొప్ప దండన. బహుశా అది కలకాలం ఉండిపోయేటట్లు వాతలేశారేమో. కుక్కచ్చు అంటే కుక్క పాదంలాగ కనబడే బొట్టు. ఈ శిక్షనే ఇంకొక పద్యంలో వివరించాడు చూడండి.

తలగొఱిగించి కుక్కడుగు తప్పక ఫాలమునందు వ్రాపి ముం
గల ధన మెల్లఁ బుచ్చుకొని గాడిదనెక్కఁగఁజేసి గ్రామముఁగా
వెలువడఁద్రోచిపుచ్చుటయ విప్రుని జంపుట శూద్ర జంతులం
జొలవక చంపు తప్పుగలచోఁదగి చంపుట ధర్మమె మ్మెయిన్. (3-42)

విజ్ఞానేశ్వరీయంలో ప్రాయశ్చిత్తకాండ 'క్రిమినల్ లా' మాత్రమే కాదు క్రిమినల్ ప్రొసీజరు కోడ్ కూడా. హత్యచేసి హంతకుడు పారిపోతే ఎలా పరిశోధన చేయాలో విపులంగా చెప్తుంది.

ఒకవి వెవ్వరెఱుంగ కుండంగఁ జంపి తాఁ జంపినవాఁడు ప్రచ్ఛన్నుడైనఁ
జచ్చిన యాతవి నెచ్చెలి భృత్యుని నన్నదమ్ములబట్టి యరచియైన
సతివల వేర్వేరయడిగి చచ్చినపొంత నెలపెడు వారల నెల్ల నరసి
యే యర్థములవెంట నెవ్వరితోడను చెనఁకువ గలిగెనో యనియునడిగి
చంపుటకుఁ దగినట్టి యాశంకయొరుల। మీఁదఁదగిలిన వారల నూఁదిపట్టి
యరసి తెలివిని శుద్ధిలేదయ్యెనేని। తగిన దండంబు దండింపఁదగును బతికి.
(2-103)

విజ్ఞానేశ్వరీయంలోని వ్యవహారకాండ సభలో విచారణ ఎలాచేయాలో, సాక్ష్యాలు ఎలా వినాలో మొదలైనవి వివరిస్తుంది. అసలు సభ అంటే ఏమిటి-అందులో ఎందరుండాలి అన్నది చెప్తుంది.

వివికిగల్గువారి వేదజ్ఞులగువారి।
సత్యయుతుల ధర్మశాస్త్రవిదుల
ద్వేషరాగరహిత విప్రుల హితుల స।
భ్యులుగఁ జేయవలయు భూవిభుండు (3-2)

ఆ విప్రులేడ్వురైనను।
నేపురు ముప్పురుమనైన నిమ్మహిలోనం
బావిత సభయగుఁ గావున।
మూవురనశ్యంబువలయు ముఖ్యులు సభకున్. (3-3)

సాక్ష్యాలు రెండురకాలుగా ఉంటాయి మానుషాలు, దైవాలు అని. మన పూర్వీకులు దేవుడిమీద ఎంత భక్తిగలవారైనా వ్యాజ్యాలలో మానవుడికే ఎక్కువ విలువఇచ్చేవారని ఈ క్రింది పద్యంవల్ల తెలుస్తోంది.

ఒక్కఁడు మానుష మూఁదఁగ।
నొక్కఁడు దైవంబునూఁది యొడఁబడకున్నన్
నిక్కపు మానుషముంగొని।
తక్కక పెనఁకువలు దీర్పఁదగు సభ్యులకున్.
(3-31)

అసత్యాలు చెప్పే సాక్షులవాలకాలు ఎలావుంటాయో మానవనైజాన్ని చక్కగా పరిశీలించి కేతన ఈ పద్యం చెప్పారు.

నెలకొనియొకచోట నిలువక,పెదవులు నాలుకయందంద నాకుచుండు
నుదురు చెమర్పంగ వదనంబువెల్లనై పలుకులు తడఁబడఁ బలుకుచుండు
వాతెఱతడిలేక వణువట్టువట్టంగఁ బెదవులు దడుపుచు బెదరిచూచుఁ
బలుకులఁ జెయ్యులఁ దలఁపులఁదగ నిజప్రకృతిఁ బొందక కరువికృతిఁబొందు
సాక్షిచెప్పుచోట సభఁబాడియాడుచో। నెవఁడతఁడు దుష్టుఁడిరవుగాఁగ
నిట్టి లక్షణముల నెఱిఁగి సభ్యులు పాడి। నిర్ణయించి చెప్పనేరవలయు. (3-45)

ప్రతము సాక్షి లేకపోతే పాడితీర్చేచోట పరీక్షలు పెట్టేవారు. మనం 'అగ్నిపరీక్ష' అని వాడుకొనేమాట ఇందులోంచే వచ్చింది. పరీక్షలు అయిదు రకాలు. తుల, అగ్ని, జలం, విషం, కోశం అనే పద్ధతులలో వుంటాయి. బ్రాహ్మణులకు తులాపరీక్ష, క్షత్రియులకు అగ్నిపరీక్ష, కోమట్లకు జలం, శూద్రులకు విషం అని చెప్పారు. కోశం అన్ని వర్ణాలకు వర్తిస్తుంది.

తులాపరీక్ష చాలా గమ్మత్తుగా ఉంటుంది. ఏదైనా తగాదావస్తే శోధించవలసిన వాణ్ణి మొదట ఒక త్రాసులో ఎక్కిస్తారు. అతడెత్తు ఇటుకలను తీసుకొంటారు. వాటిని జాగ్రత్తచేస్తారు. కొన్నిరోజులుపోయాక పరీక్షపెడతారు.

ఆనాడు మళ్ళా త్రాసులో అతణ్ణి కూచోబెట్టి "దేవతలారా! ఇతడు శుద్ధుడైతే ఎత్తండి, హీనుడైతే దించండి" అని తుల తూచుతారు.

విషపరీక్ష చాలా కఠినమైనది చూడండి:

క్రొత్తకుండలోన గ్రూరసర్పమునిడి ।
య ర్రితముగఁజేసి యందులోన
నిమ్మపండువేసి నెమ్మితోఁదివియంగ ।
శోధ్రుఁడైనవాఁడు శుద్ధుఁడయ్యె. (3_121)

విజ్ఞానేశ్వరీయంలో కేతన తనకాలంనాటి సంగతులనే స్మృతికర్తల అభిమతానికి విరుద్ధంకాకుండా చెప్పాడు. కాల దేశాచారాలు పాటించడం నాటి సంఘంలో ముఖ్యం. అందుకే ఇలా చెప్పాడు:

కులదేశాచారంబులు ।
తలకొని చేయంగవలయుఁ దమకులదేశం
బులనెందుఁ జెల్లుఁగావున ।
వలయక యది విహిత ధర్మమని రాచార్యుల్ (1_9)

తత విజ్ఞానేశమతము ।
చతురంబుగఁ జెప్పుచోఁ బ్రసంగమువరునన్
గతములు చెప్పితినేర్పు ।
స్మృతికర్తల చొప్పు తప్పఁ జెప్పితినవరే. (1_10)

నిస్సందేహంగ కేతన 'తప్పఁజెప్పలేదు' అని విజ్ఞానేశ్వరీయం చదివిన వాళ్ళకి అనిపిస్తుంది. ఇటువంటి ధర్మశాస్త్రంలో కవిత్వం ఏమీ ఉండదుగాని సాంఘిక చరిత్రకు అవసరమైన ముడిసరుకు చాలా ఉంది. కావ్యమైనా, మహాకావ్యమైనా ఎరుకను సమగ్రం చేయడం ముఖ్యం.

తెలుగులో తొలి కథాకావ్యాన్ని వ్రాయడమేకాక మొట్టమొదటి వ్యాకరణ గ్రంథాన్ని, ధర్మశాస్త్రాన్ని విరచించిన కేతన ధన్యుడు.

12

కమలనాభామాత్యుడు, బయ్యాన

తిక్కనగారి తాత మంత్రి భాస్కరు డెలాగైతే మనుమడు నుతించినందువల్ల కవిగా మనకు పరిచయమైనాడో అలాగే శ్రీనాథుని తాత కమలనాభామాత్యుడు కూడ గొప్పకవి అని శ్రీనాథుడు నుతించడం వల్ల తెలుస్తున్నది. తిక్కనగారు తమ తాత ఏ గ్రంథం రచించారో చెప్పకపోబట్టి అనేక వాదోపవాదాలు చెలరేగి, ఆయనపేరు భాస్కరుడు కాబట్టి అతడే భాస్కరరామాయణం వ్రాసివుంటాడని కొందరు భావించడం, దానిని ఋజువుచేయడానికి ప్రయత్నిస్తూ వుండడం జరిగింది. శ్రీనాథుడు తన తాత ఎలాంటికవో, ఏపుస్తకం వ్రాశాడో చెప్పాడు కాశీఖండంలో ఇలా నుతించాడు :

"మత్పితామహు గవిపితామహుని దలతు
గలితకావ్య కళాలాభు గమలనాభు
జంద్రచందనమందార సదృశకీర్తి
సరససాహిత్య సామ్రాజ్య చక్రవర్తి."

(కాశీఖండం, పీఠిక – 20)

ఈ పద్యంవల్ల కవిసార్వభౌముని తాత సాహిత్య సామ్రాజ్యచక్రవర్తి అని తెలుసున్నది. ఇది బిరుదుకాకపోవచ్చునుగాని అంతటి వైభవంతోనూ కమలనాభుడుండేవాడని ఇంకొక స్తుతివల్ల తెలుస్తున్నది.

"కనకక్ష్మాధరధీరు వారిధితటీ కాల్పట్టణాధీశ్వరుఁ
ఘనువిఁ బద్మపురాణ సంగ్రహకళాకావ్య ప్రబంధాధిపుఁ
వినమత్కాకతి సార్వభౌము గవితావిద్యాధరుం గొల్తుమా
యనుగుందాత బ్రదాత శ్రీకమలనాభామాత్య చూడామణిఁ."

అని భీమేశ్వరపురాణం అవతారికలో (1–10) శ్రీనాథుడు నుతించాడు. దీనివల్ల కమలనాభామాత్యుడు కాకతీయ సార్వభౌమునిచేత మన్ననలు పొందినవాడనీ, కవితా విద్యాధరుడనీ, పద్మపురాణ సంగ్రహాన్ని కావ్యప్రబంధంగా రచిం

చాడనీ తెలుస్తున్నది. ఇతడు ఏదో కరపట్టణానికి అధిపతి అనికూడ తెలుస్తున్నది. అయితే ఆ కొల్పట్టణం ఎక్కడిదో వివాదగ్రస్తమైంది. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు కృష్ణామండలంలో కాశీపట్టణమే ఈ కొల్పట్టణమన్నారు. కొమర్రాజు లక్ష్మణరావు గారు "ఇది కలపటం అనే గ్రామ"మన్నారు. ఇప్పటికీ దీనినిఅసందిగ్ధంగా ఎవరూ గుర్తించలేదు.

శ్రీనాథుడు స్పష్టంగా తన తాత వినమత్కాకతి సార్వభౌముడని, కవితా విద్యాధరుడనీ చెప్పాడు అయినా కమలనాభుని పేరు ప్రతాపచరిత్రలో ఎక్కడా కనబడదు. శాకల్యమల్లభట్టు, శివదేవయ్య, శరభాంకుడు, మల్లికార్జునభట్టు, హుళక్కి భాస్కరుడు మొదలైన విద్వాంసుల పేర్లే కనబడతాయి. శ్రీనాథుడు తన తాత విద్యాధరుడని చెప్పాడు. కాకతీయయుగంలో ప్రతాపరుద్రుని కాలంలో విద్యానాథుని సమకాలికుడుగా ఒక విద్యాధరుడున్నట్లు ఈయుణ్ణి వెంకటవీరరాఘవా చార్యులుగారు గుర్తించారు 1 ఈ విద్యాధరుడు 'ఏకావళి' అనే గ్రంథం వ్రాశాడని, అది కె. పి. త్రివేదిగారు పరిష్కరించగా బొంబాయి సంస్కృత ప్రచురణలవారు అచ్చువేసినట్లుగా చెప్పారు 2 ఈ విద్యాధరునికీ, శ్రీనాథుని తాతఅయిన కవితా విద్యాధర కమలనాభునికీ ఏవిధమైన సంబంధమూ లేదు కాబోలు; ఉంటే ఈయుణ్ణి వారు చెప్పేవారే.

ఈ సందర్భంలో చాగంటి శేషయ్యగారు ఇలా వ్రాశారు 3

> "ఉత్కల దేశాధిపతియగు నరసింహరాజును వర్ణించుచు విద్యాధరుడను కవి సంస్కృతమున నేకావళి యను నలంకార గ్రంథమును రచించెను. ఆ రీతిగనే విద్యాధరుడను కవి4 సంస్కృతమున ద్వితీయ ప్రతాపరుద్రుని కీర్తిప్రతాపములను వర్ణించుచు ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణమను పేర నలంకార శాస్త్రమును రచించెను. శ్రీనాథ మహాకవి ప్రతాపరుద్రుని యాస్థానమున శాస్త్ర విషయమున విద్యానాథుడున్నట్లే కమలనాభామాత్యుడు వినమత్కాకతిసార్వభౌముడై కవితా విషయమున విద్యాధరుడై యుండెనని సూచించుటకోయన దన తాతను గవితా విద్యాధరుడని పై పద్యమున వర్ణించినట్లు కనబడుచున్నది. కమలనాభుడు తన గ్రంథము నెవరికి గృతియిచ్చెనో తెలియదు".

---

1 ఆంధ్ర ప్రతాపరుద్రయశోభూషణం, పీఠిక. పుట 82.

2 అదే పుస్తకం, పుట 89, అధోజ్ఞాపిక.

3 ఆంధ్ర కవితరంగిణి, మూడవ సంపుటం(ద్వితీయముద్రణ), పుట 188

4 'విద్యానాథుడు' అనడానికి అచ్చుతప్పు కాబోలు.

కమలనాభామాత్యుడు వ్రాసిన పద్మపురాణం కూడా నేడు దొరకదు. దీనిలోనుంచి ఏ ఒక్క ప్రయోగాన్నీ లాక్షణికులు ఉదాహరించలేదు కాబట్టి మచ్చుకైనా ఒక్కటీ దురదృష్టవశాత్తూ మనకు లభించడం లేదు. కమలనాభుని పద్యాలు దొరక్కపోయినా శ్రీనాథుడు అతణ్ణి నుతించిన పద్యాన్ని లాక్షణికులు ఉదాహరించారట. కూచిమంచి తిమ్మకవి లక్షణసార సంగ్రహంలో 'మత్పితామహుం గనిపితామహుం' అనే పద్యాన్ని 'మత్పితామహుండీపితామహుం' అనే పాఠంతో ఇచ్చాడట. ఈ సంగతి వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు 'శృంగారశ్రీనాథం' ప్రథమ ప్రకరణంలో (పుట 6) చెప్పారు. కమలనాభుడు పద్మపురాణం వ్రాయక, దానిని కృతిగా స్వీకరించాడని ప్రభాకరశాస్త్రిగారు అనుమానించారు. "పద్మపురాణ సంగ్రహ కథాకావ్య ప్రబంధాధిపుడనియు,కలితకావ్య కళాలాభుడనియు నుండుటచే నాత డాగ్రంథమునకు కృతిపతియయ్యెనేమోయని సందేహము కలుగవచ్చును" అని అందులోనే వ్రాశారు తాము ఊహించినట్టు కమలనాభుడు పద్మపురాణం వ్రాయక పోయినా అతడు కవే అని చెప్పుకోవాలన్నారు. సరస సాహిత్య సామ్రాజ్య చక్రవర్తి, కవితా విద్యాధరుడు అని శ్రీనాథుడు నుతించాడుకదా!

ఏమైతేనేం, ఇప్పటికి తిక్కనగారి తాత, శ్రీనాథుని పితామహుండూ ఒకే 'బోటు'లో పయనిస్తున్నారు.

అప్పట్లు ఈ 'బోటు'లోనే చోటుచేసుకొని ఇంకొక ప్రసిద్ధకవియొక్క పితామహుడుకూడ ప్రయాణం చేస్తున్నాడు. అతడు భోజరాజీయం. అనంతుని ఛందస్సు మొదలైన లక్ష్య, లక్షణగ్రంథాలను రచించిన అనంతామాత్యుని తాత బయ్యన. ఇతని కవిత్వాన్ని మెచ్చి తిక్కనగారే 'భవ్యభారతి' అనే బిరుదు ఇచ్చారట. ఈ సంగతి అనంతామాత్యుడు భోజరాజీయంలో చెప్పాడు.

"క్షితి గ్రతుకర్తృతామహిమ చేకొని పంచమవేదమైన భా
రతము దెనుంగుబాస వభిరామముగా రచియించినట్టి యు
న్నత చరితుండు తిక్కకవినాయకు డాదట మెచ్చ 'భవ్యభా
రతి' యన బేరుగన్న కవిరత్నము 'బయ్యన' మంత్రి యల్పుడే?"
[భోజరాజీయం, పీఠిక.)

తిక్కనగారు తమ తాత ఏ పుస్తకాలు వ్రాశాడో చెప్పనట్టే ఆయనకు బిరుదు ఇచ్చిన ఈ కవిరత్నం ఏ గ్రంథాలు రచించాడో మనుమడు అనంతామాత్యుడూ చెప్పలేదు తిక్కనగారికి సమకాలికుడై, కాకతీయయుగంలో భవ్యభారతి బయ్యన ఉండేవాడనిమాత్రం తెలుస్తున్నది.

13

మంచెన

బాలరసాల పుష్పనవపల్లవ కోమలకావ్యకన్యకన్
గూళల కిచ్చి యప్పడుపుగూడు భుజించుటకంటె సత్కవుల్
హాలికులైననేమి మరి యంతకు నాయతి లేనినాడు గా
ద్దాలికులైన నేమి నిజదారసుతోదరపోషణార్థమై. (1-13)

ఈ పద్యం తెలుగుదేశంలో చాలా ప్రచారంలో ఉంది. దీనిని బమ్మెర పోతరాజుగారు వ్రాశారని లోకం చెప్పుకొంటున్నది. కాని ఆయనకు సుమారు నూటయాభై, రెండువందల సంవత్సరాలకు ముందుగానే ఈ పద్యం పుట్టింది. ఇది కేయూరబాహుచరిత్ర అనే తెలుగుకావ్యంలో ఉంది ఈ గ్రంథాన్ని మంచెన రచించాడు; నండూరి గుండయ మంత్రికి అంకితమిచ్చాడు.

మంచెన తన కావ్యంలో కృతిపతిని గురించి విస్తరంగా చెప్పాడుగాని తనను గురించి ఏమీ చెప్పుకోలేదు. విద్వజ్జనమాన్యుడు, ఉభయకావ్యసరణిజ్ఞుడు అనే రెండే రెండు విశేషణాలనే తప్ప తనకు కావ్యంలో మరేదీ ఎక్కడా వాడుకో లేదు. గుండనమంత్రికి తాను ఇష్టసఖుడనని చెప్పుకొన్నాడు. గద్యలో 'సకల కవిజనవిధేయమంచెన నామధేయ' అని వినయంతో క్లుప్తంగా వ్రాసుకొన్నాడు.

నండూరి గుండనమంత్రియొక్క తాత కేతన గొప్ప మంత్రి. వెలనాటి చోడులలో ఆఖరివాడైన పృథ్వీశ్వరునిదగ్గ క్రీ శ 1182-1206 ప్రాంతాలలో మంత్రిగా ఉండేవాడు. వెలనాటి చోళుల రాజ్యం క్షీణించినా కేతన మంత్రి మన మలు ఉచ్చస్థితిలోనే ఉండేవారు. నండూరి గుండనమంత్రికి ఇద్దరన్నలున్నారు. పెద్దన్న కేతన దండనాథుడు; చిన్నన్న పేరుకూడ కేతనే ఇతడు మంత్రి. 'కవిత్వ సంపద'లో శిఖరాగ్రమకు ఎక్కినవాడు. 'గణకవర్గ' కళామహిమచే ప్రగల్భుడైన వాడు ఈ కేతన ఏమికావ్యాలు వ్రాశాడో తెలియదు. కువలయాశ్వ చరిత్ర అనే కావ్యాన్ని ఒక కేతన వ్రాశాడని లక్షణ కర్తలు పేర్కొన్నారు ఆ కేతన బహుశా ఇతడేనేమో !

నండూరి గుండనమంత్రి చాలావైభవంగా జీవించే వాడట. అగ్రహారా

లిచ్చి, ఎందరెందరికో వడుగులూ, పెళ్ళిళ్ళూ చేయించి ఏటేటా కాకుళేశ్వరుని తిరునాళ్ళలో రెండుచేతులతో డబ్బు వెదజల్లేవాడట. ఆయన నేటి గుంటూరుజిల్లా రేపల్లె తాలూకాలోని చందవోలులో వుండేవాడట. ఆనాడు దీనిని ధనదుపురం అనేవారు. అది అక్షరాలా కుబేరుని పట్నంలాంటిదని చెప్పడానికి దానిని మంచెన ఇలా వర్ణించాడు.

"మంటికడవ, నులక-మంచంబు, పూరిల్లు-నూలిచీర, రత్నకీలితంబు
కాని పైడితొడవు గలుగు పెమంగరు-ధనదుపురములోని జనములెల్ల."
(1-10)

రత్నాలు తాపడం కాని బంగారపు నగలు కూడ సీనమే. అవి - మట్టి కడవ, నులకమంచం, నూలిచీర కోవకు చెందేవి. ఇవి ఆ వూరివారు ఎరుగరట! ఇది అతిశయోక్తిగాని రసవంతం.

ఇటువంటి వూళ్ళో వున్న గుండనమంత్రి తన ఇష్ట సఖుడైన మంచెన కవిని పిలిపించి "నువ్వు ప్రాజ్ఞసంభావిత కావ్యదక్షుడవు. నాపేర ఒక కృతి రచించు" అని అడిగాడు. అప్పుడు మంచెన పై "బాలరసాలపుష్ప" పద్యం చెప్పి "కూళలకిచ్చి ఆ పడుపుకూడు తినగూడదుగాని మంచివానికి అంకితమివ్వవచ్చు"నని ఉపక్రమించాడు. 'తన కృతిలక్ష్మికి ముఖ తిలకం'గా కృతిపతి వంశాన్ని వర్ణించాడు. 46 పద్యాలలో గుండన మంత్రి వంశాన్నీ అతని కీర్తి ప్రతిష్ఠలను వర్ణించాడు. ఒక్కటే ఒక షష్ఠ్యంతకందపద్యాన్ని వ్రాసి కథ మొదలు పెట్టాడు.

ఏ కథను చెప్పాలో, ఎలా చెప్పాలో కృతిపతే నిర్దేశించాడు.

స్థాయి రసము శృంగారం
బై యలవడ గథలు నీతులై యెడనెడరా
గేయూరబాహు చరితము
పేయుము నీ వాంధ్ర భాష శిల్పము మెరయన్ (1-11)

నిజానికి కావ్యంలో శ్రీకారం చుట్టిన తరువాత రెండవ పద్యంలోనే మంచెనశిల్పం మెరయడం మొదలుపెట్టింది చూడండి.

"కరిముఖు దక్షిణల్ శ్రుతులు కంజసముద్భవు మోము లంబికే
శ్వరు మొగముల్ తదాత్మజుని వక్త్రము లాదిమునీంద్రమండలం
బురగపతుల్ గ్రహంబుల్ పయోరుహనాభుడు తారకంబులుగా
బొరిబొరి నెల్లసంపదలు పోలమగుండని కిచ్చుగావుతన్."

ఈ పద్యంలో చక్కని శిల్పముంది. కరిముఖుడు ఏకదంతుడు: అశ్వినులు ఇద్దరు; వేదాలు మూడు; బ్రహ్మతలలు నాలుగు; శివుని వదనాలు అయిదు; అతని కుమారుని ముఖాలు ఆరు; ఆదిమునులు ఏడుగురు; దిక్పాలకులు ఎనమండుగురు; గ్రహాలు తొమ్మిది; దశావతారాలు ఎత్తిన విష్ణువు; అనంతమైన తారకలూ తన కృతిపతిని కాపాడుతూ ఉండాలన్నాడు. ఈ పద్యంలో ఒకటినుంచి అనంతందాకా అంకెలు పేర్కొనడంలో ఒక వింత ఔచిత్యముంది. గుండన మంత్రి 'గణక శిఖరరత్నం' ఈ విశేషణాన్ని గ్రంథాంతంలో చెప్పాడు. గణకత్వవిద్యలో మేటి అయిన కృతిపతిని అంకెలలో మెప్పించడం సముచితమే.

గుండనమంత్రి కేయూరబాహు చరిత్ర చెప్పమన్నాడు దీనికి మూలం ఏమిటో కృతిపతి విశదం చేయలేదు; కృతికర్త ప్రకటించలేదు. అయినా సంస్కృతంలో రాజశేఖరకవి వ్రాసిన విద్ధసాలభంజిక అనే దృశ్యకావ్యాన్నే కొద్దిమార్పులు చేసి, మధ్యమధ్య బోలెడు కథలు గుదిగుచ్చి 'కర్ణసౌఖ్యావహమై ప్రబంధ రచనాశ్రయమయ్యేడు మార్గం' ఊతగా రచించాడు

కేయూర బాహువు అనే రాజుకు రత్నసుందరి అనే భార్య ఉన్నది. ఆ దంపతులిద్దరూ అన్యోన్యంగా హాయిగా ఉండేవారు. పెళ్ళాంమీదనున్న అనురాగంతో రాజు రాచకార్యాలను పట్టించుకొనేవాడు కాదు. ఇది మంత్రి భాగురాయణునికో సమస్యగా తోచింది రాజు బుద్ధిని పరిపాలనవైపు ఎలా తిప్పడమా అని ఆలోచించాడు. ఇంకో పెళ్ళిచేస్తే అనురాగాన్ని పంచుకొనే సవతివచ్చి రాణి ప్రభావం తగ్గుతుంది అనే ఆలోచన ఉత్తరోత్తరా రావడానికి వీలుగా గూఢచారులు మంత్రికి కొన్ని వివరాలు చెప్పారు

లాట దేశాన్ని ఒకరాజు పాలిస్తున్నాడు. అతడిపేరు చండవర్మ. అతని కుమారుని పేరు మృగాంకవర్మ. నిజానికి ఈ కుమారుడు కుమారుడుకాదు కుమార్తె. మగ సంతానం లేకపోతే గద్దెకు దిక్కులేదని కూతురునే మగాడికింద ఆ రాజు రహస్యంగా పెంచుతున్నాడు. ఈ అమ్మాయిపేరు మృగాంకవళి. ఈమెని పెళ్ళి చేసుకొన్నవాడు చక్రవర్తి అవుతాడని ఎవరో సిద్ధుడు జ్యోతిష్యం చెప్పాడు. ఈ రహస్య వివరాలన్నీ భాగురాయణునికి చారులు చెప్పారు.

ఈ చిన్నదాన్ని తన రాజ్యానికి రప్పించి కేయూర బాహువుకు పెళ్ళి చేస్తే అటు భార్య వ్యామోహం తగ్గుతుంది. ఇటు చక్రవర్తి అయ్యే యోగం కలసివస్తుంది. ఆ అమ్మాయిని ఎలా రప్పించడం? సరిగ్గా అదే సమయానికి లాట దేశం మీద శత్రురాజులు దండెత్తుతున్నారట. "ఇటువంటి పరిస్థితులలో మీ యువరాజు మృగాంకవర్మ అక్కడ వుండడం మంచిదికాదు. మా దేశానికి పంపిం

చండి" అని భాగురాయణుడు లాట రాజుకు కబురు పెట్టాడు. ఆ రాజు సరే అని పంపించాడు. అలా పంపడానికి పూర్వ బంధుత్వం తోడైంది. కేయూరబాహువు భార్య రత్నావళికి లాటరాజు పినతల్లి భర్త.

రాజుకు రెండో పెళ్ళి చేయడానికి అనువుగా పెళ్ళి కూతురునైతే రప్పించాడుగాని రాజుని మొదటి భార్య వ్యామోహం నుంచి ఎలా తప్పించడం ? దానికి కీలుగా మంత్రి అంతఃపురదాసీలలో కళావతి అనే దాన్ని తన పక్కకు తిప్పుకొన్నాడు. దాని సాయంతో నాటకమాడాడు.

మృగాంకవళిని వేరుగా నొక యింట్లో పెట్టి కళావతిని తోడుగా ఉంచాడు. శిల్పకళా నిపుణులను రప్పించి వాళ్ళచేత అపూర్వమైన మందిరం కట్టించాడు. దానిలో మాయగోడలు, గుట్టుతలుపులు, కీలుబొమ్మలూ పెట్టించాడు. దాని రహస్య ద్వారాలు ఇంకెవరికీ తెలియవు.

రాజును రత్నావళీ ప్రభావం నుండి వేరుచేయడానికి భాగురాయణుడు ఒక పన్నాగం పన్నాడు రాణిగారికి మేఖల అని ఒక ఇష్టసఖి ఉంది. ఈ మేఖలా, రాజుగారి విదూషకుడికీ పచ్చగడ్డి వేస్తే భగ్గున మండుతుంది. ఈ అమ్మాయికి పెళ్ళి కాలేదు ఒక ఆడపిల్లకు మగాడివేషం వేయించి మేఖలకు పెళ్ళి చేయించాడు పెళ్ళయిన తర్వాత సంగతి బయట పడింది. మేఖల అవమానాగ్నులతో తప్తమైంది. ఈ మాయ పెళ్ళి విదూషకుడు చేయించినదికాదు, రాజే చేయించాడని రాణి మండిపడింది తన యిష్టసఖికి జరిగిన అవమానం తనకు జరిగినదే అని కోపంతో రాజు ముఖాన్ని చూడడం మానేసింది. కోప గృహానికి పోయింది.

రాజు ఒంటరివాడయ్యాడు. మంత్రికట్టించిన కొత్తమందిరంలో శయనిస్తూ వచ్చాడు. ఒకనాడు అతని కళ్ళముందు ఒక అపూర్వ లావణ్యవతి కనిపించింది తన మెడలోని ముత్యాలపేరు రాజు మెడలో వేసింది. ఉన్నట్టుండి మాయమైంది. రాజు విరహంలో పడ్డాడు. ఎవరీ అమ్మాయి ? తను కన్నది కలకాదు. హారం నిదర్శనంగా ఉంది పాపం ! రాజుకు మంత్రిపెట్టించిన మాయగోడలు, గుట్టుతలుపులు, కీలుబొమ్మలు తెలియవు.

ఇంకా అలుక తీరని రాణివద్దకు మంత్రి కళావతిని పంపించాడు. రాజు మీద పగతీర్చుకోవాలంటే మేఖలకుచేసిన మాయపెళ్ళి లాంటిదే రాజుకు చెయ్యాలి. మగవాడికి ఆడవేషం వేసి చేస్తే బుద్ధివస్తుంది అని నూరిపోసింది. సాధారణ సంబంధం అయితే రాజు మొగ్గడు. ఒప్పుకోడు. అందుచేత తన పినతల్లి కొమారునే ఇచ్చి పెళ్ళి చేయిస్తున్నట్టు రాణిచెప్తే పగతీరుతుంది మృగాంకవర్మ ఎలాగు ఊళ్ళో ఉన్నాడు. అతనికి ఆడవేషం వేస్తే అచ్చం కన్నెపిల్లలాగ

ఉంటాడు అని కళావతి ఉపదేశం చేసింది. ఇష్టసఖికి అవమానం చేసిన రాజుపై కసితీరా పగతీర్చుకోవడానికి మాయ పెళ్ళికదా అని రాణి ఒప్పుకొంది.

రాజుకూడా పెళ్ళికి ఒప్పుకొన్నాడు. ఇలా ఒప్పుకోడానికి ముందే రాజుకూ, మృగాంకావళికీ సమావేశాన్ని మంత్రి కల్పించాడు. ఆమె జన్మరహస్యం కూడా గుట్టుగా తెలియచేశాడు రాజు ఇష్టపడ్డాడు. పెళ్ళయిపోయింది. తనతమ్ముడు మృగాంకవర్మకే ఆడవేషం వేసి పెళ్ళి చేసినట్లు రాణి భావిస్తూనే ఉంది. అంత లోనే లాటదేశం నుండి ఉత్తరం వచ్చింది మృగాంకవర్మ నిజానికి ఆడపిల్లే అని ఇప్పుడు అసలు రాజ్యానికి వారసుడు జన్మించాడని పురిటి కబురు వచ్చింది. రాణి తెల్లబోయింది. అయినా తేరుకొని ధైర్యం తెచ్చుకొంది ఏమైనా ధీరకదా తరువాత అందరూ సుఖంగా ఉన్నారు.

కథ చిన్నది. అయినా చిత్రమైనది. కృతిపతి ఆదేశించినట్లు ఇందులో సాయిరసం శృంగారమే. ఇంక కథలు నీతులై ఎడనెడ రావాలి. అందుకోసం మంచెన ఇరవైరెండు నీతికథలను తీసుకొచ్చి కథలో చొప్పించాడు. ఇవన్నీ పంచ తంత్ర హితోపదేశాలలోనివే.

కృతిపతి చెప్పమన్నాడు కనక కథలను బలవంతాన కథలో తీసుకొచ్చి కలిపినట్లే కనబడతాయి -సలు కథకూ, పిట్టకథలకూ సంబంధం లేదు. సాయిరసం శృంగారమైతే నీతికథలను ఎలా ముడిపెట్టడం? అందుచేత మంత్రికి అతని మేనల్లుడు సోమదత్తుడు చెప్పినట్టు కొన్ని కథలు, అంతఃపుర దాసీలు సుమతి, మకరందిక, సుకుమారికలు తమలో తాము చెప్పుకొన్నట్టు కొన్ని, రాజుకు విదూషకుడు బాదరాయణుడు చెప్పినట్టు కొన్ని ఈ పిట్టకథలను మూలకథతో ముడి పెట్టాడు. ఏయే ఆశ్వాసాలలో ఏయే కథలున్నాయో చూడండి

మంచెన నీతికథలు

ద్వితీయాశ్వాసంలో

సోమదత్తుడు చెప్పినవి :

1. ప్రాలసరి తెలమమ్మిన వెశ్యబాలిక కథ (7_16) 10 పద్యాలు
2. తాత్కాలికమతితో సమయస్ఫూర్తితో ప్రమాదము గడచిన జటిని కథ (20_25) 6 పద్యాలు
3. విద్యాన్వితుడైనా మతిలేనందువల్ల హతుడైన విప్రునికథ (28_34) 7 పద్యాలు
4. దిట్టతనముతో తనకార్యము నడిపిన చతురిక కథ (40_74) 35 పద్యాలు

సుమతి చెప్పినది :

5. సన్నపుకార్యములకు పోరిన శశకపింజలముల కథ (87_95) 9 పద్యాలు

మకరందిక చెప్పినది :

6. తొండలు పోరితే జనులకు బాధపుట్టిన కథ (97_107) 11 పద్యాలు

సుకుమారిక చెప్పినది :

7. తేనెబొట్టున ఎక్కుడైన ఆపదలు మొలిచిన కథ (109_118) 10 పద్యాలు

మొత్తం 88 పద్యాలు

తృతీయా శ్వాసంలో

సుమతి చెప్పినది :

1. అహిభేకోపాఖ్యానం (9_261) పద్యాలు 253

ఇందులోని ఉపకథలు :

(i) కాకముచేరిన హంసలకు చేటైనకథ (35_76) 42
[ఉపకథలోనే మరో పిట్టకథ :
కమఠంబులు గరుడబాధ కడచినకథ (54_68) 15]

(ii) చేసిన మేలు మరచి కాకులు నీటి కాకులపై తప్పులు మోపినకథ (80_108) 29

(iii) ఉపకారంచేసిన పులుగును పరిభవించి పులిచెడిన కథ (112_134) 23

(iv) లోభగుణంబుచేత మృగధూర్తుడు మృత్యువు చెందినకథ (139_145) 7

(v) నారికేళ బకమనే పులుగు దురైశ్వర్యమహిమచే మడిసిన కథ (148_161) 14

(vi) అతిలోభంచేత ధనగుప్తుడనే వణిజుడుతనసొమ్ము భూపతిపాలు చేసిన కథ (168_207) 40

(vii) పరపురుషుడని కొడుకుముఖం చూడని అతినిష్ఠ దుష్టకపటమని చెప్పే కథ (211_245) 35

సుకుమారి చెప్పినది :

2. కోతినహవాసమున గిజిగాడు చెడినకథ (264_283) పద్యాలు 20

మకరందిక చెప్పినవి :

3. బుద్ధిమాలినకపి భూమిపాలుని చంపిన కథ (289_300) పద్యాలు 12
4. వివేకియైన చోరుడు శత్రువైన విప్రుని కాచినకథ (302_338) పద్యాలు 37

మొత్తం 322

చతుర్థాశ్వాసంలో

బాదరాయణుడు చెప్పినవి :

1. సుతహంతయైన కిరాతుణ్ణి మృతునిగా చేసిన చిలుకమ్మ కథ (64_79) 16 పద్యాలు
2. మొగమోడి హతుడైన యక్షునికథ (84_93) 10 ,,
3. అహిమూషికోపాఖ్యానము (99_122) 24 ,,

మొత్తం 50 ,,

కేయూరబాహుచరిత్రలో మొత్తం 767 గద్య పద్యాలు ఉన్నాయి. అందులో 468 గద్యపద్యాలు ఈ పిట్టకథలకే పట్టాయి. పోతే 307 పద్యాలు అసలు కథకు వినియోగించారు. ఇందులో 48 పద్యాలు అవతారికకూ, నాల్నాలుగు పదహారు పద్యాలు ఆశ్వాసాల ఆద్యంతపద్యాలకూ పోతే 233 గద్యపద్యాలే ప్రకృతకథ. ఇంత చిన్న కథాభాగంలోనే మంచెన తన శిల్పం మెరిపేటట్టు రచన చేశాడు.

సామెతలు, జాతీయాలు వాడుతూ ఆహ్లాదం కలిగిస్తాడు :

జగంబున నోడల బండ్లు, బండ్ల నోడలు జనుదెంచు
(3_103); దాగబోయియుం దలవరియింట దాగిరి (4_164); మున
లికి సంతసంబులు కొరతయే (4_178); కడుపు చల్లగ (1_36);
గద్దియ కెవ్వరు దిక్కు లేదని (1_74); గుండెలు జల్లుమనంగ
(1_103); నిన్న రాతిరి పెళ్ళి, నేడిదేమివచ్చె దీనికి (1_121);
ఒకనాటికా ప్రాణంబు సమసె వనసిన మాత్రకా (3_143); మందు
నకైన మత్స్యంబు లేకుండ (3_161); ముక్కున నీరెత్తుట
(3_201); ఈ జఠరాగ్ని మూడుజగంబులు మ్రింగు చుండె (3_223);
తల నెక్కించుకొనుట (4_95); మెచ్చునకు ధైర్యం తెచ్చుకొనుట

(4_196); ఇష్టావర్తి, సోదుముట్టు, కాటులాడు వంటి ప్రయోగాలు. 'అటక' అనేమాటకు 'అట్టుగ' అనేరూపం. జడ్డ 'టు' కారం; యతి స్థానంలో 'గ' కారం ప్రాసస్థానంలో ఉన్నది కనబడుతుంది (3_238). తిట్టులో నేడు మనం వాడే 'ముండ' అనే విశేషణం అనాదే కనబడుతుంది. 'ముండపులుగు లకటః మోనపుచ్చె' (3_74); ముండయెలుకలు (2_180) అనే ప్రయోగాలూ కనబడతాయి.

అష్టాదశవర్ణనలు మొదలైనవి మంచెన కాలానికి ముందుగా నన్నెచోడుని కుమారసంభవంలోనే ఉన్నాయి. మంచెన కుమారసంభవాన్ని చూశాడని 'కేయూర బాహు చరిత్రను ఇటీవల కొత్తగా ప్రచురించిన తిమ్మావజ్ఝల కోదండ రామయ్యగారు వ్రాశారు. నన్నెచోడుడు మాత్రమే ప్రయోగించిన 'శాదిదివలంబు గొనట' అనే ప్రయోగాన్ని మంచెన 'శాదిదివందు దివ్యక్రియ' (4_145) అని ప్రయోగించాడని చెప్పారు. అలాగే నన్నెచోడుడు మాత్రమే వాడిన 'నోరగొలదుల్' అనే ప్రయోగాన్ని ఇతడు 'నోరంగొలందులు కూయు' (4_51) అని వాడుకొన్నాడట నన్నెచోడుని పద్యాలలో భావాలకూ, మంచెన పద్యాలలో భావాలకూ సామ్యాలు చూపించారు.

నన్నెచోడుడు ఉమామహేశ్వరుల శృంగారలీలలను ఇలా వర్ణించాడు :

"కలహంసకలరవాకలిత విర్ణరముల సారసారావాబ్జషండములను
రోలంబ రుతిలశాందోలంబులను శుకమంజులన్యవ పుష్పమండపములు
కలకంఠరణిత మాకందవనముల బారావతధ్వని మందిరస్థలముల
గేకికలధ్వానగిరికందరంబుల లావుకవివద లీలాతలముల
నప్పటప్పటి కనురాగ మగ్గలింప_గామరస మంతకంతకు గడలుకొనగ
నలి రమించిరి కైలాననగముమీద_బరమసుఖలీల నాజగత్పతియు
నతియు." (కుమార. 1_78)

మంచెన తన కథలోని నాయికానాయకుల విహారాన్ని ఎలా వర్ణించాడో చూడండి :

"కర్పూర కస్తూరికా పరిమళకరండములట్టి రత్నహర్మ్యములయందు
గోకిలకీరాది కోలాహలంబున విలసిల్లు నుద్యాన తలములందు
మత్తకేకులకెల్ల నృత్తరంగములైన రమణీయకేళిశైలములయందు
బరిమళకదళికాప్రావలతాశ్రేణి నమరు దీర్ఘికల తీరములయందు

నాడు నాటికి వేడ్కలు నాటుకొనగ
సారెసారెకు నింపు లింపారుచుండ
నంతకంతకు నాదట లగ్గలింప
నంగజక్రీడ దేలుదు రభిమతముగ."   (కేయూర. 4_201)

మంచెన తన పూర్వులను అనుకరించా డనుకొంటే ఇతణ్ణి అనంతర కవులు అనుసరించారు. ఈ పద్యం చూడండి. తన ఎడదమీది హారాన్ని రాజా మెడలో వేసిన మృగాంకావళిని చూచి రాజా ప్రశ్నిస్తున్నాడు.

"ఎవ్వరిదాన వీవు హరిణేక్షణ! యెయ్యది నీకు బేరు? ని
న్నెవ్వతె దెచ్చె? జెప్పు మిది యేర్పడ బంటుగ నన్ను నేలుమం
చవ్వసుధేశ్వరుం డతివహ స్తముపట్టిన బట్టి ధైర్యమున్
ద్రవ్వెడు కన్నులం గొని యదల్చి వదల్చెగరంబు చయ్యనన్."
(కేయూర. 4_21)

ఈ ఒక్కపద్యాన్ని అల్లసానిపెద్దనగారు ఈ క్రింది 'వరూధిని స్వాగతం' లోనూ, "ఎవ్వతె వీవు" అనే ప్రవరుని ప్రశ్నలలోనూ (2_39) రెండు పద్యాలలో అనుసరించారు

"ఎక్కడివాడొ? యక్ష తనయేందు జయంతవసంతకంతులం
జక్కదనంబునన్ గెలువ జాలెడు వీని మహీసురాన్వయం
బెక్కడ? యీతనూవిభవ మెక్కడ? యేలని బంటుగా మరున్
డక్కగొనంగరాదె యకటా! నను వీడు పరిగ్రహించినన్?"
(మను. 2_35)

ఎవ్వతె వీవు భీతహరిణేక్షణ! యొంటి జరించె దోటలే
కివ్వనభూమి, భూసురుడనేఁ బ్రవరాఖ్యుఁడఁ ద్రోవ తప్పితిం
గ్రొవ్వున నిన్న నగ్రమున కుం జనుదెంచితి, మాఁక జేర నిం
కెవ్విధిఁ గాంతుఁ దెల్పఁగద వే! తెరువెద్ది? శుభంబు నీకగున్

వివిధచ్ఛందస్సులమీద ఎలా ప్రత్యేకమైన మోజు లేదో అలాగే మంచెనకు శబ్దాలంకారాలమీదకూడ అట్టే మమకారం లేదు. అయినా అవి అక్కడక్కడ వాటంతట అవి వచ్చినట్లు కనపడతాయి.

"కౌశికగోత్ర భూసురశిఖామణి కేతనభూవరుండు వృ
త్తీశ వరేంద్రమంత్రి యయి యెల్లెడ జాల బొగడ్తకెక్కె నా
కాశనదీమరాళశివకాశసుహాసనతారకేశ నీ
కాశతరాధిరోచి రవకాశవికాస యశోవిశాలుడై." (కేయూర. 1-82)

ఈ పద్యంలోని చివరి రెండు పాదాలలోని శబ్దాలంకారంవంటి శిల్పమే తరువాత పోతనగారి కాలంనాటికి ప్రతిపద్యంలోనూ కనిపించేటంత విస్తారమైంది.

'కర్ణసౌఖ్యావహమై'రచించమని గుండనమంత్రి కోరడంవల్ల తియ్యని మాటలు, చెవికింపైనవి మంచెన బాగా వాడాడు. గుండన కర్ణసౌఖ్యం కోరడానికి కారణముంది అతడు కవిగాయక పోషకుడు (3-344); భ్రాజితమృదు మధుర కావ్యపరిణతుడు (3-345); కళావిజ్ఞాతసంగీత విద్యాభిరతుడు (3-346). అందుకే ఏరికోరి చెవికింపుగా ఉండే రచన చెప్పమన్నాడు.

శృంగారరసంతోపాటు కావ్యంలో నీతులుగూడ చెప్పమని గుండన మంత్రి ఇష్టసఖుడ్డి అడిగాడు. అవి నీతిశాస్త్రాలూ, ధర్మశాస్త్రాలూ తెలిగిస్తున్న రోజులు. శతకాలు వెలుస్తున్న రోజులు. మంచెన నీతులను క్రోడీకరిస్తే, మకుటం ఉండదుగాని ఒక శతకంలోని భాగాలులాగ కనబడతాయి.

కేయూరబాహు చరిత్రలోని నీతులు ప్రాచీనకాలంలోనే ప్రచారంలోకి వచ్చాయని వీటిలో కొన్ని మడికి సింగన తన సకలనీతి సమ్మతంలో ఉదాహరించడంవల్లనే తెలుస్తున్నది. కేయూరబాహు చరిత్రలోనివంటూ ఈ రెండు పద్యాలను అతడు ఇచ్చాడు :

"నైజగుణంబగు తమమది - రాజన మవ్వటికి గప్పి ప్రజతో నయ్యో
యోజం బరికింపని యా-రాజులు సాధులని నమ్మరా దెప్పటికిన్."
(సకల. 504)

"పొడమదు చేయని కార్యము-పొడమక యుండంగ గప్పిపుచ్చెద మన నె
న్నడు రాదు చేతగలిగిన-వెడమలయువు పసుఃజు లేల వేల్పులకైనన్ ?"
(సకల 736)

ఈ రెండూ కేయూరబాహు చరిత్రలో ఉన్నాయి. మొదటిది ద్వితీయాశ్వాసంలో 86 వ పద్యంగా, రెండోది తృతీయాశ్వాసంలో 232వ పద్యంగా కనబడతాయి.

ఆంధ్రసాహిత్యంలో మొదటినుంచీ అనువాదాలే ఉన్నా సంస్కృతంలోని దృశ్యకావ్యాన్ని తెలుగులో శ్రవ్యకావ్యంగా అనువదించడానికి ఇదేమొదటి

దని బులుసు వెంకటరమణయ్యగారు చక్కగా చెప్పారు.1 కేయూరబాహు చరిత్రకు మూలమైన విద్ధసాలభంజిక దృశ్యకావ్యమే. విద్ధసాలభంజికలో 'త్రిలింగ' అనే పదం దేశవాచకంగా ఉందని బులుసువారే మొట్టమొదట చెప్పారు. ఆ వ్యాసంలో అన్నీ బాగానే ఉన్నాయిగాని "....'పీనుగు' అనుటకు బదులుగా 'పినుగు' (పుట 48) అని కలదు" అని వ్రాశారు. ఆ పద్యం చూడండి :

"అని పక్షిహితము సెప్పిన-విని వెంగలియైన క్రోతి వీడిరవున నా
బను దాను నుండి నన్నొక-పినుగుంగా దలచి కాదె ప్రేలదొడంగెన్ ?"
(3-277)

ఇందులో 'పినుగు' అన్నది పీనుగు క్రింద మార్చాలని వారి ఊహ. అది అనవసరం. 'పినుగు' అనే మాట మల్లికార్జున పండితారాధ్యుడు శివతత్వ సారంలో వాడాడు. ఈ పద్యాన్నే ఉదాహరణగా ఇస్తూ, సూర్యారాయాంధ్ర నిఘంటువులో ఈ మాటకు అవివేకి, శక్తిహీనుడు అని అర్థం చెప్పారు. 'పీనుగు' అని మారిస్తే ఛందోభంగమవుతుంది.

మంచెన ఏ ప్రాంతంవాడో తెలియదుగాని కందుకూరి వీరేశలింగం గారు "ఇతడు రాజమహేంద్రపుర నివాసు"డని వ్రాశారు దీనికి ఆధారం లేదని తిమ్మావజ్ఝల కోదండరామయ్యగారు చెప్పారు. అయితే "వెలనాటి చోడులు లోనైన రాజులు చాళుక్యరాజ్య ప్రతినిధులుగా రాజమహేంద్రవరము రాజధానిగా వేగిదేశమును పాలించినవారే" అని వీరేశలింగంగారు ఏదో ఒక సబబు చూపించారు. ఇందువల్ల మంచెన రాజమంద్రివా డన్నారు. కృతిపతి నేటి గుంటూరువాడు కనుక, కవి అతనికి ఇష్టసఖుడు కనుక ఇందులో రెండవ వ్యక్తి కూడ ఆ ప్రాంతంవాడే అని చెప్పడం సముచితమే. మంచెన తన కావ్యంలో ఏదైనా ప్రత్యేకప్రాంతాన్ని కథలో చెప్పాడేమో చూద్దాం.

"మొగిఖలలోని యేకతము ముచ్చిలి పుచ్చుకొనంగ జాలు ద
స్సగిరికి దామపర్ణికిని సంగమమైన ఘటింప నేరు నీ
మిగిలినయట్టి బుద్ధిమతి మేదిని నెందునుగాన నేమిక్రొ
త్త గలుగజూచి పెండిలి ముదంబని యాడితి బోటి చెప్పుమా!" (4-180)

ఈ పద్యంలో 'అస్సగిరికి, తామ్రపర్ణికి సంగమం ఘటించడం' అనే మాటలవల్ల ఏమైనా తెలుసుకోవచ్చునేమో! తామ్రపర్ణినది తిరునెల్వేలి జిల్లాలో ఉంది. ఇది సామెతకాబోలు. భావిపరిశోధనవల్లగాని ఇది తేలదు

1 భారతి - ఏప్రిల్ 1961. కేయూరబాహు చరిత్రపై వ్యాసం.

తరుచుగా మన శాసనాలలో రేనాడు ఏడువేలు, వెలనాడు ఆరువేలు అని ఒక 'నాడు' చెప్పిన వెంటనే ఒక సంఖ్యను చెప్తారు. ఈ సంఖ్య ఏమిటీ గ్రామాలా, కాదా అని చరిత్రకారులకు అనుమానం వచ్చింది. మంచెన తన ఈ గ్రంథం అవతారికలో చెప్పిన ఈ పద్యం ఆ అనుమానాన్ని నివారిస్తుంది.

"అరుదందన్ వెలనాటిచోడ మనుజేంద్రా జ్ఞావశంబూని దు
స్తరశక్తిం జని యేకవింశతి సహస్రగ్రామ సంఖ్యాకమై
ధరణిం బేర్చిన పాకనాడు నిజదోర్దండైక లగ్నంబుగా
బరిపాలించె నమాత్యకొమ్మన జగత్ప్రఖ్యాత చారిత్రుడై."(1_27)

ఈపద్యం వల్ల స్పష్టంగా అది గ్రామ సంఖ్యే అని విశదమవుతున్నది.

సప్త సంతానాలలో కృతి ఒకటి అని మొదట గ్రంథస్థం చేసిన మంచెన కృతికన్య కొన్నిచోట్ల నిజంగా 'బాలరసాల పుష్పనవపల్లవ కోమలమే.'

14

పెద్దయామాత్యుడు

అష్టావధానాలూ, శతావధానాలూ నేటికీ కొందరు కవులు చేస్తున్నారు. అడిగిన ఛందస్సులో కోరిన విషయం మీద, పెట్టిన నియమాలకు లోబడి, అప్పటికి అప్పుడు ఆశువుగా కవిత్వం చెప్పి రంజింపజెయ్యడం కూడ ఒక ప్రత్యేకమైన కళే :

శతావధానాలకు స్వర్ణయుగం తిరుపతి వెంకటకవుల జీవితకాలం. ఆ తరువాత సంపూర్ణ శతావధానాలు చేసినవాళ్ళే అరుదు. ఆంధ్ర సాహిత్యంలో ఈ అవధానాలు ఇటీవల కొత్తగా వచ్చినవి కావు. చాలా ప్రాచీనమైనవే. రమారమి తిక్కనగారి కాలం నుంచి వస్తున్నవే.

మనుమసిద్ధి చనిపోయాక క్రీ. శ. 1285 నుంచీ నెల్లూరును రెండవ తిక్కరాజు పాలించాడు. అతని ఆస్థానంలో పెద్దయామాత్యుడనే కవి వుండేవాడు. ఇతడు ఉద్దండపిండం. కవిత్వంలో ఎన్ని రకాల సాముగరిడీలు చేయడానికి వీలుంటుందో అన్నీ చేయగల సమర్థుడట. ఎవరు ఏ అవధానం చేసినా, ఆ విద్యలో అతగాడితోపాటు ఇతణ్ణి తూస్తే ఇతడే కొంచెం ఎక్కువమల్లు చూపిస్తాడట.

ఆశుకవిత్వమేకాక, అవధాన ప్రదర్శనలేకాక ప్రబంధాలు వ్రాయడంలో కూడ పెద్దయామాత్యుడు సిద్ధహస్తుడే అని తెలుస్తుందిగాని, ఇతడు వ్రాసిన కావ్యాలేవీ నేడు మనకు లభించవు. కోనీ వాటి పేర్లయినా తెలియవు. ఇతడు ఇంత ఉద్దోలమైన కవి అని ఇతని మనుమడు జక్కన వ్రాసిన 'విక్రమార్క చరిత్ర' ద్వారా తెలుస్తున్నది. ఆ పుస్తకంలో పెద్దయామాత్యుడు ఏయే విద్యలలో ఆరితేరినవాడో, ఎలాంటి చిత్రకవితలు చెప్పగలడో విశదం చేస్తూ ఒక పెద్ద సీసమాలిక—పన్నెండు పాదాలది[1] వుంది. ఇందులోని విషయాలన్నిటినీ వరుసగా చెప్పుకొందాం :

---

1 విక్రమార్క చరిత్ర—జక్కన రచన. 1–20.

1. సంస్కృతం, ప్రాకృతం, శౌరసేని మొదలైన భాషలలోగడియ కొక శతకం చెప్పగలడు;

2. ప్రహసనం, ప్రకరణం, భాణం మొదలైన బహు విధాల రూపకాలలో రూఢి మెరిసేటట్టు రచనలు చేయగలడు;

3. చక్రి, చతుర్భద్ర, చతురుత్తరాధిక క్షుద్ర కావ్యాలు పెక్కులు రచించాడు;

4. ఆంధ్ర కవిత్వంలో తజ్ఞులు మెచ్చేటట్లు మేలుగా ప్రబంధం చెప్పాడు;

5 ఏ రీతిలోనైనా సరే, ఏ ధాతువునైనా సరే ఇమ్ముగా నవరసాలలో మంచి వర్ణనలు చేయగలడు;

6. ఏక సంధా, ద్విసంధా, త్రిసంధలలో ధారణచేసి ఏదైనా గడగడ చదువగలడు;

7. ఎవడు ఏ అవధానం చేసినా, ఆ అవధానంలో వానికన్న కొంచెం ఎక్కువ తూగేటట్టు రాణించగలడు;

8 వృత్తకందం, కందవృత్తం, చతుర్విధ కందాలు మొదలుగా గల గర్భ కవిత్వాలు చెప్పగలడు;

9. అక్షరచ్యుతకం, మాత్రాచ్యుతకం, బంధచ్యుతకం, నామగోప్యం, క్రియాగోప్యం, భావగోప్యం మొదలైన క్రొత్త క్రొత్త విధానాలు పుట్టించుకొని, క్రమప్రబంధాలు చెప్పగలడు;

10. గోష్ఠిలో పద్యమూ, గీతా అర్భాటంగా చదవగలడు;

11. ఇంతెందుకూ ? అన్ని విద్యల చివర అంచులు చూపినవాడు;

12. నెల్లూరి తిరుకాళ మనుజవిభుని సమ్ముఖంలో సాహిత్య సరణి మెరసి మహిమగాంచినవాడు 2

పెద్దయామాత్యుని రచనలేవీ మనకు దక్కలేదని ముందే చెప్పుకున్నాం. అయినా మనుమని గ్రంథంలో దొరికిన ఈ పద్యాన్నిబట్టి తాత గొప్పదనాన్ని తెలుసుకున్నాం. పెద్దయామాత్యుడు ఆంధ్ర వాఙ్మయంలో అవధానాలకు అక్షరాలా పెద్దయ్య. ఇతని రచనలు దొరకలేదు. కాబట్టి ఇతని పేరు చెప్పుకొని రకరకాల చిత్రకవిత్వాలను గురించి, వాటి చరిత్రను గురించి ముచ్చటించుకొందాం.

2 ఇది జక్కన విక్రమార్క చరిత్రలో '1_20'కి వచన రూపం.

పెద్దయామాత్యుడు సంస్కృతం, ప్రాకృతం, శౌరసేని మొదలైన భాషలలో గడియకొక శతకం చెప్పగలడని జక్కయ్య అన్నిటికన్న ముందుగా చెప్పాడు. అష్టభాషా పాండిత్యం ఆ రోజుల్లో ఘనంగా చెప్పుకొనేవారు. కేయూర బాహుచరిత్రలో మంచెన తన కృతిపతిని గొప్పగా వర్ణించాడు. ఒక్కొక్క భాషనూ ఒక్కొక్క భామినిగా భావించి, వాటికి నాథునిగా నండూరి గుండయ మంత్రిని నుతించాడు.

"గౌళీ నిర్జరరాజ నందనుని, బంగాళీ ముఖాబ్జార్కు, నం
ద్రీలీలాంగజు, ఘూర్జరీ రతికళా దీక్షా సముద్భాసితున్
జోళీలోల విలోచనోత్పల సుధాంశుం, గుంతలీ భద్రు, నే
పాళీ మాతన కూచిమారు, గుజరీ ప్రత్యగ్ర పాంచాలునిన్."
(కేయూర. 1_77)

అష్టభాషల్లో కవిత్వం చెప్పేవాళ్ళను ఆనాడు ఆదరించేవారనీ, అదొక గొప్పగా చెప్పుకొనేవారనీ భాస్కర రామాయణ రచనలో భాగమున్న మల్లికార్జున భట్టు గద్యవల్ల తెలుస్తుంది. అతడు 'శ్రీమదష్టభాషాకవిమిత్ర కుల పవిత్ర భాస్కర సత్కవిపుత్ర' అని చెప్పుకొన్నాడు. తిక్కనగారు ఉభయకవి మిత్రుడే గాని వారి సమీపకాలంలో అష్టభాషాకవిమిత్రులు వెలిశారు.

పాల్కురికి సోమనాథుడు తాను వ్రాసిన వృషాధిప శతకంలో ఎనిమిది భాషల్లోనూ కాకపోయినా సంస్కృత, ద్రావిడ, కన్నడ, అఱె, మణిప్రవాళ, అరుదు మణిప్రవాళ, వాగ్గేయమణిప్రవాళ జాను తెలుగులలో ఒక్కొక్క పద్యం వ్రాశాడు. భాషకొక పద్యం చొప్పున మాత్రమేకాక పదహారు పాదాలకు తగ్గక 88 పాదాల దాకా వివిధ భాషల వరుసనడకలుకూడా సోమనాథుడు వ్రాశాడు. తెలుగు, తమిళం, కన్నడం, అఱె బంతులుకట్టి పాడించాడు.[3]

సోమనాథుని వంటివాళ్ళు ఒక్క శతకంలో మాత్రమే,భాషకొక పద్యం చొప్పున మాత్రమే చెప్తారుగాని పెద్దయామాత్యుడు ఒక్కొక్క భాషలో ఒక్కొక్క శతకానికి శతకమే, గడియకొకటి చొప్పున చెప్పగలవాడని జక్కన యీ పీఠ మాలికలో ధ్వనించాడు కాబోలు.

---

3 పండితారాధ్య చరిత్ర_పర్వత ప్రకరణం. పుట 374 నుండి 391. పాల్కురికి సోమనాథుడి తమిళ రచనలను నా మిత్రులు చల్లా రాధాకృష్ణశర్మగారు తమ "Tamil Elements in Telugu Literature" అనే ప్రామాణిక గ్రంథంలో పరిష్కరించారు. (ఇది అముద్రితం)

సంస్కృత అలంకార గ్రంథాలలో పదిరకాల రూపకాలను చెప్పారు. నాటకాలు ఈ దశరూపకాలలో ఒక విభేదం పెద్దయామాత్యుడు ప్రహసనం, ప్రకరణం, భాణం అనే బహువిధాలైన రూపకాలను రచించాడని జక్కన చెప్తున్నాడు. ఇతడు ఏ భాషలో రచించాడోగాని తెలుగులో మొన్న మొన్నటిదాకా ప్రహసనాలూ లేవు; ప్రకరణాలూ లేవు.

సంస్కృత కవులు దృశ్యకావ్యంగా వ్రాసిన వాటిని మన తెలుగు కవులు చంపూ కావ్యాలుగానే అనువదించారు. సంస్కృతంలో రాజశేఖరుడనే కవి విద్ధసాలభంజిక అనే దృశ్య కావ్యాన్ని వ్రాస్తే, దానిని మంచెన కేయూరబాహు చరిత్ర అనే పేరుతో శ్రవ్యకావ్యంగా అనువదించాడు. పెద్దయామాత్యుడు తెలుగులోనే ప్రహసనాలు మొదలైనవి రచిస్తే అవి నష్టమవడం మనకు నిజంగా పెద్దలోటే। వీటిని అతడుసంస్కృతంలోనే వ్రాశాడని భావించడానికిగూడా వీలుంది. ఈ సీసమాలికలోనే ఇంకొకపాదంలో 'ఆంధ్ర కవిత్వంబునందు'అని ప్రత్యేకంగా పేర్కొని, అందులో పెద్దయామాత్యుడు ప్రబంధాలు వ్రాయగలడని చెప్పబట్టి ముందు పాదాలలో రచనలు సంస్కృతం లోనివే అని భావించవచ్చు.

అలంకారికుల మతంలో రీతులు చాలా ఉన్నాయి. వైదర్భి, గౌడి, పాంచాలి, లాటి అని నాలుగు ముఖ్యమైన రకాలను విన్నకోట పెద్దన తన కావ్యాలంకార చూడామణిలో చెప్పాడు. సంస్కృతంలో ఆరు రకాలదాకా ఉన్నాయి. అవి :- 1 వైదర్భి; 2. గౌడి; 3. పాంచాలి; 4 లాటి; 5. మాగధి; 6. అవంతిక. "దేశ విభాగములనుబట్టి రీతులకు పేర్లు పెట్టుచు లెక్కించినచో అవి బహు సంఖ్యాకము లగును" అని చెలమచర్ల రంగాచార్యులు గారు చెప్పారు[4] వైదర్భి కోమలంగా ఉంటుంది. గౌడి కఠినంగా ఉంటుంది. పాంచాలి మిశ్రమంగా ఉంటుంది. ఓజస్సు, ప్రసాదం మొదలైన గుణాలున్న పదాలకూర్పును రీతి అంటారు. రీతులలో ఏది అడిగినా అందులో పెద్దయామాత్యుడు కవిత్వం చెప్పగలడట. అంతేకాదు, ఈ రీతులలో అడిగిన దాంట్లో కోరిన ధాతువున చెప్తాడట.

ధాతువులు వ్యాకరణ శాస్త్రంలో భూతకాలం, వర్తమానకాలం, భవిష్యత్కాలం మొదలైనవాటికి గుర్తులు. ఇవి పదిరకాలు. సంస్కృత వ్యాకరణంలో ధాతువులు లట్, లిట్, లృట్ అని దశవిధాలుగా ఉంటాయి. వీటిని లకారాలంటారు. మన తెలుగులోనూ క్రియలను ఈ విధంగానే చిన్నయసూరి విభజించాడు పెద్దయామాత్యుడు ధాతువు అన్నప్పుడు ఏ అర్థంలో వాడాడో మనకు తెలియదు. ధాతువులలో "వృద్ధిక్షయ భయజీవిత మరణం లజ్జా సత్తా ప్రీతిజాగరణం,

4 ఆంధ్ర ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణము పుట 106

శయన క్రీడారుచి దీ ప్త్యర్థం ధాతుగణం త మకర్మక మాహుః" అని అకర్మకధాతువులు వున్నాయి[5] ధాతువు అంటే ఛందస్సు అనికూడ అర్థం చెప్పుకోవచ్చు. సంగీత శాస్త్రంలో ధాతువు, మాతువు అనే విభేదాలు వున్నాయి. పాటలో మాటలను మాతువు అంటారు. గేయాన్ని ధాతువు అంటారు.[6] ధాతువు అంటే సంగీతపు కూర్పు అనే అర్థం రూఢి అయిందిగాని నాట్యశాస్త్రంలో 'తాళం' అనే అర్థంవచ్చే భాగంగా దీన్ని పేర్కొన్నారు. వాద్యకరణాశ్రయమైన ధాతువులు నాలుగు ఉన్నాయి.[7] పెద్దయామాత్యుడు నడకను దృష్టిలో పెట్టుకొని 'ధాతువు' అనే మాటను వాడి ఉంటాడు ఏ రీతిలోనైన, ఏ ధాతువునైన నవరసాలలో సువర్ణనములు పెద్దయామాత్యుడు చేస్తాడట. ఇది ఆశుకవిత్వమే.

పెద్దయామాత్యుడు చతుర్విధకందాలను చెప్పగలడన్నాను. అతని కాలానికి ముందే నన్నెచోడుడు ఈ గారడీ చేశాడు. పెద్దయామాత్యుని రచన దొరకలేదు కనుక నన్నెచోడుని పద్యాన్నే తీసుకొని చతుర్విధకందాలు ఎలా ఉంటాయో చూద్దాం

కవి ఒకటే కందపద్యం వ్రాస్తాడు. దీనిలో నుండి ఇంకొక మూడు కందపద్యాలను, ఏ అక్షరాన్నీ మార్చకుండా తయారు చేసుకోవాలి. అలా తయారు చేయడానికి కొన్ని నియమాలు వున్నాయి. మొదటి కందపద్యంలోని రెండవ చరణంలోని రెండవ గణాన్ని తీసుకొని అక్కడనుంచి చదివితే కొత్తపద్యం రావాలి ఈ కొత్తపద్యం రెండవ చరణంలోని రెండవ గణంతో మొదలుపెట్టి మరొక పద్యం, దానిలోనుంచి ఇలాగే ఇంకొకటీ రాబట్టవచ్చు చూడండి (మీ సౌకర్యంకోసం కావలసిన గణసూచనతో అచ్చువేస్తున్నాం).

సుజ్ఞానయోగతత్త్వవి-దిజ్ఞుల్ భవబంధనముల ద్రెంచుచు భువిలో
నజ్ఞాన పదము బొందక-ప్రాజ్ఞుల్ శివుగొల్తు రచల భావన దవులన్.
(కుమార. 12-27)

ఈ కందపద్యంలో రెండవ చరణంలో రెండవ గణం 'భవబం' అనే అక్షరాలతో మొదలవుతుంది. ఇక్కడనుంచి మొదలుపెట్టి పద్యాన్ని వ్రాసుకొనిపోయి రెండవ కందాన్ని చదువుకోవచ్చు. రెండవ కందం :

---

5 ఆంధ్ర వాచస్పత్యం-ద్వితీయ సంపుటం, పుట 110.

6 'వాగ్గేయకార చరిత్రము' - బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావుగారు పుట 47.

7 నాట్యశాస్త్రం - పోణంగి శ్రీరామ అప్పారావుగారు, పుట 784.

భవబంధనముల ద్రెంచుచు-భువిలో నజ్ఞానపదము బొందక ప్రాజ్ఞుల్
శివుగొల్తురు రచలభావన-దవులన్ సుజ్ఞానయోగతత్వవిధిజ్ఞుల్.

ఈ కందంలోని రెండవ పాదంలోని రెండవ గణం 'అజ్ఞాన' అనే అక్షరాలతో మొదలవుతుంది. అక్కడనుంచి వ్రాసుకొని వెళదాం. మూడవకందం:

అజ్ఞానపదము బొందక-ప్రాజ్ఞుల్ శివు గొల్తు రచల భావన దవులన్
సుజ్ఞానయోగతత్వ వి-ధిజ్ఞుల్ భవబంధనముల ద్రెంచుచు భువిలో.

దీనిలోనుంచి నాలుగవ కందాన్ని, పైవాటిని పుట్టించినట్లే, రాబట్టి చదువుకొందాం.

శివుగొల్తు రచల భావన-దవులన్ సుజ్ఞాన యోగతత్వ విధిజ్ఞుల్
భవబంధనముల ద్రెంచుచు-భువిలో నజ్ఞానపదము బొందక ప్రాజ్ఞుల్.

ఈ నాలుగవ కందం రెండవ పాదంలోని రెండవ గణం 'సుజ్ఞాన' అనే అక్షరాలలో ఉంది. ఇక్కడనుంచి వ్రాసుకొని వెళితే మళ్ళీ మనకు మొదటి కందమే వస్తుంది.

ఇటువంటి చతుర్విధకందాలు పెద్దయామాత్యుడు ఎన్నిచెప్పాడో మనకు తెలియదు. అతడు వృత్తకందాలుకూడ చెప్పాడని సీసమాలికవల్ల తెలుస్తున్నది. వృత్తకందానికి చిన్నకోట పెద్దన రచించిన దానిని ఉదాహరణంగా తీసుకొందాం. ఈ సరసిజవృత్తాన్ని చూడండి:

శ్రీవిశ్వేశక్ష్మవరు సేవాశ్రితులు వొగడుదురు సిరివరగుటకై
ధీవిద్యా సంభావితదేవున్ ధృతియుతు హిత జనదివసదినకరున్
శ్రీవర్ధింతున్ భావవతీవున్ జితరిపుకశిఖలశిఖరి మృగపతిన్
భావోదంచద్భావితభావున్ ప్రతిదివసముదిత బహుతర విభవున్

(కావ్యాలంకార చూడామణి. 6-54)

ఈ వృత్తంలో ఒక గమ్మత్తు ఉంది. ఇందులో రెండు కంద పద్యాలు ఉన్నాయి. మొదటి రెండు పాదాలను ఒక కందపద్యంలాగ చదువవచ్చు: మూడు నాలుగు పాదాలను రెండవ కందం లాగ చదవవచ్చు.

ఒకటవ కందం—

శ్రీవిశ్వేశక్ష్మవరు-సేవాశ్రితులు వొగడుదురు సిరి వరగుటకై
ధీవిద్యాసంభావిత-దేవున్ ధృతియుతు హితజనదివసదివకరున్.

రెండవ కందం—

శ్రీవర్ధింతున్ భావన-జీవున్ జితరిపుళశికులశిఖరిమృగపతిన్
భావోదంచద్భావిత-భావున్ బతిదినసముదితబహుతరవిభవున్.

ఈ పద్యంలో మరొక సొగసుకూడ ఉంది ప్రతిపాదంలోనూ మొదటి తొమ్మిది అక్షరాలనూ తీసుకొని విడిగా వ్రాస్తే నవాక్షర వృత్తం ఒకటి వస్తుంది. ఈ తొమ్మిది అక్షరాలూ మినహాయిస్తే పాదపాదానికీ మిగిలినవి కలిపి చదివితే మణిగణనికరం అనే వృత్తం వస్తుంది. చూడండి :

నవాక్షర వృత్తం—

శ్రీవిశ్వేశజ్ఞవరు పేవా-ధీవిద్యాసంభావితదేవున్
శ్రీవర్ధింతున్ బావనజీవున్-భావోదంచద్భావితభావున్.

మణిగణనికరం—

శ్రీకులు వొగడుదుప సిరి వరగుటకై-ధృతియుతు హితజనదివసదినకరున్
జితరిపుళశికులశిఖరిమృగపతిన్-బ్రతిదినసముదితబహుతర విభవున్.

పెద్దయామాత్యుడు ఇంకా రకరకాల చిత్రకవిత్వాలను చెప్పగలడని తెలుస్తున్నది. వాటిలో కొన్నింటినే కొన్ని లక్షణగ్రంథాలు వివరిస్తాయి అన్నింటికీ ఉదాహరణలు దొరక్కపోవచ్చు పెద్దయామాత్యుడు 'ఛాలెంజి' చేసి చేపట్టిన ఈ చిత్రగర్భకవితను అనంతరకవులు యథాశక్తి యథోచితంగా ఉపయోగించారు. వెన్నెలకంటి అన్నయ్యకవి తను రచించిన షోడశకుమార చరిత్రలో చిలుకచేతనే అవధానాలు చేయించాడు చూడండి.

అష్టభాషల మధురాశువిస్తరచిత్ర
    కవితలు చెప్ప సత్కవులు మెచ్చ
నామ్నాయములు నాల్గు నంగంబు లారును
    నఖిలశాస్త్రంబులు నవగతములు
మాతనరీతుల ధాతువిభ్రమముల
    రసములు మెరయు వర్ణకము వాడు
నేపురాణంబుల నేకథ యడిగినం
    దడబాటు లేక యేర్పడగజెప్ప
నోలి నవధానములు వేనవేలు మాపు
శబ్దవిజ్ఞానినైనను సరకుగొనదు
గౌతమునినైన దొరకి తర్కమున గెలుచు
నవధరింపు మీకీరంబునవనినాథ. (షోడశ. 6-13)

చిత్రకవిత్వ ప్రక్రియను చూపిన గ్రంథాల పట్టికను రావూరి దొర స్వామిశర్మగారు తయారు చేశారు.[8] చూడండి :

అనుభవసారము	ధర్మఖండము	రామరాజీయము
అప్పకవీయము	నరసభూపాలీయము	రామాభ్యుదయము
ఉత్తరహరివంశము	పారిజాతాపహరణము	రావణదమ్మీయము
కళాపూర్ణోదయము	బిల్హణీయము	రుక్మవతీపరిణయము
కవిజనరంజనము	భద్రాపరిణయము	రుక్మాంగదచరిత్ర
కవిరాజమనోరంజనము	మిత్రవిందాపరిణయము	లక్షణరాజీయము
కావ్యాలంకార చూడామణి	ముకుందవిలాసము	లక్షణసారసంగ్రహము
	రసికజనమనోభిరామము	సమీరకుమారవిజయము
కుమారసంభవము	రసికాభిలాషము	సింహాసనద్వాత్రింశిక
జైమినిభారతము	రాధికాసాంత్వనము	సుదక్షిణాపరిణయము
దశావతారచరిత్ర	రామకృష్ణోపాఖ్యానము	హంసవింశతి

ఈ లిస్టులో కందిఘంట జంటకవుల వరాహపురాణం లేదు. అందులో ఎన్నో చిత్రకవిత్వాలు వున్నాయి.

దొరస్వామి శర్మగారు లిస్టువేసిన ఈ ముప్పయి రెండు కావ్యాలలో జక్కన వ్రాసిన 'విక్రమార్క చరిత్ర' లేకపోవడం గమనించదగింది. తాతగారు ఏ విద్యలో అందెవేసిన చెయ్యో, ఆ చిత్రకవితను మనుమడు మచ్చుకైనా చెప్పక పోవడం చిత్రమే ।

ఏమైనా ఇన్నిరకాల చిత్రకవితలలో మొనగాడు గనుక పెద్దయామాత్యుని గురించి ఇలా చెప్పుకొన్నాం.[9] ఇతడు వ్రాసిన రచనలన్నీ దొరికితే అవి చిత్రకవితా నిఘంటువులవుతాయనడానికి సందేహం లేదు.

చిత్రకవిత్వంలో 'కవిత్వం' ఎంత ఉంటుందన్నది వేరే ప్రశ్న ।

---

8 తెలుగు భాషలో ఛందోరీతులు, పుట 380.

9 ఇతని మనుమడు క్రీ. శ. 1372 తరువాత విక్రమార్క చరిత్ర వ్రాశాడు, తాత క్రీ. శ. 1285 ప్రాంతాలవాడైతే తాతామనమళ్ళ మధ్య రమారమి తొంభయి సంవత్సరాలు తేడా వస్తుంది. అందుచేత పెద్దయామాత్యుడు క్రీ. శ. 1279 ప్రాంతాల తిక్కరాజు దగ్గరకాక ఇంకో తిక్కరాజు ప్రాపకంలో క్రీ. శ. 1300 దాకా ఉండి ఉంటాడేమో ।

15

పాల్కురికి సోమనాథుడు

తొలి కోడి కనువిచ్చి నిలిచి మైవెంచి
జలజల రెక్కలు సడలించి నీల్గి
గ్రక్కున గాలార్చి కంఠంబువిచ్చి
ముక్కున నీకెలు చక్కొల్పి కడుపు
నిక్కించి, మెడసాచి, నిక్క మున్సాచి
కొక్కొరో క్కురని కూయకమున్న—

తెలుగుతోటలో మొదటికోకిల కంఠమెత్తి, తెలుగువాళ్ళకోసం, తెలుగు ఛందస్సులో పాటలు పాడింది ఆ కోకిలపేరు పాల్కురికి సోమనాథుడు. అతడు పాడిన తెలుగు ఛందస్సుపేరు ద్విపద తెలుగుజాతి అతనికిచ్చిన దివ్యాయుధం ద్విపద. తెలుగుజాతికి అతడిచ్చిన గొప్ప కానుక కూడ ద్విపదే. పాల్కురికి సోమనాథుడు పుట్టకపోతే పాడుకొందుకు తెలుగువాళ్ళకే ఛందస్సూ ఇంత రాణించేది కాదేమో! ప్రజలకోసం అతడు పుట్టాడు. ప్రజలే అతణ్ణి అమరకవిని చేశారు.

కాకతీయసామ్రాజ్యాన్ని గణపతిదేవచక్రవర్తి, ఓరుగల్లు రాజధానిగా పాలిస్తూఉండే రోజుల్లో, రాజధానికి పంద్రెండుక్రోసులదూరంలోఉన్న పాల్కురికి గ్రామంలో, రమారమి క్రీ శ 1240 ప్రాంతాలలో సోమనాథుడు జన్మించాడు. ఇతని తండ్రిపేరు విష్ణురామిదేవుడు; తల్లిపేరు శ్రియాదేవమ్మ వీళ్ళది సంప్రదాయయుక్తమైన బ్రాహ్మణ కుటుంబం. అందుకే సోమనాథుడు వేదవేదాంగాలు అధ్యయనం చేశాడు. అతనికి వేదం చెప్పుకొన్నాక. యుక్తవయస్సు వచ్చే రోజుల్లో కరస్థలం విశ్వనాథయ్య అనే గురువు కవిత్వంలో అభిరుచి కలిగించాడు. కవితా రహస్యాలు చెప్పి కావ్యశక్తి కలిగింపజేశాడు

సోమనాథుడు కవిత్వం అల్లడం నేర్చుకొన్న రోజుల్లో తెలుగు సాహిత్యంలో ఉరుతరగద్యపద్యోక్తులే కావ్యాలలో ఉండేవి. సంస్కృత సమాసభూయిష్ఠ రచన సాగుతూ ఉండేది. ఉత్తమ కావ్యాలు రచించాలంటే సంస్కృత

భాషలో ఉండే పురాణేతిహాసాలనో, కావ్యాలనో అనువదించడం తప్ప ఇంకొకదారి ఉండేదికాదు. ఛందస్సులుకూడ సంస్కృత మర్యాదలను అనుసరించేవే ఉండేవి. నన్నెచోడుని కుమార సంభవం, మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని శివతత్వసారం, యథావాక్కుల అన్నమయ్య సర్వేశ్వరశతకం మొదలైనవి పాల్కురికి సోమనాథుడు పఠించి ఉంటాడు. అతనికి మల్లికార్జున పండితుని రచనలేకాక మతంకూడ బాగా నచ్చింది. ఆ వీరశైవమతాన్ని అతడు స్వీకరించాడు.

వీరశైవంలో భక్తులకు జాతిభేదాలు లేవు. స్త్రీపురుష విభేదాలూలేవు. అంతా సమానులే. కులగోత్రాల ప్రమేయం లేదు. కలిమిలేముల పట్టింపులేదు. చదువు సంధ్యల అవసరం లేదు. పురిటిమైల, చావుమైల పాటించరు. వర్గవిభేదాలు లేవు శివభక్తుడై తేచాలు, అతడు ఆరాధించదగినవాడు; అర్చించదగినవాడు; కీర్తించదగినవాడు శివభక్తుడు వాసవానికి శివునికన్నా గొప్పవాడు. సంఘంలో ఉన్న తారతమ్యాలను నిర్మూలించి సమానత్వాన్ని ప్రతిపాదించే మతం ఉడుకునెత్తురు ఉరికేవయస్సులో ఉన్న సోమనాథుణ్ణి ఆకర్షించడంలో వింతలేదు స్వేచ్ఛను కోరేవాడే నిజమైన కవి. సాంఘిక నియంతృత్వం నుంచి బయటపడటానికి సోమనాథుడు, ఈనాడు యువకవులు అభ్యుదయ రచయితలైనట్లు, ఆనాటి అభ్యుదయ వాదమైన వీరశైవాన్ని చేపట్టాడు. పండితయ్యరచనంపై ప్రచారం చేశాడు

పండితారాధ్యుని సమకాలికులలో ఖిలిదేవి వేమనారాధ్యుడనే పరమ ఆరాధ్యదేవుడు ఉండేవాడు. ఇతని వంశంలో గురులింగార్యుడనే మతగురువు ఉన్నాడు. అతని దగ్గర పాల్కురికి సోమనాథుడు శివదీక్ష పుచ్చుకొన్నాడు. దీక్ష నిచ్చే గురువు శివస్వరూపుడు. దీక్షాకాలంలో గురు హస్తం శిష్యుని మస్తకాన్ని సోకుతుంది వెంటనే శిష్యుడు రెండవజన్మ ఎత్తినట్లు లెక్క. ఈ జన్మలో గురు హస్తం నుంచి శిష్యుడు ఉద్భవిస్తాడు. అందుచేత అప్పటినుంచి అతడు గురుహస్త సంజాతుడు. లౌకికమైన తల్లిదండ్రులతో పనిలేదు. గురుహస్తమే తల్లి; గురు హస్తమే తండ్రి. గురు పాదమే శిరోధార్యం. గురువుగోత్రమే తన గోత్రం

గురులింగార్యునివద్ద దీక్ష పుచ్చుకొన్న సోమనాథునికి ఆ గురువువద్దనే దీక్షపుచ్చుకొన్న గోడగి త్రిపురారి అనే భక్తుని పరిచయం కలిగింది ఇద్దరూ పండితయ్యగారి శివతత్వసారాన్ని పఠించారు. ఇద్దరూ ఆ మహిమకు ముగ్ధులైనారు. ఇద్దరూ ఆ మతాన్ని ప్రచారం చేయదలచుకొన్న వారే. సోమనాథుడు కవిత్వం చెప్పగలవాడు కాబట్టి త్రిపురారి తన స్నేహితుణ్ణి 'శుద్ధభక్తిమార్గాన్ని' కవిత్వంలో

వి స్తరించమన్నాడు. సోమనాథుడు 'అనుభవసారం' అనే కృతిని గోడగి త్రిపురారికి అంకితమిస్తూ చెప్పాడు.

ఈ పుస్తకం 243 పద్యాలున్నది. ఇందులో సోమనాథుడు తాను కరస్థలం విశ్వనాథయ్యగారివద్ద నేర్చుకొన్న కవితావిద్యనంతా ప్రదర్శించాడు. ఇందులో ఉన్న పద్యాల వివరాలు ఇవి.

163 కందపద్యాలు	1 మహాస్రగ్ధర
23 సీసపద్యాలు	1 త్రిభంగి
23 చంపకమాలలు	1 క్రౌంచపదం
16 ఉత్పలమాలలు	1 మాలిని
5 శార్దూలాలు	1 మయూరం
5 మత్తేభాలు	1 మానిని
2 తరువోజలు	

తన తొలిరచనలో సోమనాథుడు ఇన్నిరకాల ఛందస్సుల్లో కవిత్వం చెప్పాడుగాని పోనుపోను ఈ ఛందస్సులు ఇంత అదృష్టం మళ్ళీ నోచుకోలేదు. సోమనాథుడు వీటన్నిటిని వదిలిపెట్టి, చివరకు ఒకేఒక ఛందస్సుకు జీవితాన్ని అంకితం చేశాడు. అది ద్విపద అని ముందే చెప్పుకొన్నాం ఈ 243 పద్యాలలో ద్విపదలు లేవుగాని ద్విపదకు రెట్టించిన రూపమైన తరువోజలు రెండు ఉన్నాయి. చిత్రమేమిటంటే, ఏ ద్విపదనైతే సోమనాథుడు ఉత్తరోత్తరా చేబట్టబోతున్నాడో ఆ ద్విపదకు ఇబ్బడి రూపమైన తరువోజ ఈ అనుభవసారంలోని ఆఖరుపద్యం. అందులోనే అతడు ద్విపదకు శ్రీకారం చుట్టాడా అనేటట్టు చివర 'శ్రీ'తో అంత మయ్యే 'మంగళమహాశ్రీలు' వాడాడు. ఆతరవాత అతడూ తరువోజలు వాడలేదు; అతని ప్రభావం ఉధృతం అయినాక అనంతర తెలుగుకవులూ వాడలేదు ఈ 'అనుభవసారం'లో సోమనాథుడు 'త్రిభంగి' అనే ఛందస్సునొకదానిని వాడాడని పై పట్టికలో చూశాం ఇది అపురూపమైనది. ఇతని తరువాత దీని నెవరూ వ్రాయ లేదు. అందుచేత లాక్షణికులు దీనినే లక్ష్యంక్రింద స్వీకరించారు. ఆంధ్ర సాహిత్యంలో 'నభూతో నభవిష్యతి' అయిన త్రిభంగిని చూద్దాం.

"గురుమత సహితులు, దురిత విరహితులు
సురుచిర సజ్జనవర్తుల్, ధ్రువకీర్తుల్, శాంతసుమూర్తుల్
పరిహృత వికృతులు, నిరవధి సుకృతులు
మరణ పునర్జన్మదూరుల్, సువిచారుల్ భక్తివిచారుల్
పరవశహృదయులు, నిరుపమసదయులు
వరసమయ ప్రవిపాలుర్ గుణశాలుర్ దానసుశీలుర్
పరహిత చరితులు, వరగుణభరితులు
పరమ పరార్థ్యనుషక్తుల్, శివభక్తుల్, శాంతనియుక్తుల్."
(అనుభవ. 194)

ఇందులో చిన్న పాదాలలో రెండు అంత్యప్రాసలూ, పెద్దపాదాలలో మూడు అంత్యప్రాసలూ ఉంటాయి మొత్తం ఎనిమిది పాదాలకూ ఆదిప్రాస ఉంటుంది శిల్ప రహస్యాలను కరసలి విశ్వనాథయ్యగారు ఎన్ని సోమనాథునికి బోధించారో వాటిని అతడు తన తొలి రచనలో అమలు పెట్టాడు ఒక పక్క ఇలా సంవిధానంలో సిద్ధహస్తుడవుతూనే సోమనాథుడు చక్కని పదాలతో ఉత్తమ భావాలను చెప్పసాగాడు

సోమనాథునిలో సున్నితమైన హాస్యం కూడ ఉంది. సంస్కృత విద్య గట్టిగా నేర్చుకొన్నాడు గనుక అందులో సామెతలు మొదలైనవి అతడు పిలిస్తే పలుకుతాయి; పిలవకుండానే వస్తాయి.

"తనుభక్తిపారవశ్యం-బున మరవక తా శివైక్యమును గల్గునేః యెం
దును 'మమ మాతా వంధ్యా'-యను బాసలు పొసగునేః మహానందాత్మా!"
(అనుభవ. 172)

సంస్కృతంలోని సామెతలేకాదు, తెలుగు సామెతలు సైతం అతని చెప్పుచేతలలో ఉంటాయి చూడండి:

"వంటని దుర్వ్యసనంబుల-వెంటకుగా కీశుభక్తి పెంపునకుం గా
కుంట జెడు భక్తుడాసల-రెంటిసి వెడలాకి చెడ్డ రేవనిభంగిన్."
(అనుభవ 114)

తన తొలిరచన అయిన అనుభవసారంలోనే "ఒడలెల్లం జెవులై (84): చేతివాని విడిచి కాలబడినవాని కానపడినట్లు (216): శవమునకు శృంగారం(223)" మొదలైన ప్రయోగాలు చేశాడు. అతని కాలంలోనే నాణెములతో కానీలు ఉండేవని తెలుస్తున్నది.

"చేయునెడభక్తిపరులకు_న్యాయార్జితమైనయట్టి యరకానికి న
న్యాయార్జితమగు మాడలు_వేయుమ సరిగావు భక్తనిధి త్రిపురారీ."
(అనుభవ 146).

సోమనాథుడు అనుభవసారాన్ని మల్లికార్జున పండితారాధ్యుని ప్రభావంతో వ్రాశాడు. ఈ పుస్తకంలోనే మూడు పద్యాలలో :

"మహిమదెల్పినట్టి మల్లికార్జునపండి _ తయ్యగారి దలతు ననుదినంబు"

అనే మకుటంతో ఆయనను కీర్తించాడు పండితయ్యగారి మతావేశాన్ని పూర్తిగా తాను స్వీకరించాడు. ఈ 'అనుభవసారం'లో "సోమనాథుని తరువాతి కృతులలో గానవగు పరమతనింద, మతావేశము లేకపోవుటచే నిది నేడు పఠనీయ గ్రంథముగా నుండదగినది". అని ఈ పుస్తకాన్ని అచ్చువేసిన వావిళ్ళ వెంకటేశ్వర్లుగారు వ్రాశారు.1 కాని, ఇందులోనూ పరమతనింద ఉంది. 'దౌర్భాగ్యాదైవ్యతులు' అని ఒక పద్యంలో తిట్టారు (177) శివభక్తులు కానివాళ్ళ పట్ల అసహ్యం చాలా ముఖ్యమైన భక్తలక్షణమని ఇలా చెప్పాడు :

"శివభక్తులయెడ భయమును _ శివునెడ నతిపీరగుణము శీలంబులయం
దవికల్పంబగు చలమును _ భవియెడ రోతయును వలయు భక్తుల కెందుఁగా ;"
(అనుభవ. 68).

శివభక్తులు కానివాళ్ళ విషయంలో జాలీ, కరుణా ఉండగూడదని ఇంకొక పద్యంలో చెప్పాడు :

"చెనయు శివద్రోహుల యెడ
దనుధర్మములెడల దక్క_ దయయును శాంత
త్వవిరూఢియు శృంగారిలు
ననయము భక్తులకు గురుపదాంబుజభృంగా !" (అను.భవ. 129).

ఇవన్నీ పండితయ్యగారి భావాలే వీటిని పూర్తిగసోమనాథుడు ఒంటపట్టించుకొన్నాడు. ఈ అనుభవసారం రచన పూర్తి అయినాక ఇతడు వీరశైవ మతాన్ని కన్నడదేశంలో ప్రబోధించిన బసవన్న గురించి విన్నాడు. అతని ప్రభావంలో పడ్డాడు. తలమునకలుగా ఆ భక్తిలో ఓలలాడాడు. ఇక్కడ్నుంచి సోమనాథుని కవితా జీవితంలో యింకొక ఘట్టం మొదలైంది.

1 'అనుభవసారం'. బండారు తమ్మయ్య, తిమ్మావజ్ఝల కోదండరామయ్య గార్ల పరిష్కరణ వావిళ్ళ ముద్రణ. 1955. పీఠిక పుట 6

కన్నడదేశంలో క్రీ. శ. 1162 ప్రాంతాలలో కళ్యాణపురాన్ని బిజ్జలుడు అనే రాజు పాలిస్తూ వుండేవాడు. అతని దగ్గర బలదేవుడు అనే మంత్రి ఉండేవాడు. ఇతనికి బసవన్న అనే మేనల్లుడున్నాడు. ఇతడు శైవుడు. నందీశ్వరుని అవతారమని జనులు చెప్పుకొంటారు ఎనిమిదేండ్ల ప్రాయంలోనే భక్తుడయినాడు తల్లిదండ్రులు ఉపనయనం చేయబోతే వద్దనీ, తనకు కులము అక్కరలేదనీ, కులభేదాలను రూపుమాపడానికే తాను పుట్టాననీ చెప్పాడట ఈ బసవన్న మేనమామ ద్వారా రాజోద్యోగం సంపాదించాడు. భాండారానికి అధిపతి అయినాడు. ఇతడు బ్రాహ్మణ మతాన్ని నిరాకరించాడు శివభక్తులంతా ఒక్కటే కులమని, వాళ్ళు శివునికన్నా గొప్పవారని, భక్తికన్నా వేరే ముక్తిమార్గం లేదని తన మతాన్ని ప్రచారం చేశాడు మతప్రచారానికి ఉన్నతోద్యోగం పనికివస్తుందని మేనమామ తరవాత మంత్రిపదవిని చేపట్టి అధికారాన్ని మతంకోసం వినియోగించుకొన్నాడు బొక్కసంలోని డబ్బు జంగాలకు వెదజల్లాడు. ఖడ్గాన్ని పట్టుకొని తన భావాలను బోధించాడు. ఇతడు అనేక మహిమలు చేశాడని జనం చెప్పుకొన్నారు. వంగకాయలను లింగకాయలను చేశాడట. జొన్నలను ముత్యాలు చేశాడట. ఇతని వీరభక్తి మహిమలు జనసామాన్యంలో వ్యాపించి మతం కూడ వర్ధిల్లింది.

బసవన్న మహిమలు విని పండితారాధ్యుడే ముగ్ధుడై అతణ్ణి దర్శించుకోవాలని వృద్ధాప్యంలో బయలుదేరాడు. బసవన్నా, పండితయ్యా మరణించాక వారి గాథలు మరీ విస్తరిల్లాయి. తమిళ దేశంలో వెలసిన అరవై ముగ్గురు నయనార్ల కథలు అద్భుతమైన శివభక్తిని ఆకాశానికి ఎత్తిసాయి. ఇవన్నీ విన్న సోమనాథుడు ఆవేశం చెందాడు బసవన్న జన సామాన్యానికి బోధించిన భక్తినీ, పండితయ్య పండితులను ఓడించిన పద్ధతినీ జోడించి, ఈ భక్తుల కథలతో వీరశైవాన్ని ప్రచారం చేయాలనుకొన్నాడు. జనానికి బోధపడే విధంగా బసవన్న కథా, భక్తుల కథా చెప్పాలనుకొన్నాడు. అంతదాకా తెలుగుసాహిత్యంలో గద్యపద్యాలలో కావ్యాలున్నాయి. జనానికి అందుబాటులో లేని వృత్తాలలో, సంస్కృతసమాసాలతో బసవన్న కథ చెపితే తన ఉద్దేశం నెరవేరదు. అందుచేత ఒక పూర్వ ఛందస్సును ఎంచుకొన్నాడు

ఆడవాళ్ళు బియ్యం దంచేచోట రోళ్ళూరోకళ్ళతో పాడే పాటలలో తరువోజఛందం ఉందని అతనికి తెలుసు. నాలుగు పాదాలలో ఒకే ప్రాస పెట్టి వ్రాస్తే జనానికి దూరమైన మార్గ ఛందం లాగ ఉంటుందని తరువోజనే అనాటి కవులందరూ వాడుకొనేవారు అయితే తరువోజలోని రెండుపాదాల ఖండం ఒక ఛందంగా పూర్వం ప్రచారంలో ఉండేదని సోమనాథునికి తెలుసు. క్రీ. శ. 940

ప్రాంతాలలో నున్న మల్లియ రేచన తన కవిజనాశ్రయంలో ద్విపదకు ఇలా లక్షణం చెప్పాడు.

ఇంద్రగణములు మూడింద్ర గణంబొకటి
చంద్రాస్య ద్విపదకు జను చెప్ప రేచ ।

(జాత్యధికారం-30)

రేచన కాలం నాటికే తెలుగు కవితలలో తరువోజ, ద్విపద, త్రిపద, చౌపద, షట్పద వంటి ఛందస్సులు వాడుకలో ఉండేవి. అందుకే వాటికి లక్షణం చెప్పాడు ఇవి శిష్ట సాహిత్యంలో కాక ప్రజల సాహిత్యంలో ఉండేవి కాబోలు. జైనులు ఈ ఛందస్సులలో తమమత ప్రచారం చేసుకొనేవారు అని భావించవచ్చు వీటిలో ప్రథమమైన ద్విపదను సోమనాథుడు ఎంచుకొన్నాడు.

జైనులను ద్వేషించే శైవులు జైన ఛందస్సును స్వీకరిస్తారా అనే సందేహం రావచ్చునుగాని, నిజానికి శైవులు జైనుల సంప్రదాయాలలో చాలా వాటికి అనుకరణలు సృష్టించి స్వాయత్తం చేసుకొన్నారు ఉదాహరణకు జైనుల లెక్క ప్రకారం త్రిషష్టి శలాకా పురుషులు ఆరాధ్యులు ప్రాచీన కాలం నుండి వారి మతంలో ఇరవైనలుగురు తీర్థంకరులూ, పన్నెండుమంది చక్రవర్తులూ, తొమ్మిదిమంది వాసుదేవులూ, తొమ్మిదిమంది ప్రతి వాసుదేవులూ, తొమ్మిదిమంది బలదేవులూ వెరసి అరవై ముగ్గురు పురాణపురుషులు ప్రసిద్ధులు. వీరి చరిత్రలను ఈ జైనులు గానం చేస్తారు.

జైనులలాగ మాకూ అరవైముగ్గురు పురాతన భక్తులు లేకపోలేదని శైవులు కూడా లెక్కకు అంతమంది కవులను సంతరించుకొని చెప్పుకోసాగారు. త్రిషష్టి శలాక పురుషులందరూ ఔత్తరాహులేగాని, అరవత్తు మూవురు మాత్రం తమిళాంధ్ర కర్ణాటక శైవులే. ఎంతో కొంత చెప్పుకోదగ్గ కథగలవారే. వీరిలో ముప్పయి ఇద్దరి చరిత్రలను బసవన్న కథతో జోడించి సోమనాథుడు కథనం చేశాడు.1 ఈ కథనానికి ద్విపద యోగ్యమైన ఛందస్సుగా భావించాడు.

1) అడిభక్త 2) అరివాళు నాయనారు 3) ఇరుపదాండారి 4) ఉదుమూరి కన్నప్ప 5) ఏణాధినాథుడు 6) కరయూరి చోడుడు 7) కరికాళవ్వ 8) కవి కామదేవుడు 9) కళియంబ నాయనారు 10) కుమ్మరి గుండయ్య 11) కొట్టియ చోడుడు 12) గుగ్గులు కళియాడు 13) చండేశుడు 14) చిరపురి 15) చిరుతొండడు 16) చేది వల్లభుడు 17) చేరమ చక్రవర్తి 18) తిరునావు కరసు 19) తిరుమూలదేవుడు

1 సోమనాథుడు కథనం చేసిన 32 మంది పేర్లు అకారాదిగా ఇవి :

20) దంగుళి మారయ్య 21) నక్కనైనారు 22) నమినంది 23) నరసింగ మావయర్ 24) నాట్యన మిత్తంది 25) పెళ్ళనయనారు 26) పూసరనైనారు 27) మంగయక్కరసి 28) మానకంజారుడు 29) మిరుమిండడు 30) రుద్ర పశుపతి 31) సాంఖ్య తొండడు 32) సుందరనైనారు.

"ఉరుతరగద్య పద్యోక్తులకంటె_సరసమై పరగిన జానుదెనుంగు
చర్చింపగా సర్వసామాన్యమగుట_గూర్చెద ద్విపదలు గోర్కిదైవార
దెలుగుమాట లనంగ వలదు, వేదముల_కొలదియకాజూడు డిల నెట్టులనిన
బాటితూమునకును బాటియౌనేని_బాటింప నోలయు బాటియకాదె
అల్పాక్షరముల ననల్పార్థరచన_కల్పించుటయకాదె కవి వివేకంబు".

(బసవ. 1_165 నుండి 174)

అని ద్విపదలను దేశానికి పరిచయం చేశాడు.2 భక్తుల కథలతో బసవ పురాణం రచించాడు. ఈ పురాణమంతా అతనికి కరస్థలి సోమనాథయ్యగారు, రెంటాల మల్లినాథుడు దోచమాంబ, గోడగి త్రిపురారి మొదలైన భక్తులు విశద పరిచారు. 'భక్తులచే విన్నమాడ్కి' అతడు దీనిని చెప్పాడు.

ఇది ఏడు ఆశ్వాసాల కావ్యం. ప్రథమాశ్వాసంలో కైలాస వర్ణనతో కథ ప్రారంభమవుతుంది. శివుడు నందిని భూలోకంలో జన్మించి శైవమతోద్ధరణ చేయమంటాడు. బసవన్న జన్మిస్తాడు. ఉపనయనం అక్కర్లేదని తల్లిదండ్రులతో వాదిస్తాడు. శివుడే ప్రత్యక్షమై బసవన్నకు శైవధర్మాలు ఉపదేశిస్తాడు. రెండవ ఆశ్వాసంలో బసవన్న శివాచారనిరతి, మంత్రి అవడం, వంగకాయలను లింగకాయలు చేయడం, జొన్నలను ముత్యాలు చేయడం మొదలైన యితర శివభక్తుల కథలూ ఉన్నాయి. మూడవ ఆశ్వాసంలో బసవన్న తన భార్య చీర విప్పించి, మిండ జంగాని కిప్పించిన కథ, ఇతర ముగ్ధభక్తుల కథలూ వర్ణించారు. నాలుగవ ఆశ్వాసంలో మడివాలు మాచయ్య కథ ముఖ్యం. ఇతడు రజకుడు. గొప్ప భక్తుడు. ఇతని మాటంటే బసవన్నే మన్నించి ఆచరిస్తాడు. అయిదవ ఆశ్వాసంలో కిన్నెర బ్రహ్మయ్య, కలకేత బ్రహ్మయ్య, మోళిగ మారయ్య, తెలుగు జొమ్మయ్య మొదలైన భక్తుల కథలు ఉన్నాయి. ఆరవ ఆశ్వాసంలో కూడ భక్తుల కథలే ఎక్కువ. అయితే, వీరందరూ జైనసంహారం చేసిన వీరశైవులు. ఏడవ ఆశ్వా

2 తరువోజలోనుంచే ద్విపద పుట్టిందనే వాదాన్ని అమరేశం రాజేశ్వరశర్మ గారు ప్రతిపాదించారు. చూ : వారి 'నన్నెచోడుని కవిత్వం' పుట 62. ఇది ద్విపద ప్రాచీనత తెలియని రోజులలోని భావన.

సంలో భక్తుల కథలతోపాటు బసవన్న విష మారగించి అరిగించుకోవడం, బిజ్జలునితో విరోధం, బసవన్న నిర్యాణం మొదలైనవి ఉన్నాయి.

కన్నడదేశంలో మతాన్ని ప్రచారంచేసిన బసవన్న కథతో, తమిళ దేశంలో విశేషవ్యాప్తిగల 'అరువత్తు మూవరు' నయనారుల కథలను జోడించి తెలుగులో కావ్యం వ్రాయడంతో సోమనాథుడు ఆనాటి దక్షిణదేశ చరిత్రలో ఒక 'జాతీయసమైక్యత'ను సాధించాడు. ఇది ప్రజలు వాడుకొందుకు వ్రాశాడు కనుక ఇందులో ప్రసాదగుణం, జానుదెనుగు ఎక్కువ. పాండిత్యప్రకర్షగాని, వాద ప్రచారానికి యుక్తియుక్తులుగాని, పదడాంబికంగాని కనబడవు. నాటకీయత ఉన్నా లేకపోయినా కథలను చిత్తశుద్ధితో కొంతవరకూ రసవంతంగా కథనం చేశాడు. పాత్రలను కన్నులకు కట్టినట్టు చిత్రించాడు. వాళ్ళ ఊహలను చక్కగా వర్ణించాడు. ఆడవాళ్ళ పాటలకు దగ్గరలోఉన్న ఛందంలో ఆడవాళ్ళ ఊహలను ఎంతఅందంగా వర్ణించాడో చూడండి బెజ్జమహాదేవి అనే భక్తురాలు శివునికి తల్లిలేదని చింతించి తనే తల్లి అయి అతణ్ణి తనయునిగా చేసుకొన్న భక్తురాలు. ఆమె భావాలను సోమనాథుడు ఎలా చెప్పాడో చూడండి.

శివునికి

"తల్లిగల్గిన నేల తపసి గానిచ్చు-దల్లిగల్గిన నేల తల జడలట్టు
దల్లి యున్న విషంబు ద్రావనేలిచ్చు-దల్లియుండిన దోళ్ళుదాల్ప నేలిచ్చు
దల్లి పాముల నేల ధరియింపనిచ్చు-దల్లి బూడిద యేల తా బూయనిచ్చు
దల్లి వుచ్చునె భువి దనయుని దిరియ-దల్లి వుచ్చునె సుతు వల్లకాటికిని
దల్లి లేకుండిన తనయుడుగాన-వల్లదుడై యిన్ని వాట్లకు వచ్చె
జన్నిచ్చి పలుమాఱు వెన్నయు బెట్టి-వన్నుగా నిన్నియు బాలును బోసి
యాకొనగా గడు వరపి పాలిచ్చి-సాకించి పెనుపదే జనని గల్గినను
దా నింతవా డయ్యె దల్లిలేకయును-దా నెంత పెరుగునో తల్లిగల్గినను?"

(బసవ. III. 635-650)

సకలేశ్వరు మాదిరాజయ్య కథలో శివుడు కుటిల వేషం వేసుకొని గొల్లడుగా వస్తాడు. తన కాలపు గొల్లలు ఎలా ఉండేవారో సోమనాథుడు బొమ్మ కట్టించాడు. బసవన్న విషం త్రాగడం, కథలో ఆ విషాన్ని మారించడం, అది పొగలు గ్రక్కడం, అది శివునికి నైవేద్యంపెట్టి 'గ్రోలం' డని పేరుపేరునా భక్తులకు భక్తులు వడ్డించడం సోమనాథుడు ఉత్తేజంగా వర్ణించాడు. శివుడు హాలాహలం తాగినట్టే ఉంటుంది.

ఇటువంటి మహిమలుగల బసవన్నకు సోమనాథుడు మనోవాక్కాయ కర్మలతో భక్తుడైనాడు. బసవని ధ్యానం తప్ప మరొకటి లేదు. వ్రాసేవన్నీ బసవని కోసమే; బసవనిమీదనే. శరణు బసవగద్యం, బసవాష్టకం, బసవోదాహరణం, బసవా బసవా ! అనే వృషాధిప శతకం-సర్వం అతనికి బసవమయమే. బసవన్నగురించిసోమనాథుడు ఇలా చెప్పాడు :

"వడిచారు జలముల కొడలెల్ల కాళ్ళు
వడిగాలు చిమ్మన కొడలెల్ల నోళ్ళు
వడివీచు గాడ్పున కొడలెల్ల దలలు
వడితియు బసవన కొడలెల్ల భక్తి"

ఈ మాటలు అక్షరాలా సోమనాథునికే వర్తిసాయి. ఎంతో భావావేశంతో బసవన్న చరిత్రను ప్రజలకు చెప్పడం అతని కవిత్వానికి ప్రయోజనం అనుకున్నాడు. అది అచిరకాలంలోనే నెరవేరింది.

ప్రతాపరుద్రుడు రాజ్యానికి వచ్చిన కొత్తలో ఓరుగల్లులోని స్వయంభూదేవుని ఆలయానికి వెళ్ళాడట. ఆ మంటపంలో బసవపురాణ పఠనం జరుగుతూందట. రాజు "ఏమిటాపురాణం" అని అడిగాడట. అప్పుడొక ధూర్తవిప్రుడు "పాల్కురికి సోమపతితుడు మధ్య వళ్ళు పెట్టి ఈ మధ్య ద్విపద వ్రాశాడు. అది అప్రమాణం, అనాద్యం" అని చెప్పాడట. రాజు వినకుండానే వెళ్ళిపోయాడు.

ఈ సంగతి శిష్యులు పాల్కురికి సోమనాథునికి చెప్పారు. అతడు ఇది అవమానం క్రింద భావించాడు. విని ఊరకుంటే అది భక్తులకు తిలవంపులని భావించి వివాదానికి బయలుదేరాడు. లింగముద్ర యెడ్ల సంగడించి కూడకట్టినట్టి గూడారు బండిమీద ఓరుగంటికి వెళ్ళాడు.

ఓరుగల్లులో ప్రతాపరుద్రుని మంత్రి ఇందుమూరి అన్నయ్య ఉన్నాడు. అతడు సోమనాథుని శిష్యుడే. ఓరుగల్లు ప్రవేశించి సోమనాథుడు అందర్నీ పాదాక్రాంతులను చేసుకొన్నాడు. పరమతాలను ఖండించి, వీరశైవాన్ని ప్రతిష్ఠించడానికి పండితయ్యగారి పద్ధతి మంచిదనుకొన్నాడు. ఆయనయొక్క చరిత్రను వ్రాస్తే ప్రయోజనముంటుందని భావించాడు. దానికితోడు శ్రీశైలంలోని శివతత్త్వగోష్ఠి ప్రసంగంలో వీరమహేశ్వరాచార వర్తనులు అతణ్ణి పండితయ్య చరిత్రను చెప్పమని దీవించారు. శేట తెనుగులో ద్విపద రచించాలని నిశ్చయించాడు. మొత్తం 11,810 ద్విపదలలో అయిదు ప్రకరణాలలో పండితయ్య చరిత్రను చెప్పాడు. అది ఒక చిన్నసైజు విజ్ఞాన సర్వస్వం. ఇందులో లేనిదంటూ లేదు.

"ఆ కాలపుటాంధ్ర దేశ ప్రజా చరిత్రమున యది యనేక విషయముల తెలుపు చున్నది" అని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు చెప్పిన మాటలు అక్షరాలా సత్యాలు. అందుకే దీనిని తిమ్మావజ్ఝల కోదండరామయ్యగారు తెలుగు జాతి తొలి విజ్ఞాన సర్వస్వం అన్నారు.3 పండితారాధ్య చరిత్రకు 348 పేజీల ఉపోద్ఘాతం వ్రాసిన చిలుకూరి నారాయణరావుగారు సోమనాథుడు ఏమేమి సాధించినదీ వివరించారు. ఇతని నవీన గుణాలను సంగ్రహంగా 25 చెప్పారు. అతడు వాడిన పదాలకు, పేర్కొన్న విషయాలకు పట్టికలిచ్చారు.

ఎన్నెన్నో అపూర్వమైన పదాలు దొరికే గ్రంథాలను రచించిన సోమనాథుడు నిజంగా తెలుగు నిఘంటు కర్తలకు ఎంతో తోడ్పడతాడు. అయితే బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారు తమ శబ్దరత్నాకరంలో పాల్కురికి సోమనాథుణ్ణి అయిదవరకం కవిగా వర్గీకరించారు. కవిత్వ విషయంలో అభిప్రాయ భేదాలు ఉండవచ్చుగాని భాషాశాస్త్ర రచనకు, నిఘంటు రచనకు తోడ్పడే సోమనాథుడు ఆ దృష్ట్యా ప్రథమశ్రేణి రచయితే అవుతాడు రసపిపాసువులు మాత్రం సోమనాథుని పట్ల అట్టే మొగ్గకపోవచ్చు అందుకే సార్వజనికమైన ప్రశంసకు సోమనాథుడు పాత్రుడు కాలేకపోయాడు.

సోమనాథుని రచనలపై, జీవితంపై విపులమైన పరిశోధన చేసి విశిష్టమైన విశ్లేషణ పొందుపరిచిన వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు అతని పాండిత్యం గురించీ, కవితాశక్తిని గురించీ రాగద్వేషాలు లేని అంచనా వేశారు ఇలా రాశారు:

"వేదముల నుండి, పురాణములనుండి శివపారమ్య ప్రతిపాదకములయిన వాక్యముల నీతడు హెచ్చుగా జూపినాడు....పూర్వోత్తర మీమాంసలు, పురాణములు మొదలగు మతాచార విధులకు సంబంధించిన సంస్కృత గ్రంథములనెల్ల నీతడు శోధించినాడు. పాండిత్యమిట్లుండగా నీతడు సంస్కృతాంధ్ర, కర్ణాట, ద్రవిడ, మహారాష్ట్ర భాషలలో గవిత జెప్పనేర్చినవాడు. సంస్కృతాంధ్ర, కర్ణాట భాషలలో నీతడు రచించిన గ్రంథములే గలవు కాని యీతని సంస్కృత కవిత యంత రసవంతమయినదిగాదు. సంస్కృత వచన రచనము నంత మేలయినది గాదు. ఆంధ్ర దేశమునను, ఆంధ్ర వాఙ్మయమునను గడించిన గౌరవము కంటె సోమనాథుడు కర్ణాట దేశమునను, కర్ణాట వాఙ్మయమునను హెచ్చు గౌరవమును గడించెను. కాని యీతని కర్ణాట రచనములంత గొప్పవి కావు...."4

---

3 పరిశోధన, ఆగస్టు – నవంబరు, 1953.

4 వేటూరివారి పీఠికలు – *1985*. పుట. 161

బండారు తమ్మయ్యగారు మాత్రం మరొకలాగ అభిప్రాయ పడుతున్నారు. "ఆంధ్ర కవులలో సర్వజ్ఞతా శక్తిగల నన్నయ, తిక్కన, ఎర్రాప్రగడ, నన్నెచోడ, నాచన సోమనాథ, శ్రీనాథుల మించిన విద్వత్కవిగా నీతని గణింపవగును" అని తమ్మయ్యగారు సోమనాథుని ఆకాశానికి ఎత్తారు.[5]

ఇంతటి ప్రశంస విభిన్న విమర్శకులనుండి సోమనాథునికి లభించలేదు. సర్వజ్ఞతా శక్తితోపాటు సంయమనం సత్కవికి కావలసిన లక్షణం. మిత భాషి స్తుతి పాత్రుడవుతాడు.

పాల్కురికి సోమనాథుణ్ణి అనంతర కవులు నుతించక పోవడానికి అతడు[6] ప్రశాంతుడు కాకపోవడమే కారణమని రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు వ్రాశారు వారింకా ఇలా చెప్పారు. "అతనిది అణపరాని యుద్రేకము. భావ బలమే లేని వట్టి శుష్క కల్పనలతో నిండిన మన ప్రబంధముల వంటివి చదివి చప్పిడి పడిన కొందరిని ఇతని గ్రంథములు మొదలు మొదలు ఆవకాయవలె ఆకర్షించును. ఇక శైవభక్తిగలవారి మాట చెప్పబనిలేదు.

"పశుపాశుపతియుండ బశువులా పంద-పశుజీవులకు బెట్టువందలబట్టి
నోడంబుతో ముక్కు మూటిగా గోపి-కూడనిట్టిక బ్రామకేడ బోవచ్చు?"
(బసపసవరద నాచయ్యకథ)

అనునది వాని యాక్రోశమునకు మచ్చు. ఇట్టివి కుప్పలు. అతనినట్టివని వేయనిచ్చుట కేకాలమందును, ఏ సంఘమును అంగికరింపదు గావున "ఎడచో వచ్చు"నను అతని ప్రశ్నకు 'నీ యిష్టము వచ్చిన చోటికి బొ'మ్మని చెప్పి తెలుగు సహృదయులు పెడమొగము పెట్టి యూరకున్నారు. ఈ యుద్రేకపు టూకదంపులకు తోడుగ దిక్కు దశ-తల తోక లేని పవాదముల పునరుక్తులతో సోమనాథుని గ్రంథములు నిండినవి.[7]

అనంతకృష్ణశర్మగారు కుండబద్దలు కొట్టినట్టు ఇలాగ తెగవేసి చెప్పారు. దివాకర్ల వెంకటావధాని గారు కొంచెం మొగమాటపడుతూ ఇలా అన్నారు. "పాఠకుల భావన కించుకైన విడిచిపెట్టక ఈతడు దేనినైనను విస్తృత తరముగా వర్ణించుచుండును."[8] సోమనాథుడు తన రచనలో "పెక్కు పట్టులందు....పాఠకుడు

---

5 బసవపురాణం, వావిళ్ళ ప్రచురణ. 1952_పీఠిక పుట_51.

6 సారస్వతా లోకము పుట 110

7 అందులోనే. పుటలు 110, 111

8 ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము, పుట 23

సరిగా దన్ను వెన్నాతగలడాయనికూడ జూడ బోదయ్యెను. పదుల కొలది ద్విపదలు గడచినను బిఱుకి బిఱికి వాక్యము పొడుగు వారుచు సాగుచుండుటేగాని ముగియ కుండుట.... పెక్కుపట్టుల జూడగలము" అని వేటూరి వారు యదార్థం చెప్పారు.[9] అనంత కృష్ణశర్మగారు కచ్చితంగా ఇంకొక సంగతి చెప్పారు "పాల్కురికి సోమ నాథుడు తమోత్తమకవి యని మన మింకను అనుకొనుట కరమేమనగా మన కావ్య రసానుభవసంస్కారము ఎక్కవలసిన మెట్లింకనుగొన్ని కలవనుటయే "[10]

కొన్ని మెట్లుకిందనే ఉన్న సామాన్య జనానికి అర్థమవాలని సంస్కృత సమాస భూయిష్ఠరచనను నిరసించి జాను తెనుగును చేపట్టిన పండితారాధ్య చరిత్రలో ఇతడు సుదీర్ఘ సమాసాలు చేశాడు. ద్విపదగౌరవాన్ని నిలబెట్టడంకోసం ఏకపాద సమాసాలు మొదలు సప్తపాద సమాసాల వరకు ఇతని రచనలలో ఉన్నాయి. మచ్చుకొకటి చొప్పున నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు చూపించారు.[11] ఏడుపాదాలలో ఒకే సమాసమున్నది చూద్దాం.

"కుందేందు చంద్రికా గోక్షీరఫేన-సుందరామల పరిస్ఫురిత సద్వర్ణ
భస్మసమాలిప్త భావజదేహ-భస్మసాత్కరణ విభావసులోచ
వ్రబ్రహ్మగీర్వాణ నాకేశవంది-తబ్రహ్మయోగి సదాపూజనీయ
సకల నిష్కల వికసల్లీల...."

(పండిత-వాదప్రకరణ)

పండితులను మెప్పించడానికే ఈ సమాసకల్పన ప్రజల కోసం కథ. తన కాలం నాటి ప్రజలు ఎలా ఉండేవారో, ఏ పాటలు పాడుకొనేవారో, ఏ నాట కాలు చూసేవారో, ఏ వేడుకలు జరుపుకొనేవారో, ఎలా ఏయే భాషలు మాట్లాడే వారో ఈ కావ్యం నిండా గుప్పించాడు. అతని కావ్యాలలో కెల్లా ఇది గొప్పది. ఇందులో పర్వత ప్రకరణం మరీ గొప్పది.

సమకాలిక సమాజానికి అద్దం పట్టడమే ఉత్తమ సాహిత్య లక్షణాలలో ప్రధానమైనదైతే సోమనాథుని పెద్ద రచనలు బసవపురాణం, పండితారాధ్య చరిత్ర కొన్ని విషయాలకు విలువుటద్దాలవే పడతాయి కొన్ని సందర్భాలలో కొన్ని విశేషాలను భూతద్దంలో చూపెడతాయి. సోమనాథుని విభిన్న విషయ పరిజ్ఞానం అసామాన్యం."అపరిచితములు నాత్మానుభవ దూరములునగు చౌర్యము, దూత్యము,

---

9 వేటూరి వారి పీఠికలు - పుట 285

10 పారస్వతాలోకము పుట 111

11 పరిశోధన ఆగష్టు-నవంబరు 1953-సోమన సృష్టించిన ఛందస్సు

రసవాదము, వైద్యము మున్నగు నసాధారణ విషయములు వర్ణించునపుడు గూడ నీతడు ప్రకటించెడు ప్రతిభ పాఠకుల నాశ్చర్యచకితులను గావించును" అని బండారు తమ్మయ్యగారు చెప్పిన మాటలు అక్షర సత్యాలు.[12]

సోమనాథుని గ్రంథాలు వీరశైవ సిద్ధాంత ప్రచారం నిమిత్తమే రచించినవి కనుక స్వీయమతోత్కర్షా పరమత దూషణా వికట దర్పణాలలో రూపాలలాగ కనబడతాయి. సోమనాథుడే ఒకచోట ఇలా ప్రకటించాడు :

"ఇసుమంత బూదిద నొసలఁజూపినను
మసలక కొండంత మరులొందుననుట
తెల్లంబు...."

సోమనాథుని నొసలుమీద ఇసుమంత బూదిదకాదు, అసలు శిఖానఖశిఖ పర్యంతం తనువంతా కొన్ని నిలువుల విభూతి గుట్టలో నిరంతరం పొరలాడేదే కాబట్టి ఆ మరులు కొండంత కాక అంతకు రెండింతలు మెండింతలు. అతడు ప్రోత్సహించిన పరమతాలపై హింస రచనం ధ్వంస వచనం దారుణం.

జినసమయ మతస్థుల శిరముల దునిమి
మును విష్ణు సమయుల ముక్కులు గోసి
యద్వైతులను హతాహతముగా ద్రోలి
విద్వేషవాదుల వితతాట మార్చి
చార్వాక వాదుల గర్వంబడంచి
సర్వేశు భక్తియే యుర్వినిష్ఠించి

మత ప్రచారం చేయదలచిన సోమనాథుడు మహాభయంకరుడు. అతడు వైదిక మతాన్ని విద్వేషిస్తాడు.

పట్టి ప్రాణము తోడ బసువు వధించు
కట్టిడులగు వశుకరుముల తోడ
పీసానికైన యెట్టి దోసానికైన
చేసాచికొను కర్మ జీవులతోడ
మానుగా సురపాటివరి సోమ
పానంబు గా వించు పాపుల తోడ

అతని విరోధం అర్థం చేసుకోగలం. పశుహింస, మాంస భక్షణం, సురాపానం గర్హించ తగినవి కావచ్చు. అహింసను బోధించే మతాలను కూడా

12 బసవపురాణం. వావిళ్ళ ప్రచురణ (1952) పుట _ 93

హింసాదృష్టితోనే వీరశైవం చూస్తుంది. జిన రూపముల తలలు ఛిద్రువలుచేసి, జినవసదుల మీది పిడములు పీకి, యొక్కొక్క లింగంబు నొక్కొక్క బసది నక్కజముగ నిలిపి "శైవులు" ఊరుకోలేదు ఒక్క ఊర్లోనే....

పదునెనిమిదివేలు మొదలి జైనులను
బొరిగొని పిలిపించి పొరి పొరి బట్టి
యచ్చెరువంద గులచ్చిరియారు
చెచ్చెర నటమున్న చేయించి వట్టి
కొలిచున్న యినుప శూలంబులందు....
జినమార్గవర్తుల నినుప క్రొత్తులను
గనల దివియించె....

మతం ఎంత మహత్తరమైన ఆశయాలతో స్థాపించినా భీకరమెవదే. శైవం లాగే వైష్ణవం కూడా వర్ణాశ్రమ ధర్మాలను వ్యతిరేకిస్తూ అంత్యజులను ఉద్ధరించే వైష్ణవాన్ని కూడా సోమనాథుడు ఒప్పుకొనడు. 'అరవపాదుల' మాటలు వినవద్దంటాడు. అవిర్భవింపని అభవునికి దేవకీ పుత్రాది దేవతలు సములు కాదంటాడు. శివకేశవులకు అభేదం చెప్పే హరిహరనాథతత్త్వాన్ని కూడా ఎదిరిస్తాడు హరిహరుడనే మాటకు క్రొత్త అర్థం చెప్పి హరిని హరించుటచే హరిహరుడయ్యాడని హరుణ్ణి పెద్ద చేస్తాడు. తాను పట్టిన కుందేటికి మూడు కాళ్ళతో పాటు మూరెడు కొమ్ము కూడా ఉందని వాదించగలడు.

"వీరశైవము తలపెట్టిన కులావరణ నిర్మూలనము దుస్తరమైనది. లింగాయతులు, జంగములు, సాలెలు, జాండ్రు ప్రత్యేక కులమువారై మరికొన్ని కులము లేర్పడినవి వైదిక ధర్మ ప్రాబల్యము తిరిగి తలయెత్తినది. భక్తి ప్రధానమైన వీరశైవము నిర్జీవమై, ఆచార సాంప్రదాయబద్ధమై సాంఘిక ప్రయోజనములకును, మానవ కల్యాణమునకు నిరుపయోగమైనది" అని కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుగారు చెప్పిన మాటలలో యదార్థముంది.13

భగవంతుని కన్నా భక్తుడే గొప్పవాడు అతడు ఏది అడిగినా మారు మాటాడకుండా చెల్లించడమే విధి తన కొడుకును చంపి వండిపెట్టమని ఒక జంగం అడిగిన వెంటనే సిరియాళుడు ఆ కోరికను చెల్లించాడు అడిగినవాడు శివుడే అనుకొన్నాడు. ఈ చరిత్ర

13 బసవ పురాణం — ఆంధ్ర గ్రంథముల ప్రచురణ — ప్రస్తావన. పుట—2

మేటి యోచన భక్త కూటు వలందు
బాటలుగా గట్టి పాడెడువారు
ప్రసుతో కుల గద్య పద్య కావ్యముల
విస్తారముగ జేసి వినుతించువారు.

—బయల్దేరారు. అయితే సిరియాలుడు చేసిన పనికి హలాయుధునివంటి భక్తులు ఛీకొట్టి చీదరించుకొన్నారు.

మృడునకు నరమాంసమే కాని యొండు
మెడకు బోదయ్యెనో ?

— అని ప్రశ్నించాడు.

అడిగెటో మనసులో తరయ తప్పేమి ?
కొడుకు జంపగ గతిగొన్న యంతటినె
మృడుడు జాలిందేని మెచ్చంగ వలదె ?

— అని నిలదీసి అడుగుతున్నారు హలాయుధుడు చివరకు

సెట్టికి గర్మంబు దిట్టు దేవరకు
గట్టిల్లె వింతియ కాదె కావునను
భక్తుని మింగిన వచ్చిరక్కసుడు
భక్తుని జంప బాల్పడు సూనె కాడు
నిదియొక్క కథయుగా నిలరచియించి
చదువు మూర్ఖులకు సంప్రాతులకును
వెలియు జుందో...."

అని వెలివేశాడు. హలాయుధునిలాగ ఎందరికో జుగుప్స కలిగి ఉండాలి. ఈ వెలికథను కథనం చేసినందుకు సోమనాథుని చిత్తశుద్ధిని ఎంతగా మెచ్చుకుంటామో అతని కాలంలో సజీవమై, సమరశీలమై సమానతలను సాధించడానికి లేచిన ఉద్యమం కుప్పకూలి చప్పనై సమసి చివరకు "మాలకు మాంసంబు మరి గొడారికి తోలు" కూడా మిగలకుండా అంతరించినందుకు చింతించాలి వర్గభేదాలను రూపుమాపకుండా వర్ణభేదాలను తొలగించడానికి ప్రయత్నించడం పునాదులు లేని ఇల్లు కట్టడమే. ఇతర కవుల రచనల్లోంచి పలుకుబళ్ళు, సామెతలు, జాతీయాలు అని ఏవో కొన్ని తీసి ఆనందించడం మనకు అలవాటు ఏమంటే వాళ్ళు వ్రాసే పద్ధతి దేశీయం కాదు. మార్గం. అందులో జాతీయాలను, దేశిని చొప్పిస్తే ఎంతో గొప్పగా

చెప్పాడని మరిచిపోవాలి. పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణం, పండితారాధ్య చరిత్రలలో జాతీయంకానిదేమిటో తీసిచూపించగలిగితే చూపించాలి. మిగతాదంతా తెలుగుతనమే. ఇతడు వాడే సంస్కృతోక్తులు సైతం ఆనాటి తెలుగు పండితలోకం వాడుకొనేవే.

సోమనాథుడు తన రెండు ముఖ్యకావ్యాలనూ శ్రీశైలంలోనే ప్రారంభించాడు. అక్కడే పూర్తి చేశాడేమో. అతడు ఓరుగల్లులో ఉన్నాడనుకోవచ్చు. ఆ తర్వాత రాజ్యం తురకల పాలవుతుందని కన్నడదేశానికి వెళ్ళి పోయాడట అక్కడ జీవసమాధి పొందాడట

సోమనాథుడి రచనల జాబితా :

(1) అనుభవసారం, (2) అష్టోత్తరశతనామగద్య, (3) అక్షరాంక గద్య, (4) అక్షరాంకపద్యములు, (5) గంగోత్పత్తిరగడ, (6) చతుర్వేదసారం, (7) చెన్నబసవరగడ (8) చెన్నమల్లు సీసములు, (9) నమస్కారగద్య, (10 పంచరత్నములు, (11) పంచప్రకారగద్య, (12) పండితారాధ్యచరిత్ర, (13) బసవపురాణం, (14) బసవాష్టకం, (15) బసవోదాహరణం (తె), (16) బసవోదాహరణం (సం) (17) మల్లమదేవీ పురాణం, (18) రుద్రభాష్యం (సం). (19) వృషాధిపశతకం (20) వృషభాష్టకం (సం), (22) శరణు బసవగద్య, (23) సద్గురురగడ (కన్నడ), (24) సోమనాథభాష్యం (సం), (25) సోమనాథ స్తవం.

ఇది సంగ్రహంగా పాల్కురికి సోమనాథుని జీవితం, కవితా జీవితం ఇతని కాలంగురించి అభిప్రాయభేదాలున్నాయి. చూడండి :

ఆంధ్ర గ్రంథమాలవారు 1926లో తొలిసారిగా బసవపురాణం ప్రచురించినప్పుడు దానిని పరిష్కరించి విపులమైన పీఠికను రాసిన వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు సోమనాథుని కాల నిర్ణయాన్ని చేశారు అతడు క్రీ.శ. 1190 ప్రాంతాలవాడని సిద్ధాంతంగా నిశ్చయించారు. (వేటూరి వారి పీఠికలు – పుట 140)

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు : "రెంటాల మల్లినాథుడు క్రీ శ. 1290లో ఉండినట్లు శాసనములనుబట్టి విస్పష్టమగుచున్నందున పాలకురికి సోమనాథుడును అప్పటివాడే యనుటకు అభ్యంతర ముండదు. ఎట్లయినను బసవపురాణ, పండితారాధ్య చరిత్రలు క్రీ శ. 1290 కిని క్రీ. శ. 1320కిని నడిమి కాలమున బుట్టిన గ్రంథములు". భారతి, సం 22, పుటలు 107, 108.

వేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారు : "సుమారు 1280 నుండి 1340 వరకును జీవించె ననుకొనవచ్చును". _సోమనాథుడు ఎప్పటివాడు ? (వావిళ్ళ ప్రచురణ)

చాగంటి శేషయ్యగారు : "1240 నుండి 1320 దాకా" _ఆంధ్ర కవితరంగిణి, రెండవ సంపుటం.

నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు : "1190 నుండి 1260"

చిలుకూరి నారాయణరావుగారు: "ఎవరెంత గింజుకున్నా సోమనాథుడు క్రీ. శ. 1240 ముందుకు రాడు." _ భారతి, 1948 నవంబరు.

బండారు తమ్మయ్యగారు : "1160 కి 1240 కి నడుమ".

1303లో మొదటిసారి మహమ్మదీయులు ఆంధ్రదేశంపై దండెత్తి వచ్చారు.

(ప్రతాపరుద్రదేవుడు 1296లో రాజు అయ్యాడు.)

1303 తరువాత కొద్దికాలానికే సోమనాథుడు ఓరుగల్లు వదలి వెళ్ళి పోయాడు అనుకొనవచ్చు.

సోమనాథుని కాలం గురించి పండితులలో ఎలా అభిప్రాయభేదాలు వున్నాయో అతని జన్మస్థలం గురించికూడా అలాగే భిన్నాభిప్రాయాలు వున్నాయి. చిలుకూరి నారాయణరావుగారూ, చాగంటి శేషయ్యగారూ సోమనాథునిది మైసూరు రాష్ట్రం తుముకూరు తాలూకాలోని 'హాల్కురికె' అంటారు. ఇతరులు తెలంగాణా లోని పాలకుర్తి అంటారు.

తెలుగుదేశంలో పేరుమోసిన సాహిత్యవేత్తలంతా పాల్కురికి సోమనాథుడిపైన, వీరశైవవాఙ్మయంపైన పరిశోధనలు చేసినవారే। మొట్టమొదట బ్రౌనుదొరగారు 1840 లో జంగమసాహిత్యంపైన వ్యాసం వ్రాశారు.14 పాల్కురికి సోమనాథుని పండితారాధ్యచరిత్రను ప్రప్రథమంగా నిడుదవోలు సుందరం

14 పరిశోధన. ఆగస్టు _ నవంబరు. వీరశైవ వాఙ్మయం : విద్వాంసుల సేవ _ చల్లా రాధాకృష్ణశర్మ.

పంతులుగారు ప్రచురించారు. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారూ, చిలుకూరి నారాయణ రావుగారూ, బండారు తమ్మయ్యగారూ, నిడుదవోలు వెంకటరావుగారూ, నేలటూరు వెంకటరమణయ్యగారూ, శిష్టా రామకృష్ణశాస్త్రిగారూ, మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ గారూ ముఖ్యమైన పరిశోధనలు చేశారు. వారి పరిశోధనలను సమన్వయంచేసి సారాంశాన్ని ఇలా చెప్పుకొన్నాం. పాల్కురికి సోమనాథునిపై విపులంగా చెప్పుకోవాలంటే ఒక పుస్తకమే పడుతుంది. తవ్వినకొద్దీ రత్నాలిచ్చే గని అతడు.

అతడు ఒక పద్యంలో ఇలా చెప్పుకొన్నాడు:

అనయము పాలకురికి సోమనాథు దన చరగువాద మానవసంస
ర్గవివర్తకుడను గురుభక్తి నిరూపితమానసుండ గృతకృత్యుండఁగా.

తన మొట్టమొదటి రచనలోనే తాను కృతకృత్యుడనని చాటుకొన్నాడు సోమనాథుడు. అతడు గురుభక్తిలోనే కాక ఉరుతరభాషాసేవలోనూ నిజంగా కృతకృత్యుడే.

16

చక్రపాణి రంగనాథుడు

ఆదికవి వాల్మీకి పాడుకోవడానికి వీలుగా అనుష్టుప్ ఛందంలో రామాయణం మొట్టమొదట సంస్కృతంలో వ్రాస్తే, అదే రీతిగా పాడుకోవడానికి అనువైన ద్విపదచ్ఛందస్సులో తెలుగులోనూ ఒక కవి తొలిసారి రామాయణాన్ని రచించాడు. ఆ ద్విపద కావ్యానికి 'రంగనాథరామాయణం' అనేది రూఢమైనపేరు. రంగనాథుడు అనే కవి వ్రాయబట్టే దానికాపేరు ఏర్పడిందని లోకం చెప్పుకొంటున్నది. తెలుగు కవులలో రంగనాథుడనే పేరున్నవాడు చక్రపాణి రంగనాథుడు తప్ప ఇంకెవ్వరూ లేకపోబట్టి ఇతడే ఈ రామాయణాన్ని రచించినట్టు చాలామంది భావిస్తున్నారు. అయితే అంతరంగిక సాక్ష్యాన్నిబట్టి రంగనాథుడనేవాడెవడూ అసలు రామాయణాన్ని వ్రాయలేదు. ఒకవేళ ఎవరైనా వ్రాసిఉన్నా చక్రపాణి రంగనాథుడు మాత్రం దానిని వ్రాసి ఉండడానికి వీల్లేదు. ఎందుచేతో వివరిస్తాను.

రంగనాథరామాయణంలో స్పష్టంగా దానిని గోనబుద్ధభూపతి తన తండ్రి పేర వ్రాసినట్టు కనబడుతుంది అయితే లాక్షణికులు ఈ రామాయణాన్ని ఉత్తరోత్తరా 'రంగనాథ రామాయణం' అని పిలువసాగారు. కాబట్టే అది రూఢిగా చెలామణీ అయింది. అయితే రంగనాథుని పేరు ప్రత్యేకంగా చెప్పి రామాయణంలోని ద్విపదలు ఉదాహరించిన లాక్షణికుడు ఒకడే ఒకడు ఉన్నాడు. అతడు పొత్తపి వెంకటరమణ కవి అతడు క్రీ.శ. 16వశతాబ్దివాడు. ఆయన తన 'లక్షణ శిరోమణి'లో 'అచ్పవెల్లి రంగన్నగారు' అను పేర రంగనాథ రామాయణంలోని ద్విపదలు ఉదాహరించాడు.[1] లాక్షణికుల ఉద్దేశంలో రంగనాథుని ఇంటిపేరు అచ్పవెల్లి వారేగాని, చక్రపాణివారు కాదు అందుచేత మనం ఇప్పుడు చెప్పుకొంటున్న కవికీ, రంగనాథ రామాయణానికీ బాదరాయణ సంబంధమేతప్ప ఇంకేంలేదు.

అదీగాక చక్రపాణి రంగనాథుడు వాస్తవానికి పాల్కురికి సోమనాథుని సమకాలికుడని మనం తెలుసుకున్నాం. పాల్కురికిసోమనాథుడు క్రీ.శ 1280–1340 దాకా జీవించినవాడు రంగనాథ రామాయణాన్ని, అది వ్రాసిన కవి ఎవరైనా,

1 సింహావలోకనం – వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వ్యాస సంపుటి, పుట 30

14వ శతాబ్ది చివరి భాగంలో, 1380 ప్రాంతాల వ్రాసి ఉండాలని మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు సప్రమాణంగా నిరూపించారు.[2] పన్నెండుగో శతాబ్ది పూర్వార్ధంలో పాల్కురికి సోమనాథునితో వాదించి ఓడిపోయి శివదీక్ష పొంది శైవుడుగా మారిన రంగనాథునికీ, ఆ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధంలో రామాయణరచనకూ సంబంధం ఉండడానికి ఆస్కారం లేదు.

చక్రపాణి రంగనాథుడూ, పాల్కురికి సోమనాథుడూ సమకాలికులన్న సంగతి, ఇద్దరూ మొదట వాదించుకొన్న సంగతి, రంగనాథుడు సోమనాథుని శిష్యుడై శివదీక్ష పుచ్చుకొన్న వివరాలూ మనకు తెలుగుపుస్తకాలవల్లకాక, కన్నడ కావ్యాలవల్ల తెలుస్తాయి. కన్నడంలో విరక్త తోంటదార్యుడు 'సోమనాథ పురాణం' అనే కావ్యాన్ని వ్రాశాడు. అందులో ఇలా చెప్పాడు :

చక్రపాణి రంగనాథుడనే వైష్ణవునితో సోమనాథునికి మతవిషయంలో వివాదం ఏర్పడింది. శైవుడు కాని వానిని కంటితో చూడగూడదనే నియమమున్నందువల్ల సోమనాథుడు తెరచాటున ఉండి రంగనాథునితో వాదించడానికి అంగీకరించాడు. కాని సోమనాథుని కుమారుడు చతుర్ముఖ బసవేశ్వరుడే తండ్రికి మారుగా తలపడ్డాడు. ఇద్దరికీ గొప్పవాదం జరిగింది. రంగనాథుడు ఓడిపోయాడు. పరాజయ దుఃఖంతో అతడు ఇంటిముఖం పట్టాడు. త్రోవలో శ్రీశైలం ఉంది. రంగనాథుడు ఆ క్షేత్రంలో ఆగి మల్లికార్జునస్వామిని దర్శించుకోలేదట. అందుచేత అతని రెండు కళ్ళూ పోయాయి. రంగనాథుడు అహోబిలం చేరుకొని నరసింహస్వామిని ప్రార్థించాడు. స్వామివారు ఆ రాత్రి కలలో కనబడి శివుని గొప్పదనం బోధించారట. రంగనాథుడు సిగ్గుపడి బుద్ధితెచ్చుకొని శ్రీశైలం వెళ్ళి మల్లికార్జునుణ్ణి పూజించాడు. అప్పుడొక కన్ను వచ్చిందట ఆ తరవాత పాల్కురికి సోమనాథుని పాదాలమీద పడి క్షమాపణ చెప్పుకోగా రెండవ కన్ను వచ్చిందట.

కళ్ళు మళ్ళీ రాగానే రంగనాథుడు ఒక రగడతో దేవుణ్ణి స్తుతించాడు. అందులో ప్రతిపాదించినా 'కంటి' అనేమాట బరాబరుగా ఉంటుంది కనుకనే దానిని 'నయనరగడ' (రగడలలో తొమ్మిది రకాలున్నాయి. అందులో ద్విరదగతి, మధురగతి, హరిగతి, హరిణగతి, వృషభగతి అనే అయిదూ 'గతి' అనే పదంతో అంతమవుతాయి.) ఈ నయనరగడ కూడ రగడ భేదాలలో ఒకటి అవుతుందని

2 రంగనాథ రామాయణం – పీఠిక రాయలు అండ్ కో ప్రచురణ. పుటలు 8–11.

పోరబడి చాగంటి శేషయ్యగారూ,[3] శిష్టా రామకృష్ణశాస్త్రిగారూ[4] దీనిని 'నయన గతి రగడ' అని పేర్కొన్నారు.

తొంటె దార్యుడు చెప్పిన కథనూ, నయన రగడనూ వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు చాటుపద్య మణిమంజరి ద్వితీయభాగంలో ప్రచురించారు (వాస్తవానికి రంగనాథుని చరిత్రను తెలిపే ఆకరాలన్నిటిని సేకరించారు). నయన రగడ 342 పాదాల కృతి. చాటుపద్య మణిమంజరిలో ఒక పాదం పోయింది. ఈ రగడలో చెప్పిన విషయాలనుబట్టి రంగనాథునికి ఒకసారి కన్నులుపోయి తిరిగివచ్చాకనే ఇది చెప్పినట్లు తెలుస్తుంది. చూడండి ఈ పాదాలు.

"నయముగా నయనములు నా కీయ బొడగంటి
భయభక్తు లీ భర్గు పాదములు పొడగంటి."

తొంటెదార్యుడు చెప్పిన సభలో వాదంకూడ నిజమేనని నయనరగడలో ఈ పాదాలు తెలియజేస్తాయి.

"త్రిభువనము భక్తులకు తృణకణములని కంటి
సభలందు భక్తులకు జయవాద మని కంటి."

కన్నడంలో ఒక్క తొంటెదార్యుడేకాక సిద్ధనం జేళకవికూడ చక్రపాణి రంగనాథుడు సోమనాథుని చేతిలో ఓడిపోయినట్లు తన 'గురురాజ చరిత్రము'లో చెప్పాడు. రంగనాథుడు శివదీక్ష పుచ్చుకొన్నాక వీరభద్ర విజయం, శరభలీల అనే గ్రంథాలనే కాక శ్రీ గిరినాథ విక్రమము అని అయిదువందల సీసపద్యాలను తెలుగులో వ్రాసి దానినే మళ్ళీ సంస్కృతంలోనూ వ్రాశాడట. రంగనాథుని ఇతర కృతుల వివరాలను ఇస్తూ సిద్ధనం జేళకవి వ్రాసిన కన్నడ పద్యాలను వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఉదాహరించారు. ఆ పద్యాలు ఇవి :

"శ్రీశైల భ్రరకును సీసంగ ళెనూఱు
లేసప్ప పద్యంగ ళెంటు సావిరగళుం
భాసురద దండకం సాహస్రశారావళియు నాల్కు లయ్యగాహియు

ఆ శతకవృత్తగళు దోధకం సావిరవు
భాసురద తోటకం నూఱు రగళెగ ళేదు
భాషిసిద మత్తకోకిల మూఱు సావిరం గీతియం శాఱునూఱు

3 ఆంధ్ర కవి తరంగిణి. మూడవ సంపుటం. పుటలు 147, 148.
4 ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్ర సర్వస్వము. పుట 558.

సరసమంజెర వెంటుకందంగ సైమాలు
విరచిసిద కృతియు మూవ తాలు గద్యగళు
విరువ మూవత్తాలు వుభయ శతకం వొప్ప మిగిలు సర్వేశ విమగె"

ఈ కన్నడ పద్యాలవల్ల శ్రీశైల మల్లికార్జునుని పేర 500 సీసపద్యాలు, 3000 పద్యాలున్న మరొక గ్రంథం, వేయిపాదాలుగల ఒక దండకం, ఒక తారావళి, నాలుగు లయగ్రాహాలు, ఒక వృత్తశతకం, వేయి దోధకవృత్తాలు, మూరు తోటక వృత్తాలు, ఏడు రగడలు, 3000 మత్తకోకిలలు, 600 గీతపద్యాలు, 8 మంజరులు, 500 కందాలు, 36 గద్యలు, 36 ఉభయశతకాలూ రంగనాథుడు చెప్పాడని తెలుస్తుంది. ఈ కృతులన్నీ ఇప్పుడు మనకు దొరకవుగాని ఇతడు ఇన్ని చెప్పడానికి కారణం మాత్రం తెలుస్తుంది

తనకు కళ్ళు తిరిగి వచ్చాక తన ఎత్తు కృతులు దేవునికి సమర్పిస్తానని రంగనాథుడు మొక్కుకొన్నాడు ఆ మొక్కు తీర్చుకోవడానికి వందలూ, వేలూ పద్యాలున్న గ్రంథాలు రచించాడని ఊహించవచ్చు. చూడండి, నయన రగడలో ఈ మొక్కుగురించి తెలిపే పాదాలు.

"ఇంక శ్రీగిరి జేర నేగందు నని కంటి
శంకరుని కృపవడయ సమయ మిది యని కంటి
నికను నాయెత్తు కృతు లిత్తునని పొడగంటి
నిక గృతుల్ చెప్ప నా కేమి భయమని కంటి
వది గృతుల్ నాయెత్తు వచ్చునని పొడగంటి
మృదు డింక నా కృతుల్ మెచ్చునని పొడగంటి."

తన యెత్తు కృతులు సమర్పిస్తానని రంగనాథుడు మొక్కుకొన్న సంగతిని 'ఏకశిలానగరవృత్తాంతం' స్పష్టం చేస్తుంది అయితే ఇందులో రంగనాథుడు అహోబిలానికి బదులు శ్రీరంగానికి వెళ్ళినట్లు ఉంది చూడండి.

"రంగనాథుడు అందోళికపై నెక్కి చనుదెంచు నప్పుడు త్రిపురాంతక దేవుని గోపురంబు జూచి 'ఇది యేమి?' అని యడిగిన నా విప్రాలు త్రిపురాంతక గోపురంబని పలుకుటయు నా శివభవనంబు జూడనొల్లక మైనపు జడ్డు కప్పించు కొనియె. అప్పుడు రంగనాథుని నేత్రంబులు గానరాక జాత్యంధునివలెనే మగిడి శ్రీరంగానికు పోయి యద్దేవుని ప్రసన్నుని జేసికొని నేత్రంబులు పోయెనని మొరయిడుటయు నద్దేవుండు కరుణించి త్రిపురాంతక దేవుణ్ణి వేడుకొమ్మనుటయు రంగనాథుడు మళ్ళీ త్రిపురాంతకమున కేతెంచి యద్దేవునకునమస్కరించి తనయెత్తు

కృతులు సమర్పింతునని వ్రతంబుసేసి భక్తిమయంబగు రగడ చెప్పిన వద్దెవుండు ప్రసన్నుండై రంగనాథునకు నిరుకన్నుల నౌనగుటయు రంగనాథుడు పాల్కురికిం జని సోమనాథునిచే శివదీక్ష గొనియె. ఆ యయ్యవద్ద శైవ రహస్యంబులు తెలిసి కొనుచుండె."[6]

రంగనాథుడు పాల్కురికి సోమనాథుని ప్రభావంలో కవిత్వం చెప్పాడనడానికి నయనరగడలోని ఈ క్రింది పాదాలు పనికివస్తాయి.

"శ్రుతి 'యేక ఏవ రుద్రో' యనగ బొడగంటి
శ్రుతి 'పరంబ్రహ్మ'మని శూలి బల్కుట గంటి"

సంస్కృతోక్తులను ద్విపదలలో ఉదాహరించడానికి సోమనాథుడు గురువు. అతని తర్వాతనే కవులు ఇలా వ్రాయడం నేర్చుకొన్నారు.

సిద్ధసంకేతకవి చెప్పిన గ్రంథాల జాబితాలో ఏడు రగడలు ఉన్నాయి. అందులో ఒకటి నయనరగడ దీని అసలుపేరు శివభక్తిదీపిక. రెండో రగడ 'శివ మంత్రవర్ణనము' దీనినే 'నమశ్శివాయరగడ' అంటారు. దీనిలో ప్రతిపాదం చివరా 'నమశ్శివాయ' అని వుంటుంది. ఇది నూటయెనిమిది పాదాల కృతియని భావించ వచ్చు, ఏ మంటే దీని చివర

"ఈ యష్టోత్తరశతము౦ – బాయక పఠియించునతడు పరమానంద
శ్రీయుక్తుడు శ్రేయుక్తుడు – ధీయుక్తుడు నై తనర్చు దివ్య మహాత్మా."

అని ఫలశ్రుతి ఉంది ఇది అష్టోత్తరశతం అని తెలియజేసినా ముద్రిత మైన దానిలో 102 పాదాలే దొరుకుతున్నాయి. ఈ రగడవల్ల రంగనాథుని గురించి మనమేమీ తెలుసుకోలేము. నయనరగడలో కొందరు వ్యక్తులపేర్లు ఉన్నాయి.

"ఘనుడు దూషకర గండడని కంటి
జనకల్పతరులలో జయశాలి యనికంటి
దనిలి రంగనమంత్రి ధన్యకృతి యనికంటి
భువిలోన ప్రోలాంబ పుణ్యవతి యనికంటి"

అని చెప్పాడు. ఈ రంగనమంత్రి, ఈ ప్రోలాంబ ఎవరో తెలియదు. బహుశా రంగనాథుని తలిదండ్రులు కావచ్చు.

శివభక్తిదీపిక వ్రాతప్రతిలో కడపట "వైష్ణవ చక్రపాణి రంగనాథుడు శైవదీక్షాధారణమైన తర్వాతను చేసిన నయనరగళ" అని వ్రాసి ఉందట. ఇందులో

6 చాటు పద్య మణిమంజరి. రెండవ భాగం, పుటలు 82, 83

చెప్పిన 'చక్రపాణి' అనే ఇంటిపేరు నిజమైనదే అని బలపరచడానికి ఇంకొక సాక్ష్యముంది. కొలని గణపతి దేవుడు తన 'శివయోగసారము'లో ఇలా స్తుతించాడు :

"ఆసమశివభక్తిరసమా - వసునిం బాల్కురికి సోమనాథుని, గవిరా
జనమున్నతయశు సద్యః-ప్రసాది యగు చక్రపాణి రంగను గొలుతున్."

కొలని గణపతిదేవుడు క్రీ. శ. 1400 ప్రాంతంవాడు. క్రీ. శ. 1430 ప్రాంతాలలో ఉన్న అనంతమాత్యుడు తన భోజరాజీయంలోనూ, క్రీ. శ. 1430–1480 మధ్య ఉండిన కొరవిగోపరాజు తన సింహాసన ద్వాత్రింశికలోనూ రంగనాథుణ్ణి నుతించారు. అంటే 15-వ శతాబ్ది ప్రారంభం నాటికే రంగనాథుడు అశేష కీర్తిని సంపాదించాడన్నమాట. కొలని గణపతిదేవుడు ఎలాగైతే పాల్కురికి సోమనాథుని తరువాత రంగనాథుణ్ణి స్తుతించాడో అలాగే లింగకవి భద్రకవి (క్రీ.శ 1530 – 1542 ప్రాంతాలు) కూడ తన సానందోపాఖ్యానంలో వరుసగా నుతించాడు.

"సకలవేదపురాణశాస్త్రేతిహాస-నికరార్థములు ప్రమాణించి సద్భక్తి
శ్రీమతి నుద్ధరించిన పాలకురికి-సోమనాథేశ్వరు నొంపుతో గొలిచి
రంగ ద్విశాలాంతరంగమ్మునందు-రంగనాథుని గవిరాజమ్ము దలచి."

అని చెప్పాడు. క్రీ. శ. 1500 ప్రాంతాలలో ఉండిన లింగమగుంట తిమ్మన అనే లాక్షణికుడు రంగనాథుని ఈ తోటకవృత్తాన్ని 'బాలబోధచ్ఛందస్సు'లో ఉదాహరించాడు.

"ఉపవాసము లెల్లను నుండుట నీ కృప వచ్చుటకా యదిరి తనుమీ
యపవిత్రుని బల్లని యంటితికై నుపవిత్రుని జేయుట సుద్దిగదే,"

ఇలాగే హనుమచ్ఛందస్సులో కూడా ఇంకొక తోటక వృత్తాన్ని లాక్షణికుడు ఉదాహరించాడు. రంగనాథుని రచనలలో తోటకాన్నే రెండు లక్షణగ్రంథాల్లో పేర్కొనడం వల్ల అతడు 100 తోటక వృత్తాలు వ్రాశాడని సిద్ధనంజేశుడు చెప్పిన సంగతి నిజమే అవుతుంది.

క్రీ. శ. 1550 దాకా రంగనాథుని కృతులు ఆంధ్రదేశములో దొరుకుతూనే ఉండేవని చెప్పవచ్చు. ఆ ప్రాంతాలలో జీవించిన పెదపాటి జగన్నాథ కవి సంకలనం చేసిన ప్రబంధ రత్నాకరంలో మూడు పద్యాలున్నాయి.

"అదలవి తేరు, తేరికివి నాదరువై తగు విల్లు, వింటికిం
గుదురగు నారి, నారివయి గూర్కు శరంబు, శరంబు బొడ్డునం
బొదలిన యంత, యంత ముఖముల్ నిజవాసములైన గుబ్బముల్
చెదరక నీకు నెట్టివని సేయునయా ! గిరిజాధినాయకా ! (407)

"ఓజ చేముట్టక యొగ్గావ బట్టక చక్కగా దివిబాలు చక్రములను
లాయాన గట్టక లిలి మేత పెట్టక వర హీనంబైన వారువములు
తవనపెట్టక జీవితము కానుముట్టక నత్వసంపద బాపు సారథియును
కడచీల దట్టక ఘనముగా మెట్టక గంభీర సంపద గలుగు నిరుసు
గలిగి తనరారు వరదంబు గడకనెక్కి—త్రిపుర విజయంబు జేకొన్న దేవదేవు
డిందుశేఖరు డానంద మందిరుండు—మనల గరుణా విధేయుడై మనుచుగాత ! (408)

"గోశతవంచవార్ధులును గోయుగ వార్ధులు గోత్రివార్ధులున్
గోశర వార్ధులున్ చెదిత గోశత (వార్ధులు) వంచవార్ధు లా
కేశవ తల్పపద్మభవ కేకివవాహన దానవేశదే
వేశులకిచ్చునట్టి పరమేశ్వరుడీవుత మా కభీష్టముల్." (409)

ఇందులోని మొదటి రెండు పద్యాలలో రంగనాథుని కవిత్వధోరణి తెలుస్తున్నది సీసపద్యంలో చక్కని తెలుగు మాటలు వాడారు. ఇందులోని ఓజ, యొగ్గం లాయం మొదలైన చక్కని మాటలు రంగనాథుని దేశి అభిమానాన్ని మాచిపాయి 'ఒగ్గం'అంటే "ఏనుగు లోనగువానిని బట్టునపుడవి పడుటకై త్రవ్వి, మీద తేలికైన కట్టెలను, కంపలను కప్పి, యాపైని కొంచెము మట్టిపరచి నేలమట్టముగా చేసిన పల్లము" అని సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువు వివరిస్తుంది. రంగనాథుని ప్రయోగంవల్ల 'ఒగ్గం' అంటే పల్లమనే సాధారణార్థంకూడ ఉందనితెలుసుకోవచ్చు. రంగనాథుని రచనలన్నీ దొరికితే ఇలాంటి వెన్నో తెలుతాయి.

అనంతామాత్యుడు, గోవరాజువంటి కవులు నుతించి, లింగమగుంట తిమ్మనలాంటి లాక్షణికులు గౌరవించిన చక్రపాణి రంగనాథుడు తనయెత్తు కృతులు చెప్పినా అందులో ఒకటో, అరో మాత్రమే నేటికి మిగలడం నిజంగా దురదృష్టం !

17

కృష్ణమాచార్యులు

మన ఆధునికయుగంలో 'వచన పద్యాలు' అనేవి బహుజన ఆదరణీయాలైనాయి. చాలామంది కవులు వీటిని వ్రాస్తున్నారు. పద్యాలవంటి వచనాలు వ్రాయడం తెలుగు సాహిత్యంలో ఇవాళ కాదు, చాలాకాలం క్రిందటే – ప్రతాపరుద్రుని కాలంలోనే ప్రారంభమైంది ఆ కాలంలో జీవించిన కృష్ణమాచార్యులు అనేకవి 'సింహగిరి వచనాలు' అనే కృతిని రచించాడు.

'వచన రచన' అనేది ఈ యుగానికి చాలా పూర్వమే ఉండేది. తమ కాలంలో "సర్వార్థ వచన రచనా విశారదులయిన మహాకవులు" వుండేవారని నన్నయ్యగారు ఆంధ్ర మహాభారతం అవతారికలోనే చెప్పారు ఆ వచన రచనలు "మృదు మధుర రసభావ భాసురా"లని వారి మాటలవల్లనే తెలుస్తూంది (I-8). తిక్కనగారు తాము వ్రాసిన ఉత్తర రామాయణంలో మచ్చుకైనా వచనం వ్రాయక కావ్యానికి నిర్వచనం అనే విశేషణాన్ని పెట్టుకున్నారు. తిక్కనగారి కాలం దాకా కవులు చంపూ కావ్యాలలో వచనాన్ని వర్ణనలకూ, కథ చెప్పడానికీ వాడుకొనేవారు. వచనం లేకుండా పద్యాలలోనే వర్ణన చేయవచ్చు గాని పేలవమైన ఘట్టాలను వచనంలో దాచెయ్యకుండా పద్యాలు రచించడం కష్టమే. అందుకే తిక్కనగారు ఇలా చెప్పారు:

వచనం లేకయు వర్ణన- రచియింపగ గొంత వచ్చు ప్రౌఢులకు గథా
ప్రచయము పద్యములన పొం-దుచితంబుగ జెప్పు టార్యు లొప్పిద
మవరే (నిర్వ. I-15)

వచనరచన అంటే తిక్కనగారి కాలం నాటికి కథా కథనం అని అర్థం ఉండేదని కూడ ఇంకొకరకంగా తెలుసుకోవచ్చు. కేతన తన దశకుమారచరిత్రలో ఒకచోట ఇలా వ్రాశాడు. రాజవాహనుడు దశకుమారులలో ఒకడైన మిత్రగుప్తుని చూపి అడిగాడు :

నీ వ_ర్తనంబు జెప్పుము-నాపుడు నత దెంతయున్ వినయమున ప్రణతుం
డై వచన రచన యొప్ప మ-హీవరునకు విన్నవించె నిట్లని ప్రీతిన్.
(దశకుమార. 10-3)

దశకుమారులలో మిగతావాళ్ళ కథలన్నీ ఒక లాంటివి. ఈ మిత్ర గుప్తుడి కథ ఇంకొక లాంటిది మిగతావాళ్ళు వాళ్ళ వాళ్ళ కథలను, ఆ కథలలో తటస్థపడ్డ ఇతర పాత్రల కథలను చెప్పుకొంటూ పోయారుగాని మిత్రగుప్తుడు మాత్రం తన కథలో ఒక పాత్రకు పిట్టకథలు, నీతికథలు చెప్పవలసి వచ్చింది. ఈ కథలు రమారమి యక్షప్రశ్నల వంటి సమస్యలకు సమాధానాలు. ఇలాంటి కథలతో కూడుకొన్న కథ కాబట్టి 'వచనరచన యొప్ప' మిత్రగుప్తుడు కథనం చేశాడని కేతన చెప్పడం జరిగింది కాబోలు.

తిక్కనగారు వచనము అని దేనిని పేర్కొన్నారో దానినే ఆ కాలంలో గద్య అని పిలిచేవారు కాదేమో అనే అనుమానానికి ఆస్కారంగా తిక్కనగారు ఉత్తరరామాయణంలో 'వచనం' వ్రాయలేదుగాని ప్రతిఆశ్వాసం చివర 'గద్యము' వ్రాసుకొన్నారు ఒక్క పాల్కురికిసోమనాథుడే తన ద్విపదకావ్యాలలో 'వచనం' గాని, 'గద్యం'గాని చొరబడకుండ గద్యలో చెప్పే సంగతులనుగూడ ద్విపదలోనే చెప్పాడు.

ఇది యసంఖ్యాత మహేశ్వర దివ్య-పదపద్మ సౌరభ భ్రమరాయమాణ
జంగమలింగ ప్రసాదోపభోగ-సంగత సుఖ శరధినిమగ్న
సుకృతాత్మ పాలకురికి సోమనాథ-సుకవిప్రణీతమై శోభిల్లి తనరి
చరలింగ ఘనకరస్థలి విశ్వనాథ-వరకృపాంచిత కవిత్వ స్ఫూర్తి జేర్చి
చను బసవపురాణమను కథయందు-వసువమంబుగ ప్రథమాశ్వాసమయ్యె.

అని బసవపురాణంలో వ్రాశాడు. ఇలాగే ప్రతి ఆశ్వాసం చివరా ద్విపదలే చెప్పాడు. పండితారాధ్యచరిత్రలో కూడ ఇలాగే వ్రాశాడు. "ఆరూఢగద్యపద్యాది ప్రబంధపూరిత సమాసభూయిష్ఠరచన సర్వసామాన్యం" కాదు. గద్యపద్యోదాత్త కృతులు, ద్విపదలూ సమమే అని భావించేవాడుకనుక గద్యలో చెప్పవలసింది ద్విపదలో చెప్పాడు.

తిక్కనగారు నిర్వచనకావ్యంలో చివర గద్యలు వ్రాయడంవల్ల కొంత అనుమానం ఉన్నా ఆ కాలంలో చంపూకావ్యాలలో ఉండే వచనమూ, గద్యమూ ఒకటేనని కేతన మాటలవల్లే మళ్ళీ తెలుస్తున్నది. "గద్యమ్మున దండి చెప్పిన

కథాక్రమ మొప్ప దెనుంగుభాష గద్యమ్మును బద్యముం బెరయ.... చెప్పఁబూని తిన్" (దశ. 1-25) అన్నాడు.

ఆశ్వాసాల చివర ఉండే గద్య సంప్రదాయం వేరు, ఆశ్వాసాలలోపల ఉండే గద్య సంప్రదాయం వేరు అని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు వివరించారు.[1] ఆశ్వాసాంత గద్యలు బిరుదుగద్యలు అని వారు అర్థం చెప్పారు. అయితే లక్షణకారుల నిర్వచనంప్రకారం బిరుదుగద్యలు సంబోధనాంతముగా ఉండాలి. ఆశ్వాసాంత గద్యలు అలా ఉండవు; ప్రథమపురుషలో ఉంటాయి. అయినా అవి బిరుదు గద్యలే అని వెంకటరావుగారి అభిప్రాయం.

క్రీ. శ. 1435 ప్రాంతాల కవితారచన చేసిన అనంతామాత్యుడు తన ఛందోదర్పణంలో గద్యలక్షణాన్ని చెప్పి దానికి ఒక లక్ష్యాన్ని రచించాడు. చూడండి ఆ లక్షణ లక్ష్యాలు :

కనుగొన బాదరహితమై-వనుపది హరిగదెవోలె బహుముఖరచనం
బున మెరయు గద్య మది దా-దెనుగుకృతుల వచనమనగ దీపించు గడున్.

స్వస్తి సమస్త భువన రక్షాదక్ష శ్రీపుండరీకాక్ష భుజగపతి సింహాసనారూఢ సురనికరమకుటతటఘటిత సురుచిరమణి గణప్రభా వికాసిత పాదపీఠ! వేద నినదానుకారి గౌరవ లలిత నూపురాలంకృత చరణ సరసిజయుగళ సవ్య పదాంగుష్ఠ నఖమయూఖరేఖాయిత సురత్ప్రవాహ పీతాంబరధర నూత్న మేఖలా కలిత కటితట ప్రదేశ చతురానన జనక నాళీకశోభితనాభి సరోవర, యఖండ బ్రహ్మాండ కలాపగోపన విపులోదర, క్షీరసాగర తనయామనోజ్ఞ గేహీకృత విపుల వక్షస్థల కనత్కనక కటక కేయూర ప్రముఖ భూషణ భూషిత చతుర్భుజ, శంఖపంకజ సుదర్శన గదాధర కిరీట కుండలాభిరామ యనవరత ప్రసన్న వదన కౌండిన్య వరద శ్రీ యనంత పద్మనాభ నమస్తే నమస్తే నమః అని గద్య పఠనం బొనర్చు నుత్తములకు నుత్తమాయురారోగ్యంబు లొదవునని విశద వచనంబుల విద్వజ్జనంబు లభినుతింతురు. (అనంతుని ఛందం. 2-2, 8)

ఈ గద్యం శాసనాలలోలాగ 'స్వస్తి'తో మొదలై దండకంలోలాగ 'నమస్తే నమస్తే నమః' అని అంతం కావడం గమనించదగది. ఆశ్వాసం చివర అనంతుడు దండక లక్షణం ఆ ఛందంలోనే చెప్తూ 'నమస్తే నమస్తే నమః' అని

1 ఆంధ్ర వచన వాఙ్మయం, పుట 8.

ముగించలేదు. అతి ప్రాచీనమైన 'కవిజనాశ్రయం'లోని దండకం సంబోధనల తోనే అంతమవుతుంది. కావ్యాలంకార చూడామణి (క్రీ.శ. 1402-1407)లో విన్నకోట పెద్దనకూడ "విశ్వేశ్వరా! విశ్వవిశ్వంభరాధీశ్వరా!" అని సంబోధనం తోనే దండకాన్ని ముగించాడు క్రీ శ. 1550 ప్రాంతాలనున్న చిత్రకవి పెద్దన తన లక్షణసారసంగ్రహంలో కూడ దండకాన్ని సంబోధనతోనే అంతంచేశాడు.

అయితే తెలుగు కావ్యాలలోని మొట్టమొదటి దండకం వ్రాసిన నన్నయ్యగారు మాత్రం దండకాన్ని 'శ్రీ'తో మొదలుపెట్టి "నమస్తే నమస్తే నమః" అని ముగించారు (అరణ్య. 1-324). ఈ లక్ష్యమే తరువాతి కవులకు మార్గదర్శక మయిందిగాని లక్షణకారులు ఇచ్చిన లక్ష్యాలు కాలేదు.

అనంతమాత్యుడు పేర్కొన్న గద్యంలాంటిది మధుర కవితలలో చేరు తుందని వ్రాకవి రాఘవయ్య అనే లాక్షణికుడు తన 'లక్షణదీపిక'లో చెప్పిన దానినిబట్టి తెలుస్తున్నది. ఇతడు క్రీ శ. 1600 ప్రాంతంవాడు. ఈ గ్రంథం అముద్రితం. 'ఆశుమధుర చిత్రవిస్తార కవిత్వంబు'లనే నాలుగు విధాల కవితలకు నిర్వచనం చేసి ఏయేశాఖలో ఎన్నెన్ని రెమ్మలున్నాయో వివరించాడు.

మధుర కవిత్వంలో

> నాటకాలంకారములు, కళికోత్కళికలు, విభక్త్యాదిదేవ తోదాహరణములు, సప్తతాళ నటనలు, వట్టొట్లు, గీతప్రబంధములు, చతుర్భద్రిక అష్టభద్రికలు, బిరుదావళి, నామావళి, భోగావళి, రంగ ఘోష, జయఘోష, చతురుత్తర సంఘటనలు, యక్షగానంబున వెలయు పదములు,దరువులు, లీలలు, ధవళములు, మంగళహారతులు, శోభనములు, ఉయ్యాల జోలలు, జక్కుల రేకుపదములు, చంద మామ సుద్దులు, అష్టకములు, ఏకపద, ద్విపద, త్రిపద, చతుష్పద, షట్పదాష్టపదులు ఇవి యాదిగా నన్నియు లయప్రమాణంబులనొప్ప మృదుమధుర వచనరచనల ప్రసిద్ధంబైన యవి మధురకవిత్వంబులు.

అని వ్రాకవి రాఘవయ్య చెప్పాడు.[2]

మృదుమధుర వచన రచనలు నన్నయగారి కాలంనుంచే ఉండేవని ఇందాకా తెలుసుకున్నాం నన్నెచోడుని కాలంలో "వి సర, మార్గ, దేశి, వస్తు" కవితలు ఉండేవని అతడు పూర్వకవిస్తుతిలో వాడిన విశేషణాలకల్ల మనం ఈ

2 'ఉదాహరణ వాఙ్మయం' పుట 10లో నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు ఉదాహ రించారు.

గ్రంథం మొదటి సంపుటంలో చూశాం. నన్నెచోడుడు చెప్పిన 'దేశి' శాఖలో వచన రచనలుండే మధుర కవితలు చేరవచ్చు.

వార్తాకవి రాఘవయ్య చెప్పిన మధుర కవితాభేదాలలోని 'చతుర్భద్రిక' అనేది ఈ యుగంలోకూడ ఉండేదని జక్కన వ్రాసిన విక్రమార్క చరిత్ర వల్ల తెలుస్తుంది జక్కన తాత "చక్రచతుర్భద్ర చతురుత్తరాధిక క్షుద్ర కావ్యములు పెక్కు రచింప...." సమర్థుడు. ఇతడు రెండవ తిక్కరాజు కాలంలో, అంటే క్రీ.శ. 1285 ప్రాంతాలలోనూ, ఆ తరువాత యుగంలోనూ ఉండేవాడు తన తాత క్షుద్ర కావ్యములు వ్రాసేవాడని చెప్పిన జక్కన ఈ శతాబ్దం చివరిరోజులలో గ్రంథరచన చేసినవాడే.

మధురకవితలను సంస్కృత లక్షణకర్తలు క్షుద్రకావ్యాలుగా పేర్కొన్నారు. గ్రామ దేవతలను క్షుద్రదేవతలన్నారు. చిల్లర దేవుళ్ళూ, దేశి కవితలూ వాళ్ళ దృష్టిలో క్షుద్రాలేమరి! అయినా రావిపాటితిప్పన్నలాంటి ఉత్తమ సంస్కృత కవులుకూడ దేశి మర్యాదలు పాటించి 'క్షుద్ర' కవితలు చెప్పినందువల్లనేమో విద్యానాథుడు తన ప్రతాప రుద్రీయంలో క్షుద్రకావ్యాలకుకూడ లక్షణం చెప్పాడు.

లౌకిక సంస్కృతంలో గద్యానికి ప్రాధాన్యం వుంది సంస్కృతంలో గద్య ఒక ఛందో భేదం వామనుడు గద్య రచన మూడు రకాలని చెప్పాడు. వాటిని వృత్తగంధి, చూర్ణము, ఉత్కలిక అని పేర్కొన్నారు.

వృత్తగంధి-వచనంలో ప్రారంభమైన పద్యమని తోపింపచేసే రచన.

చూర్ణము - పొడుగాటి సమాసాలతో యమకాలూ, గిమకాలూ ఉన్న గద్య రచన

ఉత్కళిక - సమాస భూయిష్ఠమైనా సాభిప్రాయంగా సాగే గద్య రచన.
తెలుగులో ఉత్కళికలు రగడ భేదాలతో రచిస్తారు.

వామనుడు చెప్పిన వృత్తగంధి చూర్ణము, ఉత్కళిక మధుర కవితల తోనే చేరుతాయి ఇవి దేశి సంప్రదాయంలో లీనమైపోయాయి ఇప్పటికీ జాన పదులు జాను తెనుగులో కొన్ని రకాల గద్యలను వాడుకొంటూ వుంటారు. ఇది సజీవంగా వున్న సంప్రదాయం.

ఆచార్య తూమాటి దోణప్పగారు తమ "జానపద కళా సంపద" అనే గ్రంథంలో మెరవణి గద్యం విపులంగా రాశారు. తలంబ్రాలయిన తర్వాత కొత్త దంపతులను మెరవణి బండిమీద రాత్రిపూట ఊరేగిస్తారు అప్పుడు వాద్యగాళ్ళ నాయకుడు ఇరువంక పెళ్ళి చుట్టాలపై చదివే గద్యను "మెతివిణిగెద్ది" అంటారు.

మేళాన్ని ఆపి ఈ గద్యాలను చదువుతారు. గద్య పాగుతున్నప్పుడు ఊతగా డోలుకాడు డోలువాయిస్తూ, పలుకులు పలుకుతూ హంగుచేస్తాడు.

పరిశీలించి చూస్తే గొల్లసుద్దులూ, ఒగ్గుకథా మొదలయినవి ఇటువంటి గద్యాలే. ఇప్పటికీ జానపదులను సంతోష పెడుతున్న సజీవ కళారూపాలే.

దేశి సాహిత్యంలో కాటమరాజు కథ చాలా ప్రాచుర్యంగల వీరగాథల సంహిత. వీటిలో ఒకటి మంజరీ ద్విపదకు సన్నిహితమైన రూపంలో రాస్తూ గంగుల పిన యెల్లయ్య అనే దేశికవి ఇలా వ్యక్తంచేశాడు.

వినయంగా గంగుల యెల్లయ్య కూర్మి
తనయుడు సర్వనకును సహోదరుడు
పినయెల్లయనువాడు ప్రియము దీపింప
వలనొప్ప శ్రీనాథు వచన పద్ధతిని
సలిపెను యదుశాస్త్ర చరితమంతయును.

కాటమరాజు కథ గాన యోగ్యమైన వీరగాథ. దీనిని సుద్దుల గొల్లలు పాడుతారు. అయ్యలరాజు నారాయణ తన హంసవింశతిలో ఈ సుద్దుల గొల్లలను వర్ణించాడు.

కొమ్ములు వీరణాలు జిగిగుల్కెడు వ్రాతల కృష్ణలీలలన్
గ్రమ్మగుదార్లు వీరుడగు కాటమరాజు కథానులాపముల్
బొమ్మన పుస్తకాలు ముఖపట్టిడి కట్టుదు మాలలున్ నెరా
నొమ్ములు నామముల్ వెలయ సుద్దుల గొల్లలు వచ్చిరెంతయున్.

కథ చెప్తున్నప్పుడు సుద్దుల గొల్లలు కొమ్ములు ఊదుతారు. వీరణాలు వాయిస్తారు. కొందరు శంఖాలను కూడా ఊదుతారని చరిత్రకారులు చెప్తున్నారు. కాటమరాజు కథను ఈ వాద్యాలతో ఆలపించేవారని అయ్యలరాజు నారాయణ చెప్తున్నా గంగుల పిన యెల్లయ్య తాను శ్రీనాథుని వచనపద్ధతిలో ఈ రచనను చేసినట్టు ఎందుకు చెప్పుకున్నాడో?

శ్రీనాథుడు పల్నాటి వీరచరిత్రను ద్విపదగా రచించాడు. కాటమరాజు కథలాగే దానినికూడా అంతకు ముందుగానే కొమ్ములతో, వీరణాలతో, శంఖాలతో ఆలపించేవారనీ, ఆ బాణీనే తాను తీసుకున్నానని గంగుల పిన యెల్లయ్య తెలియ చేస్తున్నట్టుంది. శ్రీనాథుని కాలం నుంచి మన వచన రచనలను పాడేవారని ఇందువల్ల మనం నికరంగా తేల్చుకోవచ్చు. ఇది దేశి సాహిత్య లక్షణం.

దాఖలాల కోసం శ్రీనాథుని కాలంనుంచీ అని చెప్పుకొంటున్నాం గాని ద్విపదలన్నీ గానం చేసేవారని భావించవచ్చు. ద్విపద సాహిత్యాన్ని తెలుగులో నిలిపిన పాల్కురికి సోమనాథుడే తన బసవ పురాణాన్ని యాత్రికులు శివరాత్రి నాడు శ్రీశైలానికి వెళుతూ పాడుకొనేవారని చెప్పాడు. ఇప్పటికీ బసవ పురాణాన్ని జంగములు, లింగబలిజెలు మొదలైనవారు శుభాశుభ సమయాలలో పారాయణచేస్తూ ఉంటారు.

వీర శైవం ఆదినుంచీ వచన రచనల గానాన్ని మత ప్రచార సాధనంగా వాడుకొంది. వీరశైవాన్ని ప్రారంభించిన బసవేశ్వరుడు "లాలితంబుగ నాల్గులక్షల మీద నోరి నర్వది నాల్గువేల గీతములు" రచించాడట. వాటిని వచనాలంటారు. బసవన సంగీత కళలో గొప్ప ప్రజ్ఞావంతుడని సోమనాథుడు చెప్పాడు.

విరచిత శుద్ధ సాళవ నవీన మృదుస్వర మంద్ర మధ్యతా
ర రుచిర దేశిమార్గ మధురస్వర గీత సుధాతరంగిణీ
తరళిత రంగజాల సముదంచిత కేళి విలోల సంగమే
శ్వర శరణయ్య నీకు బసవా ! బసవా ! బసవావృషాధిపా

అని సోమనాథుడు పొగడాడు. అల్లమ ప్రభుపు గాంధర్వ పండితోత్తముడని చెప్పాడు. కన్నడ భాషలోని వీరశైవుల అనుభవ సాహిత్యం ఎక్కువగా గానయోగ్యమైన వచన రచనలే. వీటి ప్రభావం పండితయ్యగారి కాలం నుంచీ తెలుగు వారిమీద పడింది. జైనులను చూసి శైవులూ, వీళ్ళను చూసి వైష్ణవులూ ప్రచార సాధనాలయిన దేశిరచనలను ప్రజలలో ప్రోత్సహించారు.

మొత్తం మీద కాకతీయ యుగంలోనూ, అంతకుముందు యుగంలోనూ మధుర కవితలు ప్రచారంలో ఉండేవి ఆ కాలంలోనే కృష్ణమాచార్యులు రాణించాడు. ఆద్యుడైనాడు. ఇతని గురించి ప్రతాప చరిత్రలో ఇలా వుంది :

> మరియు నొక్కనాడు సంతూరను గ్రామంబున కృష్ణమాచార్యుల తమ్ముండు అనంతాచార్యులు రజకస్త్రీ తోడం గూడంగా ఆ రజకుండు ఆ యిద్దరి పొడిచితేమ్మృతం బయిరి అప్పురి విప్రులు యిది (!) శూద్ర పీనుగతో గూడ సమసిరిగనుక యా విప్రులు మోయకుండిరి అది విని కృష్ణమాచార్యులు తమ మదిని విచారించి వాసుదేవ మూర్తిని కీర్తించిన, ఆ శవంబు తనంత తానే కాష్ఠంబు వఱ నడచుటయు, యిది విని సకల జనంబులు విప్రులుయేతెంచి కృష్ణమాచార్యుల పాదంబులకు ప్రణమిల్లి మా యపరాధంబులు

> క్షమియింపు మనుటయు యా వార్త ప్రతాపరుద్రుండు చారులచే నెరింగి కృష్ణమాచార్యుల రావించి పూజించి యేక శిలానగరి నాలుగవ భాగంబున యేబది గ్రామంబుల కధికారంబు, యొక్క యూరు అగ్రహారంబుగా యనుపుటయు కృష్ణమాచార్యులు సంతూరున ప్రవేశించి కల్లతనంబు పుట్టుటంజేసి కల్లూరను గ్రామంబు గట్టి కోట పెట్టుటయు మూడు వర్షంబులు అధికారంబు చేసిన గ్రామంబుల కలు పదార్థంబు వెచ్చించి తామ్ర పత్రికలు వేయించి యా పత్రికలమీద తానురచించిన చాతుర్లక్ష గ్రంథంబు లిఖియించి అది శకటంబుపై వన్నుకొని శ్రీరంగంబునకు కొనిపోవ నుద్యోగించనకొందరు ధూర్తులు కూడి యా రాజ సముఖంబునకు బోయి 'కృష్ణమాచార్యులకు మీరు అధికారం బిచ్చిన గ్రామంబు(ల) ఆ పదార్థంబు వెచ్చించి తామ్ర పత్రికలు వేయించి శ్రీరంగబునకుం గొనిపోవుచున్నాడు' అని యెరింగించిన ప్రతాపరుద్రుండు 'అతండు మహాత్ముండు, అతనికి యేది యిష్టంబో నాకు అదియె యిష్టం'బని యూరకుండుటయు ఆ వార్త యిష్టజనులచే కృష్ణమాచార్యులు విని పూరకపోయిన మూర్ఖత్వం బని రాజసముఖంబునకు యేతెంచి యాపై గ్రామంబుల పదార్థంబున పరుషత్రియంబునకు లెక్కలు వినిపించె. అప్పుడు మూడు లక్షల వరహాలు అయమనిన, కృష్ణమాచార్యులు తన మనంబున వాసుదేవు నారాధించి వొక వచనంబు రచించిన (మెచ్చి) యేక శిలానగరంబున కనక వృష్టి గురియుటయు యిదిగని ప్రతాపరుద్రుండును ఆ పరిజనంబులును కృష్ణమాచార్యుల బూజించిన వారిచే వీడ్కొని కృష్ణమాచార్యులు శ్రీరంగంబున కరుగుటయు. .[3]

ప్రతాప చరిత్రలోని ఈ వైనంవల్ల ప్రతాపరుద్రుని కాలంలో కృష్ణమాచార్యులనే కవి ఉండేవాడనీ, అతడు తామ్ర పత్రికలు వేయించి వాటి మీద తాను రచించినవి వ్రాయించాడనీ, అతడు ఆపదలో వాసుదేవునిపూజించి ఒక 'వచనంబు' రచించాడనీ నికరంగా తెలుస్తున్నది

నంబూరికేశవాచారి రచించిన ఆచార్య సూక్తి ముక్తావళి అనే గ్రంథం వల్ల కృష్ణమాచార్యుడు రామానుజాచార్యులవారి కాలం వాడని తెలుస్తుంది.

---

3 సిద్దేశ్వర చరిత్ర (కాకతీయరాజుల చరిత్ర-ప్రతాప చరిత్ర) సంపాదకుడు ఖండవల్లి లక్ష్మి రంజనం. పుటలు 159 - 60.

ఏనూరి రజకుని యింట నృశానుజా నడపించె నిత్యకాననంబు దనుక
నా బ్రహ్మరుద్రులకైన గన్పడనట్టి నృహరి నాడించెను నిత్య మెవ్వ
డెవని శాపమున సర్వేశుని గుడియైన నేడహములు కాలె నేకరీతి
నట్టి కృష్ణార్యునికైన లక్ష్మణముని నాశ్రయింపక ముక్తి యమరదయ్యె.

(ఆచార్య 3 ఉల్లాసం, 70)

ఈ ఆశ్రయించడం మనసా కాదు. ప్రత్యక్షంగానే ఉడైయవర్లను కలుసుకోవడం, మాట్లాడుకోవడం మొదలైనవి జరిగాయట. రామానుజులు క్రీ.శ. 1019 నుండి 1139 దాకా 120 సంవత్సరాలు పరిపూర్ణాయువుతో జీవించారు.[4] కృష్ణమాచార్యుడు ప్రతాపరుద్రుని కాలం వాడేగాని అంతకు పూర్వుడని చెప్పలేం. రామానుజుల ప్రభావాన్ని మరింత ఇనుమడింప జేయడానికి ఆంధ్రదేశంలో గొప్ప గాయకుడనీ, మహాభక్తుడనీ పేరుపొందిన కృష్ణమాచార్యుల అహంకారాన్ని రామానుజులు పోగొట్టారనే కథను తరువాత ప్రచారకులు కల్పించారని మిత్రులు తిమ్మావఝ్ఝల కోదండ రామయ్యగారు వ్రాశారు.[5] ఆచార్య సూక్తిముక్తావళివల్ల కృష్ణమాచార్యుని గురించిన సాహిత్య విషయాలు తప్ప చారిత్రక విషయాలు తెలుసుకోలేం.

కలశాల మొకరీతి గల గీతములు పాడి
  కవితయు చెప్పి నీకడనె యుండి
నీవృత్యకేళికి నిత్యసాహ్యము జేసి
  నిన్ను కన్నుం బ్రోలనే భజించి
నిఖిల లోకములలో నే దొడ్డ భక్తుడ
  నని పేరువడి యొప్పు దాత్మ నిన్ను
గడవముంగిటి కల్పకంబని తలతు నా
  ముంగొంగు బసిడని మురియుచుందు

(ఆచార్య. 3 వ ఉల్లాసం, 56)

అని కృష్ణమాచార్యుడు నరహరితో చెప్పుకొన్నాడట. అతడు ఒక చేత్తో తాళం, ఇంకో చేత్తో వీణ పట్టుకొని సంకీర్తనలతో దేవుడిపై గానం చేసేవాడు. ఈ కీర్తనలనే రాగి రేకులపై చెక్కించారు కాబోలు.

4 తెలుగు భాషా సమితివారి విజ్ఞాన సర్వస్వం 7వ సంపుటి : 'దర్శనములు'— పుట 303

5 'కృష్ణమాచార్య వచనములు'—భారతి, నందన—వైశాఖం. (మే, 1952)

ఇతనిలాగే తమ రచనలను తామ్రపత్రికలపైన వ్రాయించిన తాళ్ళపాక కవులు ఇతనినితమ రచనలలో పేర్కొన్నారు తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుల వారి మనుమడు చిన తిరుమలయ్య సంకీర్తన లక్షణం వ్రాస్తూ ఇందులో ఇలాచెప్పాడు :

ధర కృష్ణాచార్యాదిక_పరికల్పిత పదము తాళబంధచ్ఛందో
విరహితమై చూర్ణాఖ్యం_బరగున నిర్యుక్తనామ భాసితమగుచు[6] (54)

ఈ పద్యాన్నే ఉదాహరిస్తూ ఈ సంకీర్తన లక్షణాన్ని తాళ్ళపాక అన్నమయ్యే రచించాడని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు సర్వత్రా చెప్పారు.[7] ఇది మనుమడు చెప్పిన పద్యం. తాత సంస్కృతంలో చెప్పాడు. దానికి తండ్రి వ్యాఖ్యానం చేశాడు మనుమడు లక్షణం చెప్పాడు ఈ విషయాలు సంకీర్తన లక్షణాన్ని అచ్చువేసిన తాళ్ళపాకవారి 'లఘు కృతుల'లోనే ఉన్నాయి.

తాళ్ళపాక చిన్నన్న చెప్పిన పై పద్యంవల్ల కృష్ణమాచార్యులవారు చూర్ణికలు వ్రాశారని తెలుస్తున్నది. చూర్ణిక వచనరచనా భేదాలలో ఒకటి. క్రీ శ. 1550 కి పూర్వమున్న 'లక్షణ శిరోమణి' మతం ప్రకారం అయిదు విధాలు : 1. గద్య 2 బిరుదుగద్య, 3. చూర్ణిక, 4. వచనము, 5 విన్నపము అని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు విశదపరిచారు కృష్ణమాచార్యుడు చూర్ణికలే కాక వచనాలు, విన్నపాలు కూడా వ్రాశాడు

ప్రతాప చరిత్రలో కృష్ణమాచార్యుడు 'సంతూరు' అనే గ్రామంలోని వాడని చెప్పినా అతడు విశాఖపట్టణం దగ్గరఉన్న సింహాచలంలో ఉండేవాడని అతడు వ్రాసిన సింహగిరి వచనాలవల్ల తెలుస్తున్నది. ఇతని సింహగిరి విశాఖ పట్టణం జిల్లాలోనిదే అని ఈ క్రింది పద్యం చెప్తుంది.

కృష్ణమాచార్య సంకీర్తనంబుల జిక్క_ సింహాద్రి యప్పనిచేత కాదు

ఈ పద్య పాదం 'వెంకటాచల విహార శతకం'లోనిదని తిమ్మావజ్ఝల వారు ఉదాహరించారు. విశాఖపట్టణం దగ్గరి సింహాచలంలోని దేవుడికే అప్పన్న అనే పేరు ఉంది.

సింహాచలం కళింగ దేశాంతర్భాగం బహుశ క్రీ శ. 9 వ శతాబ్దంలో ఇక్కడ ఆలయ నిర్మాణం జరిగి ఉండవచ్చునని చరిత్రకారులు భావిస్తున్నారు.[8]

---

6 "The Minor Works of Ta lapaka Poets-Published by Tirupati Devasthanams.

7 భారతి, సెప్టెంబరు 1945_ 'వచన వాఙ్మయ ప్రథమాచార్యుడు' వ్యాసంలో.

8 విజ్ఞాన సర్వస్వం _ తెలుగు సంపుటి _ 2. పుట 778.

కళింగదేశాన్ని ఏలిన చాళుక్య చోళ వంశీయుడైన కులోత్తుంగ చోళుడు (క్రీ.శ. 1076-1118) తమిళ సంస్కృతిని ప్రవేశపెట్టాడని శాసనాధారాలు ఉన్నాయి. విశాఖపట్టణానికి కులోత్తుంగ చోళపురమన్నది మరుగునపడ్డ పేరు క్రీ.శ. 11 వ శతాబ్దంనుండి సింహాచలం వైష్ణవ క్షేత్రంగా ప్రాచుర్యం పొందింది. ఆలయానికి అనుబంధంగా ఎన్నో మఠాలు వెలసి ఉంటాయి. అటువంటి ఒక మఠంలో కృష్ణమాచార్యుడు పెరిగాడు.

పెరిగింది సింహగిరి మఠంలోనైనా కృష్ణమాచార్యుడు పుట్టింది వంతూరు అనే గ్రామంలోనే. ఇది ఎక్కడుందో గుర్తించాలంటే అది సులభసాధ్యం కాదు. అయితే ఇది విశాఖమండలంలో ఉన్న గ్రామమే అని భావించడం సమంజసం.

1. సింహాచలానికి చేరువలోనే విశాఖమండలం, విశాఖ తాలూకాలో ఒక సంతపాలెం ఉంది.

2. విశాఖ జిల్లాలోనే వీరవల్లి తాలూకాలో ఒక సంతపాలెం ఉంది.

3. శృంగవరపుకోట తాలూకాలో సంతపాలెం అని ఒక గ్రామం, సంతపేట అనే మరొక గ్రామం కనబడుతున్నాయి.

4. పాలకొండ తాలూకాలో సంతకవిటి అనే గ్రామం ఉంది.

5. చీపురుపల్లి తాలూకాలో సంతపురిటి అనే ఊరు కనబడుతూంది.

విశాఖ జిల్లాలోని ఈ గ్రామాలు చాలామట్టుకు జమీందారీ గ్రామాలే. కృష్ణమాచార్యులు వీటిలో ఏదో ఒక ఊళ్ళో జన్మించాడని చెప్పుకోవచ్చు. అయితే డాక్టరు ఎం. కులశేఖరరావుగారు ఇది తెలంగాణాలో ఉండవచ్చునని భావిస్తున్నారు. వంతూరు అనే పేరుకు శాబ్దికంగా సమీపంగా ఉన్న 'సంతవూరు' అనే గ్రామం మహబూబునగరము జిల్లాలో ఉందనీ, అది ప్రాచీనమైనదనీ, 'సంతవూరు' అనే ఇంటిపేరుగల వైష్ణవులు మహబూబునగరం జిల్లాలో ఇప్పటికీ ఉన్నారని కులశేఖరరావుగారు చెప్తున్నారు.[9] డాక్టర్ వేటూరి ఆనందమూర్తిగారు కృష్ణమాచార్యుల జన్మస్థలం ఇదే కావచ్చుననే ఈ వాదాన్ని ఆమోదిస్తున్నట్టున్నారు.[10] ప్రస్తుతం లభిస్తున్న ఆకరాలవల్ల ఈ ఊరు ఇదే అని నిక్కచ్చిగా తేల్చలేం. ఏ వూళ్ళో పుట్టినా కృష్ణమాచార్యులు సింహాచలం చేరుకొన్నాడు. అక్కడే ప్రసిద్ధుడయ్యాడు.

---

9 సింహగిరి వచనాలు – పుట X

10 తొలిసంకీర్తన కవులు – పుట 15.

'సింహగిరి వచనాలు', 'విష్ణునామ సంకీర్తన ఫలము' అనే పేరుతో తంజావూరు సరస్వతీ మహల్ పుస్తకాలలో ఉన్నాయి. సింహగిరి వచనాల్లో మచ్చుకు ఒకటి :

దేవా !

పదికోట్ల యజ్ఞాది క్రతువులు నడపంగానేమి,
తొమ్మిదికోట్ల తులాభారంబులు తూగంగానేమి,
యెనిమిదికోట్ల సువర్ణదానంబులు సేయంగానేమి,
యేడుకోట్ల గోదానంబులు సేయంగానేమి,
ఆరుకోట్ల భూ దానంబులు సేయంగానేమి,
అయిదుకోట్ల కన్యాదానంబులు సేయంగానేమి,
నాలుగుకోట్ల వస్త్రదానంబులు సేయంగానేమి,
మూడుకోట్ల సత్యాది వ్రతంబులు సేయంగానేమి,
రెండుకోట్ల అన్నదానంబులు సేయంగానేమి,
కోటి స్నానంబులు సేయంగానేమి ?

దేవా !

మీ నామోచ్చారణంబు సేయక పదికోట్ల యజ్ఞాది క్రతువులు నడిపిన దేవేంద్రుడు నిలువెల్లా యోనులయ్యెను.

దేవా !

మీ నామోచ్చారణంబు సేయక తొమ్మిదికోట్ల తులాభారంబులు తూగిన దుర్యోధనుండు యమపురికేగెను.

దేవా !

మీ నామోచ్చారణము సేయక ఎనిమిదికోట్ల సువర్ణదానంబులు సేసిన కర్ణుండు పసిడికొండమీది యన్నంబుల కపేక్షించెను.

దేవా !

మీ నామోచ్చారణంబు సేయక యేడుకోట్ల గోదానంబులు సేసిన కార్తవీర్యుండు గోహత్య బ్రహ్మహత్య పాతకంబుల బొందెను.

దేవా !

మీ నామోచ్చారణంబు సేయక యారుకోట్ల భూదానంబులు సేసిన బలి విష్ణు పాదంబున పాతాళంబున కేగెను.

దేవా !

మీ నామోచ్చారణంబు చేయక అయిదుకోట్ల కన్యాదానంబులు చేసిన ధ్రువుండు కాశీ క్షేత్రంబున బ్రెండువేల యేండ్లు భిక్షంబెత్తెను.

దేవా !

మీ నామోచ్చారణంబు చేయక నాలుగుకోట్ల వస్త్రదానంబులు చేసిన మార్కండేయుడు మతిహీనుండయ్యెను.

దేవా !

మీ నామోచ్చారణంబు చేయక మూడుకోట్ల సత్యాదివ్రతంబులు సరిపించిన హరిశ్చంద్రుండు కులహీనుని యింట గాడుకాచెను.

దేవా !

మీ నామోచ్చారణంబు చేయక రెండుకోట్ల యన్నదానంబులు చేసిన ధర్మజుండు యమపురి తొంగి చూచెను.

దేవా !

మీ నామోచ్చారణంబు చేయక కోటి స్నానంబులు చేసిన కుమారస్వామి కోరిక సిద్ధించదాయెను.

దేవా !

మీ నామోచ్చారణంబు చేసిన ప్రహ్లాద, నారద, పుండరీక, వ్యాస, శుక, శౌనక, భీష్మ, దాల్భ్య, రుక్మాంగద, అర్జున, బలి, విభీషణ, భృగు, గాంగేయ, అక్రూర, విదురాదులగు పరమభాగవతోత్తములు నారాయణస్మరణవలన కృతార్థులైరి గావున యతి రామానుజముని పరందాతారు అనాథపతియైన సింహగిరి నరహరి నమోనమో దయానిధీ.

సింహగిరి వచనాలనేకాక కృష్ణమాచార్యుడు శఠకోపవిన్నపాలు కూడ రచించాడు. ఇవి ద్రావిడవేదానికి అనువాదం. ఈ సంగతిని చెప్తూ తాళ్ళపాక చిన్నన్న తన 'పరమయోగివిలాసం'లో

శఠమతరాద్ధాంత సంహారియైన-శఠకోపముని బోలు శఠంకోపమౌని
వేదంబు తెనుగు గావించి, సంసార-ఖేదంబుమాన్పిన కృష్ణమాచార్యు.[11]

(పరమ-అవతారిక, పుట 3).

11 ఆచార్య సూక్తి ముక్తావళి-3 వ ఉల్లాసం.

నుతించాడు. చూర్ణికలు, వచనాలు, విన్నపాలు మాత్రమేకాక కీర్తనలు కూడ కృష్ణమాచార్యుడు వ్రాసేవాడని 'ఆచార్యసూక్తి ముక్తావళి' వల్ల తెలిసింది. ఇతడి ఆధ్యాత్మిక కీర్తనవల్ల దేవుడికే వైరాగ్యం కలిగిందని అన్నమాచార్య చరిత్రలో ఉంది.

ఇతడు చెప్పిన వచనాలు తామ్రపత్రికలపై వ్రాయించాడని 'ప్రతాప చరిత్ర'వల్ల తెలుసుకొన్నాము. తాళ్ళపాక వారి రచనలున్న రాగిరేకులు బయట పడినట్టే కృష్ణమాచార్యుల ఈ తామ్రపత్రికలు కూడ వెలుగుచూస్తే ఆంధ్ర సాహిత్యం అదృష్టవంతమవుతుంది. కృష్ణమాచార్యుడు శ్రీరంగం వెళ్ళిపోయాడని 'ప్రతాప చరిత్ర' చెప్పడం వల్ల అక్కడా, అతడు సింహాచలంలో ఉండేవాడు కనుక ఆ క్షేత్రంలోనూ పరిశోధిస్తే ఈ రాగి రేకులు దొరుకుతాయేమో!

కృష్ణమాచార్యుని సంపూర్ణ రచనలు లభించేదాకా అతని కవితను గురించి అంచనా వేయలేము. అతని అముద్రిత గ్రంథం ఒక్కటే ఉంది. అతని గురించి లోకులు చెప్పుకొనే గాథలు కూడా కొన్ని ఉన్నాయి.

కృష్ణమాచార్యులు ఓరుగంటిలో ఒక పతివ్రతా గృహానికి వెళ్ళి ఆ ఇంటి బ్రాహ్మణునికి తులసీ మాహాత్మ్యం కథ చెప్పాడు.

> ఈ కథ కృష్ణమాచార్యులు సంకీర్తనగాయగా నొక యింట నలువురు కోడళ్ళు నీళ్ళకడవలు తీసుకువస్తూ వుండినవేళ, ఆ ఇంటి పెద్దకోడలు ఈ సంకీర్తన వినిదామనెను. రెండో కోడలు పూర్ణ కడవలు దించుకొని విందామనెను, కడమ ఇద్దరు కోడళ్ళు యీ సంకీర్తనకేమీ, ఈ మాటలకేమీ పోదాము రమ్మనిరి. గనుక ఈ సంకీర్తన విందామన్న కోడలు భూమండల మేలే రాజుకొడుకై జన్మించెను. పూర్ణకుంభములుదించి విందామన్నకోడలు చక్రవర్తియై జన్మించెను కడమ ఇద్దరు-యిక్కడ సంకీర్తన వినక పోదాము రమ్మన కోడళ్ళు అనామకుల యింట నూరు జన్మంబులు పందులై జన్మించిరి.

అని లోకులు కథలు చెప్పుకొన్నారు.[12]

కృష్ణమాచార్యులు విష్ణుమూర్తియొక్క నదకొండవ అవతారమట.

---

12 ఈ కథ మద్రాసు ప్రాచ్య లిఖిత భాండాగారంలో R 447 అనే ప్రతిలోనిదని తిమ్మావజ్ఝలవారు భారతి (నందన-వైశాఖ) వ్యాసంలో సంపూర్ణంగా ఉదాహరించారు.

"అతండు మరుకుమారులను కురుక్షేత్రమందు పోట్లడించిన దోషంబు వాయుకొరకు తిరు అవతరించినాడు." అని కథ కట్టి లోకులు చెప్పుకొన్నారు.13 ఈ కథలోని వచనం కృష్ణమాచార్యులది కాకపోయినా ఎంతో మనోహరంగా ఉంది. కృష్ణమాచార్యుల వచనాలను గురించి తిమ్మావజ్ఝలవారు ఇలా వ్రాశారు

....ఇంచుమించు పదునేడవ శతాబ్దందాకా తెలుగులో నికరమైన వచన కావ్యాలు అవతరించలేదు. అలాంటి దశలో ఈ కృష్ణమాచార్య వచనములు పదమూడవ శతాబ్దంలో రచింపబడిన తొలి వచన గ్రంథం కావడం ఒక విశేషం కాదా మరి! ఆనుపూర్విలో నొక కథా వస్తువు లేకపోయినా వచనకావ్యాల కుండ వలసిన లక్షణాలన్నీ ఇందులో ఉండకపోయినా, అతి ప్రాచీనకాలంలో, అంటే పదునేడవ శతాబ్దికి పూర్వం తెలుగులో ప్రత్యేకమైన వచనకావ్యాలే లేవని అనుకునే దశలో అంతకింకా నాలుగువందల యేండ్లనాడు వెలసిన తొలి తెలుగు వచన రచన యిది కావడం దీనిలో విశిష్టత.

చాలాకాలందాకా వివిధ పరిశోధకులు వేరువేరు పత్రికలలో ప్రచురించిన వ్యాసాలవల్లా, చెల్లాచెదురుగా ఉన్న ఆకరాలవల్లా మాత్రమే కృష్ణమాచార్యుల గురించి పైన చెప్పుకొన్న వైనాలు తెలియవచ్చాయి. 1968 లో డాక్టర్ ఎం. కులశేఖరరావుగారు సింహగిరి వచనములు సంపాదించి పరిష్కరిస్తే ఆ గ్రంథాన్ని హైదరాబాద్ ఆంధ్ర రచయితల సంఘంవారు ప్రచురించారు తంజావూరు సరస్వతీ మహలు గ్రంథాలయంలో ఉండే "విష్ణునామ సంకీర్తన ఫలము" (డి 808) అనే వ్రాతప్రతిని ఆధారం చేసుకొని ఈ పరిష్కరణ జరిగింది. మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయంలో "సింహగిరి నరహరి వచనములు" (డి 1464) అనే ఇంకొక తాళపత్రప్రతి ఇంకొకటి ఉందిగాని అది ప్రస్తుతం అదృశ్యమైంది. అందుచేత ఒక్క ప్రతి ఆధారంగానే కులశేఖరరావుగారు ఈ పుస్తకాన్ని సమర్పించారు. ఇందులో చిన్నా పెద్ద మొత్తం అరవై వచనాలున్నాయి.

ఈ అరవై వచనాలలో ఆరు వచనాలలోని సంగతులవల్ల కృష్ణమాచార్యుల జీవిత విశేషాలు కొంతవరకూ తెలుసుకోవడానికి ఆస్కారం కనబడుతూంది. జననంనుండి సంసిరకీర్తి ప్రతిష్ఠలను పొందడందాకా వివిధ ఘట్టాలలో కృష్ణమాచార్యుల ప్రవర్తన ఎలా పరిణామం చెందుతూవచ్చిందో వీటివల్ల చెప్పుకోవచ్చు. అయితే ఈ వచనాలు ఒక క్రమంలో ప్రకటితం కాలేదు వాటిని ఒక వరుసలో పేర్చుకొని ఘట్టాలను క్రోడీకరిస్తే అసమగ్రమైనా కృష్ణమాచార్యుల జీవిత చిత్రం కొంతవరకు ఆవిష్కృతమవుతుంది.

---

13 ఇది R-206 అనే ప్రతిలోనిదని అదే వ్యాసంలో తిమ్మావజ్ఝలవారు సవిస్తరంగా కథ పొందుపరచి చెప్పారు

శాలివాహన శకవర్షాలు 1212 కు సరియైన వికృతి నామసంవత్సరంలో అంటే క్రీ. శ. 1290 లో సంతూరు అనే ఊళ్ళో కృష్ణమాచార్యులు ఆ కృతిపొందా లనుకోవచ్చును. ఇతడు దుష్ట నక్షత్రంలో వ్యతిరేక పాత యుగంలో పుట్టాడని తల్లిదండ్రులే రోతచెంది ఇతణ్ణి ఒక పాడునూతిలో పారేశారు. అంధకారమైన ఆ కూపంలో రోదిస్తున్న శిశువును కృష్ణకువ్వారు అనే సన్యాసి శిరోమణి చూసి రక్షించాడు సింహాచలంలోనున్న ఒక మఠంలో పెట్టారు. పుట్టుకతో నిజంగా ఆ బిడ్డ గుడ్డివాడు కాడుగాని కొంచెం చూపుకు అంతరాయం ఉండేదేమో. అయినా మఠంలో పెరుగుతున్నప్పుడే స్వామి వారికి నైవేద్యం పెట్టిన పాలను కళ్ళకు అద్దుకోడంవల్ల చూపు మెరుగువడింది. మఠంలోని ఇతరుల సంకీర్తనలు విన్న వాడికి అవి వంటపట్టాయి. తాను స్వతంత్రంగా పాటలు కట్టి పాడసాగాడు. దేవుడో, దేవుడిలాంటివాడో చాతుర్లక్ష గ్రంథ సంకీర్తనఽచేయమని ఆనతిచ్చాడు. ప్రోత్సహించాడు. (రచన సంఖ్యా-52)

సింహాచలం మఠంలోని చిన్నవాడు సంకీర్తనలు చేయడం, వాటిని అందరూ మెచ్చుకోడం ఆనోటా, ఈనోటా పాకింది. సంతూరులోని తల్లిదండ్రు లకు ఈ సంగతి తెలిసింది. అంధుడైన బాలుడు కులాధారుడయ్యాడని సంతోషించి జననీ జనకులు, బంధువులూ, గోత్రాదివరులు, సహోదరులూ మాత్రమేకాక పితృ పితామహ ప్రపితామహులు కూడా వెళ్ళి కుర్రవాడిని చూశారు. పొంగిపోయారు. కువ్వారును చూసి తమ చిన్నవాడిని వరమ భాగవతోత్తముని చేసినందుకు కృతజ్ఞ తలు చెప్పుకొన్నారు. కుర్రవాడిని తీసుకొని వెళ్ళి జాతక కర్మాన్న ప్రాశన చౌలోపనయనాదులైన బ్రాహ్మణ కర్మములు ఆచరించారు. (వచన సంఖ్య-20)

బాలకృష్ణమాచార్యులు సంతూరులోనే పెరిగాడు. వయస్సుకుతగ్గ స్నేహి తులు ఉండేవారు. వాళ్ళ ఆటపాటలుండేవి. ఒక కోమటి పిన్నవాడితో కోడిపుంజుల జూదాన్ని ఆడుతూ ఉంటే కృష్ణమాచార్యుల కోడి ఓడిపోయి చచ్చిపోయింది. కోపంతో ఆ కోమటి కుర్రవాడిని 'తిరుకుప్పు' వట్టుకొని మారితే అతడు చచ్చిపో యాడు. "వీడిని బతికించకపోతే మీరు శబరి ఎంగిలి తిన్నారని లోకానికి చాటనా? రాక్షసులను చంపేటప్పుడు బండబూతులు తిట్టేవారని లోకానికి చెప్పనా?" అని దేవుని బ్లాక్ మెయిల్ చేసి కోమటి చిన్నవాడిని బతికించుకొన్నాడు.

(వచన సంఖ్య-55)

కృష్ణమాచార్యులకు యుక్తవయస్సు వచ్చింది. మేనమామ రంగా చార్యులు తన కూతురునిచ్చి పెళ్ళిచేయాలనుకొన్నాడు. తన తిరుకల్యాణానికి స్వామివారు వచ్చాడు. కృష్ణమాచార్యులు అతనిలో స్వామివారిని చూశాడు. అతనికి

తళియ వడ్డింప చేశాడు. మామగారు రంగాచార్యులు వచ్చి "అదేమి కృష్ణమాచార్యా ఇతండు చరముండై యున్నాడు. వీకును యజ్ఞోపవీతములు లేవు. ఇతడు వైష్ణవుడని తళియ వడ్డించితివి.... శూద్రునకు నిష్ఠాన్నము భుజింపబెట్టితివి నీవు వెలి." అని పెళ్ళినాడే అల్లుణ్ణి వెలివేశాడు. కృష్ణమాచార్యులు చలించలేదు. కూతురు బతుకు చెడుతుందని ఆలోచించి రంగాచార్యులు ఆ రాత్రి చిన్నదానిని తీసుకొని వెళ్ళి భర్త దగ్గర విడిచిపెట్టాడు (వచన సంఖ్య—33)

పెళ్ళికిముందే కృష్ణమాచార్యులు విష్ణుమూర్తి పదకొండో అవతారమనే నమ్మకం వ్యాపింపజొచ్చింది కృష్ణమాచార్యులు చివరకు ఏకశిలానగరం చేరుకున్నాడు. అప్పుడు అక్కడ శైవం ఉధృతంగా ఉంది ఒక అగసాలె భక్తుడు మరణించితే అతనిభార్య భర్తతోపాటు సమాధికి వెళ్ళడానికి సిద్ధం కాబోతున్నది. అక్కడకు కృష్ణమాచార్యులు వచ్చాడు ఆమె నమస్కరించితే దీర్ఘాయుష్మంతురాలవై ఉండమని దీవించాడు "నేను సమాధికి పోతున్నాను" అని ఆమె అంది. అతడు సంకీర్తన చేశాడు. శవానికి ప్రాణం వచ్చినట్టు దిగునలేచి ఆ అగసాలె కూర్చున్నాడు "నీ పాట విని కైలాసంలోని శివుడు నన్ను శివకింకరులచేత మరల దోపించాడు—వచ్చాను" అని అతడు చెప్పాడు కృష్ణమాచార్యులు వాళ్ళను దీవించాడు. (వచన సంఖ్య—34)

ఏకశిలానగరంలో ఎన్నాళ్ళున్నాడోగాని కృష్ణమాచార్యులు మళ్ళా సింహాచలం చేరుకొన్నాడు. భార్యతో కాపురం చేస్తున్నా వేశ్యాలోలుడయ్యాడు. అయినా అతని కీర్తి దేశమంతా వ్యాపించింది పాకనాడులోని పాతకమూరు వాస్తవ్యులు జౌటిల నారసింహాది నాట్యవినోదులు ఆరుగురు అన్నదమ్ములు కృష్ణమాచార్యుల కీర్తిని విన్నారు. ఆయన విష్ణుమూర్తి పదకొండో అవతారం కాబట్టి ఆయన దర్శనం చేసుకొనడానికి వచ్చారు. సింహాద్రిలోవారి తిరుమాళిగను కనుక్కోలేకపోయారు "చీనిచీనాంబరములు ధరియించినయనేక చెలికత్తెలైన వారకాంత లిరుపార్శ్వంబుల కైదండలీయగా ఆ కాంతా వైభవములకు చొక్కుతూ తనకు ప్రియకాంతయైన జగన్మోహనాంగి అనే వారకాంత కుచభరంబుల మీద హస్తములు వహించి వేంచేస్తున్న కృష్ణమాచార్యులనే చూసి పదకొండో అవతార పురుషుని తిరుమాళిగకు దారి చెప్పమన్నారు. తాము దర్శనం చేసుకోదలచిన మహనీయుని గుణగణాలు వర్ణించారు. కృష్ణమాచార్యులకు జ్ఞానోదయమైంది. పశ్చాత్తాపం చెందాడు. వారకామినుల మీద మోహం విడిచి పాతకమూరి అన్నలకు కృష్ణమాచార్యుల ద్వార వాకిళ్ళు చూపించి వేచియుండమని చెప్పి తాను పెరద్వారమున వెళ్ళి తల మీసాలు బోడించుకొని స్నానం చేసి శిఖాయజ్ఞోపవీతాలు ధరించి కటి సూత్రాన కాషాయవస్త్రాలు అడకట్టుగా కట్టి తిరుమణి, తిరుచూర్ణాలు

ధరించి ఒకచేత్తో వీణను ఇంకో చేత్తో చిటితాళాలు ధరించి సంకీర్తన వాక్యాలు ప్రారంభించాడు. వేషం మార్చుకొన్నా కృష్ణమాచార్యులను పోతకమూరి భాగవతులు గుర్తుపట్టారు. ఒకరివల్ల ఒకరు కృతార్థులయ్యారు. అప్పటికి తాను చెప్పవలసిన చాతుర్లక్ష సంకీర్తనలలో లక్షా తొంభై వేలు తక్కువగా ఉన్నాయని వాటిని పూర్తి చేస్తానని కృష్ణమాచార్యులు చెప్పారు. (వచన సంఖ్య-32)

'సింహగిరి వచనములు' వల్ల కృష్ణమాచార్యుల జీవిత విశేషాలు ఈ మాత్రం తెలియవస్తున్నాయి. కృష్ణమాచార్యులు వికృతినామ సంవత్సరంలో జన్మించినట్లు ఒక సంకీర్తనవల్ల తెలుస్తోంది. మరొక సంకీర్తనలో తన పదహారో యేట తారణనామ సంవత్సరంలో తనకు స్వామిదర్శనమైందని చెప్పుకొన్నాడు. దీనివల్ల వెనక్కువెళ్ళగా విభవనామ సంవత్సరంలో ఇతడు ప్రభవించాడని చెప్పాలి. మరొక సంకీర్తనలో పరాభవ సంవత్సర ఆషాఢశుద్ధ ద్వాదశినాడు చిటితాళాలు ధరించి సంకీర్తన చేస్తూ ఉండగా ఉవ్వారు తన్నేలినట్లు చెప్పాడు. ఈ పరాభవం క్రీ.శ. 1326 సరిపోతుంది బహుశా ఇది ముఖ్యమైన సంవత్సరం కావచ్చు.

డాక్టరు వేటూరి ఆనందమూర్తిగారు కృష్ణమాచార్యులు క్రీ.శ 1268-1323 మధ్యవాడని కాలనిర్ణయం చేశారు.14 కులశేఖరరావు గారు పేకరించిన సంకీర్తనలు కాక వీరివద్ద మరికొన్ని ఉన్నాయట. కీర్తిశేషులు తిమ్మావజ్ఝల కోదండ రామయ్యగారు తమ జీవితకాలంలో లభించినన్ని కృష్ణమాచార్యుని వచనాలను పేకరించి ఒకక్రమంలో పెట్టి ప్రకటనకై సంస్కరించి ఉంటారని వినిస్తోంది. వారి ప్రతి ఏమైందో.

కృష్ణమాచార్యులు సింహగిరి వచనాలేకాక, నృసింహనామాలు,రామనామ కీర్తనలు, రామనామాలు మొదలైన ఇతర రచనలుకూడా చేశాడు. ఇతనితోనే తెలుగులో గానయోగ్యమైన వైష్ణవ కవిత్వం తెలుగులో ప్రారంభమైంది. లభ్యమైన సింహగిరి వచనాలు విశ్లేషణవల్ల ఎన్నో విశేషాలు తెలియవస్తాయి. కుల భేదాలను పాటించక ఒక మత విశ్వాసాలను నమ్మి అంతా సమానులనే ఆశయం అమలుచేస్తూ తనపెళ్ళినాడే శూద్రునిలో దేవుని చూసి అతనికి తళియ పద్ధింపించి వెలి అయిన కృష్ణమాచార్యులు శ్లాఘనీయుడే బంధువులకు వెలి అయినా ఇటువంటి ఉదారచరితులు వసుధైక కుటుంబ సభ్యులై ఉన్నతాశయాలకు చేరువలోనే ఉంటారు.

---

14 తొలి సంకీర్తన కవులు – పుట 13.

18

మారన

ఆంధ్ర సాహిత్యంలో లభ్యమవుతున్న మొట్టమొదటి పురాణాన్ని అనువాదం చేసిన కవి మారన. ఇతడు తిక్కనగారి శిష్యుడు. ఈయన అనువదించింది మార్కండేయ పురాణం ఇతణ్ణి అనుసరించింది చాలామంది మారన తెలిగించిన మార్కండేయ పురాణంలోని గాథలే ముందు గౌరన తర్వాత శంకర కవి హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానికి, అల్లసానిపెద్దన మనుచరిత్రకు, సవరం చిన నారాయణ చెప్పిన కువలయాశ్వ చరిత్రకు మార్గదర్శకమైనాయి మారన గ్రంథంలోని యమ లోక వర్ణననే సంగ్రహించి ప్రౌఢకవి మల్లన తన రుక్మాంగద చరిత్రలో పొందు పరిచాడని వావిళ్ళవారు ప్రచురించిన మార్కండేయ పురాణం పీఠికలో శేషాద్రి రమణ కవులు వ్రాశారు.

ఉత్తరోత్తరా ఇంతమందికి ఉపయోగపడిన ఈ కవి కాలం గురించి మనకు స్పష్టంగా తెలిపే ఆధారాలున్నాయి ఇతడు తన గ్రంథాన్ని గన్నయనాయకునికి అంకితమిచ్చాడు. ఈ గన్నయ ప్రతాపరుద్రుని సేనాని. ఆ చక్రవర్తిచేత విలసిత రాజ్యచిహ్నాలను, విశ్రుతలక్ష్మిని, నాయకత్వాన్ని పొందినవాడు ఓరుగల్లు నగరానికి కటకపాలుడైనాడు. ప్రతాపరుద్రుడు క్రీ. శ 1295 నుంచి 1326 దాకా పాలించాడు కృతి పుచ్చుకొన్న గన్నయ నాయకుడూ, ఇచ్చిన మారనగారూ ఆ కాలంవాళ్ళే.

ఈ కవికాలం చిక్కులు లేకుండా ఇంత సులభంగా తేలినా ఇతడు ఎక్కడివాడో చెప్పడం అంత తేలిక కాదు. తిక్కనగారి అనుగ్రహంవల్ల కవితాశక్తిని సంపాదించినట్లు ప్రతి ఆశ్వాసంచివరా ఇది "శ్రీమదుభయ కవిమిత్ర తిక్కన సోమయాజి ప్రసాదలబ్ధ సరస్వతీ పాత్ర తిక్కనామాత్య పుత్రమారయ నామధేయ ప్రణీతంబైన మార్కండేయ పురాణం" అని గద్యలో చెప్పుకోవడంవల్ల ఇతడు నెల్లూరు వాడేమోనని కొందరనుకొంటున్నారు. ఓరుగల్లు 'కమీషనర్' అయిన గన్నయ్యకు అంకితం ఇవ్వడంవల్ల ఇతడు ఏకశిలానగరం వాడని మరికొందరు భావిస్తున్నారు. తాను ఏ ఊరివాడైనదీ ఇతడు ప్రత్యేకంగా చెప్పుకోలేదు. అయితే

గ్రంథంలోని పరోక్ష సాక్ష్యంవల్ల ఇతడు తెలంగాణాలోని గోదావరి ప్రాంతం వాడేమోనని నేను భావిస్తున్నాను.

మార్కండేయ పురాణంలోని చతుర్థాశ్వాసంలో ఒక భూగోళ ప్రకరణం ఉంది. ప్రపంచంలోని ప్రముఖ ద్వీపాలగురించి ఖండాల గురించి, నదులను గురించి, పర్వతాలను గురించి అందులో వివరాలున్నాయి. ఆ ప్రకరణంలో మారన పనికట్టుకొని ఈ క్రింది పద్యం (179) వ్రాశాడు

"సురుచిరమగు సహ్యనగో-త్తరమున విలసిల్లుచుండు దద్దయుగోదా
వరి, తత్ప్రదేశము మనో-హరము పవిత్రము మునీంద్రఃయఖిలదరిత్రిన్."

పురాణేతిహాసాలను అనువదించే మన ప్రాచీనులు తమతమ జన్మస్థలాలను ఆ కావ్యాలలో గుట్టుగా, అవ్యక్తంగా పేర్కొనడం అసహజం కాదు. నన్నయగారు వేంగిని తిక్కనగారు పెన్నను మహాభారతంలో పేర్కొనడం మనం చూశాం. మారన పై పద్యంలో గోదావరి ప్రదేశం ప్రపంచమంతటిలో పవిత్రమని చెప్పడానికి అది అతని నివాసభూమి కావడమే కారణం కావచ్చు.

తెలంగాణాలోని గోదావరీ పరివాహ ప్రదేశమే ఇతని జన్మస్థానమైన తిక్కనగారు గణపతిదేవ చక్రవర్తిని చూడడానికి ఓరుగల్లు వెళ్ళినప్పుడు మారన వారి శిష్యుడుగా చేరి ఉండడానికి ఆస్కారముంది. తిక్కనగారి భారత రచన పూర్తి అయిన పిమ్మటనే మారన మార్కండేయపురాణం చెప్పినట్లు గ్రంథాదిని చేసిన కవిస్తుతిలో తిక్కనగారిని 'భారత సంహితా కథావిభుడని' పేర్కొనడం వల్ల తెలుస్తున్నది (పీఠిక 10) ఆ విభుత్వం భారత రచన పూర్తికానిదే జరగదు మారన మార్కండేయాన్ని తెలిగించడానికి పూనుకొనే సమయానికి తెలుగు సాహిత్యంలో భారత రామాయణాలు సంపూర్ణంగా ఉద్భవిల్లాయి. దశకుమార చరిత్ర వంటి కథాకావ్యాలు వెలిశాయి. బసవపురాణం, పండితారాధ్య చరిత్రవంటి సమకాలిక చరిత్రలు పుట్టాయి. ఇటువంటి పరిస్థితుల్లో 'సరస సాహిత్య సౌరభ సంవాసితమైన' మారన హృదయ కమలంలో 'అపూర్వ కావ్యరచనా కుతూహలం' అనే మధువిహం వివరిస్తున్నది. కొత్తది చెప్పాలనే కోరిక జుమ్మని శ్రుతి మీటుతున్నది

అప్పుడు ఒకనాడు గన్నయ నాయకుడు విద్వాంసులు, పౌరాణికులు, సరస సాహిత్య విద్యా విశారదులైన కవివరులు పరివేష్టించిన రమ్యహర్మ్యానికి మారనను రావించి సత్కరించి 'నూతన కథా విస్తారమై' యోగ్యమైన మార్కండేయ పురాణం వినాలనే కోరికను తెలియజేశాడు కావున దత్పురాణము ప్రకాశిక సార కథామృతం బొగిందావి జగజ్జనంబు లలరన్ వచియింపు తెనుంగునన్ వచః

శ్రీ విభవంబు పెంపు విలసిల్లగ గోవిమలిచ్చమెచ్చ సంభావనసేయ జాయగుణ భాస్వర మారయసత్కవీశ్వరా। అని చెప్పాడు (పీఠిక 17). కొత్తది రచించాలనే కుతూహలమున్న కవికి కొత్తది వినాలనే కృతిభర్త దొరికాడు. అందుచేత మారన మార్కండేయాన్ని 2 547 గద్యపద్యాలుగా అనువదించాడు. ఈ పురాణం నూతన కథావిస్తారమైన రమణీయంగా, రమ్యంగా చెప్పడానికి నానుగేదు. కథలే పనికి వస్తాయి. వాటిని మారన చక్కగా అనువదించాడు. మిగతావన్నీ ధర్మవన్నాలే. వర్ణాశ్రమ ధర్మాలు, శ్రాద్ధ నియమాలు, పురాతన వంశావళీ వివరాలూ మొదలైనవి చాలా ఎక్కువ.

ఉదాహరణకు తృతీయాశ్వాసంలో మదాలస తన కుమారుడైన అలర్కునికి రాజధర్మాలు బోధించి కర్మదీక్ష యిస్తుంది. ఆ ప్రబోధం (122 నుండి 266 దాకా) 147 పద్యాలలో చేసింది. ఇది ఒక మైనర్ 'విజ్ఞానేశ్వరీయం', సంగ్రహ ధర్మశాస్త్రం. తృతీయాశ్వాసంలోనే దత్తాత్రేయుడు అలర్కునికి 'యోగబోధ' చేస్తాడు (290 నుండి 360 దాకా) 71 పద్యాలతో. ఇది సంక్షిప్త యోగశాస్త్ర ప్రవేశిక.

తృతీయాశ్వాసంలో వున్న 395 పద్యాలలో ఈ ఉపదేశాలు 218. అంటే సగానికి పైన అన్నమాట. ఈ ఒక్క ఆశ్వాసంలోనే కాదు ఇతర ఆశ్వాసాలలో కూడా యిటువంటి పూర్వాచార వివరాలు లేకపోలేదు.

అసలు మార్కండేయ పురాణం ధర్మసందేహాలు నివృత్తి చేయడానికి పుట్టింది. మహాభారతాన్ని రచించిన వ్యాసుల వారికి జైమిని అనే శిష్యుడున్నాడు. అతనికి భారతంలో కొన్ని సందేహాలు కలిగాయి. సృష్టి స్థితి లయకారకుడైన పురుషోత్తముడు మానవుడుగా ఎందుకు పుట్టాడు? అతని సోదరుడైన బలరాముడు తీర్థయాత్రలకు వెళుతున్నప్పుడు బ్రహ్మహత్య ఎలా చుట్టుకొంది? పరమ పుణ్యులైన పాండవులు అయిదుగురికి ద్రౌపది ఒక్కతే భార్య ఎలా అయింది? ఈ ద్రౌపదికీ, పాండవులకూ పుట్టినవాళ్ళు పెళ్ళి గట్రా చేసుకోకుండా 'అనాథల'లాగా ఎందుకు చచ్చిపోయారు? ఈ సందేహాలు నివృత్తి చేసుకోవడానికి జైమిని మార్కండేయ మహాముని వద్దకు వెళ్ళాడు. తన అనుమానాలను చెప్పాడు. "సమాధానాలు చెప్పాలంటే చాలాసేపు పడుతుంది. ఇప్పుడు నాకు వ్యవధి లేదు. అనుష్ఠానానికి వేళయింది. నీకు నిజంగా తెలుసుకోవాలని వుంటే, వింధ్య నగరం దగ్గర నలుగురు ధర్మపక్షులున్నాయి. వెళ్ళి వాళ్ళనడుగు" అని మార్కండేయుడు చెప్పాడు.

పక్షులేమిటి? ఈ ధర్మసందేహాలు నివారణ చేయడమేమిటి? అని జైమిని ఆశ్చర్యపడి అడిగితే వాళ్ళ వృత్తాంతాన్ని మార్కండేయుడు (16 నుండి 98 దాకా) 83 గద్యపద్యాలలో చెప్పాడు.

జైమిని ఆ పక్షులవద్దకు వెళ్ళి తన ధర్మసందేహాలు నివారణ చేయమన్నాడు వారూ ఒక్కొక్కటే నివారణ చేశారు. ప్రథమాశ్వాసంలోని 187వ గద్యం అయ్యేసరికి సందేహాలు నివారణ అయిపోయాయి అయితే ఆఖరిసందేహం తీరేటప్పటికి ఒక కథ మధ్యలో ఆగిపోయింది. హరిశ్చంద్రుడు విశ్వామిత్రునికి రాజ్యమిచ్చాడు అది తీసుకొని ముని రాజును రాజ్యంలోంచి వెళ్ళగొట్టాడు పుర జనులు అడ్డగించారు వాళ్ళను విడిచిపోవడానికి 'కాలులాడమి' హరిశ్చంద్రుడు తన రాణిచేయి పట్టుకొని నిలబడ్డాడు. అప్పుడు విశ్వామిత్రుడు దయయొకింత లేక ఆ సుదతీ తిలకాన్ని తనచేతి ప్రచండదండంతో కొట్టాడు. ఆ దారుణాన్ని చూసిన అయిదుగురు 'విశ్వదేవతలు' విశ్వామిత్రుణ్ణి తిట్టిపోశారు. అతడు వాళ్ళను శపించాడు. మనుష్యులుగా పుట్టమన్నాడు కోపంకొద్దీ శాపమిచ్చినా వెంటనే ప్రసన్నుడై "మీరు సంతానాన్ని కనక్కరలేదు; అల్పకాలంలోనే శరీరం విడిచి దేవరూపాలు పొందుతారు" అని అనుగ్రహించాడు. ఆ అయిదుగురు విశ్వదేవతలే ద్రౌపదికి పుట్టినవారు.

ఇక్కడి దాకా కథ చెప్పి ధర్మపక్షులు "నువ్వుఅడిగినవాటికి జవాబులు చెప్పాం. ఇంకేం వినాలని వుంది" అని అడిగితే ఆ హరిశ్చంద్రుని కథ పూర్తిగా చెప్పమన్నాడు జైమిని. ఒక కథ చెప్పాక ఇంకొక ప్రశ్న, దానికి జవాబుగా మరొక కథ, కథలో పాత్రలు, ఇతర పాత్రలకుచెప్పే కథలు మొదలైనవి మొత్తానికి తృతీయాశ్వాసం దాకా ఆక్రమించాయి ఆ పిమ్మట ప్రతి పురాణంలోనూ ఉండే 'సర్గ, ప్రతిసర్గ, మన్వంతరం, నృపవంశాలు, వంశానుచరితలు' అనే అయిదు లక్షణాలతో క్రోష్టుకి అనే మునికి మార్కండేయుడు చెప్పిన విలువైన పురాణాన్ని ధర్మపక్షులు జైమినికి చెప్పారు.

ఈ కథలను మారన మూలానికి చాలామట్టుకు విధేయంగా అనువదించాడు. వర్ణనాంశాలకంటే కథాంశాలకే ప్రాముఖ్య మిచ్చాడు.

"మొత్తమున మారనకవి యాంధ్రీకరణము భారతాంధ్రీకరణము కంటె మూలమునకు జేరువగ నుండును. ఆ విషయము ఉభయ గ్రంథములఁ బఠించిన ద్యోతకము కాఁగలదు" అని శేషాద్రి రమణ కవులు పరిశీలించిన మీదటే చెప్పి వుంటారు. అయితే పురాతన ఆచార వ్యవహారాలు తన కాలంనాటి విశ్వాసాలకు

అభిరుచులకు విరుద్ధమైనవైతే ఏమాత్రం మార్చినట్టు కనబడుతుంది. ఉదాహరణకు శ్రాద్ధములందు ఏయే మాంసాలు పితృదేవతలకు ఎన్నెన్ని నెలలు తృప్తి ఇస్తాయో చెప్పే ఘట్టంలో మారన ఏమీ మార్పు చేయలేదు.

హవిష్యాన్నం — ఒక నెల
చేపల మాంసం — రెండు నెలలు
లేడి మాంసం — మూడు నెలలు
కుందేలు మాంసం — నాలుగు నెలలు
పక్షి మాంసం — అయిదు నెలలు
పంది మాంసం — ఆరు నెలలు
మేక మాంసం — ఏడు నెలలు
ఇర్రి మాంసం — ఎనిమిది నెలలు
దుప్పి మాంసం — తొమ్మిది నెలలు
గోరువోతు మాంసం — పదినెలలు
తగరు మాంసం — పదకొండు నెలలు
ఆవుపాలు, పాయసం — పన్నెండు నెలలు

(తృతీయ. 193)

పితృదేవతలకు తృప్తినిస్తాయని మారన వివరించాడు. పదకొండు మాసాలదాకా మాంసాలు చెప్పి పన్నెండో మాసం పాలూ, పాయసం మూలంలోనే చెప్పాడు. మన సంఘంలో ద్విజులు కూడా ఒకనాడు గోమాంసం తినేవారు. గోవు పూజనీయమై, ఆ మాంసం నిషిద్ధమై సంఘంలోని అగ్రవర్ణాలు మూడూ ఇతర మాంసాలే భక్షించే రోజులు కొన్ని వున్నాయి క్రమేణా తెలుగు బ్రాహ్మణులు ఏ మాంసమూ తినని ఆచారం ఏర్పడింది. బంగాలీ బ్రాహ్మణులు నేడు చేపల మాంసం తింటారు. మూలం వ్రాసినవాళ్ళ పదకొండు నెలలదాకా మిగతా మాంసాలను పేర్కొనడం కూడా గొప్పే

మార్కండేయ పురాణంలోని ఇతర ఘట్టాలలో దత్తాత్రేయ మహర్షి "కామలీలాలస భావుడై ఒక కామినితో మధువు త్రాగుతూ, మాంసం తింటూ, ఆడుతూ పాడుతూ వుంటాడు. ఆతడికి కార్తవీర్యార్జునుడు 'మద్య' మాంస వివిధాహార సమర్పణం' చేశాడు మహిషాసురుని చంపే ఘట్టంలో దేవి మధుపాన రాగ స్ఫురిత నయన యగుచు సంపూర్ణ మధురాక్షరంబుగ నిట్లనియె.

ఏ నీమధురానవరస
మానిన యిందాక నెట్టులేవను మూఢా
త్మా ! పలువునఁజెలఁగుమునా
చేసీ పీట్లుటయు సురలు చెలఁగుదురువెసన్. (6_113)

ఇటీవల పురాణాలను అనువాదం చేసేవాళ్ళు ఇటువంటి ఇబ్బందికరమైన పూర్వాచారాలనూ, నేటి నమ్మకాలకు సరిపడని ఆహారవిహార నియమాలను మార్చేస్తున్నారు. రామాయణంలో రామలక్ష్మణులు పర్ణశాల నిర్మించాక లక్ష్మణుడు జింక మాంసంతో భూతతృప్తి చేశాడని వాల్మీకి వ్రాస్తే, శ్రీనివాస శిరోమణిగారు "కమలాఫలాలు" తీసుకొచ్చి నైవేద్యం పెట్టినట్టు అనువాదం చేశారు. శివపురాణం అనువదించిన ముదిగొండ నాగవీరయ్య శాస్త్రిగారు కొన్ని దిగమింగలేని వాటిని మార్చేశారు; అయినా ఎబ్బెట్టుగా కనబడేవి చాలా మిగిలిపోయాయి. అందుకే మూల గ్రంథరచనా కాలంబునకిప్పటి కాలంబునకు ప్రపంచధర్మంబులు చాలగ మార్పై యుండుటబట్టి చదువరుల కందందుఁగొన్నియెడలనింపుక వ్యత్యాసంబుగఁ దోచినఁ దోచవచ్చునుగాని విజ్ఞులట్టి వానినిఁ బాటింపరని తలంచెదను" అని సంజాయిషీ చెప్పుకొన్నారు

మొట్టమొదటిసారిగా ఒక పురాణాన్ని ఆంధ్రీకరిస్తూ ఉండటంచేత మారన ఎక్కువగా మూలవిధేయతను పాటించాడని భావించవచ్చు. పురాణంలో రసవత్తరంగా ఉండే కథలను చక్కగానే కథనంచేశాడు మూలంలోనే పేలవంగా ఉండేవి అనువాదంలోనూ అలాగే ఉన్నాయి.

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానాన్ని మారన 144 గద్యపద్యాలలో రమణీయంగా చెప్పాడు. పాత్రచిత్రణ, మనస్తత్వ నిరూపణ చక్కగావుంది.చూడండి. పెళ్ళాన్ని అమ్ముకోవడంకన్నా దారుణం ఇంకొకటి ఉండదు కదా ! హరిశ్చంద్రుడు భార్యను విక్రయిస్తూ పలికిన పలుకులివి....

"ఓ పురజనులార ! నా పత్నినమ్మెద
నే దాసిగా వెల యెఱిగి పెట్టి
కొనుడు నన్నెవ్వఁడని యడిగెదరేని
నే నృశంసుండను దానవుండ
నతిపాప కర్ముఁడ నా లినమ్ముకొనంగ
నరుగు దెంచిన కరినాత్మకుండ." (1_214)

నేను నృశంసుండను, అనగా వరులను బాధపెట్టేవాడను, దానవుడను అంటూ చెప్పుకొన్నాడేగాని హరిశ్చంద్రుడు పేరు చెప్పుకోలేదు. బ్రాహ్మణుడు వచ్చి వెలఎంత అని అడిగాడు. విపుల దుఃఖవేదనతో పలుకడానికి నోరు రాకపోతే ఆ బ్రాహ్మణుడే తగినంత ధనం హరిశ్చంద్రుడి వల్కాలాలతో ముడిచిపెట్టి శ్యేబను తలపట్టి ఈడ్చాడు (హరిశ్చంద్రుడి భార్యపేరు ఈ పురాణంలో శ్యేబః చంద్రమతి కాదు). అప్పుడామె ఏడుస్తూ

విడువవయ్యా తండ్రి ! తడయక వచ్చెద
పీఁడె నన్నుఁజూచి వెగచి వెగచి
కొడుకు దద్ద వెగడువడి యేడ్చుచున్నాడు
బుజ్జగింతు నెనుచు పుత్రుగాంచి
అన్నన్న నన్ను ముట్టకు
మన్న న్పవత మూజ దాపి నశుచి ననుచుఁబైఁ
గన్నీరు వెళ్ళ గొనఁగా
నన్న జనని కొరగు బాలుఁడు డుగక వచ్చెన్.

(1_216_17)

అమ్మడు పోయిన వెనువెంటనే "నేను దాసిని, అశుచిని, దుష్ట రాజ కుమారుడవు నన్ను ముట్టుకోకూడదు" అని రోదించే కన్నతల్లి "చేతో నవ విధి పిండలివండు"గా వున్నప్పుడు చదివే వాళ్ళ గుండెలు అవెసిపోక వుండవు. (సముద్రాలు 'పిండలివండు'గా కలత చెందాయని వర్ణించడం మారనకు అలవాటు. ఇంకో రెండు మూడుసార్లు ఈ పదబంధం వాడాడు.

కొందరు కవులకు కొన్ని ఊతపదాలు వుంటాయి. తిక్కనగారు 'తగ' ఎక్కువగా వాడారు. మారన 'వెస' అన్న మాటను తెగవాడాడు. భావోద్వేగం ఎక్కువగా ఉన్న పద్యాలలో ఈ మాట ఎక్కువగా కనబడుతుంది. ఊతపదమైనా అప్పుడప్పుడు చెవికింపుగా ఉండేటట్టు దానిని ప్రయోగించడం జరిగింది.
ఉదాహరణకు :

....మాయతన్వినై
నను దయజూపవే భుజగనాయక ! నాకు వెసన్ మదాలసన్

(3_88)

ఇటువంటి చిన్న శబ్ద శిల్పాలు వాటంతట అవే వచ్చినట్టు కనబడ తాయిగాని వనిగట్టుకొని రాసినట్టుగాని, కవి వాటిమీద శ్రద్ధ జూపినట్టుగాని కన బడదు.

ఈ తరో తరా పోతనగారు వాడిన 'శారదనీరదేందు' లాంటి మాటల కలయికను మారన మొదలెట్టాడు 'అలయ్యక్కడొప్పెనా శారదనీరదేందు విలసద్యశుడై బిగువు తపంతుడై' (3–269) అని వ్రాశాడు తెలుగు నుడికారాన్ని అక్కడక్కడ 'చలదశ్వత్థదళంబు భంగి' (1–116) అని సంస్కృతీకరించినా మారన జాతీయాలు, సామెతలు చక్కగా వాడేకవి. చిప్పచీరను కట్టడం, సూదికి రెండు మొనలు కలవే అని అడగడం, యౌవనం అడవిగాచిన వెన్నెల అయిపోయిందని వాపోవడం 'మిన్ను విరిగికూలినట్టు భావించడం' 'పెంపు బూడిద బొట్టయ్యెనే' అని అడగడం మొదలైన తెలుగుదనం ఉట్టిపడే మాటలు అక్కడక్కడ వాడాడు. తెలుగుదేశపు ఆచారాలను కూడ ఉన్నంతలో చూపించాడు ఆరోజుల్లో రాచవీధుల్లో మాలలు ఎలాగ నడిచేవారో వర్ణించాడు. చండాల వేషంలో ధర్ముడు

ఇలగోల దట్టుచు 'సం
బళి సంబళి'యనుచు గ్రందువడు జనములకున్
దొలగుచు నొదుగుచు నాథు
తలవతి కడ కరగుదెంచి తా నిట్లనియెన్

(1–226)

అని కళ్ళకు కట్టినట్టు చూపించాడు. మాలవానికి దాస్యం చేయడం ఇష్టంలేక హరిశ్చంద్రుడు ఆరాటపడడానికి వీలైనంత జుగుప్స పుట్టేటట్టు చండాల వేషాన్ని మారన వర్ణించాడు నీతికి కట్టుబడి ఆ మాలనే సేవించడంలో కథానాయకుని శీలాన్ని ఇనుమడింప చేశాడు.

మార్కండేయ పురాణంలోని నీతులను తరువాతి కవులు చదివినట్టున్నారు. మనకు చాలా సుపరిచితమైన "అప్పిచ్చువాడు వైద్యుడు...." అనే సుమతిశతకం పద్యార్థాన్ని ఉపదేశించేసే పద్యాన్ని మారన మార్కండేయ పురాణంలో (3–248) వ్రాశాడు. చూడండి:

"ఎచ్చట శ్రోత్రియుడును ధన–మిచ్చువతడు నీరుగలుగు నేరును వెజ్జుం
డచ్చికయును లేకుండును–నచ్చట నివసింప వలవ దధినుత చరితా!"

సుమతి శతకం వ్రాసిన కవి ఈ పద్యాన్ని, మార్కండేయ పురాణ మూలంలోని శ్లోకాన్ని చూచి ఇలా వ్రాశాడు:

అప్పిచ్చువాడు, వైద్యుడు
నెప్పుడు ప్రవహించునట్టి యేరును ద్విజుడుం
జొప్పడిన యూరనుండుము
చొప్పడకున్నట్టి యూరు జొరకుము సుమతి

మూలశ్లోకం :

"ధనకః శ్రోత్రియో రాజా నదీ వైద్యస్తు పంచమః
పంచయత్ర న విద్యంతే న తత్ర దివసం వసేత్"

సుమతి భీమన ప్రాచీనుడు. వానవానికి మారన పుస్తకంలోనుంచి భావాలను గ్రహించిన తరువాతి కవులు అతణ్ణి నుతించినట్టు కనబడదు. మను చరిత్ర వ్రాసిన పెద్దనగారు కనీసం మారనను పేర్కొన్నైనా లేదు. తెలుగు మార్కండేయ పురాణంలోని భావాలను ఆయన స్వీకరించినట్లు ఈ క్రింది పద్యాలలో పోలికలు సాక్ష్యమిస్తాయి.

"ఈ సుకుమారుదెవ్వడొకొ యిందుల కెందులనుండి వచ్చెనో
భాసుర రూపకాంతిజిత భావజ చంద్రుడితండు రాగ లీ
లా సరసత్వ మొప్పగడు లాలసుడై నను జూచెనేని నే
జేసిన పుణ్య మెవ్వరును జేయరు; కామునిదక్క నేలుదున్."

(మార్కండేయ. 4_230)

"ఎక్కడివాడొ యక్షతనయేందు జయంత వసంత కంతులం
జక్కదనంబునన్ గెలువజాలెడు వీని మహీసురాన్వయం
బెక్కడః యాతనూ విభవ మెక్కడః యేలనిటంట గా మరున్
దక్కగొనంగ రాదె యకటా ! ననుపీడు పరిగ్రహించినన్ ?"

(మనుచ. 2_35)

మార్కండేయ పురాణం ముఖ్యంగా దేవీమహాత్మ్యాన్ని ప్రకటిస్తుంది మహిషాసుర మర్దనం, శుంభనిశుంభుల వధ మారన చాలా ఉత్తేజకరంగా అనువదించాడు. మహిషాసుర సంహారం 68 గద్యపద్యాలభాగం. ఆ తరువాత శుంభ నిశుంభుల వధ, దేవీమహాత్మ్యం 125 గద్యపద్యాల భాగం. వీటిలో 'లయగ్రాహి, మహాస్రగ్ధర, మాలిని, దండకం మొదలైన విశేష వృత్తాలను మారన వాడాడు. తెలుగుకర్తలు తరచుగా లయగ్రాహిలో వసంతవర్ణనే చేస్తారుగానీ, మారన యుద్ధ వర్ణన చేశాడు.

దండకంలో మారన ఎక్కువగా తెలుగు మాటలే వాడాడు. "నారయణీ దేవి ! మా మ్రొక్కుగైకొనుము" అనే మాటలు పల్లవిలాగ దండకంలో పునరావృత్తం కావడం ఈ దండకంలోని విలక్షణత్వం. ఇంకే దండకంలో యిటువంటి వింత కనబడలేదు. చూడండి మారన రచించిన దండకం :

శ్రీ విష్ణుశక్తీ! జగన్మూలశక్తీ! త్రిశక్తీ! మహాశక్తీ! నారాయణీ!
దేవి! మా మ్రొక్కు గైకొమ్ము కాష్ఠాదికాలస్వరూపంబులం జేసి పాకంబు గావించి
లోకంబుల న్మ్రింగు నారాయణీ! దేవి! మా మ్రొక్కు గైకొమ్ము సర్గస్థితి ధ్వంస
నంబు లొనర్ప న్నిమిత్తంబ త్రైగుణ్యమూర్తీ! జగద్గీతసత్కీర్తి! నారాయణీ!
దేవి! మా మ్రొక్కు గైకొమ్ము రమ్యాక్షసూత్రాది చిహ్నావలిం దాల్చి హంసంబు
పై నీవు బ్రహ్మాణివై యొప్పు నారాయణీ! దేవి! మా మ్రొక్కు గైకొమ్ము వాలా
త్రిశూలంబుఁ గేల నెన్యంగంగ బాలేందురోచుల్లటాలంకృతిం జేయ మాహేశ్వరీ
మూర్తి బెంపారి యాబోతుమీఁద న్వెలుంగొందు నారాయణీ! దేవి! మా మ్రొక్కు
గైకొమ్ము హస్తమ్ములన్ శంఖచక్రాదిలోక ప్రశస్తాయుధమ్ముల్ మెఱుంగారఁగా
వైష్ణవీ రూపలీల న్విహారంబు గైకొన్న నారాయణీ! దేవి! మా మ్రొక్కు
గైకొమ్ము రాజన్మయూరంబుఁ దేజంబుతో నెక్కి చేశక్తి శోభిల్లఁ గౌమారివై
పొల్చు నారాయణీ! దేవి! మా మ్రొక్కు గైకొమ్ము వారాహివై యేకదంష్ట్రంబున
న్నీవు ధాత్రీతలం బెత్తి శ్రీ నారసింహాకృతిన్ దైత్యులం ద్రుంచి లోకైక రక్షావిధి
న్నవ్యవై నట్టి నారాయణీ! దేవి! మా మ్రొక్కు గైకొమ్ము వరాడా కిరీటంబు
దోర్వజ్రము న్బ్రజ్వరిల్లంగ వేగన్నుఱుంగ్రాల వృత్రాదివీరారులం ద్రుంచి
మాహేంద్రివై యున్న నారాయణీ! దేవి! మా మ్రొక్కు గైకొమ్ము శ్రీకంఠ
దూతీ! శివా! ఘోరనాదంబు మ్రోయంగ దైతేయులం జంపి యుగ్రాజిఁ జెల్వారు
నారాయణీ! దేవి! మా మ్రొక్కు గైకొమ్ము దంష్ట్రాకరాళాననంబు న్శిరోమా
లికా దీప్తి జాలంబును న్దేజరిల్లంగ సంగ్రామరంగంబునం జండముండాదులం గిట్టి
చెండాడి చాముండవై మేదిని న్బెంపువ న్కాంబు నారాయణీ! దేవి! మా మ్రొక్కు
గైకొమ్ము సర్వంబునం బాణిపాదాస్యముల్ గల్గి సర్వంబున న్శీర్ష నేత్రాంగముల్ గల్గి
సర్వంబున న్వ్యాపికాకర్ణముల్ గల్గి సర్వంబు నీవైన సర్వేశ్వరీ! సర్వశక్త్యాత్మికా!
సర్వరూపా! మహాదుర్గ! మా మ్రొక్కు గైకొమ్ము మమ్మార్తి రక్షింపు ముక్కన్నులం
బాలిజెన్నొందు నీ మోము కాత్యాయనీ! మమ్ము నే భీతియుం బొందకుండంగ రక్షించు
రక్షోగణాభీలమై నీదు శూలంబు శ్రీ భద్రకాళీ! మముం దాన రక్షించు నాదంబున
న్దిక్కు లల్లాడ్చు నీ ఘంట దోషంబులం దోలి మమ్మెప్పు రక్షించు వక్త్రంచరచ్ఛోణి
త కంబునం దోఁగి కెంజాయ రంజిల్లు నీ వాలు మమ్మేలు చున్మేలుగావించు రోగం
బులం బాచి రాగంబుతో నీవు మాకుం బ్రసాదింపు సంతుష్టవై యిష్టకామంబు
లీ త్రొద్దు దేవీ! నినున్ భక్తి సేవించు సద్భక్త సంఘంబు లెన్నండు నేడుఃఖము
ల్బొందకే బాధలం జెంద కానంద లీలన్ సుఖం బందు గాంచున్ సమస్తైక భద్రా!
సమస్తైక పుణ్యా! నమస్తే నమస్తే నమః (6-244)

దండకంలో ఈ పల్లవి ఇలాగ మళ్ళా మళ్ళా రావడం ఆనాటి పాటలను స్ఫురింపచేస్తోంది అనుకోవచ్చును. తరువోజను, తలంబ్రాలను దంచే చోట ఆడవాళ్ళు పాడేవారని నాచన సోముడు వ్రాశాడు. మారన రెండు తరువోజలు ఈ పుస్తకంలో వ్రాశాడు (1_151, 3_126). పాల్కురికి సోమనాథుడు ద్విపదను ప్రచారం చేశాక ఈ తరువోజలు ఇంకెవ్వరూ వాడలేదని అమరేశం రాజేశ్వరశర్మగారు అభిప్రాయపడుతున్నారు. మారన సోమనాథుడి సమకాలికుడు. అప్పటికింకా తరువోజలు ప్రచారంలో వున్నాయి.

మారన తన గురించి ఏమీ చెప్పుకోలేదుగాని కృత్యాదిని భారతీదేవిని నుతించడంలో తన వైదుష్యాన్ని పరోక్షంగా చెప్పుకొన్నాడు.

ఆరయ నొక్క భంగిగ రహస్యపు జోటను రాజసన్నిధిన్
సూరి సభాంతరంబులను జొప్పడి తప్పక గద్య పద్యముల్
దోరలు పేర్చినట్లు మదిఁదోఁపఁగఁ జేయుట సంతతంబునా
భారమ కాదె పీని కనుభారతి మాకుఁ బ్రసన్న యయ్యెడున్.

(పీఠిక_౮)

రహస్యపుచోట, రాజసన్నిధిలో, పండితసభలో ఒక్కలాగ గద్య పద్యాలు దోరలు పేర్చినట్లు మదిని తోచేటట్టు మారన చెప్పేవాడని తెలుస్తోంది. రహస్యపుచోట ఈయన ఎలాంటి పద్యాలు చెప్పాడో తెలియదు. ఈ పురాణాన్ని కృతి పుచ్చుకొన్న గన్నయ వారవనితాలోలుడు. పుస్తకంలోని సుమారు రెండు వందల సంబోధనలలో ఎక్కువ గన్నయను శృంగార పురుషుడిగా పిలిచేవే: విలాసినీ మనోహర, బాలా రతికేళీ పాంచాలా! భామినీ హృద్యమూర్తీ, వార విలాసినీ వదన వారిజమిత్ర, భామినీ పంచబాణా ప్రౌఢ స్త్రీ మకరాంకా! అని చాలా విధాలుగా గన్నయ కాముకత్వాన్ని మారన కనబర్చాడు ఆ రోజుల్లో ఓరుగల్లు వారస్త్రీలతో వైభవంగా వుండేది శ్రీనాథుడి క్రీడాభిరామం దీనిని విపులంగా వర్ణిస్తుంది.

మార్కండేయ పురాణాన్ని కృతి పుచ్చుకున్న గన్నయతోబాటు మారన మొదట వారకాంతల యిండ్లకు వెళ్ళేవాడా? ఆ రహస్యపు చోట్లలో హృద్యమైన పద్యాలు చెప్పేవాడా? ఏమో! మారన శృంగార వర్ణన చక్కగానే చేయగలడు. దానికి ఈ క్రింది పద్యం సాక్ష్యం.

ఆ నగుమోముచెన్ను శశియందును బంకరుహంబునందులే
దానయన ప్రభాతి మదనాస్త్రములందు మెఱుంగులందులే
దానును మేనికాంతి లతికావలియందుఁ బసిండియందులే
దానలి నాయతాక్షి లలితాకృతి నామదిఁబాయ నేర్చునే! (2-161)

మెఱుఁగారు లేఁదీఁగ మెచ్చనియత్తన్వి తనులత చెల్వంబు గనుఁగొనంగఁ
గల కంఠముల యొఱంగుల యేపు దీపించు నలబొత్తి ముద్దు బల్కులు వినంగఁ
గనక కుంభంబుల కాంతి గైకొనని యా కాంత చన్గవ బిగ్గఁగౌఁగిలింపఁ
జిగురుటాకుల నును జిగిసొంపు దెగడు నచ్చపలాక్షి కెమ్మోవి చవిగొనంగఁ (2-162)

చిత్త మొదవు తీవుటఁ జిడిముడి వడియెడు, నీవు ధర్మతత్త్వ నిపుణహృదయ
వాలకాంగి నన్ను నను రక్తిమైఁ గూర్చు మన్మథాగ్ని నేను ప్రుందకుండ.

ఈ పద్యాల శృంగారం బాగున్నా ఇది రక్తి కట్టని ఘట్టంలోనిది. పడుచుకుర్రాడు చెలికాడితో తన విరహాన్ని చెప్పుకొంటే బాగుంటుంది కానీ, కుష్ఠువాడు, రోగంతో బాధపడేవాడు, "హేయ రసము మూర్తమైనటులు" వుండేవాడు. వేశ్యను చూసి అనురక్తుడై, దాని దగ్గరకు తీసుకెళ్ళమని భార్యను బతిమాలుకొనడంలో ఈ పద్యాలు మారన చెప్పాడు. అందుచేత రసాభాసం తప్పదు.

తన కృతిపతికూడా వారవధూలంపటుడని తెలిసేకాబోలు మార్కండేయ పురాణం అనువదించమని గన్నయ అడగగానే "ఇతడిమ్మెదిని వింత ధన్యుడగునే!" అని మారన ఆశ్చర్యంతో పద్యం చెప్పాడు. ఆ సందేహం నిజమే అయింది. గన్నయ సేనాని అంత ధన్యుడు కాలేదు. ప్రతాపరుద్రుణ్ణి మహమ్మదీయులు చెరపట్టి తీసుకొనిపోయాక గన్నయ తురకలలో కలిశాడు. మతం మార్చుకొన్నాడు. పేరు మార్చుకొన్నాడు. ఢిల్లీకి పోయి అక్కడి పాలకులకు నమ్మకస్థుడై కొన్నాళ్ళకు వరంగల్లుకి రాజప్రతినిధిగా వచ్చాడు. ఇతడి జీవితంలోని వివిధ విషయాల గురించి వివరంగా శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారు 1939 ఫిబ్రవరి మాసం భారతిలో వ్రాశారు. మతం మార్చుకొన్నాక గన్నయ 'మల్లిక్ మక్బూల్' అని పేరు మార్చుకొన్నాడు. ఉత్తరాన ఢిల్లీ సుల్తానుల చరిత్రలో చాలా ప్రముఖపాత్రను వహించాడు. కానీ జహానన్న బిరుదు పొందాడు. అయితే వరంగల్లులో

నిలువలేకపోయాడు. మతం మార్చుకొన్నాక వరంగల్లుకు వచ్చిన గన్నయను మారన కలుసుకుంటే ఎలా పరిణమించేదో, ఏ చర్య జరిగేదో వూహించి ఈ గ్రంథ కర్త "ఈశ్వర అల్లా తేరేనామ్" అనే నాటిక విరచించాడు

అందుకే మార్కండేయపురాణం పీఠిక (18) లో మారన "ఇతడిమ్మేది నింతధన్యు డగునే!" అని చెప్పిన పద్యంలో క్రూరమైన వ్యంగ్యం అవ్యక్తంగా ధ్వనించింది. ఇది పన్నయగారు "అమలిన తారకా సముదయంబుల నెన్నను" అని చెప్పిన పద్యంలోని వ్యంగ్యం వంటిది. అయితే ఈ పద్యం చివర "ఈ దివ్య పురాణ రత్నమును మార్కండేయమేఁ జెప్పగాంచితి, పుణ్యాత్ముఁడనైతి, జన్మము ఫలించెన్ లోకసంభావ్యమై" అని మారన అత్యంత ప్రమోదం చెందాడు.

తెలుగులో దొరికిన మొదటి పురాణం కనుక ఇది నిజంగా లోక సంభావ్యమే.

19

అథర్వణాచార్యుడు

నన్నయగారు వదిలిపెట్టిన భారతాన్ని విరాట పర్వం నుంచి తిక్కనగారే కాక మొదటి నుంచీ ఇంకొక కవికూడ పూర్తిచేశాడు. అతని పేరు అథర్వణుడు. ఇటువంటి అరుదైన పేరు తెలుగువాళ్ళలో ఉండదుకనుక ఇది పెట్టుపేరేమో అని కొందరు అనుమానించారు. ఇతడు జైనుడనికూడ అభిప్రాయపడుతున్నారు. ఇతడు భారతం కొన్ని పద్యాలు ఆంధ్రీకరించడమేకాక ఒక ఛందో గ్రంథం కూడ వ్రాశాడు. 'వికృతివివేకం' అనే వ్యాకరణ గ్రంథాన్ని సైతం సంస్కృతంలో రచించాడని లోకులు చెప్పుకొంటారు.

అయితే ఆ వ్యాకరణ గ్రంథాన్ని అర్వాచీను లెవరో వ్రాశారని, దానికి ప్రశస్తి రావడం కోసం అథర్వణకృతిగా చలామణీ చేశారని పండితులలో కొందరు గట్టిగా విశ్వసిస్తున్నారు. బహుశా అథర్వణాచార్యుడు ఈ వికృతి వివేకాన్ని రచించినట్లు మొట్టమొదట చెప్పి వ్యాఖ్యానం వ్రాసిన గాలి ఓబళయ్య అనే పండితుడే ఈ పుణ్యం కట్టుకొన్నాడనికూడ నిరూపించగలుగుతున్నారు. గాలి ఓబళయ్య తన తెలుగు పేరులో గాంభీర్యం లేదని, ప్రభంజనం అహోబలపతి అని మార్చుకొన్నాడట. నన్నయ్యగారు సంస్కృతంలో వ్రాశారనుకొన్న తెనుగు వ్యాకరణాన్ని అప్పకవి తెలిగించాడన్న 'ఈసు' కొద్దీ అహోబలపతి ఈ 'వికృతి వివేకాన్ని' రచించాడట.

ఈ విషయాలన్నీ కందుకూరి వీరేశలింగంగారు తమ ఆంధ్ర కవుల చరిత్రలో విపులంగా విశదపరిచారు. మరికొన్ని కొత్త విషయాలను చాగంటి శేషయ్యగారు తమ ఆంధ్ర కవి తరంగిణి మూడవ సంపుటంలో ప్రతిపాదించి చక్కగా వివరించారు. అప్పకవి వ్రాసిన తెనుగు పద్యాలనే అహోబలపతి సంస్కృతీకరించి అథర్వణుని పేరు పెట్టాడని ఆయన అభిప్రాయపడుతున్నారు. అప్పకవి పద్యాలనూ, అహోబలపతి శ్లోకాలనూ స్పష్టంగా చూపించారు. చూడండి:

"ఆదిని శబ్దశాసన మహాకవి చెప్పిన భారతంబులో
వేది వచింపగా బడియె నెందును దానినె కాని సూత్రసం
పాదన లేమిచే దెనుగువల్కు మఱొక్కటి గూర్చి చెప్పగా
రాదని దక్షవాటికవి రాక్షసు డీనియమంబు జేసినన్.

ఆ మూడుపర్వములలో-నామాన్యుడు నుడువు తెరగు లరపికొని కృతుల్
దాము రచించిరి తిక్క-సు-ధీమణి మొదలైన తొంటి తెనుగుకవీంద్రుల్."
(అప్ప కవీయం. పీఠిక, 46, 47)

ఈ మాటలు అప్పకవి స్వంతాలు కూడ కావు. సాక్షాత్తు భగవంతుడే స్వప్నంలో కనబడి చెప్పినవని అప్పకవి వ్రాసుకున్నాడు. ఈ భగవంతుడే వికృతివివేకం వ్రాసిన వానికికూడ కనబడివుండాలి. అప్పకవికి చెప్పిన మాటలనే చెప్పినట్లు ఈ శ్లోకాలు ఉన్నాయి.

"శబ్దానుశాసన కృతేనహి భారతస్య
పర్వత్రయేణ కథితం పదమేవ యోగ్యం,
నాన్యత్ ప్రయోగనరణా వసుశాస్త్రదృష్టే
రేవంకృతోహి వియమః కవి రాక్షసేన.
శ్రీ తిక్కయజ్వప్రముఖ విచక్షణసుధాంశవః
తదభ్యుపగమాయత్తచేతసః కవనే రతాః."

ఈ శ్లోకాలను క్రీ. శ. 17వ శతాబ్దంలోని అహోబలపతికాక 13వ శతాబ్దంలోని అథర్వణుడే వ్రాస్తే అతనికి తిక్కనగారు భారతాన్ని విరాట పర్వం నుంచే తెనిగించారని తెలిసే ఉంటుంది. ఆ పదిహేను పర్వాలనూ చదివాకనే తన భారతం వ్రాశాడా? తనకు కొద్దిగా పూర్వుడూ, తాను ప్రామాణికుడుగా అంగీకరించినవాడూ పూర్తిచేసిన భారతాన్ని మళ్ళీ అనువదించడానికి పూనుకొంటాడా?

ఈ శ్లోకాలను అహోబలపతి అప్పకవినుంచే స్వీకరించి వుంటాడు. అప్పకవి తన లక్షణ గ్రంథం గురించి ఇలా గొప్ప చెప్పుకొన్నాడు :

"ఇది చదివిన పిమ్మట మఱి-యెదియేనియు జదువ బుద్ధి యేలా పొడముగా
బదపడి గ్రంథములన్నియు-వెదకివెదకి సారమెల్ల వివరింపంగన్." (1-7)

ఇలాగే అహోబలపతి తన వ్యాఖ్యానం గురించి కూడ చెప్పుకొన్నాడు :

"యస్సారోథర్వణ గ్రంథే బోధ్యత్రైవ విధీయతే.
తేన తత్పుక్కి కాలోకలోలతా త్యజ్యతాం బుధైః."

అథర్వణాచార్యుని గ్రంథమందున్న సారమంతటినీ ఇందులో చేర్చాను కనుక అతని గ్రంథాన్ని ఆలోకించాలనే కోరికను పండితులు వదిలిపేయుదురు గాక అని ఈ శ్లోకానికి అర్థం. ఆంధ్ర శబ్దచింతామణికి వ్యాఖ్యానం వ్రాస్తూ కృత్యాదిని అథర్వణాచార్యుని గ్రంథంగురించి ఈ శ్లోకం వ్రాయవలసిన అగత్యం అహోబలునికి లేదు. ఈ అప్రస్తుత ప్రసంగం వల్లనే ఇతడు అథర్వణుని పేర గ్రంథాన్ని రచించాడనే బలపడుతున్నదని చాగంటి శేషయ్యగారి వాదం.

ఇదే పెక్కురు పరిశోధక పండితుల అభిప్రాయమని చెప్తూ దీనిని బలపర్చడానికి ఆచార్య దొణప్పగారు 'వికృతి వివేక కర్తృత్వము' అనేవ్యాసాన్ని ఇటీవల రాశారు.1 ఆంతరంగికమైన అనేక సాక్ష్యాలతో వికృతి వివేకం అథర్వణ కర్తృత్వము కాదని అహోబలపండితుడే దీనిని సృష్టించి అధర్వణునికి అంటగట్టాడని నిరూపించారు.

“అథర్వణుడు అంత ప్రాచీనుడు కాడు. అప్పకవి మొదలైనవారి దరిదాపులకు సమకాలికుడంటారా? అప్పుడంత రగడ ఎందుకో? అథర్వణుడు నాలు వందల శతాబ్దాలు మనవైపు నడచివచ్చినచో వికృతి వివేక కర్తృత్వము ఆయనకే కట్టిపెట్టడంలో నేను మొదటివాడనని” అనే భావాలను ఆచార్య దొణప్పగారు ఈ వ్యాసంలో నొక్కి వక్కాణించారు.

'వికృతి వివేకం' అనే కారికావళిని రచించకపోతే పోయె, అధర్వణుడు త్రిలింగ శబ్దానాం శాసనం విరచించి ఉంటాడని కొందరు వ్యాకరణ పండితులు ఇంకా ఆశిస్తున్నారు.2 అయితే క్రీ.శ. 1660 ప్రాంతాలలో మండ లక్ష్మీ నరసింహాచార్యులు అనే వైయాకరణి రచించిన 'ఆంధ్రకౌముది' అనేగ్రంథానికే 'త్రిలింగ శబ్దానుశాసనము' అనే నామాంతరం ఉంది (చూ....మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయం D కేటలాగు-D-1223). నన్నయగారికి కర్తృత్వం అంటగట్టిన ఆంధ్ర శబ్దచింతామణికంటే ఈ త్రిలింగ శబ్దాను శాసనం ప్రథమమని అమరేశం రాజేశ్వరశర్మగారు అంతరంగిక సాక్ష్యాలవల్ల భావిస్తున్నారు. అంతవరకూ బాగానే ఉందిగానీ త్రిలింగ శబ్దాను శాసనం అథర్వణ కృతమన్నవారి ఆశయుక్తమయినది కాదు. 17వ శతాబ్దంలోని వైయాకరణులకు తాము సంస్కృతంలో రచించిన

1 భాషా చారిత్రక వ్యాసావళి. 1972 ప్రథమ ముద్రణ. ద్వితీయ ముద్రణ 1987. పుట 85 నుండి.

2. ఆంధ్ర వ్యాకరణ వికాసం-ప్రథమ భాగంలో అమరేశం రాజేశ్వరశర్మగారు, పుట 197 నుండి.

ఆంధ్రవ్యాకరణాలను తగిలించడానికి నన్నయ, అథర్వణుడు అనే రెండు చిలక కొయ్యలు కావలసి వచ్చాయి. అంతే

మొత్తంమీద అథర్వణాచార్యుని పేర చలామణి అవుతున్న కారికావళి అతని కృతి కాదు. అతను వ్రాసిన భారతంగాని, ఛందస్సుగాని దొరకవు. అయినా తిక్కన గారికి సమకాలికుడనీ, ఉదాహరించదగ్గ ప్రామాణిక ప్రయోగాలు చేసిన కవి అనీ ఇతని పద్యాలను పేర్కొన్నవాళ్ళ గ్రంథాలవల్ల తెలుస్తున్నది. తరువాతి కవులు ఉదాహరించిన పద్యాలు మాత్రమే ఇతనివి మనకు దక్కాయి.

అథర్వణాచార్యుణ్ణి పేర్కొన్న ప్రాచీనుడు గౌరన. ఇతడు క్రీ.శ. 1445 మధ్య జీవించాడు. లక్షణదీపిక అనే ఛందోగ్రంథం రచించాడు. అందులో అథర్వణఛ్ఛందాన్ని పేర్కొన్నాడు కనుక అథర్వణుడు గౌరనకు కనీసం ఒక శతాబ్ది ముందు ఉండవచ్చునని ఊహించడానికి ఆస్కారముంది.

ఇతడు జైనసంప్రదాయానికి చెందిన కవిఅని కొందరు ఊహిస్తున్నారు గాని ఆనందరంగరాట్ఛందంలో ప్రాదియతికి ఉదాహరణగా అథర్వణాచార్యులు చెప్పిన ఈ పద్యాన్ని కస్తూరి రంగకవి ఉదాహరించాడు

"అనవరతమును బూజింప సాంబశివుని
దలప దలపులు ఫలియించు గలుషమణగు" (3-217)

కవి జైనుడైతే ఇలా వ్రాసాడా? పోనీ ఇది ఏదేనా కావ్యంలోనిది కావచ్చును; పాత్రల మాటలు కావడానికి కూడా ఆస్కారముంది అనుకొంటే అథర్వణ ఛ్ఛందంలోనివంటూ మాతృకా పూజావిధానం గురించి ఈ రెండు పద్యాలను కస్తూరిరంగకవే ఉదాహరించాడు.

"కలువల గొప్పు దీర్చి సిరిగంద మలంది మెఱుంగు ముత్తియం
బుల తొడవుల్ బెడంగడర బూని దుకూలము గట్టి చేతులం
బొలుపగు రత్నవీణియయు బుస్తకముం గా విలసిల్ల గుందకు
ట్మలరుచి నొప్పు విప్రకులమాతృక సత్కవితాప్రదాయియై. (2-270)

అలవడ సంపెగల్ తురిమి యచ్చపుగస్తురి మేనబూసి కెం
పుల తొడవు ల్వహించి మఱి పుష్పశరంబును దీయవిల్లు జే
తుల విలసిల్ల గావిజిగి దూకొను పుట్టముగట్టి దీపకు
ట్మలరుచి బొల్చు రాజకులమాతృక భూజనవశ్య కారియై" (2-273)

---

3 ఆంధ్ర వ్యాకరణ వికాసం-ప్రథమ భాగంలో అమరేశం రాజేశ్వరశర్మ గారు పుట-197 నుండి.

ఇవి జైనసమయానికి విరుద్ధమా ? పరిశోధించాలి. 'కలువలగోప్పు.... అనేపద్యం కవిగజాంకుశం'లోనిదని లక్షణాదీర్పకా కారుడు చెప్పాడు. ఈ మాత్ర కాపూజా విధానంలోని పద్యాలు తేలికమాటలతో చక్కగా ఉన్నాయి. అయితే అథర్వణుని శైలి చాలా కఠినమనీ, సమాసజటిలమైన ఇతని కవిత కవిత్రయం వారి భారతంముందు నిలబడలేకపోయిందనీ, అందుకే దీనికి ప్రచారం కలగలేదనీ పండితులు భావిస్తున్నారు. ఈ భావనలో నిజం లేకపోలేదు. చూడండి, దుర్యోధనుని వర్ణన ఎలా చేశాడో :

"నతనానావని నాథయూథమకుటన్యస్తాబ్జ రాగోజ్జ్వల
ద్ద్యుతివిభ్రాజిత పాదపీఠ లలనాదోశ్చామరోద్ధూతమా
రుతలోలాశివినీలకుంతలు ప్రభారుగ్ధాము గేయూరకో
ల్బితబాహాపరిఘుఁడా సువర్ణ ధరణీభృద్ధైర్యు దుర్యోధనుఁడా."[4]

ఈ సమాస రచన ఆంధ్ర సాహిత్యంలో శ్రీనాథుని ప్రవేశానికి దారి చేస్తున్నది. దుర్యోధనుణ్ణి ఎటువంటి పదాడంబరముతో వర్ణించాడో అంతటి శబ్ద జాలంతోనూ రాజసూయం చేస్తున్న ధర్మరాజునూ వర్ణించాడు.

"ప్రణతా శేషవసుంధరాధిప శిరస్స్రగ్గంధలుబ్ధ భ్రమ
త్క్వణదభ్రభ్రమకృద్ద్విరేఫగణ ఝుంకార ప్రదాబద్ధసం
ప్రణవత్యుత్స్రిథిత ప్రవర్ధిత సమస్త క్షత్రమాయాధ్వర
క్షణసింహాసన భాసితుఁడా దృఢధనుర్జ్యాభూజనుఁడా ధర్మజుఁడా."[5]

"ఈ పద్యంలోని 2, 3 చరణముల యర్థము కుదుర లేదు. మేము మార్పలేము." అని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తన 'ప్రబంధ రత్నావళి'లో మొదటి పుటక్రింద సూచించారు. సుదీర్ఘమైన సమాసాలలోనే కాక విడివిడిగా తత్సమ పదాలను వాడి రసపుష్టి కలిగించడం కూడ అథర్వణునికి చేతనౌను అని వెల్లంకి తాతంభట్టు ఉదాహరించిన ఈ ఉద్యోగపర్వంలోని పద్యం నిరూపిస్తుంది.

---

4 తాతంభట్టు - కవి చింతామణిలో ఉదాహరించాడు. ప్రబంధ - 21 పద్యం.
5 ప్రబంధ - 35 పద్యం.

"తృష్ణాతంకుని బద్ధబుద్ధులగు రాధేయాదులం గూడి శ్రీ
కృష్ణుం గేవలమర్త్యుగా దలచి మర్దింపగ నుత్సాహవ
ర్ధిష్ణుం డయ్యె సుయోధనుండకట ! ధాత్రీనాథ : యూహింపుమా
యుష్ణీషంబుగ గట్టవచ్చునె మదవ్యాధో గ్రఖండాలముల్ ?"6

అథర్వణుని కాలంనాటికే కావ్యంలో పురవర్ణన చేయడం బాగా నాటుకు పోయిందని చెప్పడానికి అతడు చేసిన ఈ హస్తినాపుర వర్ణన సాక్ష్యమిస్తుంది.

"రాజమండల పూర్ణ రాజమండల వీధిరత్న గర్భామల రత్నగర్భ
గంధర్వ గంధర్వ గంధర్వ నగరంబు నాగపున్నాగపున్నాగ వనము
మార్గణ మార్గణ మార్గణపీఠ ముత్తుంగ భుజంగ భుజంగ భూమి
కాంతకాంతారాతికాంతకుంతస్థలి వీరకుమార కుమార సరసి
యనగ బొగడుకెక్కె నలకాపురంబు దే
వేంద్రుపురము దానవేంద్రు పురము
శ్రేణిపేయ లలితశోణాంశుమణి బద్ధ
గోపురంబు హస్తినాపురంబు."7

ఇప్పటిదాకా చూపిన పద్యాలవల్ల అథర్వణుడు తత్సమ, తద్భవశబ్దాలనే గాని జాతీయత ఉట్టిపడే తెలుగు మాటలను తన భారతంలో వాడలేదనిపించ వచ్చునుగాని అతడు అందులోకూడ సిద్ధహస్తుడని ఈ పద్యం నిరూపిస్తుంది.

"పది దినము లయిను ప్రొద్దులు
పదపడి రెణ్ణాళ్ల నొక్క పగలున్ రేయున్
గదనంబుజేసి మడిసిరి
నదిసుత గురు కర్ణ శల్య నాగ పురీశుల్"

ఈ పద్యాన్ని కూచిమంచి తిమ్మకవి తన సర్వలక్షణ సారసంగ్రహంలో ఉదాహరించాడు. దేశ్యాలను ఎలా వాడాలో అథర్వణునికి బాగా తెలుసు. తన ఛందోగ్రంథంలో ఈ విషయం వ్రాసి ఉంటాడని ఆనందరంగరాట్ఛందంలో పేర్కొన్న ఈ క్రింది పద్యం తెలియజేస్తుంది.

---

6 ప్రబంధ – 15 పద్యం

7 ప్రబంధ–45 పద్యం.

"దేశ్య తెలుగులందు దెలియ నొక్కొకచోట
హల్లులోనవచ్చు లణగియుండు
నట్టిచోట రెండు నమరు వళ్ళకు జెప్ప
నాదిసుకవివరుల యనుమతమున." (8_180)

(తెమ్మెర, ఓలమాన, క్రచ్చర, అరది, వీరిడి, క్రిక్కిరిసె అను నీ మొదలుగాగల దేశ్య తెనుగు శబ్దములయందు హల్లులలో నచ్చులైన స్వరము లిమిడియుండుటచేత అచ్చుకు, హల్లుకు ఆ యక్షరమునే యతిగా జెప్పనగుననుట)

దేశ్యాలు వాడినా, తత్సమాలు వాడినా, రెండూ కలిపి వాడినా చక్కగా, చిక్కగా రచన చేయడంలో అథర్వణుడు ప్రజ్ఞావంతుడే అని అప్పకవి ఉదాహరించిన విరాటపర్వంలోని ఈ పద్యాలు తెలియజేస్తాయి.

"ధర్మతనయు యుష్మదాజ్ఞానిగళవినిబద్ధమగుచు జిక్కువడియె గాక
విజయమత్తగజము విడివడ్డచో నడ్డపాటు గలదె విష్టపత్రయమున

(అప్ప 8_124)

శ్రీకంఠు దెదురునపుడు వనౌకోధ్వజమింద్రమకుట మరునతురగా
నీకము దివ్యశరాంగమునా కవ్వడి కల్పియున్న నత దేమగునో,

(అప్ప. 8_141)

ఆ కర్ణు దురాలాపములాకర్ణింపగ ననహ్యమై ద్రోణునితో
నాకనదీసుతుడనియె వనౌకోధ్వజ మెఱుగ వచ్చు నరు జూపితగన్.

(అప్ప. 8_142)

ధాంతమిత్రభేరికాధ్వానముం ధులీ ని
నాదమును మిన్నుముట్ట ననారతంబు
పెక్కు గంధర్వపతుల నల్దిక్కులందు
గాచు సౌగంధికంబు దేగలరె యొరులు" (అప్ప. 5_155)

అథర్వణుడు కనీసం కర్ణపర్వం దాకా భారతాన్ని అనువదించాడని అసందిగ్ధంగా చెప్పడానికి ఈ క్రింది పద్యం పనికివస్తుంది.

కురుపతి రవిసుతుని సువర్ణరత్నభూషణతతుల మరక బహుమతిచే
సి రభసము మీఱ సేనల-కు రాజు గావించె సమరకుశలుండగుటన్.8

అథర్వణుడు ఆది పర్వంనుంచీ అనువాదం మొదలుపెట్టాడనడానికి ఈ క్రింది పద్యం సాక్ష్యమిస్తుంది. దీనిని ఆంధ్ర కౌముదీకర్త "అథర్వణ భారతే ద్రౌపదీ వివాహే సఖీం ప్రత్యర్జున వాక్యం" అని 45వ పుటలో ఉదాహరించాడు.

"అతరిని చెలికి నిచ్చిన
రోతోడవులు తొరిగెనాసరోజదళాక్షీ
కౌతుకమున జెప్పుమని విన
ప్రీతి జనించెడిని తనదు హృదయంబునకున్."9

ఆదిపర్వంలోనిదే అని అజగరసహూషవాక్యంగా ఈ పద్యాన్ని ఆంధ్ర కౌముదీకర్త ఉదాహరించినట్లు నిడుదవోలువారు ఉటంకించారు.

"నే నిదిగా మత్కులోద్భవుడైన జముని
పట్టి పాలుని శాపంబు బాపి తింక
సొర్గమున కేగెదను మీరు సుఖము జెంది
యుండు డనుచు విమాన మెక్కెండ నెగయ."

ఈ పద్యంలో ఒక విలక్షణ ప్రయోగముంది. 'స్వర్గం' అనే పదానికి 'సొర్గము' అనే వికృతిని కవి ఉపయోగించాడు. ఇది 'సుఖము' అనేమాటకు వళిగా యతి స్థానంలో ఉంది. ఈ రూపాన్ని మన నిఘంటు కర్తలు స్వీకరించలేదు. శబ్ద రత్నాకరం, ఆంధ్ర వాచస్పత్యం వంటి పుస్తకాలలో ఇది కనబడదు.

అథర్వణాచార్యుడు అరణ్యపర్వాన్ని అందులోఉన్న ఉపాఖ్యానాలన్నింటితో `అనువదించినట్టు ఈ రామాయణ కథలోని పద్యం చెప్తోంది

---

8 "ఆంధ్రకౌముది" అను త్రిలింగశబ్దానుశాసనం అనే సంస్కృత భాషలో వ్రాసిన తెలుగువ్యాకరణంలో అథర్వణాచార్యుల భారతం లోని ప్రయోగాలు ఉన్నాయి వీటిలో తొమ్మిది పద్యాలను నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు తమ తెనుగు కవుల చరిత్రలో అనుబంధంలో (పుటలు 390-391) ఉదాహరించారు

9 తెనుగుకవుల చరిత్ర. పుట 391

నయమార రాఘవుడు నా-వయెక్కి నదిదాటి జాహ్నవీశైవలినీ-
జయజయ యని వినువీథుల-వియచ్చరులు సన్నుతింప వేడుకతోడన్.10

ఈ కందంలో ఒక అందంఉంది. రెండుమూడు పాదాలలో 'వయెక్కి' 'వియచ్చ' అనే జగణాలున్నాయి. నాలుగింట జగణం వాడి ఆ అందాన్ని స్పష్టంగా తిక్కనగారు ప్రదర్శించారు. అందుకే కందానికి తిక్కనగారినే ఘనుడంటారు. అథర్వణుడు కూడా నాలుగింట జగణం వాడడంలో నేర్పరి. 'వయెక్కి' అని జగణం వాడుతూ నావను యెక్కినట్టు ఛందస్సులోనే స్ఫురింప చేస్తున్నాడు. ఇది శిల్ప రహస్యం. ఇంతకుముందు ఉదాహరించిన 'కురుపతిరవిసుతుని' అనే పద్యంలో కూడా నాలుగింట జగణముంది. యుద్ధపంచకంలోనిదే యింకొక పద్యంలో కూడా అథర్వణుడు నాలుగింట జగణం వాడిన కందపద్యం ఉంది. చూడండి :

"కురుభీష్మకర్ణ గాంధా-రరాజభూరిశ్రవులు దొరకు తోడ్పడి గ్ర
చ్చర కవ్వడి మార్కొని వి-చ్చరముగ నటుగురిపిరంప వావలుకడిమిన్."11

కుమార సంభవంలో నన్నెచోడుడు 634 కంద పద్యాలు వ్రాసినా ఎక్కడా నాలుగింట జగణంలేదు. ఒక్క పద్యంలో కొంత గ్రంథపాతం వుంది. అక్కడ ఒకవేళ నన్నెచోడుడు వేరెక్కడా వాడని నాలుగింట జగణం వాడేదేమో ! చూడండి :

" స్తనములు సకుంతాలాస్యము
వనములపై దోప నిక చవనజంబులు....
....చే
కొమ్మక్రియ వెల్లిత యీదెగోమలి కొలనన్."
(కుమార. 9_84)

నాలుగింట జగణం వాడుతూ అథర్వణాచార్యులు వ్రాసిన యింకొక కందపద్యం మళ్ళీ అరణ్య పర్వంలోనే దొరుకుతుంది చూడండి :

---

10 తెనుగు కవుల చరిత్ర, పుట 382

11 అందులోనే, పుట 380

"వరధౌమ్యాచార్య పురస్సరులై స్వాధ్యాయహోమజపతత్పరులై
యిరువదివేల నవులు ధర్మరాజు మఱుమఱుత జనిరి రాజ్యంబునకున్."12

అథర్వణాచార్యుల విరాటపర్వంలో నుంచి కూడా ఒకపద్యాన్ని ఆంధ్ర కౌముదీకర్త ఉదాహరించాడు. అది కీచకుడు ద్రౌపదితో చెప్పినది.

ఇక నొకసారి బల్కిన పలీలవి చిందువో నోటిముత్యముల్
వికచసరోరుహాక్షి ! వినవే ! నను మన్ననచేసి కావుమీ
అకట ! మనోభవాశుగచయంబుల నా తనువెల్ల నొచ్చెనో
దె ! కరుణ చూపియేలుకొనుదే ! కిమకిప్పుడుపేయ నేటికే !13

ఈ పద్యంలో కొన్ని విలక్షణ ప్రయోగాలున్నాయి. ముత్యాలు చిందే చప్పుడు 'పలీల్' అని కవి చెప్పాడు. నోటిముత్యాలు చిందడం చక్కని జాతీయం. 'ఏలుకొనవే' అని సంప్రార్థనకి 'ఏలుకొనుదే' అనే ప్రయోగం యతిస్థానంలో దొరుకుతున్నది. చిన్నయసూరిగారు 'సంప్రార్థనంబుల ముజ్జున కదాదులు విభాష వన్నుప్రయుక్తంబు లగు' (క్రియ 33) అనీ, 'ఏదాదు లన్నుప్రయుక్తంబులగు చప్పుడు ముజ్జనకు పుజిరుజియగు' (క్రియ. 34) అనీ సూత్రీకరించారు. ఇది సమగ్రం కాదని బహుజనపల్లివారు ప్రౌఢవ్యాకరణంలో 'ప్రార్థనంబునం దన్వ్రి త్యయాంతక్రియలమీద గదకదవు పూర్వకంబు లన్నాదు లన్నుప్రయుక్తంబు లగు' (క్రియ 8) అని లక్షణశేషం చెప్పి 'ప్రోవ గదన్న' 'ప్రోవగద వన్నె' మొదలైన రూపాలకు గతికల్పించాడు. అథర్వణుని ప్రయోగం వారు చూడలేదు. లేకపోతే కద, కదవులతోపాటు ఉత్త 'ఏ' కారానికికూడా సూత్రంలో చోటు కల్పించేవారు.

అథర్వణాచార్యుడు వ్రాసిన ఉద్యోగపర్వంలోనుంచి కూడా ఆంధ్ర కౌముదీకర్త ఒక పద్యాన్ని ఉదాహరించాడు ఇది సంజయ ధృతరాష్ట్ర సంవాదం లోనిది.

"అరయగ వారెల్లరు బలుడురు గావున వారితో విరోధమ్మునకే
లరవయదసందికిం బంపురాచబెబ్బులి మతేనె పోయి మఱలెదన్."

ఇందులో మళ్ళీ మనకు నాలుగింట జగణం కనబడుతుంది. 'ఏమ్యాదుల ఇత్తునకు సంధి వైకల్పికముగా నగు' అనే వ్యాకరణ సూత్రానికి (బాల-

12 తెనుగు కవుల చరిత్ర – పుట 381.

13 అదే పుస్తకంలో, అదే పుటలో.

సంధి. 5) ఉదాహరణగా మఱి+ఏనె=మఱేనె అనే ప్రయోగం ఇందులో వుంది. 'ప్రబలురు' అని బహువచనరేఫం ప్రాసస్థానంలో ఉంది ఇక్కడ రాచబెబ్బులి వంటి ప్రయోగం తిక్కనగారి 'మెత్తని పులిని' స్ఫురింపజేస్తుంది. తిక్కనగారు ఉద్యోగ పర్వంలోనే సంజయ ధృతరాష్ట్ర సంవాదంలోనే ఈ పద్యం చెప్పారు.

అనయము పుట్టి జూదమున యప్పుడ యింతయు జిచ్చుపెట్టి కా
ల్చిన యిది నీయుపేక్షయ వశీకృతచిత్తుడు ధర్మసూతి మె
త్తని పులి యెల్లవారలు నధర్మము నీవయిబెట్టునంతకున్
వినడును గానడుం బిదప నీకును నాకు మరల్పవచ్చునే? (ఉద్యోగ. 2-14)

తిక్కనగారూ, అథర్వణాచార్యుడూ సంజయ ధృత రాష్ట్ర సంవాదం లోనే మెత్తని పులి, రాచబెబ్బులి అనే మాటలను ప్రాసస్థానంలో వాడడం కాక తాళీయమైనా ఇద్దరు మహాకవులు ఒకలాగే ఆలోచిస్తారనడానికి ఇది నిదర్శనం.

తిక్కనగారుస్పష్టంగా చెప్పకపోయినా రేఫ అకారాలను ప్రాసస్థానంలో పులిమి చెప్పనన్నారు. అలాగే అథర్వణాచార్యుడు కూడా మాయ్మాలు 'ర'కారాన్ని, బండిరాని విడివిడిగా కేటాయించి వాడినట్టు కనబడుతుంది. 'అకారస్య' అని ఆంధ్ర కౌముదీకారుడు అథర్వణ భారతం లోనుంచి ఒక పద్యాన్ని ఉదాహరించాడు.[14]

"తలచైన కురుబలంబుల
మఱిపింపుచు కదిమిమెఱయ మారిమనగిన
ట్లిఱిమఱి బెడంగు గద గొని
కఱువలి కొడుకందు నుఱుము కావించె వడిన్."

ఇందులో 'కఱువలి' అనేమాట శకటరేఫంతో ఉంది. శబ్దరత్నాకరంలో కరువలి అని సాధురేఫంతోనే రూపాన్ని స్వీకరించారు సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువులో కూడా సాధురేఫ గల రూపమే వుంది. అథర్వణ ప్రయోగంవల్ల యిది శకటరేఫ గల రూపంలాగ కనబడుతున్నది. అథర్వణుడు మహాకవేగాక లక్షణకర్త. ఇతని ప్రయోగాన్ని ఇంకొక లక్షణకర్త అయిన ఆంధ్రకౌముదీకర్త 'రేఫఱకార యోరుదాహరణాని' అని పేర్కొన్నాడు. 'కురువతిరవిసుతుని' అనే

14 తెనుగుకవుల చరిత్ర, పుట 392.

పద్యంనుండి ఈ 'తలచైన' పద్యందాకావున్న తొమ్మిది పద్యాలను[15] నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారంలోని 1328 సంఖ్య గల అముద్రిత గ్రంథం నుండి తీసుకున్నారట. ఈ తొమ్మిది పద్యాలూ చాలా విషయాలు మనకు తెలియజేశాయి. ఇవి అథర్వణ భారతం లోనివేగాని మరెందు లోవీ పొరబడి ఆంధ్ర కౌముదీకర్త యివ్వలేదని నిడుదవోలువారు ఇలా వ్రాశారు: "నన్నయ తిక్కనలను బేర్కొని వారి భారత భాగవతములనుండి స్పష్టముగా గ్రంథకర్త యుదాహరణము లిచ్చియుండుటచేత పై యథర్వణభారతో దాహృతులు సరియైనవి యని గ్రహింపనగును"[16] వెంకటరావుగారు అనుబంధంలో అదనంగా ఇచ్చిన తొమ్మిది పద్యాలతో కలిపి పంతొమ్మిది పద్యాలు అథర్వణ భారతంలోనివి దొరికాయి.

మొత్తంమీద ఈ ఉదాహరణలన్నీ చూస్తూవుంటే ఒక చక్కని భారత రచన మనకు దక్కలేదే అన్న చింత ప్రతి సాహిత్య ప్రియునికీ కలుగుతుంది. ఇతని ఛందస్సులోనివని లాక్షణికులు ఉదాహరించిన పద్యాలను గమనిస్తే ఇతని గ్రంథం సమగ్రమైనదేమో అనిపిస్తుంది. ఒక్క ఆనందరంగరాట్ఛందంలోనే ఇతనివి 26 పద్యాలు పేర్కొన్నాడు.

అథర్వణుని భారతమో లేక కనీసం ఛందస్సో ముందు ముందు లభించాలని ఆశిద్దాం. ఇప్పటికి దొరికిన ఆకరాలనుబట్టి ఇతణ్ణి గురించి యింతకన్నా ఎక్కువ మనకు తెలియదు.

---

15 తెనుగు కవుల చరిత్ర, పుట 390.

16 అదే పుస్తకంలో, పుట 392.

సంప్రదించిన గ్రంథాలు - వ్యాసాలు

అనంతకృష్ణశర్మ, రాళ్ళపల్లి	'సారస్వతావలోకం' త్రివేణి పబ్లిషర్స్ మచిలీపట్టణము, 1954
అప్పకవి, కాకునూరి	'అప్పకవీయం' వావిళ్ళ ప్రచురణ, మద్రాసు, 1934.
ఆనందమూర్తి, వేటూరి	'తాళ్ళపాక కవులు వివిధ సాహితీ ప్రక్రియలు' వి. చంద్రకళ, విజయనగర్ కాలనీ, హైదరాబాదు, మే 1974
ఆనందమూర్తి, వేటూరి	'తొలి సంకీర్తన కవులు' ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ, కళాభవన్, హైదరాబాదు, 1976.
కులశేఖరరావు, ఎమ్	'సింహగిరి వచనములు' ఆంధ్ర రచయితల సంఘం, హైదరాబాదు, 1968
కేశవాచార్యులు, వంటూరి	'ఆచార్య సూక్తిముక్తావళి' శ్రీ జమ్మిలి నమ్మాళ్వార్, ధర్మనిధి, గుంటూరు, 1972.
తిమ్మయ్య, బండారు కోదండరామయ్య, తిమ్మావజ్ఝల	'అనుభవసారం' వావిళ్ళ ముద్రణ, మద్రాసు, 1955
దొణప్ప, తూమాటి	'భాషాచారిత్రక వ్యాసావళి, నవయుగ బుక్ డిస్ట్రిబ్యూటర్స్, హైదరాబాదు, 1987.
దొరసామిశర్మ, రావూరి	'సులక్షణసారం' వావిళ్ళ ముద్రణ, మద్రాసు, 1955.
దొరసామిశర్మ, రావూరి	'తెలుగు భాషలో ఛందోరీతులు' వెల్డన్ ప్రెస్, మద్రాసు, 1962.
ప్రభాకరశాస్త్రి, వేటూరి (సం)	'ప్రబంధ రత్నావళి' కాజా వెంకటశేషయ్య, మద్రాసు, 1918.
ప్రభాకరశాస్త్రి, వేటూరి	'చాటు పద్య మణిమంజరి—II ముక్త్యాల, (కృష్ణా) 1952
ప్రభాకరశాస్త్రి, వేటూరి	'సింహావలోకనము'(వ్యాససంపుటి)మణిమంజరి, ముక్త్యాల, (కృష్ణా) 1952.

ప్రభాకరశాస్త్రి, వేటూరి (సం)	'కాటమరాజుకథ' ద్విపదకావ్యం, సోమశేఖరశర్మ మల్లంపల్లి (పీఠిక), మద్రాస్ గవర్నమెంట్ ఓరియంటల్ సీరీస్, 1953.
బద్దెన	'నీతిశాస్త్ర ముక్తావళి' నరేంద్రనాథ సాహిత్యమండలి ప్రచురణ, తణుకు, 1910
బాలసరస్వతి, ఎలకూచి	'బాల సరస్వతీయము', వావిళ్ళ ప్రతి, మద్రాసు, 1963
భారతీదేవి, దేశిరాజు	'కవిత్రయ కవితారీతులు_తరువాతి కవులపై వారి ప్రభావము' బాపట్ల, 1969'
రంగకవి, కస్తూరి	'ఆనందరంగ రాట్ఛందము' వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్, మద్రాసు, 1922.
రంగాచార్యులు, చెలమచెర్ల	'ఆంధ్ర ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణం' (పీఠిక) నాగార్జున బుక్‌డిపో, నారాయణగూడ, హైదరాబాదు, 1944.
రమణారెడ్డి, పి.వి.	'చారుచర్య' (సం.... కి.తె. అనువాదం), నరసారావుపేట 1979
రాజేశ్వరశర్మ, అమరేశం	'నన్నెచోడుని కవిత్వం' అజంతా ప్రింటర్స్, సికింద్రాబాదు, 1968.
రాజేశ్వరశర్మ, అమరేశం	'ఆంధ్రవ్యాకరణ వికాసము' ప్రాచ్య విద్యాపరిషత్, కామారెడ్డి, 1973.
రామకృష్ణశాస్త్రి, శిష్టా	'ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్ర సర్వస్వము' యూనివర్సిటీ ఆఫ్ మద్రాసు, 1957
లక్ష్మీనారాయణరావు, భూపతి	'భారతము _ తిక్కనరచన' అద్దేపల్లి అండ్ కో, సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్, రాజమండ్రి, 1949
లక్ష్మీరంజనం, ఖండవల్లి (సం)	'సిద్ధేశ్వర చరిత్రము' ఆంధ్రరచయితల సంఘం, హైదరాబాదు, ఆంగ్లపీఠిక, పుట _ 5.
విశ్వం, విద్వాన్	'దశకుమార చరిత్ర' (అనువాదానికి రాసిన పీఠిక), అన్నపూర్ణా పబ్లిషర్స్, విజయవాడ, 1962.

వెంకట కృష్ణశర్మ, వేదం	'శతకవాఙ్మయసర్వస్వము', శ్రీధర్‌రావు 1954
వెంకటరాయశాస్త్రి, వేదం	'నన్నెచోడుని కవిత్వం' వేదమువెంకట రాయశాస్త్రి అండ్ బ్రదర్స్, మద్రాసు 1959.
వెంకటరావు, నిడుదవోలు	'తెనుగుకవుల చరిత్ర'–I మద్రాసువిశ్వ విద్యాలయము, 1959.
శాస్త్రి, బి యన్.	'ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర' 2వ ప్రకరణం, సరస్వతీనిలయం, హైదరాబాద్ 1975.
శివకుమార్, హరి	'కేతన' శ్రీకృష్ణ ప్రచురణలు,వరంగల్ 1973
శేషయ్య, చాగంటి	'ఆంధ్ర కవి తరంగిణి' 3వ సంపుటం, శ్రీ ఆనందతీర్థ ప్రెస్, రామచంద్రాపురం, 1959.
సింగన, మడికి	'సకల నీతి సమ్మతం' రామకృష్ణ కవి, మానవల్లి (సం), ఆంధ్రపత్రిక ముద్రా, క్షరశాల 1923.
సుందరం ఆర్వీ. యస్.	'కన్నడ సాహిత్య చరిత్ర' ఆంధ్ర ప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ, కళాభవన్, హైదరాబాద్, 1977.
సుబ్బారావు పంతులు, వంగూరి	'శతక కవులచరిత్ర'కమలకుటీర ప్రెస్, నరసాపురం, 1957.
ఆంధ్రపత్రిక	ఉగాది సంచికలు
నెల్లూరి శాసనాలు	రెండవ భాగం
పరిశోధన	సంచికలు.
పరిషత్పుస్తక భాండాగారము	మూడవ భాగం, ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్ ప్రచురణ.

భారతి సంపుటాలు

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక సంచికలు.

తంజావూరి గ్రంథాలయంలోని తెలుగు వ్రాత ప్రతుల వర్ణనాత్మక కేటలాగు. ఆంధ్ర యూనివర్సిటీ ప్రచురణ.

తెలుగు భాషా సమితి విజ్ఞాన సర్వస్వం IV & VI సంచికలు. (విశ్వ సాహితి) దివాకర్ల వెంకటావధాని (సం)

KOSAMBI, D. D. : 'Myth & Reality', Bombay, 1962.

MAJUMDAR, R.C. (G. Ed.) : 'The History and Culture of the Indian People' 'The Age of Imperial Unity' Vol. II, Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay, 1957.

SATYA SHRAVA : 'The Sakar in India', Pravana Prakashen, New Delhi, 1981.

SURYANARAYANA, KOTTURU : 'History of the Minor ChaluKya Families in Medival Andhra Desa' B.R. Publishing Corporation, New Delhi, 1986.

SOMASEKHARA SARMA, M. : 'History of the Reddy Kingdoms, (Circa 1325 A. D. to Circa 1448 A. D.)' Andhra University, Waltair, 1948.

TIRUPATI DEVASTHANAM TALLAPAKAM : Telugu works, 'The Minor workers of Annamacharya and his Sons' Vol. I. 21, Anderson street, Madras, 1935.

తప్పొప్పుల పట్టిక

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
2	2	ఎరియాల	విరియాల
2	27	అనువుడు	అనుమడు
5	14	హైహాంయ	హైహయ
6	26	నానావఖ్రావణ	నానావఖ్రావణ
7	2	ద్రయమున	వ్రయమున
7	7	వచు	వచ్చు
8	16	జెచ్చెరగని	జెచ్చెర గవి
14	28	పారకుండ	పారకుంట
15	18	కన్నావేయడం	కన్నాలేయడం
15	26	వడకాల	వరకాల
16	27	మొవలు	మొదలు,
16	27	ప్రేంకము	ప్రేంఖణము
29	15	పుడమిల్చి	పుడమివేల్చి
30	2	అభిప్రాయపడుతున్నారు	అభిప్రాయ పడుతున్నారు4
32		దేశపటము రెండవ పుటలో వుండాలి. అధోజ్ఞాపికలలో మొదటి రెండూ 31వ పుటలో వుండాలి.	
45	19	వివరించారు	వివరించాడు
45	26	ఘానకం	ఖానకం
46	21	జయస్వామి	జయస్వాలే
47	4	శూద్రకవి విక్రమాదిత్యువి	శూద్రక-విక్రమాదిత్యుని
47	19	క్షేమేంద్రుడు	క్షేమేంద్రుడు రచించినట్లు
48	18	బుద్ధన్నపాలుడు	బుద్ధన్నషాలుడు
		ఈ ప్రకరణంలో ఈతప్పు చాలాసార్లు దొర్లింది.	
117	5	అభిమానిక	అభిమానిక
126	22	నోరు	నోరుం
140	15	రాయవేశ్య	రాయవేశ్యా
157	18	సారమతి	సారఘ్నతిం
160	4	పుంజేలు	పుంజీలు
160	8	శోపించాకుమయ్యా	కోపించాకుమయ్యా

160	8	వాచేదెప్పుతారు	వాటిదెప్పుతారు
160	10	విరాళిలో	విరాళితో
160	10	బిందాము	యిందాము
160	12	గాయి	గాయ
160	12	ఏయిక	ఏయక
160	18	ఎనేడ	ఏనేడ
165	20	పెక్కండు	పెక్కండ్రు
168	7	శ్రోధుడైనవాడు	శోధ్యుడైనవాడు
174	28	భార్య	భార్యా
176	9	ధీరకదా	ధీరకదా.
198	20	కవులను	కథలను
205	13	వచనం	వచణం
206	12	వైష్ణవం కూడా	వైష్ణవం కూడా.
224	9	నోరి	నోలి
224	9	గోతములు	గీతములు
232	20	(డి. 1464)	(D. 1464)
233	3	వ్యతిరేక పాతయుగం	వ్యతీపాతయోగం
233	31	స్వామివారు వచ్చారు.	స్వామివారు "వేంచేసెద నోయీ కృష్ణమాచార్యా!" అని చెప్పారట. పెళ్ళికి ఒక శూద్రుడు కూడా వచ్చారు.
234	6	(వచన సంఖ్య-33)	(వచన సంఖ్య-53)
234	20	జౌబళ	అవుబళ
236	4	చాలామంది	చాలామంది.
237	14	జన్మస్థానమైన	జన్మస్థానమైతే
237	25	. మథువిహం	మధులిహం
238	5	రమయంగా	రసమయంగా
242	16	దుష్య రాజ	నువ్వ రాజ
242	18	వుంతవు	మానవు
244	26	నారయణీ	నారాయణీ
264	7	THE SAKAR IN INDIA	THE SAKAS IN INDIA
264	11	KOTTURU	KOLLURU

SAMAGRA ANDHRA SAHITYAM - Volume 2 - By ARUDRA

సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం

రెండవ సంపుటం

కాకతీయ యుగం

ఆరుద్ర